

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२६-२०२७

सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग

अनुक्रमणिका
सहकार विभाग

पृष्ठ
क्रमांक

प्रास्ताविक :
विभाग १- सहकार आयुक्ता व निबंधक सहकारी संस्था, म. रा., पुणे-१ यांच्या निबंधनाखालील विषय :-					
१) संचालन व प्रशासन	१
२) लेखापरीक्षण	७
३) सहकारी पतसंस्था	१४
४) औद्योगिक सहकारी संस्था (हातमाग व घेपमाग यांच्या व्यातिरिक्त)	२१
५) शासकीय कर्मचाऱ्यांच्याकरिता सहकारी गृहनिर्माण संस्था	३१
६) मजूर सहकारी संस्था	३६
७) शिक्षण, संशोधन व प्रशिक्षण	४२
८) महाराष्ट्र राज्य सहकारी परिषद, पुणे	५०
परिशिष्ट 'व' सहकार खाते, कार्यांचे विवरण	५४-अ
परिशिष्ट 'क' सहकार आयुक्ता व निबंधक सहकारी संस्था व त्यांचे अधिस्त कार्यालयातील पदांचा तपशील	५५
परिशिष्ट 'ड' सहकार विभागाचा मंडालातील स्तरावरील पदांचा तपशील	५७
विभाग २ -साखर आयुक्ता, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या निबंधनाखालील विषय :-					
१) साखर आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	५८
२) साखर आयुक्ता, महाराष्ट्र राज्य पुणे कार्यांचे विवरण	६८-अ
राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण					
विभाग ३- राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या निबंधनाखालील विषय :-					
					७१
पणन विभाग					
विभाग ४- संचालक, कृषी पणन, म. रा., पुणे यांच्या निबंधनाखालील विषय :-					
१) महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	८८
२) महाराष्ट्र राज्य सह. कापूस उत्पादक पणन महामंडळ मर्या.	९१
वस्त्रोद्योग विभाग					
विभाग ५- वस्त्रोद्योग आयुक्तालय,					
१) म. रा., नागपूर यांच्या निबंधनाखालील विषय	११९
२) रेशीम संचालनालय, म. रा., नागपूर	१२७
विवरणपत्रे --					
एकूण अर्थसंकल्प २०२६-२०२७ कार्यक्रमनिहाय दर्शविणारे विवरणपत्र (विवरणपत्र "अ")	१५३
प्रधान शीप-नि.व्यवस्थापननिहाय एकूण प्रत्यक्ष खर्च २०२४-२०२५ व अर्थसंकल्प व सुधारित अंदाज, २०२५-२०२६ आणि अर्थसंकल्प २०२६-२०२७ दर्शविणारे विवरणपत्र (विवरणपत्र "ब")	१५६

कार्यक्रम अंदाजपत्रक २०२५-२०२६

सहकार विभाग

प्रास्ताविक-

सहकारी अर्थ व्यवस्था प्रामोण जनता, आर्थिक व सामाजिक पीडित शोषितांच्या उत्कर्षाचे आशास्वान म्हणून मान्यता पावलेली असून तिने गेल्या शतकांमध्ये सर्वव्यापी स्वरूप प्राप्त केले आहे. व्यक्तींच्या सामोण शेतीविषयक गरजांपासून ते ग्राहकवस्तु वितरण, औद्योगिक प्रक्रिया, इतकेच नव्हे तर सहकारी रुग्णालयपर्यंत लक्षणीय वाटचाल झाली आहे. सहकारी संस्थांची संख्या १९६१ ला ३१,५६५ होती. मार्च २०२४ अखेर ती National Cooperative database या पोटेलवर नोंदणी करण्यात आल्यानुसार २,२३,९८७ इतकी झालेली आहे. सभासद संख्या १९६१ ला ४२ लाख होती तर मार्च २०२४ अखेर ती National Cooperative database या पोटेलवर नोंदणी करण्यात आल्यानुसार ६२० लाख इतकी झालेली आहे. महाराष्ट्र राज्याची लोकसंख्या ही एकूण लोकसंख्येच्या ४९ टक्के एवढी आहे.

२. या सहकारी संस्थांचे संचालन व प्रशासन सहकार खाते व त्या अंतर्गत असलेली दान संचालनालय अनुक्रमे पणन संचालनालय, पुणे व हातमाग, यंत्रमाग व वस्वोद्योग आयुक्तालय, नागपूर आणि आयुक्त साखर म. रा. पुणे यांचे मार्फत केले जाते.

सहकार आयुक्त व त्यांच्या नियंत्रणाखालील संचालनालयांमार्फत राबविण्यात येणाऱ्या विविध योजनांची प्रभागपरत्ये व कार्यालयनिहाय वर्गवारी करून त्यांची माहिती त्या त्या विभागात अंतर्भूत करण्यात आलेली आहे.

विभाग १ : सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, म. रा., पुणे यांच्या नियंत्रणाखालील विषय :-

- (१) संचालन व प्रशासन (२) लोखापरोक्षण (३) सहकारी पत संस्था (४) औद्योगिक सहकारी संस्था (हातमाग व यंत्रमाग व्यतिरिक्त),
- (५) सहकारी गृहनिर्माण संस्था (६) इतर सहकारी संस्था (७) शिक्षण, संशोधन व प्रशिक्षण

विभाग २ : साखर आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या नियंत्रणाखालील विषय :-

सहकारी साखर कारखाने,

पणन विभाग

प्रास्ताविक-

कृषि पणन संचालनालयाची स्थापना शासन निर्णय दिनांक ६, नोव्हेंबर, १९७१ अन्वये झाली. कृषि पणन संचालनालय हे पूर्वी सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली काम करीत होते. शासन निर्णय, दिनांक १२ डिसेंबर, १९७९ अन्वये पणन संचालक यांना विभाग प्रमुख म्हणून घोषित करण्यात आले व पणन संचालक यांना आर्थिक व प्रशासकीय अधिकार देण्यात आले.

संचालक कृषी पणन, म. रा., पुणे यांच्या नियंत्रणाखालील विषय :-

- (१) वखार (२) सहकारी प्रक्रिया संस्था (३) सहकारी पणन संस्था (४) सहकारी गोदामे (५) सहकारी ग्राहक संस्था
- (६) कृषी उत्पन्न बाजार समित्या (७) पणन सर्वेक्षण व संशोधन (८) एकसूत्री बाजार वृत्तसंस्था योजना

वस्वोद्योग विभाग

प्रास्ताविक-

मार्च १९८९ पासून मंत्रालय पातळीवर कृषी व सहकार विभाग यांचे विभाजन होऊन सहकार व वस्वोद्योग विभाग हा स्वतंत्र विभाग निर्माण करण्यात आला. या विभागात खालील कार्यालयांचे कामकाज अंतर्भूत करण्यात आले आहे.

वस्वोद्योग आयुक्तालय, म. रा. नागपूर यांच्या नियंत्रणाखालील विषय :-

- (१) हातमाग व यंत्रमाग सहकारी संस्था (२) सहकारी सुतीगिरण्या (३) रेशीम उद्योग

राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण

प्रास्ताविक-

भारतीय राज्यघटनेतील ९७ व्या दुरुस्तीनंतर सुधारित करण्यात आलेल्या महाराष्ट्र सहकारी संस्था, अधिनियम १९६० मधील कलम ७३ (सोबी) अन्वये महाराष्ट्र शासन सहकार, पणन व वस्वोद्योग विभाग अधिसूचना क्र. ४३ दिनांक ३० मार्च, २०१३ प्रमाणे राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण महाराष्ट्र राज्य, पुणे गठीत करण्यात आले आहे.

महाराष्ट्र शासन राजपत्र असाधारण भाग चार-ब, दि. १२.०९.२०१४ रोजी प्रसिध्द झालेल्या राजपत्रामध्ये महाराष्ट्र सहकारी संस्था (समितीची निवडणूक) नियम २०१४ अधिसूचित होऊन त्या दिवसापासून हे निवडणूक नियम अमलात आले आहेत.

सहकार विभाग

विभाग १ - सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, म. रा., पुणे - १ यांच्या नियंत्रणाखालील विषय

१. संचालन व प्रशासन

प्रास्ताविक-

सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विषयक स्वतंत्रपणे कामकाज पाहण्यासाठी मंत्रालयामध्ये सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभागामध्ये सहकार, वस्त्रोद्योग व पणन हे तीन स्वतंत्र कक्ष आहेत. सहकार, आयुक्तालय, पणन संचालनालय, साखर आयुक्तालय, वस्त्रोद्योग आयुक्तालय, रेशीम संचालनालय हे विभागाचे पाच मुख्य अंग आहेत. उद्योग विभागाच्या अधिपत्याखाली रेशीम संचालनालय आता वस्त्रोद्योग आयुक्तालय, नागपूर यांचे अधिपत्याखाली नव्याने कार्यरत आहे. सहकार आयुक्त यांच्यावर सहकारी चळवळींचे उन्नती, संघटना, देखरेख, निरीक्षण, नियंत्रण आदिवाचतच्या जबाबदाऱ्या टाकण्यात आल्या आहेत. तसेच सहकारी चळवळीचा नियोजनबद्ध विकास करण्याबाबतची शासकीय धोरणे सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था यांच्यामार्फतच राबविली जातात. सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था यांना मुख्यालयात अप्पर आयुक्त व विशेष निबंधक (वित्त), अप्पर निबंधक, उप-निबंधक, सहाय्यक निबंधक, संस्थाशास्त्रज्ञ, आदि कामकाजार्थे संदर्भात मदतनीस म्हणून काम करतात. विभागीय पातळीवर राज्यात पुणे, मुंबई, नागपूर, छत्रपती संभाजीनगर, अमरावती, नाशिक, लातूर, कोकण व जेजुरी या ९ ठिकाणी विभागीय सह-निबंधक हे त्यांचे मदतनीस म्हणून काम करतात.

विभागीय सहनिबंधकांना क्षेत्रीय कर्मचारी वर्ग जिल्हा व तालुका पातळीवर पुरविण्यात आलेला आहे. जिल्हा पातळीवर जिल्हा उपनिबंधक कामकाज पाहतात तर तालुका पातळीवर तालुका उपनिबंधक/सहाय्यक निबंधक कामकाज करतात. १९६० च्या सहकार कायद्याच्या तरतुदीनुसार सहकारी संस्थांच्या लेखापरीक्षणाची जबाबदारी सहकार आयुक्त व निबंधक यांच्यावर आहे. लेखापरीक्षणा बाबतची जबाबदारी वार पाडण्यासाठी (१) अप्पर निबंधक (लेखापरीक्षण), (२) सह निबंधक (लेखापरीक्षण) आणि (३) लेखापरीक्षण संबंधित इतर कर्मचारी वर्ग देण्यात आलेला आहे. निम्नस्तरीय कार्यालये, शिखर संस्था यांच्या तपासणी, पुनर्विलोकन, अधिपत्याचे कामकाज व चर्चासत्रे आदिमार्फत सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था हे सहकारी चळवळीवर परिणामकारक देखरेख देवतात.

अशाच प्रकारे त्यांच्या अखत्यारी खालील असलेल्या संस्थेवर विभागीय, जिल्हा व तालुका पातळीवरील संबंधीत अधिकारी नियंत्रण देवतात.

सहकार विभाग व त्या अंतर्गत कार्यरत असलेल्या कार्यालयासंबंधी वित्तिय आवश्यकते बाबतची माहिती तक्ता क्र. १ प्रमाणे आहे.

Section 1 - Co-operative Commissioner and Registrar, Co-operative Society, Topics under the control of Pune, I

1. Directorate and Administration

Introductory :-

There are three separate wings for Co-operation, textile and marketing in the Department of Co-operative Marketing and Textile departments in the Ministry to look after the work independently of Co-operation, Marketing and Textiles. Under the control of Co-operation Commissioner and Registrar, Co-operative Societies, Marketing Directorate, Directorate of Sugar, Directorate of Textiles and Directorate of Textiles, and Directorate of Silk is Co-ordinated by the Co-operation commissioner. Under the Industries Department, the Directorate of Silk is now under the control of commissioner of, Textile, Nagpur. The Co-operation Commissioner has been entrusted with responsibility of the Cooperative movement, organization, supervision, inspection, control etc. as well as the government policies for planning development of Co-operative movement. the functioning is under taken by Commissioner Co-operation and Registrar, Additional Commissioner and Special Registrar (Finance), Additional Registrars, Joint Registrars, deputy Registrars, Assistant Registrars.

At District level, District Deputy Registrar looks after the work and Taluka's Deputy Registrar/Assistant Registrar work at the Taluka level. According to the provisions of the Co-operative Societies Act, 1960, the responsibility of the audit of Co-operation organizations is with the Commissioner Co-operation. To carry out the responsibility of audit (1) Additional Registrar (Audit), (2) Joint Registrar and (3) Other staff members related to the audit assist him. Co-operative Commissioner and Registrar, Co-operative Societies is effectively monitoring the Co-operative movement by the supervision, review, appellate workings and seminars etc. of the subordinate offices, apex organizations and inspections.

Similarly, the concerned officials at the divisional, district and taluka level over see the functioning of the organizations which are concerned with them.

Information regarding the financial requirements of the Co-operative Department and the office operating under it is provided in table No. 1.

(बी) वित्तीय आवश्यकता :

(ii) Financial Requirements :

तक्का एक TABLE I
कार्यक्रम नं. १ Programme No. 1

(रुपयें में व्यक्त) (Rs. in thousands)

वर्ष वर्ष, २०२४-२०२५ Actuals for 2024-2025	अनुमानित २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026		अनुमानित २०२६-२०२७ Budget Estimates 2026-2027									
	अनुमानित Committed Scheme	एकूण Total	अनुमानित Committed Scheme	एकूण Total	अनुमानित Committed Scheme	एकूण Total						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(अ) कार्यांचे योगेकरण	4186552	4186552	4594600	4594600	3739298	3739298	4536140	4536140	3739298	4536140	4536140	4536140
००१ संचालन व प्रसारण	4186552	4186552	4594600	4594600	3739298	3739298	4536140	4536140	3739298	4536140	4536140	4536140
एकूण (अ)	4186552	4186552	4594600	4594600	3739298	3739298	4536140	4536140	3739298	4536140	4536140	4536140
००१ (०१) (०४) सहकार अपुस्त व निकषक, सहकारी संस्था (२४२५ ००११) इत्मत (२४२५ ००२२) भारित	236108	236108	285758	285758	230294	230294	296315	296315	230294	296315	296315	296315
०२ वॉटन	225	225	293	293	293	293	302	302	293	302	302	302
०३ ऑनकालीक भता	128	128	406	406	406	406	1200	1200	406	1200	1200	1200
०६ दुरवनी, वॉन व पाणी शुल्क	355	355	525	525	368	368	530	530	368	530	530	530
११ प्रवास खर्च	1555	1555	1700	1700	1700	1700	4251	4251	1700	4251	4251	4251
१३ कार्यालयीन खर्च
१४ पेट्रोल, तेल व वगण
१४ साडे, पट्टी व कर
१६ प्रकाशन	50	50	35	35	50	50	35	50	50	50
१६ जाशिरात, विक्री व प्रसिध्दी खर्च
२० उत्तिय व करमणूक खर्च
२८ व्यावसायिक व विशेष सेवा	663200	663200	2500	2500	8500	8500	8500	8500	8500	8500	8500	8500
५० भारित .. इतर खर्च	901571	901571	291513	291513	241794	241794	303137	303137	241794	303137	303137	303137
५० इत्मत .. इतर खर्च
६४ हानी निलोखित करणे
५१ मोटार वाहने	1	1	1	1	100	100	1	100	100	100
१७ संगणक खर्च	278	278	195	195	287	287	195	287	287	287
भारित	663200	663200	2500	2500	8500	8500	8500	8500	8500	8500	8500	8500
इत्मत	1139942	1139942	580524	580524	475086	475086	606172	606172	475086	606172	606172	606172

II-DETAILS

- 001 Direction and Administration
- Total (A)
- (01)(01) Commissioner for Co-operation and Registrar of Co-operative Societies
- (24250011) Voted
- (24250022) Charge
- 01 Salaries
- 03 Overtime Allowance
- 06 Tele., Elec. & Water Supply
- 11 Travel Expenses
- 13 Office Expenses
- 24 Petrol, Oil and Lubricant
- 14 R., R. and Taxes
- 16 Publication
- 26 Advertising Sales & Publicity Expenses
- 20 Hospitality and Entertainment Expenses
- 28 Professional and Special Services
- 50 Charged .. Other Charges
- 50 Voted .. Other Charges
- 64 Write off of Losses
- 51 Motor Vehicles
- 17 Computer Expenses
- Charged .. Total
- Voted

तबला एक -आलं TABLE 1 Contd

(रुपये हजारों) (Rs. in thousands)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
001 (01) (02) सागर आयुक्त-(२४२५००३१)													
01 वेतन	36575	36575	59848	59848	56856	59848	56856	53634	53634	56856	53634		53634
03 जनिकालीक भता			100	100	80	100	80	100	100	80	100		100
06 दुरधनी, वीज व पानी शुल्क	261	261	325	325	325	325	325	325	325	325	325		325
११ प्रवास खर्च	88	88	171	171	171	171	171	171	171	171	176		176
१३ कार्यालयीन खर्च	405	405	582	582	582	582	582	1185	1185	582	1185		1185
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण ...													
२८ व्यावसायिक सेवा			1	1	1	1	1	1	1	1	1		1
२४ भाडे, पट्टी व कर	1288	1288	1371	1371	1097	1371	1097	785	785	1097	785		785
१७ संगणक खर्च			134	134	94	134	94	138	138	94	138		138
१६ प्रकाशन													
२६ जाहिरान, विज्ञापन व प्रसिद्धी खर्च													
२० अतिथि व करणार्थक ... खर्च													
५० इतर खर्च													
५१ मोटर वाहने भारित													
दसमत एकुण	38617	38617	62532	62532	59206	62532	59206	56344	56344	59206	56344		56344
001 (01) (03) पण संयोजक-(२४२५००४१)													
दसमत (२४२५०९९८) भारित													
01 वेतन	44257	44257	62700	62700	56189	62700	56189	60620	60620	56189	60620		60620
03 जनिकालीक भता			31	31	25	31	25	32	32	25	32		32
06 दुरधनी, वीज व पानी शुल्क	24	24	90	90	72	90	72	90	90	72	90		90
११ प्रवास खर्च			25	25	18	25	18	25	25	18	25		25
१३ कार्यालयीन खर्च	394	394	467	467	374	467	374	481	481	374	481		481
१४ भाडे, पट्टी व कर			78	78	88	110	88	121	121	88	121		121
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण ...													
१७ संगणक खर्च			52	52	36	52	36	54	54	36	54		54
५० भारित ... इतर खर्च													
५१ मोटर वाहने भारित													
दसमत एकुण	44753	44753	63475	63475	56802	63475	56802	61423	61423	56802	61423		61423

संख्या एक - भाग I Contd.

(रुपये हजारों) (Rs. in thousands)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
002 (02) (02) हातमाग, वंगमाग व साहकारी												
व्यवस्थामाग यांचे संचालनालय- (24225, 000, 00)												
01 वेतन	95599		95599	128692		128692	90000		90000	100833		100833
02 अतिरिक्त वेतन	38		38	49		49	10		10	50		50
03 अतिरिक्त वेतन	446		446	545		545	545		545	545		545
04 कंत्राटी सेवा												
05 प्रवास खर्च	616		616	710		710	710		710	731		731
06 कार्यालयीन खर्च	2133		2133	2200		2200	2200		2200	2250		2250
07 पेट्रोल, तेल व वंगण	2411		2411	1596		1596	1596		1596	1596		1596
08 भाडे, पट्टी व कर				103		103	72		72	106		106
09 प्रकाशन												
10 संगणक												
11 व्यावसायिक सेवा												
12 मोटार वाहन	27		27	100		100	70		70	100		100
13 विद्युत् व विद्युत् यंत्रणेचे भांडवल	31		31	50		50	22		22			
एकूण	101301		101301	134045		134045	95225		95225	106211		106211
001 (01) (01) हातमाग, वंगमाग व साहकारी												
व्यवस्थामाग यांचे संचालनालय- (24225, 000, 00)												
01 वेतन	2397050		2397050	3081317		3081317	2482994		2482994	3012926		3012926
02 अतिरिक्त वेतन	411		411	621		621	497		497	640		640
03 अतिरिक्त वेतन	8951		8951	11430		11430	11430		11430	11430		11430
04 कंत्राटी सेवा	15		15	50		50						
05 प्रवास खर्च	5988		5988	18099		18099	11532		11532	18642		18642
06 कार्यालयीन खर्च	16596		16596	17446		17446	17446		17446	17969		17969
07 पेट्रोल, तेल व वंगण												
08 भाडे, पट्टी व कर	59338		59338	68576		68576	68576		68576	68576		68576
09 व्यावसायिक व विशेष सेवा												
10 इतर खर्च												
11 सहाय्यक अनुदान	117		117	200		200	140		140	200		200
12 मोटार वाहन				187		187	131		131	193		193
13 संगणक												
एकूण	2488466		2488466	3197926		3197926	2592746		2592746	3130576		3130576

समान एक -चांग TABLE 1 Contd

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
००१ (०१) (०७) वसुलीच्या कामा- कारिता कर्मचारीवर्ग -- (२४२५००८५)												
०१ वतन	2303		2303	2761		2761	2200		2200	2675		2675
०३ अतिवर्तीक भता												
०६ दुरधनी, वीज व पाणी शुल्क												
११ प्रवास खर्च				25		25	18		18	20		20
१३ कारवालयीन खर्च	13		13	29		29	23		23	30		30
१४ भाडे, पट्टी व कर												
	2316		2316	2815		2815	2241		2241	2725		2725
एकूण												
००१ (०१) (०८) साखर अयुक्ता- न्यायाच्या कर्मचारीवर्गात याद (२४२५१०५४)												
०१ वतन	80593		80593	114685		114685	90951		90951	115408		115408
०३ अतिवर्तीक भता				1		1	1		1	1		1
०६ दुरधनी, वीज व पाणी शुल्क	94		94	178		178	142		142	178		178
११ प्रवास खर्च	125		125	341		341	239		239	351		351
१३ कारवालयीन खर्च	269		269	407		407	326		326	419		419
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण				1		1	1		1	1		1
१४ भाडे, पट्टी व कर	607		607	609		609	487		487	467		467
२८ व्यावसायिक सेवा				1		1	1		1	1		1
१७ संगणक खर्च				80		80	56		56	82		82
५१ मॉटर वहांना				1		1	1		1	1		1
	81688		81688	116304		116304	92205		92205	116909		116909
एकूण												
००१ (०१) (०९) महाराष्ट्र राज्य सहकारी असेल न्यायालय (२४२५०१०२)												
०१ वतन	47356		47356	102520		102520	69083		69083	110000		110000
०३ अतिवर्तीक भता				1		1	1		1	1		1
०६ दुरधनी, वीज व पाणी शुल्क	3743		3743	7000		7000	3060		3060	7000		7000
११ प्रवास खर्च	487		487	670		670	1133		1133	690		690
१३ कारवालयीन खर्च	3578		3578	4000		4000	5200		5200	4120		4120
१७ संगणक				515		515				500		500
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण												
१४ भाडे, पट्टी व कर	54997		54997	50000		50000	50000		50000	50000		50000
५१ मॉटर वहांना				100		100	1400		1400	100		100
	110161		110161	164806		164806	129876		129876	172411		172411
एकूण												

तबका एक -समाप्त TABLE I—Contd.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
००१ (०१) (१०) सहाकारी न्यायालयों- राष्ट्रीय कर्मचारी वर्ग - (२४२५०१११)													
०१ वेतन	155269	249272	249272	155269	249272	249272	215237	215237	215237	276692	276692	276692	276692
०३ अतिरिक्त भत्ता													
०६ दूरधनी, वीज व पाणी शुल्क	14170	15000	15000	14170	15000	15000	12000	12000	12000	15000	15000	15000	15000
११ प्रवास खर्च	3131	3000	3000	3131	3000	3000	2999	2999	2999	3090	3090	3090	3090
१३ कार्यालयीन खर्च	27910	22000	22000	27910	22000	22000	22000	22000	22000	22600	22600	22600	22600
१७ संगणक	294	645	645	294	645	645				500	500	500	500
२४ पेट्रोल, तेल व वर्गण													
१४ भाड़े, पट्टी व कर	11786	9000	9000	11786	9000	9000	7200	7200	7200	9000	9000	9000	9000
एकूण	212560	298918	298918	212560	298918	298918	259436	259436	259436	326943	326943	326943	326943
(०१) (१३) रेशम संचालनालय (२४२५१३४१)													
दसमत (२४२५१३५५) भारीत													
०१ वेतन भारीत	159942	226032	226032	159942	226032	226032	170000	170000	170000	210714	210714	210714	210714
०१ वेतन	159	206	206	159	206	206	198	198	198	212	212	212	212
०३ अतिरिक्त भत्ता	1324	1740	1740	1324	1740	1740	1500	1500	1500	1740	1740	1740	1740
०६ दूरधनी, वीज व पाणी शुल्क	1814	2640	2640	1814	2640	2640	2376	2376	2376	2640	2640	2640	2640
११ प्रवास खर्च	2248	3605	3605	2248	3605	3605	2524	2524	2524	3713	3713	3713	3713
१३ कार्यालयीन खर्च	4000	5150	5150	4000	5150	5150	5150	5150	5150	5305	5305	5305	5305
१४ पेट्रोल, तेल व वर्गण	798	1100	1100	798	1100	1100	880	880	880	1210	1210	1210	1210
१७ संगणक	135	213	213	135	213	213	149	149	149	219	219	219	219
२१ पुरवठा व सामग्री													
१४ भाड़े, पट्टी व कर	5431	4190	4190	5431	4190	4190	4190	4190	4190	4190	4190	4190	4190
२५ जाहिरात व प्रसिद्धी		400	400		400	400	280	280	280	400	400	400	400
२८ व्यावसायिक सेवा	257	330	330	257	330	330	330	330	330	330	330	330	330
३० इतर कंत्राटी सेवा													
३४ शिष्यवृत्त्या व विश्रान्तन													
५० इतर खर्च	26583	15000	15000	26583	15000	15000	5593	5593	5593	100	100	100	100
दसमत एकूण	202691	260707	260707	202691	260707	260707	193170	193170	193170	230774	230774	230774	230774
भारतीय													
००१ संचालन व प्रशासन													
दसमत	4422495	4882052	4882052	4422495	4882052	4882052	3955993	3955993	3955993	4810488	4810488	4810488	4810488
भारतीय	663200	2500	2500	663200	2500	2500	8500	8500	8500				
निव्वळ एकूण	5085695	4884552	4884552	5085695	4884552	4884552	3964493	3964493	3964493	4810488	4810488	4810488	4810488

२. लेखापरीक्षण

प्रस्तावना -

सहकार आयुक्ता व निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांचे कार्यालयात अपर निबंधक, सहकारी संस्था, (लेखापरीक्षण) महाराष्ट्र राज्य, पुणे हे पद असून त्यांचे अधिपत्याखाली सहनिबंधक सहकारी संस्था (लेखापरीक्षण) महाराष्ट्र राज्य पुणे हे एक पद तसेच विशेष लेखापरिक्षक वर्ग-१ या दर्जाची दोन कार्यासन अधिकाऱ्यांची पदे कार्यरत आहेत. सदर अधिकारी सहकार आयुक्त यांना राज्यातील सहकारी संस्थांच्या लेखापरीक्षण व अनुषंगीक कामकाजाचे नियमन व नियंत्रण करण्यासाठी सहाय्य करतात. राज्यामध्ये मुंबई, पुणे, नाशिक, कोल्हापूर, छत्रपती संभाजीनगर, अमरावती व नागपूर या सात ठिकाणी विभागीय सहनिबंधक (लेखापरीक्षण) हे विभाग स्तरावर कामकाज करतात तसेच जिल्हा स्तरावर जिल्हा विशेष लेखापरिक्षक वर्ग-१ सहकारी संस्था हे कामकाज करतात, त्यांच्या मदतीस अन्य विशेष लेखापरिक्षक वर्ग-२ व २ तसेच क्षेत्रीय स्तरावर त्यांचे अधिनस्त कर्मचारी वर्ग पुरविण्यात आलेला आहे. याशिवाय काही शिखर संस्थांच्या लेखापरीक्षणासाठी योननानिहाय सहनिबंधकांची पदे कार्यरत आहेत. (उदा. पणन महासंघ, भुविकास बँक, गृहनिर्माण इ.)

महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ८१ आणि महाराष्ट्र सहकारी संस्था नियम १९६२ मध्ये लेखापरीक्षणाची संकल्पना विषय केलेली आहे. कलम ८१ अन्वये सर्व सहकारी संस्थांनी त्यांचे वार्षिक लेखापरीक्षण वार्षिक सर्वसाधारण सभेपूर्वी पूर्ण करण्याची जबाबदारी संस्थांवर सोपविलेली आहे. त्यासाठी प्रत्येक दोन वर्षांनंतर लेखापरिक्षकांची नामतालिका या कार्यालयाच्या स्तरावरून तयार करून शासन मान्यतेने प्रसिध्द केली जाते. या नामतालिकेत सनदी लेखापाल, सनदी लेखापालाची भागीदारी फर्म, परित्यक्त लेखापाल, परित्यक्त लेखापरिक्षकांची भागीदारी फर्म, प्रमाणित लेखापरीक्षक व सहकार खात्यातील लेखापरीक्षकांचा समावेश असून नियम ६९ मध्ये नमूद केलेल्या लेखापरिक्षकांच्या व संस्थांच्या वर्गवारीनुसार पात्र लेखापरिक्षकांची संवंधीत संस्थेने वार्षिक सर्वसाधारण सभेत निपुक्ती करून संस्थेचे लेखापरीक्षण पूर्ण करून घ्यावयाचे आहे. संस्थेने अधिनियमातील कलम ७५(२)(अ) प्रमाणे लेखापरिक्षकांची नेमणूक करून कलम ७९(२)(ब) नुसार त्यांच्यामागे विवरणपत्र निबंधकास सादर न केल्यास, अधिनियमातील कलम ८१(१) अधिन परंतुकारान्वये निबंधक नामतालिकेवरील पात्र लेखापरिक्षकांकरवी संवंधीत संस्थेचे लेखापरीक्षण करून घेईल अशी तरतूद आहे. संवंधीत लेखापरिक्षकाने अधिनियमातील तरतुदीनुसार संस्थेचे लेखापरीक्षण आर्थिक वर्ष संपल्यापासून ४ महिन्यांचे आत पूर्ण करून लेखापरीक्षण अहवाल लेखापरीक्षण पूर्ण केल्याच्या दिनांकापासून एक महिन्यांच्या आत व कोणत्याही परिस्थितीत वार्षिक सर्वसाधारण सभेच्या नोंदीस निर्गमनाचे दिनांकापूर्वी निबंधकास व संस्थेस सादर करावयाचा आहे.

१७ व्या घटनादुरुस्ती मुळे अधिनियमात झालेल्या सुधारणेस अनुसरून लेखापरीक्षण विभागातील अधिकारी/कर्मचारी यांचेकडून खालील कामे पार पाडली जातात.

१. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियमातील कलम ८१(१)(अ) अन्वये संस्था ठरावाद्वारे उपलब्ध होणारे सहकारी संस्थांचे लेखापरीक्षण कामकाज व निबंधक कार्यालयाकडील परंतुकाखालील आदेशाने उपलब्ध होणारे सहकारी संस्थांचे लेखापरीक्षण कामकाज करणे.

२. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कायदा कलम ८१(३)(ब) नुसार सहकारी संस्थांचे फिरते पत्रकाद्वारे तपासणी कामकाज व कायदा कलम ८१(३)(क) अन्वयेचे सहकारी संस्थांचे चाचणी लेखापरीक्षण कामकाज तसेच कायदा कलम ८१ (६) अन्वये सहकारी संस्थांचे फेरलेखापरीक्षण कामकाज करणे.

३. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियमातील कलम १०८ अन्वये अवसायनातील सहकारी संस्थांचे लेखापरीक्षण कामकाज करणे.

४. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियमातील कलम ८१(१)(ग) अन्वये राज्यातील सर्व संस्थांचे लेखापरीक्षण विहित कालमर्यादेत पूर्ण करण्याचे अनुषंगाने लेखापरीक्षण न झालेल्या / अपुर्ण असलेल्या संस्थांचा वेळोवेळी, जिल्हा, विभाग व राज्यस्तरावर आढावा घेऊन राज्यातील सर्व संस्थांचे लेखापरीक्षण पूर्ण होण्याच्या अनुषंगाने नियमन व नियंत्रणाचे कामकाज करणे.

५. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ८३ व ८८ अन्वयेचे सहकारी संस्थांचे प्राधिकृत चौकशी अधिकारी म्हणून कामकाज करणे.

६. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम १०३ अन्वये अवसायक म्हणून कामकाज करणे.

७. अडचणीतील सहकारी संस्थांचे पालक अधिकारी म्हणून कामकाज करणे.

८. सावकारी कर्ममाफी अनुषंगाने निबंधकाच्या आदेशाने पात्र कर्जदार व सावकार निवडणेसाठी सावकारांची दप्तर तपासणी करणे, पात्र कर्जदार व सावकार यांच्या याद्या अंतिम करणे.

९. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ८४(४) अन्वये सहकारी संस्थांचे निरीक्षण व तपासणी कामकाज करणे.

१०. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ८२ नुसार निबंधक व त्यांनी प्राधिकृत केलेल्या व्यक्तीस लेखापरीक्षण दोष दुरुस्ती अहवालाची छाननी करावयाची आहे. त्यानुसार लेखापरीक्षण विभागामार्फत सदर दोष दुरुस्ती अहवाल छाननीचे कामकाज केले जाते.

११. महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न खरेदी व विक्री (विकास व विनियम) अधिनियम १९६३ चे नियम १२६ अन्वये कृषि उत्पन्न सामान्यांचे लेखापरीक्षण करणे.

१२. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ७३(क)(ब) अन्वये वेळोवेळी उपलब्ध होणारे सहकारी संस्थांचे निवडणूक संवर्भातील कामकाज करणे.

१३. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ७९(४) अन्वये सहकारी संस्थांच्या विवरण पत्रांचे व आर्थिक पत्रांचे छाननी कामकाज करणे.

१४. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ७७ अन्वये सहकारी संस्थांवर प्रशासक म्हणून कामकाज करणे.

१५. राज्य शासन/केंद्र शासन अर्थसहाय्य प्रस्ताव छाननी कामकाज करणे.

१६. शासनाने वेळोवेळी कर्ममाफी योजना व इतर अर्थ सहाय्याच्या योजना जाहीर केल्यास अशा योजनांसाठीचे लाभार्थी निश्चिती व अंमलबजावणीस पुरक तपासणी कामकाज करणे.

१७. सहकारी संस्थांचे लेखापरीक्षण अहवालांची छाननी करून छाननी अहवाल पूर्वील कार्यवाहीस्तव निबंधकास सादर करणे.

१८. प्रत्येक दोन वर्षांनंतर लेखापरिक्षकांची नामतालिका तयार करून ती शासनास मान्यतेस्तव सादर करणे.

१९. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ८१(५)(ब) व नियम ६९(१)(ग) नुसार कमुरदार लेखापरिक्षकांविरुद्ध कारवाई करून अशा लेखापरिक्षकांची नावे नामतालिकेतून कमी करणे.

Audit

INTRODUCTION :

In the office of Hon'ble Commissioner for Cooperation and Registrar Cooperative Societies, Maharashtra State Pune. The post of Additional Registrar (Audit) Co-operative Societies, Maharashtra State, Pune is functional and under his control there is a post of Joint Registrar Cooperative Societies Audit and two posts of Desk Officer of the rank of Special Auditor Class I. These officer assist Hon'ble Commissioner for Cooperation in the regulation and control of Audit relevant activities, of the Cooperative Societies in the State. In the State, in seven division namely Mumbai, Nasik, Pune, Kolhapur, Chatrapati Sambhajnagar, Amravati and Nagpur the Divisional Joint Registrar (Audit) are working at the Divisional level, and District Special Auditor Cooperative Societies, Class I are working at District Level, and to assist them, other special Auditors Class I/2 and staff is provide at field level under their administrative control. Apart from this, for audit of some apex societies, scheme wise post of Joint Registrar (Audit) are functioning eg. Marketing Federation, Land Development Bank, Housing Finance, State Level Account Committee, Sugar etc.).

The concept of Audit is elaborated in section 81 of Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960, and rule 1961. The responsibility of completing audit before the annual general meeting is entrusted on Cooperative Societies as per the provision of sec.81 for that a panel of auditors is prepared at the level of this office and is published with prior approval of the Government after every two year. This panel of auditors consists of individual Chartered Accountants, Partnership firms of Chartered Accountants, individual cost Accountants partnership firms of cost Accountants, Certified Auditors and Government Auditors working in the Cooperation Department, concerned societies should make an appointment of eligible auditors from the panel of auditors, in their annual general meeting according to the classification of auditors and societies, provided in rule 69 and get their audit done at least once on every financial year. It is provided that, if the society fails to appoint an auditor as per the provisions of section 75 (2A) and submit the relevant mandatory returns, as provided in section 79(1B), the Registrar will cause to audit accounts of such societies, by appointing an eligible auditor from the panel of auditors as per the proviso under section 81(1). As per the provisions of the act concerned auditor should complete an audit of a society within the period of four months from closure of its financial year and submit the audit report within the period of one month from the date of completion of audit and under any circumstances before the issuance of notice of annual general meeting, to concerned society and to the Registrar.

In accordance with the revision in the Act due to the 97th Constitutional Amendment below mentioned work are being done by officers / employees of Audit wing.

1) To conduct the audit work made available as per the provisions of sec 81 (1a) of the Maharashtra Cooperative Societies Act 1960 by way of resolution of societies and according the proviso orders issued by the Registrar.

2) To conduct the work of verification of the books of accounts of co-operative societies under section 81(3b) through the Flying Squad, conduct Test audit of the

Cooperative societies u/s 81(3c) and doing Reaudit of the societies under section 81(6) of the Maharashtra Cooperative Societies Act 1960.

3) Conducting the audit of cooperative societies under liquidation in accordance with the provision of section 108 of Maharashtra Cooperative Societies Act 1960.

4) Taking periodic reviews of audit work at district, Divisional and State level in order to assess the number of unaudited / audit incomplete societies and completion of audit of all the societies in the State, within the prescribed time limit with a view to regulate and control audit work and ancillary activities within the ambit provisions of section 81(1)(g) of the Maharashtra Cooperative Societies Act 1960.

5) Working as authorized officers for conducting enquiries under section 83 and 88 of the Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960.

6) Working as a liquidator under Section 103 of the Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960.

7) Working as a guardian officer for distressed Cooperative Societies.

8) Conducting inspection of the records kept by money lenders as per the orders of the Registrar for ascertaining eligible borrowers and money lenders and finalizing the list of eligible borrowers and money lenders, pertaining to loan waiver from private money lenders.

9) To do the work of Inspection of the Cooperative Societies as per the provisions Section 84(4) of the Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960.

10) To do the work of verification and scrutiny of the audit compliance report on behalf of the Registrar as further provisions of section 82 of the Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960.

11) Conduct the audit of Agricultural Produce of Market Committees as per the provisions of the Rule 116 of the Maharashtra Agricultural produce Marketing (Development and Regulation) Act, 1963.

12) Performing the work related to the elections of Cooperative Societies as and when order by the Registrar Under Section 73(c)(b) of Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960.

13) Doing the work of scrutiny of the mandatory returns of Co-operative society and doing scrutiny of the financial statements U/s 79(4) of Maharashtra Co-operative society Act 1960.

14) To work as an Administrator under section 77 of Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960.

15) Doing the work of Scrutiny of the proposals regarding Financial Aid schemes / packages of the State Government / Central Government.

16) Ascertaining the beneficiaries of the financial aid schemes declared by the Government and carrying out an ancillary verification work supportive for the implementation of such schemes.

17) Doing the work of Scrutiny of the audit reports, of Cooperative societies and submitting the scrutiny reports to the Registrar for further action.

18) Preparing panel of auditors and submitting it for approval to the Government, biennially.

19) Taking action against delinquent auditors for removing their names from the panel of auditors as per the provisions of sec. 81(5B) of the Act and rule (69)(1g) of the MCS Rules.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता—

(ii) Financial requirements—

तक्ता दोन TABLE II
कार्यक्रम नं. २ Programme No. 2

(रुपये हजाराने) (Rupees in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष खर्च, २०२४-२०२५ Actuals for 2024-2025			अर्थसंकल्प, २०२५-२०२६ Budget Estimates, 2025-2026			Particulars
	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	
	2	3	4	5	6	7	
अ) कार्याचे वर्गीकरण—							A. Activity Classification—
(अ) लेखा क्रमचारी	1877220	..	1877220	2747437	..	2747437	(a) Audit Staff
एकूण—(अ)	1877220	..	1877220	2747437	..	2747437	Total—A 24250227
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण—							B. Objectwise Classification—
०१ वेतन	1814163	..	1814163	2645949	..	2645949	01 Salaries
०३ अतिरिक्त भत्ता	72	..	72	94	..	94	03 Overtime Allowance
०६ दूरध्वनी वॉज व पाणी शुल्क	2232	..	2232	2947	..	2947	06 Tele., Ele. Water Charges
११ प्रवास खर्च	19339	..	19339	43260	..	43260	11 Travel Expenses
१३ कार्यालयीन खर्च	7677	..	7677	10300	..	10300	13 Office Expenses
१४ भाडे पट्टी व कर	33737	..	33737	44600	..	44600	14 Other Expdt.
१७ संगणक	285	..	285	17 Computer
२४ पेट्रोल तेल व वंगण	24 Petrol, Oil, Lubricant
२६ जाहिरात व प्रसिध्दी	26 Advertising & Publicity
५० इतर खर्च	50 Rent, Rates & Taxes
५१ मोटार वाहने	1	..	1	51 Motor Vehicles
एकूण—(ब) स्थूल वजा	1877220	..	1877220	2747436	..	2747436	Total—B Gross Deduct
एकूण—(ब) निव्वळ	1877220	..	1877220	2747436	..	2747436	Total—B Net
(क) वित्तव्यवस्थेची साधने—							C. Source of Finance—
प्रधान शीर्ष मागणी क्रमांक							Major Head Demand No.
२४२५ व्ही २	1877220	..	1877220	2747436	..	2747436	2425 V-2
२८५१ व्ही २	13530	..	13530	17843	..	17843	2851 V-2
एकूण—(क) स्थूल वजा	1890750	..	1890750	2765279	..	2765279	Total—C Gross Deduct
एकूण—(क) निव्वळ	1890750	..	1890750	2765279	..	2765279	Total—(C) Net

तपशील	सुधारित अंदाज २०२५-२०२६ Revised Estimates, 2025-2026			अर्थसंकल्प, २०२६-२०२७ Budget Estimates, 2026-2027			Particulars
	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	
	8	9	10	11	12	13	
अ) कार्याचे वर्गीकरण—							A. Activity Classification—
(अ) लेखा क्रमचारी	2077378	..	2077378	2802174	..	2802174	(a) Audit Staff
एकूण—(अ)	2077378	..	2077378	2802174	..	2802174	Total—A
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण—							B. Objectwise Classification—
०१ वेतन	1998874	..	1998874	2700377	..	2700377	01 Salaries
०३ अतिरिक्त भत्ता	75	..	75	94	..	94	03 Overtime Allowance
०६ दूरध्वनी वॉज व पाणी शुल्क	2947	..	2947	2947	..	2947	06 Tele., Ele. Water Charges
११ प्रवास खर्च	22440	..	22440	43260	..	43260	11 Travel Expenses
१३ कार्यालयीन खर्च	8240	..	8240	10609	..	10609	13 Office Expenses
१४ भाडे पट्टी व कर	44600	..	44600	44600	..	44600	14 Rent & Taxes
१७ संगणक	200	..	200	285	..	285	17 Computer
२४ पेट्रोल, तेल, वंगण	24 Petrol, Oil, Lubricant
२६ जाहिरात व प्रसिध्दी	26 Advertising & Publicity
५० इतर खर्च	50 Other Expdt.
५१ मोटार वाहने	1	..	1	1	..	1	51 Motor Vehicles
एकूण—(ब) स्थूल वजा	2077377	..	2077377	2802173	..	2802173	Total—A Gross Deduct
एकूण—(ब) निव्वळ	2077377	..	2077377	2802173	..	2802173	Total—(B) Net
(क) वित्तव्यवस्थेची साधने—							C. Source of Finance—
प्रधान शीर्ष मागणी क्रमांक							Major Head Demand No.
२४२५ व्ही २	2077377	..	2077377	2802173	..	2802173	2425 V-2
२८५१ व्ही २	14213	..	14213	18346	..	18346	2851 V-2
एकूण—(क) स्थूल वजा	2091590	..	2091590	2820519	..	2820519	Total—C Gross Deduct
एकूण—(क) निव्वळ	2091590	..	2091590	2820519	..	2820519	Total—(C) Net

तक्ता क्रमांक ३

TABLE III

१) शासन निर्णय राजस-१००८/प्र.क्र.५३८/५-स, दिनांक ०५-०५-२०११ नुसार योजनानिहाय पदे

२) शासन निर्णय क्रमांक राजस/२०१७/प्र.क्र.६६/५-स, दिनांक २५-०४-२०१७

३) शासन शुध्दीपत्रक दिनांक २६-०४-२०१७

उपरोक्त शासन निर्णय क्र. २ व ३ अन्वये सहकार विभागातील गट ड संवर्गातील मंजूर पदांपैकी २५ टक्के पदे निरसित करण्याबाबत निर्देश देण्यात आलेले होते. त्यास अनुसरून १. या कार्यालयाने पत्र ना.क्र. आस्था कक्ष ४/ड संवर्ग निरसित पदे/२०१८, दिनांक ३०/७/२०१८ अन्वये लेखा परिक्षण विभागातील एकूण १४८ गट ड संवर्गातील पदे निरसित करण्याबाबतचे आदेश संबंधित सर्व विभागीय सहनिबंधक (लेखापरिक्षण) यांना निरसित करावयाचे पदसंख्या निश्चित करून त्यानुसार पदे निरसित करण्याबाबत कारवाई करण्याबाबत आदेशित केलेले होते. २. तसेच नवनिर्मित पालघर जिल्हासाठी सहकार विभागाचे अभिनस्त जिल्हा विशेष लेखापरिक्षक वर्ग-१ सह संस्था पालघर येथील वर्ग-१ या पदाची निर्मिती शासन निर्णय क्र. पदनि२०१४/प्र.क्र.२४५/५स दिनांक १ ऑगस्ट, २०१६ अन्वये झालेली आहे. त्यास अनुसरून संबंधित विभागीय सहनिबंधक (लेखापरिक्षण) यांनी विविध योजनांमधील गट ड संवर्गातील अस्वायी पदे निरसित करण्याबाबतचे आदेश त्यांचे स्तरावर पारित केलेले आहेत. त्यानुसार उक्त नमुद शासन निर्णय क्र. १ चे मंजूर योजनानिहाय पदांमध्ये बदल झाला असून तो खालीलप्रमाणे आहे.

अ.क्र.	तपशील	अपर निबंधक	सह-निबंधक	विलेप वर्ग-१	विलेप वर्ग-२	लेप श्रेणी-१	लघुटंक लेखक श्रेणी-२	लेप	उपलेप	लिपोक	शिपाई	वाहन चालक	एकूण
१	महाराष्ट्र राज्य पणन महासंघ मर्चा, मुंबई	१	०	४	०	०	५	५	१०	१	०	२६	
२	महाराष्ट्र राज्य कापूस उत्पादक पणन महामंडळ	१	५	९	५	१	२६	५	२५	०	०	७७	
३	महाराष्ट्र राज्य कृषी व ग्रामीण विकास बँक	१	०	११	१	१	१०	१३	११	२	०	५०	
४	महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक मर्चा, मुंबई	०	१	१	४	०	१	३	७	०	०	१७	
५	महाराष्ट्र राज्य सह. गृहनिर्माण वित्त संस्था	१	०	०	१	०	१	१	२	०	०	६	
६	जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक	०	२१	६	१४	०	१५५	६८	११६	०	०	४६०	
७	सहकारी सूतगिरणी	०	४	०	०	०	६	४	६	३	०	२३	
८	सहकारी साखर कारखाने	१	३५	०	७०	२	७२	१५	५७	३६	०	२८८	
९	पणन (खारेदी विक्री) संस्था	०	४	२६	१६	०	२२	४९	७७	२४	०	२१३	
१०	जंगल कामगार संस्था	०	०	०	५	०	९	०	१५	५	०	३४	
११	मुळा प्रवरा सह. संस्था	०	०	१	०	०	०	१	१	०	०	३	
१२	महाराष्ट्र राज्य सह. जनजाती विकास महामंडळ आणि आदि.वि.सह.संस्था	०	१	०	५	०	३	४	९	३	०	२५	
१३	शेतकरी सहकारी संस्था	०	१	०	१	०	३	२	६	१	०	१४	
१४	राज्यस्तरीय लेखा समिती	१	०	०	२	२	२	१	२	२	२	१४	
१५	निर्यात पदे	१	९	४७	६२	७१	२	४०९	५६९	४६७	२९५	७	१९३९
१६	फिरते पथक	०	५	०	३	१	०	४	३	१	०	१७	
१७	बाकुलेदार संस्था	०	०	०	११	०	०	०	०	०	०	११	
१८	नागरी बँक	०	१	८	०	०	१२	१८	१५	५	०	५९	
१९	कृषि प्रक्रिया संस्था	०	०	४	३	०	२	४	१२	६	०	३१	
२०	विणकट सह.संस्था	०	०	५	२	०	०	१२	११	५	०	३५	
२१	ग्राहक सहकारी संस्था	०	२	९	०	०	१३	१५	१९	९	०	६७	
२२	बृहन्मुंबई सह.गृहनिर्माण संस्था	०	०	७	०	०	७	७	९	०	०	३०	
२३	म.ज.फुले वि.का.सेवा व इतर	०	०	१	०	०	०	१	१	०	०	३	
२४	पदुम सहकारी संस्था	१	०	१३	३७	८२	३	५४	८५	१४	३८	१	४०८
	एकूण	२	१५	१४०	१८९	२९६	१२	८१२	८८६	१०५५	४३६	१०	३८४९

तक्का क्र. ४
TABLE No. IV

(रु. लाखात) (Rs. in Lakhs)

तपसुल	प्रत्यक्ष तमा		अर्थसंकल्प	Particulars
	2022-2023	2023-2024	2024-2025	
1	2	3	4	5
लेखापरीक्षा फी	672.26	867.48	576.84	Audit Fees
सेवा व सेवा फी	Service & service Fee
इतर तमा	--	--	--	Other Receipts
एकूण	672.26	867.48	576.84	Total
बना परतावे	--	--	--	--
निव्वळ बेरीज	672.26	867.48	576.84	Net Total

DEPARTMENT OF CO-OPERATION, MARKETING & TEXTILES, MAHARASHTRA STATE

Information Regarding Audit Wing Stengeth - Sanctioned Posts, Filled Posts & Vacant Posts
Post Information Audit Wing

As on 31/03/2025

Name of Division	Additional Registrar		Joint Registrar		Special Auditor Class - I		Special Auditor Class - II		Auditor Grade - I		Auditor Grade - II							
	Sanction	Filled	Vacant	Sanction	Filled	Vacant	Sanction	Filled	Vacant	Sanction	Filled	Vacant						
1) 2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1) Mumbai	1	-	1	6	5	1	20	6	14	41	11	30	39	29	10	100	73	27
2) Nashik	-	-	-	1	1	-	26	5	21	35	21	14	71	57	14	187	119	68
3) Pune	-	-	-	2	2	-	16	11	5	21	15	6	40	29	11	83	72	11
4) Kolhapur	-	-	-	1	-	1	21	7	14	15	8	7	49	40	9	136	88	48
5) Ch. Sambhaji Nagar	-	-	-	1	1	-	22	5	17	28	15	13	46	40	6	123	72	51
6) Amaravati	-	-	-	1	1	-	18	3	15	20	6	14	22	15	7	107	67	40
7) Nagpur	-	-	-	1	1	-	15	1	14	24	11	13	27	25	2	74	57	17
8) Head Office	1	-	1	1	1	-	2	1	1	2	2	-	-	-	-	-	-	-
9) State Level A/c. Commi	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	2	2	-
Total	2	-	2	15	13	2	140	39	101	186	89	97	296	237	59	812	550	262

DEPARTMENT OF CO-OPERATION, MARKETING & TEXTILES, MAHARASHTRA STATE
Information Regarding Audit Wing Steneth - Sanctioned Posts, Filled Posts & Vacant Posts
Post Information Audit Wing

As on 31/03/2025

Name of Division	Sub-Auditor		Steno Typist		Clerk		Driver		Peon		TOTAL (Col.3 to Col.35)								
	Sanction	Filled	Vacant	Sanction	Filled	Vacant	Sanction	Filled	Vacant	Sanction	Filled	Vacant							
1 2	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	
1) Mumbai	130	82	48	6	1	5	160	7	153	2	1	1	64	26	38	569	241	328	
2) Nashik	157	111	46	2	1	1	260	77	183	1	-	1	138	55	83	878	447	431	
3) Pune	99	73	26	-	-	-	117	21	96	1	1	-	69	26	43	448	250	198	
4) Kolhapur	117	81	36	1	-	1	157	23	134	1	-	1	69	22	47	567	269	298	
5) Ch. Sambhaji Nagar	170	123	47	-	-	-	142	17	125	1	1	-	99	25	74	632	298	334	
6) Amravati	102	76	26	-	-	-	114	54	60	1	1	-	60	24	36	443	247	196	
7) Nagpur	110	95	15	-	-	-	103	54	49	1	1	-	83	19	64	438	264	174	
8) Head Office	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	6	2
9) State Level A/c. Commi	1	1	-	2	-	2	2	1	1	2	-	2	2	-	2	14	7	7	
Total	886	642	244	12	2	10	1055	254	801	10	5	5	584	197	387	3997	2029	1968	

३. सहकारी पतसंस्था

प्रस्तावना-

१) डॉ.पंजाबराव देशमुख व्याज सवलत योजना (सर्वसाधारण) :-
(२४२५१००९)

१. राज्यातील शेतकऱ्यांना पीक कर्जांवरील व्याज दरामध्ये वसुलीशी निगडित प्रोत्साहनत्मक सवलत देण्याचा निर्णय शासनाने दिनांक २४.११.१९८८ च्या शासन निर्णयान्वये घेतला आहे. त्यानुसार दिनांक ०२.११.१९९१ च्या शासन निर्णयानुसार सदरची योजना दिनांक ०२.४.१९९० पासून पीक कर्ज घेतलेल्या शेतकऱ्यांना लागू करण्यात आली आहे.

२. या योजने अंतर्गत सहकारी कृषी पतसंस्थेकडून तसेच बँकांकडून पीक कर्ज घेणाऱ्या व त्याची प्रतिवधी ३० जून पर्यंत संपूर्ण परतफेड करणाऱ्या शेतकऱ्यांना व्याज सवलत देण्यात येत आहे. बँकेत कर्जास तसेच मध्यम मुदत व दीर्घ मुदत कर्जास सदरची योजना लागू नाही.

३. सदरची योजना सुलवातीस सहकारी कृषी पतसंस्थांमार्फत घेतलेल्या पीक कर्जास लागू होती, दिनांक २८/६/२०१० च्या शासन निर्णयान्वये राष्ट्रीयीकृत बँका, प्रादेशिक प्राप्ति बँका व खाजगी क्षेत्रातील बँकांकडून घेतलेल्या अल्प मुदत पीक कर्जासही सदर योजना लागू करण्यात आली.

४. या योजनेअंतर्गत शेतकऱ्यांना सहकारी कृषी पतसंस्थांमार्फत व बँकांमार्फत मिळणाऱ्या पीक कर्जांवरील व्याज दराशी निगडित व्याज सवलत देण्यात येत आहे. सुरुवातीस सदरची सवलत वार्षिक ४ टक्के दराने देण्यात येत होती, दिनांक ११.६.२००७ च्या शासन निर्णयान्वये रु.२५ हजार पर्यंतच्या पीक कर्जास ४ टक्के व त्यापुढील रुपये तीन लाखापर्यंतच्या पीक कर्जावर वार्षिक २% दराने व्याज सवलत देण्यात येत होती, दिनांक १९.१०.२०११ च्या शासन निर्णयान्वये रुपये एक लाखापर्यंतच्या पीक कर्जास वार्षिक ३% दराने व त्यापुढील रुपये तीन लाखापर्यंतच्या पीक कर्जासाठी वार्षिक २ टक्के दराने व्याज सवलत देण्यात येत होती, दिनांक १९.१०.२०११ च्या शासन निर्णयान्वये रुपये एक लाखापर्यंतच्या पीक कर्जास वार्षिक ३ टक्के दराने व त्यापुढील रुपये तीन लाखापर्यंतच्या पीक कर्जास वार्षिक २ टक्के दराने व्याज सवलत लागू करण्यात आली. त्याचप्रमाणे दिनांक ०३.१२.२०१२ च्या शासन निर्णयानुसार रुपये १ लाखापर्यंतच्या पीक कर्जावर वार्षिक ३ टक्के व त्यापुढील ३ लाखापर्यंतच्या पीक कर्जावर वार्षिक १ % दराने व्याज सवलत लागू करण्यात आली. शासन निर्णय दिनांक ११.६.२०२१ अन्वये रु.३ लाखापर्यंतच्या अल्प मुदती पीक कर्जासाठी वार्षिक ३ टक्के दराने व्याज सवलत सन २०२१-२२ पासूनच्या पीक कर्जास लागू करण्याचा निर्णय घेतला आहे. दि.०१.०५.२०२१ पासून वित्तीय संस्थांकडून रु.३ लाखापर्यंत अल्प मुदतीचे पीक कर्ज घेणाऱ्या व या कर्जांची प्रतिवधी दिनांक ३० जून पर्यंत संपूर्ण परतफेड करणाऱ्या शेतकऱ्यांना वार्षिक ३ टक्के दराने व्याज सवलत अनुज्ञेय आहे.

५. सदर योजने अंतर्गत सहकारी कृषी पतसंस्थांनी व संबंधीत व्यापारी बँक शाखांनी पीक कर्जांच्या वसुली वेळेस या योजनेतील व्याज सवलतीचा लाभ शेतकऱ्यांना द्यायचा आहे व दिलेल्या व्याज सवलतीच्या लाभाच्या रकमेची मागणी विहित नमुन्यात संबंधीत तालुका सहाय्यक / उपनिबंधक सहकारी संस्था यांच्याकडे करावयाची आहे.

६. सदर योजनेअंतर्गत मागील वर्षातील अर्थसंकल्पीय तरतुद व खर्च खालीलप्रमाणे आहे.

वर्ष	तरतुद (लाख)	खर्च (लाख)
२०२२-२३	५३२००	४३०२४
२०२३-२४	४६०००	३६८००
२०२४-२५	३००००	३००००
२०२५-२६	५००००	६०००

(दि.३१.१०.२५ पर्यंत)

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये २३२००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतुद करण्यात आली आहे.

२) राज्यातील अल्पमुदत सहकारी पतसंस्थेअंतर्गत (STCCS) जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांचे सक्षमीकरण करण्यासाठी अर्थसहाय्य :-
(२४२५२५२४)

सदर योजना शासन निर्णय क्र. सीसीआर-१४०६/प्र.क्र.२४७/२-स दि. १७.०५.२००६ अन्वये अंमलात आली.

१. सदर योजनेचा उद्देश राज्यातील शेतकऱ्यांना वार्षिक ६% दराने अल्पमुदती पीक कर्ज पुरवठा होण्यासाठी जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांना व्याज परतवा देणे हा आहे. योजनेचे स्वरूप खालीलप्रमाणे आहे.

२. शेतकऱ्यांना अल्प व्याजदराने पीक कर्ज उपलब्ध होण्यासाठी बँकांनी ७% व्याजदराने कर्जपुरवठा केल्यास केंद्र शासनाकडून १% व्याजदराने व्याज परतवा देण्यात येतो. याच धर्तीवर बँकांनी ६% व्याजदराने पीक कर्जपुरवठा केल्यास राज्य शासनाकडून १% दराने बँकांना व्याज परतवा देण्यात येत आहे.

३. राज्य शासनामार्फत व्यापारी बँकांना पीक कर्ज वाटपावर एक टक्का दराने व्याज परतवा देण्यात येत असून, शासनाने दिनांक ०५.९.२०१४ च्या शासन निर्णयान्वये व्याज परतवाच्या दर जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांसाठी २.५% केला आहे.

४. जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांनी नाचाईकडून घेतलेल्या अल्प मुदती फेर कर्जावर व्याज परतवा अनुज्ञेय नाही.

५. या योजने अंतर्गत बँकांनी शेतकऱ्यांना दिलेल्या रु. ३ लाखापर्यंतचा पीक कर्जाचा समावेश होत असून व्याज परतवा रकमेचा हिशोब कर्ज दिल्याचा तारखेपासून कर्ज परतफेडीच्या तारखेपर्यंत किंवा सदर कर्ज परतफेडीची मुदत संपेल त्या तारखेपर्यंत (खरीप हंगामसाठी ३१ मार्च व रब्बी हंगामसाठी ३० जून) चापेकाे जाे तारीख आधीची असेल तो विचारात घेऊन देण्यात येतो.

६. सदर योजनेची अंमलबजावणी खालीलप्रमाणे करण्यात येते.

(अ) जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँका सभासद विविध कार्यकारी संस्थांना ४% दराने पीक कर्ज उपलब्ध करून देण्यात येत असून संबंधीत विविध कार्यकारी सहकारी संस्था २% गाळा आकारून शेतकरी सभासदांना ६% व्याज दराने पीक कर्ज उपलब्ध करून देतात. त्याचप्रमाणे जिल्हा बँकांनी तथा राष्ट्रीयीकृत व ग्रामीण बँकांनी शेतकऱ्यांना बँट कर्जपुरवठा केल्यास अशा कर्जाचा व्याजदर ६% आवश्यक आहे.

(ब) जिल्हा बँकांचे अनुदान मागणीचे प्रस्ताव बँकांनी वैधानिक लेखापरिक्षक यांचेमार्फत तपासून / प्रमाणित करून सहकार आयुक्त कार्यालयाकडे मंजुरीस्तव सादर केले जातात.

(क) सहकार आयुक्त कार्यालयाच्या स्तरावर बँकाकडून तथा क्षेत्रीय अधिकार्यांकडून प्राप्त झालेले प्रस्ताव मंजूर करून अनुदान रकमेमध्ये वितरण सर्वोचित बँकेस करण्यात येते.

सदर योजनेअंतर्गत अर्थसंकल्पीय तरतूद व खर्च खालीलप्रमाणे.

वर्ष	तरतूद (रु.लाख)	खर्च (रु.लाख)
२०२२-२३	१००००	७०००
२०२३-२४	१५०००	१०५००
२०२४-२५	५३४६१	५३४६१
२०२५-२६	५१२९२	१८७७५

(दि.३१.१२.२०२५ पर्यंत)

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ३३५००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

३) जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांना भागभांडवली अंशदान :- (४४२५०७६८)

राजेश मोहन समितीच्या शिफारशीनुसार भारतीय रिझर्व्ह बँकेने जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांना भांडवल पर्याप्तता (CRAR) विहित प्रमाणात साध्य करण्याच्या व त्यामध्ये सातत्य राखण्याच्या सूचना दिल्या आहेत. त्यानुसार बँकांना दि.३१.०३.२०१२ पर्यंत ४%, दि. ३१.०३.२०१५ पर्यंत ७% व दि.३१.०३.२०२७ पर्यंत ९% भांडवल पर्याप्तता साध्य करणे आवश्यक करण्यात आले.

भारतीय रिझर्व्ह बँकेने विहित केलेली भांडवल पर्याप्तता साध्य करता यावी म्हणून राज्य शासनाने सन २०१२-२३ मध्ये खालीलप्रमाणे जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांना अर्थसहाय्य दिले आहे.

(रुपये कोटीत)

अ.क्र.	बँक	शा.नि. दिनांक	रक्कम
१.	धुळे-नेदुरवार	२९.०३.२०१३	५०.८९
२.	जालना	२९.०३.२०१३	२०.२०

नागपूर, वर्धा व बुलढाणा या तीन जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांना रिझर्व्ह बँकेने विहित केलेल्या निकषांनुसार ७% भांडवल पर्याप्तता प्राप्त करण्यासाठी राज्य शासन व केंद्रशासनाकडून अर्थसहाय्य देण्यात आलेले आहे. या अर्थसहाय्याचा तपशील खालीलप्रमाणे.

(रु. कोटी)

अ.क्र.	शा. नि. दिनांक	एकूण मंजूर अर्थसहाय्य	नागपूर	वर्धा	बुलढाणा
१.	२७.०३.२०१५	२२२.००	६५.८७	७७.५९	६८.५४
२.	३१.०३.२०१५	३७.९७	१३.१७	११.०८	१३.७२
		(नगद हिस्सा)			
३.	२७.१०.२०१५	६५.९८	२४.८१	०.००	०.००
४.	११.०२.२०१६	७९.११	०.००	५०.३७३	६९.९०७०
		एकूण राज्य शासन ३९५.०६	१०३.८५	१३९.०४३	१५२.१६७
		केंद्र शासन १२९.७१	५२.७०	२.१७	५४.८४
		एकूण अर्थसहाय्य ५२४.७७	१५६.५५	१६१.१३	२०७.०७

(केंद्र-राज्य)

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ५०००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

४) अल्प मुदतीच्या कर्जांचे मध्यम मुदतीच्या कर्जांत रुपांतर करण्यासाठी सहकारी पतसंस्थाना कर्जे :- (६४२५००३७)

नाबाड अधिनियम १९८१ मधील कलम ५२ मधील तरतूदीनुसार सदरची योजना १९७८-७९ पासून कार्यान्वित झाली. नैसर्गिक आपत्ती जाहीर केलेल्या गावातील शेतकऱ्यांच्या संमतानुसार त्यांच्या अल्प मुदती पीक कर्जांचे व्याजासह ३ ते ५ वर्षे कालावधीच्या मध्यम मुदती कर्जांमध्ये रुपांतरण करून शेतकऱ्यांना नव्याने पीक कर्ज घेण्यास पात्र करणे हा योजनेचा हेतू आहे.

योजनेचे स्वरूप :

(१) विविध कार्यकारी सेवा सहकारी संस्था स्तरावर प्रत्यक्ष रुपांतर केलेल्या कर्जे रकमेच्या ६०% रक्कम नाबाडकडून शासन हमीवर कर्ज म्हणून देण्यात येते. त्याचप्रमाणे रुपांतरित कर्जे रकमेच्या १५% रक्कम शासनाकडून व १० टक्के रक्कम राज्य सहकारी बँकेकडून पतस्थिरता निधी म्हणून कर्ज म्हणून देण्यात येते. तसेच १५ टक्के रक्कम संबंधित जिल्हा बँकेकडून उभारली जाते.

(२) शासन हिस्स्याची १५ टक्के रक्कम राज्य सहकारी बँकेच्या प्रस्तावानुसार बँकेस मध्यम मुदत कर्ज म्हणून दिली जाते. सदर कर्जांची पतसंकेत नाबाडकडील पुनर्वित्त कर्जांवरील व्याजदरानुसार ५ वर्षांमध्ये करावयाची असते.

(३) रिझर्व्ह बँकेकडे व शासनाच्या सूचनेनुसार पीककर्ज मुदत रकमेसह मध्य मुदत कर्जांच्या वसुलीपात्र इत्यांचे रुपांतरण करणे आवश्यक आहे व यावरील व्याजाची वसुली एक वर्षासाठी पुढे टकलावयाची आहे.

(४) रिझर्व्ह बँकेकडील दि.२१.०८.२०१५ रोजीच्या सूचनेप्रमाणे ३३% ते ५०% पर्यंत पीक नुकसान असल्यास रुपांतरण कालावधी तीन वर्षे व असे प्रमाण अधिक असल्यास रुपांतरणाचा कालावधी पाच वर्षे ठेवण्याच्या सूचना आहेत.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

५) शेतकऱ्यांना अल्पमुदती पीक कर्ज पुरवठा करण्यासाठी १% व्याज दराने अर्थसहाय्य (२४२५ १५०१)

राज्य शासनाने राज्यातील शेतकऱ्यांना ६% व्याज दराने अल्प मुदत पीककर्ज पुरवठा होण्यासाठी शासकीय अर्थसहाय्याचा निर्णय दि. १७.०५.२००६ अन्वये घेतलेला आहे. या निर्णयानुसार, केंद्र शासनाचे धोरणानुसार बँका ज्या ठिकाणी शेतकऱ्यांना ७% व्याज दराने कर्जपुरवठा करणार आहेत, त्या ठिकाणी बँकांनी ७% एवढी शेतकऱ्यांना ६% व्याज दराने कर्जपुरवठा करावा, असे राज्य शासनाने धोरण आहे.

या प्रयोजनासाठी १% व्याज फरकाच्या रकमेचा आर्थिक भार राज्य शासन सहन करित आहे. या निर्णयाचा फायदा सन २००६-०७ पासून खरीप व रव्ही हंगामांमध्ये राज्यातील राष्ट्रीयकृत बँका आणि प्रादेशिक प्राचीन बँक व सन २०१३-१४ पासून खानगी बँका यांच्याकडून शेतकऱ्यांना रुपये ३ लाखांपर्यंत पीक कर्ज वाटण करणाऱ्या बँकांना देण्यात येत आहे.

सदर योजनेअंतर्गत मागील वर्षांमधील अर्थसंकल्पीय तरतूद व खर्चाचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे:-

वर्ष	अर्थसंकल्पीय तरतूद	अर्थसंकल्पीय खर्च
२०२२-२३	२१५०० लाख	९५०० लाख
२०२३-२४	२४२०० लाख	२४२०० लाख
२०२४-२५	३१६२८ लाख	१३२०० लाख
२०२५-२६	१०००० लाख	२०५६४२ लाख

(दि.३१.१०.२०२५पर्यंत)

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ४००४.९४ लाख इतकी अर्धसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

६) छत्रपती शिवाजी महाराज शेतकरी सन्मान योजना २०१७:- (२४३५००८२)

१) छत्रपती शिवाजी महाराज शेतकरी सन्मान योजना २०१७ ही कार्यमाफीची योजना शासनाने दिनांक २८.०६.२०१७ च्या शासन निर्णयान्वये जाहीर केलेली आहे. या योजनेअंतर्गत राज्यातील वकवाकोदार शेतकरी ज्यांनी दिनांक ०१.०४.२००२ नंतर पीक कर्ज व मध्यम मूदत कर्ज घेतले व असे कर्ज दिनांक ३०.०६.२०१६ रोजी वकित झाले आहे, अशा शेतकऱ्यांची मुहल व व्याजासह रु.१.५० लाख या मर्यादेत कर्ज काही निकषांच्या अधिन राहून माफ करण्यात आले आहे. तसेच रु. १.५० लाखापेक्षा जास्त कर्ज वकवाको असलेल्या शेतकऱ्यांसाठी एकवेळ समझौता योजना (OTS) घटकांतर्गत रु. १.५० लाख एवढ्या रकमेचा लाभ देण्यात येत आहे. तथापि यासाठी अशा शेतकऱ्यांनी त्यांच्या हित्याची रु.१.५० लाखावरील रकमेची संपुर्ण परतफेड दिनांक ३१.१०.२०१९ पर्यंत बँकेत जमा केल्यानंतर शासनामार्फत रु. १.५० लाख अदा करण्यात येत आहेत. सदर योजनेमध्ये दि.१४.२००९ ते दि. ३१.३.२०१६ पर्यंत उचल केलेले पीक कर्ज त्याचे दिनांक ३०.०६.२०१६ पूर्वी किंवा नंतर फेर पुनर्गठन केलेल्या रकमेची वकवाको व उर्वरीत हप्तें मिळून रु.१.५० लाख पर्यंत रकमेचा शेतकऱ्यांना लाभ देण्यात येत आहे. या योजनेमध्ये सन २०१५-१६ व २०१६-१७ या वर्षातील घेतलेल्या पीक कर्जांची दिनांक ३१.०३.२०१७ पर्यंत परतफेड केल्यास अशा शेतकऱ्यांना सन २०१५-१६ मधील घेतलेल्या पीक कर्जांच्या परतफेडीच्या रकमेवर २५% अथवा रु.२५.०००/- लाभ देण्यात येत आहे.

२) सदर कार्यमाफी योजना राष्ट्रीयकृत बँका, खाजगी बँका, ग्रामीण बँका व जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांनी / विविध कार्यकारी सेवा सहकारी संस्थांनी शेतकऱ्यांना दिलेल्या कर्जांस लागू आहे.

सदर योजनेअंतर्गत राज्यातील शेतकऱ्यांना खालीलप्रमाणे अर्धसहाय्याचा लाभ देण्यात आला आहे.

अ.क्र.	चाष	लाभायी संख्या लाखात	रक्कम रु. कोटी
१.	कार्यमाफी	२४.८८	१३७.०५
२.	एकवेळ समझौता	४.२७	२६.३०
३.	प्रीतसाहजनपर लाभ एकूण	१४.८९ ४४.०४	२४२.७ १८७.६२

सदर योजनेसाठी अर्धसंकल्पीय तरतूद व खर्च खालीलप्रमाणे आहे. (लेखाशिर्ष २४३५००८२, २४३५००९१ अनुसूचित जाती उपयोजना, २४३५०१०६-जनजातीक्षेत्र उपयोजनासह)

वर्ष	अर्धसंकल्पीय तरतूद	वर्ष अखेर एकूण खर्च
२०१७-१८	३५००० कोटी	१५०२०.२९ कोटी
२०१८-१९	६०२९.१० कोटी	३५३४.७१ कोटी
२०१९-२०	२९०५.६२ कोटी	१४९०.५२ कोटी
२०२०-२१	०.४९ कोटी	०.४९ कोटी
२०२१-२२	०.००५६ कोटी	०.००५६ कोटी
२०२२-२३	०.००००१ कोटी	--
२०२३-२४	५५.७७ कोटी	०.०१
२०२४-२५	०.०१	०.००
२०२५-२६	०.०१	
एकूण खर्च		२००४६.०३ कोटी

छत्रपती शिवाजी महाराज शेतकरी सन्मान योजनेअंतर्गत पात्र असून देखील योजनेचा लाभ न मिळाल्यामुळे काही शेतकरी / सहकारी संस्थांनी मा.उच्च न्यायालय, खंडपीठ औरंगाबाद व नागपूर येथे याचिका दाखल केल्या होत्या. सदर याचिकांवर सुनावणी घेऊन मा.उच्च न्यायालयाने पात्र असलेल्या याचिका कर्जा शेतकऱ्यांना छत्रपती शिवाजी महाराज शेतकरी सन्मान योजना २०१७ या योजनेअंतर्गत २४३५००८२ - ३३ अर्धसहाय्य या लेखाशिर्षाखाली उपलब्ध नसल्याने डॉ.पंजाबराव देशमुख व्यान सवलत योजना अंतर्गत २४२५१००९ - ३३ अर्धसहाय्य या शिर्षकाखालील रु.१२५.०० लाख इतका निधी छत्रपती शिवाजी महाराज शेतकरी सन्मान योजना २०१७, २४३५००८२ - ३३ अर्धसहाय्य या योजनेअंतर्गत अनुदान पुनर्विनियोजनाने प्राप्त झालेले आहे. मा.उच्च न्यायालयाचे आदेशाचे त्वरीत पालन होणे आवश्यक असल्याने याचिकाकर्ते शेतकऱ्यांना ऑफ लाईन पध्दतीने तात्काळ लाभ देण्यात येत आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ५०००.०५ लाख इतकी अर्धसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

७) सावकारी कार्यमाफी (२४३५ ०२१३)

विदर्भ व मराठवाड्यातील शेतकऱ्यांनी परवानाधारक सावकारांकडून घेतलेल्या कर्जांस मार्फत देण्याबाबत शासनाने दि. १०/४/२०१५ रोजी शासन निर्णय निर्गमित केला. सदर शासन निर्णयानुसार विदर्भ व मराठवाड्यातील १९ जिल्हातील जिकाधिकारी यांचे अध्यालोक्यानी गठित केलेल्या जिकास्तरीय समित्यांनी दिलेल्या संतुरीनुसार दि. ३१/३/२०१८ पर्यंत ४२,६८७ शेतकऱ्यांनी परवानाधारक सावकारांकडून घेतलेले कर्ज व त्यावरील व्याज अशी एकूण रु. ६२८७.२० लाख इतकी रक्कम संबंधित १२७३ सावकारांना वितरित करण्यात आली आहे.

उपरोक्त शासन निर्णयातील मुद्दा क्र. १ (३) नुसार सावकाराने सावकारी परवान्यात नमूद केलेल्या क्षेत्राच्या बाहेरील शेतकऱ्यांस दिलेले कर्ज या योजनेस अग्र्य ठरविण्यात आले होते. त्यानुषंगाने दि. १०/४/२०१५ रोजीच्या शासन निर्णयातील सदर अट दि. १३/०९/२०१९ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये एक वेळ शिर्षील करण्यात आलेली आहे.

सदर शासन निर्णयानुसार विदर्भ व मराठवाड्यातील १४ जिल्हातील ३६४ सावकारांनी एकूण ३२.०५ कर्जदार शेतकऱ्यांना दिलेल्या कार्यमाफीसाठी शासनाकडून प्राप्त रु. ९,००,६४,५२५/- इतक्या रकमेपैकी रु. ०८,६२,०७,११५/- संबंधितांना प्रत्यक्ष वितरित करण्यात आलेली असून शिल्लक रक्कम रु.३८,५७,४१०/- परत करण्यात आली आहे. यास्तव सावकारी कार्यमाफी पूर्ण झालेली आहे.

८) उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थांना अर्धसहाय्य :- (२४२५१२६१)

१) सदरची योजना दिनांक १९.११.१९९४ च्या शासन निर्णयान्वये दिनांक ०२ एप्रिल १९९४ पासून अंमलात आलेली आहे. तसेच दि. २४.१२.२०२३ व दि. २८.०२.२०१४ या शासन निर्णयान्वये सदर योजनेमध्ये सुधारणा करण्यात आलेली आहे.

२) या योजनेअंतर्गत उपसा जलसिंचन संस्थांच्या योजना उभारणीसाठी बँकांनी मंजूर केलेल्या प्रकल्प खर्चाच्या २५% अथवा रु. १०० लाख यापैकी जी रक्कम कमी असेल ती रक्कम शासनाकडून अनुदान म्हणून संस्थाना देण्यात येते.

३) उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थांनी त्यांच्या प्रकल्पाचे मूल्यांकन (Project Appraisal) कार्यरत असलेल्या नॅबर्कॉन्स (Nabard Consultancy Services) अथवा राज्य शासनाच्या अंतर्गत असलेल्या महाराष्ट्र जीवन

प्राथमिक (MIP) अथवा सर्वोच्च जिल्हाच्या जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेतील तज्ञ अभियंतामार्फत करणे आवश्यक आहे. अशा संस्था अनुदानास पात्र राहतील.

४. उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थांनी अथवा त्यांच्या सभासदांनी कर्ज घेऊन उभारणी केलेल्या सहकारी उपसा सिंचन योजना अनुदानासाठी पात्र ठरतील.

५. शासनाकडून दिल्या जाणाऱ्या अनुदानाची अवयव अर्थसंकल्पाची रक्कम उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थांच्या योजनेस अर्थसहाय्य करणाऱ्या बँकेस अदा केली जाते व त्यानंतर अनुदानाची रक्कम कर्जदार शेतकऱ्यांच्या नावावर कर्जाच्या प्रमाणात वर्ग केली जाते.

६. या योजनेअंतर्गत उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थांचे किमान ७५% क्षेत्र ओलीताखाली आलेले असावे.

७. या योजनेअंतर्गत योजनेच्या प्रकल्प खर्चासाठी योजनेत समाविष्ट सभासदांनी केलेल्या गुंतवणुकीची रक्कम वजा जाता उर्वरीत रक्कम बँकांकडून कर्ज म्हणून घेतलेली असावी.

८. उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थांच्या सभासदांनी अल्प व अल्प मूधारक शेतकऱ्यांनी ५%, मध्यम मूधारक शेतकऱ्यांनी १०% व मोठ्या शेतकऱ्यांनी १५% गुंतवणूक केली असावी.

९. उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थेच्या भूजलाचा वापर अभिप्रेत असल्यास संस्थेने भूजल सर्वेक्षण यंत्रणेचे प्रमाणपत्र घेतलेले असावे.

१०. या योजनेअंतर्गत उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थेची योजना राबवित असताना काही शेतकऱ्यांना पाणी मिळत नाही, अशी अडथळात्मक परिस्थिती निर्माण झाल्यास शासन अनुदान देण्यापूर्वी ज्या शेतकऱ्यांच्या जमीनोवर कर्जाचे बोजे घडविण्यात आले आहे परंतु ज्याच्या जमीनी योजनेअंतर्गत धिजत नाहीत अशा जमीनीवरील कर्ज बोजे कमी करण्यात येऊन सदर कर्जाचे बोजे ज्यांना पाण्याचा प्राप्ति लाभ मिळतो अशा लाभधारक शेतकऱ्यांच्या त्यांनी धारण केलेल्या जमीनीच्या क्षेत्राच्या प्रमाणात घडविणे आवश्यक आहे.

११. शासनाकडे अर्थसहाय्य करण्यापूर्वी संस्थेने अद्ययावत लेखापरिक्षण अथवा खात्याच्या क्षेत्रीय अधिकार्यामार्फत तपासणी केली असावी.

१२. सदर योजनेअंतर्गत अनुदान मंजुरीचे अधिकार शासनास असून लाभधारक संस्थेने सहाय्यक / उपनिबंधक सहकारी संस्था यांचे मार्फत अनुदान मागणीचे प्रस्ताव दाखल करण्यात येतात.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये १००६.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

९) राज्यातील अल्पमूदत सहकारी पतसंरचनेअंतर्गत (STCCS) प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांचे सल्लोकरण (कार्यक्रम) :- (२४२५२५१५)

राज्यातील प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांचे नुकसान भरून काढण्यासाठी त्यांना या संस्थेने प्रत्येक आर्थिक वर्षात केलेल्या पौक कर्ज वाटपाच्या प्रमाणात शासन निर्णय क्रमांक सोसोआर १४०६/प्र.क्र.२४७/२-स, दिनांक ६.०९.२०१४ नुसार खालीलप्रमाणे अर्थसहाय्य मंजूर करण्यात येत आहे.

१. रु. २५ लाखापर्यंत पौक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना १.५%
२. रु. २५ लाख ते रु.५० लाखापर्यंत पौक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना १%
३. रु. ५० लाख ते १ कोटीपर्यंत पौक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना ०.७५%
४. रु. १ कोटीपेक्षा जास्त पौक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना ०.५०%

तथापि यरीलप्रमाणे प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांना द्यावयाचे अर्थसहाय्याचे कमाल मर्यादा रु.१ लाख प्रती संस्था एवढी राहिल हे सुधारीत धोरण शेतकऱ्यांना ६%, दराने (परिणामकारक दर शुन्य टक्के) पौक कर्ज वाटप करण्याचे शासन धोरण अंमलात असेपर्यंत चालू ठेवण्यात यावी, सन २०१४-१५ या आर्थिक वर्षात प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांमार्फत करण्यात येणाऱ्या पौक कर्जपुरवठ्यावर यरीलप्रमाणे अर्थसहाय्य देव राहिल. यरीलप्रमाणे अर्थसहाय्य देण्यात येणाऱ्या प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांनी खालील निकषांपो घेतून करणे बंधनकारक राहिल. शासन निर्णय दिनांक ०६.९.२०१४ मधील १ ते ६ निकषांपैकी १,५ व ६ निकषांमध्ये सुधारणा करण्याबाबत प्रस्ताव शासनास दिनांक २३.९.२०१५ अन्वये सादर केला. त्यानुसार शासन शुध्दीपत्रक दिनांक ०२.०८.२०१७ अन्वये निकषांमध्ये सुधारणा करण्यात आली आहे. शासन निर्णय क्रमांक प्राकृ.सं.०११७/प्र.क्र.२२३/२-स, दिनांक ०५.१०.२०१७ च्या शासन निर्णयातील निकष खालीलप्रमाणे आहेत -

१. प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थेचे प्रत्येक आर्थिक वर्षाचे वैधानिक लेखापरिक्षण महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ८१(०१)(क) मधील तरतुदीनुसार विहित कालावधीत पूर्ण होणे आवश्यक आहे. ज्या संस्थेचे लेखापरिक्षण विहित कालावधीत पूर्ण होणार नाही अशा संस्था या अर्थसहाय्यास पात्र असणार नाहीत.

२. वैधानिक लेखापरिक्षण अहवालाची संस्थेच्या वार्षिक साधारण सभेस नोंद घेऊन अर्थसहाय्याचा प्रस्ताव वैधानिक लेखापरिक्षण अहवालातील कर्जवाटपाच्या तपशिलानुसार सहाय्यक / उपनिबंधक सहकारी संस्था यांना दिनांक ३१ ऑक्टोबरपर्यंत सादर करावा. ज्या संस्थांची वार्षिक साधारण सभा विहित कालावधीत होणार नाही अशा संस्था अर्थसहाय्यास पात्र असणार नाहीत.

३. रु.५० लाखापर्यंत पौक कर्जवाटप असणाऱ्या संस्थेच्या व्यवस्थापन व आस्थापना खर्चाचे प्रमाण खेळत्या भोंडवलाच्या २.५ टक्केपेक्षा जास्त नसावे. तसेच रु.५० लाखापेक्षा जास्त पौक कर्जवाटप असणाऱ्या संस्थेच्या व्यवस्थापन व आस्थापना खर्चाचे प्रमाण खेळत्या भोंडवलाच्या २ टक्केपेक्षा जास्त नसावे.

४. लेखापरिक्षण अहवालानुसार संस्थेत अफरातफर / गैरव्यवहार झाला असल्यास व त्याची वसुली झाली नसल्यास अशा संस्था अर्थसहाय्यास अपात्र ठरतील. ज्या संस्थांमध्ये मागील लेखापरिक्षण कालावधीत अफरातफर / गैरव्यवहार झाले असतील मात्र त्याबाबतीत कायदेशीर कारवाई झाली असेल व रक्कम वसुली झाली असेल आणि अर्थसहाय्यासाठी प्रस्ताव सादर केलेल्या वर्षातील लेखापरिक्षण अहवालात कोणताही अफरातफर आर्थिक गैरव्यवहार नसतील अशा संस्था अर्थसहाय्यास पात्र ठरतील.

५. संस्थेच्या पौक कर्जाच्या वसुलीचे प्रमाण ६० टक्के असणे आवश्यक आहे. वसुलीचे प्रमाण चापेक्षा कमी असल्यास अशा संस्था या अर्थसहाय्यास पात्र असणार नाहीत. तथापि शासनाने ज्या हंगामासाठी व ज्या जिल्ह्यात ५० पेसेपेक्षा कमी पेसेवारी जाहिर केली आहे अशा जिल्हासाठी पौक कर्ज वसुलीचे प्रमाण किमान ३० टक्के असणे आवश्यक आहे. दिनांक ०६.०९.२०१४ च्या शासन निर्णयानुसार देण्यात येणाऱ्या व्याज परतावा योजनेअंतर्गत मंजूर करण्यात आलेल्या अर्थसहाय्यामध्ये शासन निर्णय दिनांक १६.११.२०२१ नुसार खालीलप्रमाणे सुधारणा करण्यात आली आहे.

१. रु. २५ लाखापर्यंत पीक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना २%
 २. रु. २५ लाख ते रु. ५० लाखापर्यंत पीक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना १.५%
 ३. रु. ५० लाख ते १ कोटीपर्यंत पीक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना १%
 ४. रु. १ कोटीपेक्षा जास्त पीक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना ०.७५%
 तयारी वरीलप्रमाणे प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांना शाल्याचे अर्थसहाय्याची कमाल मर्यादा रु. १.५ लाख प्रती संस्था एवढी राहिल, प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांचे सक्षमीकरण (२४२५२५१५) मागोल ३ बर्षांचा खर्च खालीलप्रमाणे-

वर्ष	अर्थसंकल्पीय तरतूद	खर्च
२०२२-२३	२००० लाख	१४०० लाख
२०२३-२४	७०० लाख	७०० लाख
२०२४-२५	३००० लाख	२१०० लाख
२०२५-२६	१०००० लाख	६००० लाख

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ३०००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

१०) केंद्र पुरस्कृत प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांचे संगणकीकरण योजना : (केंद्र हिस्सा (२४२५२५७१) राज्य हिस्सा (२४२५२५८९))

प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांना सक्षम व्यवसायिक उपक्रम वनावण्याची आवश्यकता विचारात घेऊन या संस्थांना आत्मानिर्भर भारत अभियानच्या धर्तीवर स्वावलंबी वनविण्यासाठी केंद्र शासनाने दिनांक २९ जून २०२२ रोजी केंद्र पुरस्कृत प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांचे संगणकीकरण या योजनेस मान्यता दिली आहे. योजनेची अंमलबजावणी सन २०२२-२३ ते २०२४-२५ या तीन वर्षांत नावाट्टे माफत करण्यात येणार आहे. या योजनेअंतर्गत देशातील सुमारे ६३,००० प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांचे संगणकीकरण करावयाचे आहे. या योजनेअंतर्गत सर्वसमावेशक सॉफ्टवेअर, प्रशिक्षण/डिजिटायझेशन इ.चा संपूर्ण खर्च केंद्र शासनामाफत करण्यात येणार असून इटिवेअर चावतचा खर्च केंद्र व राज्य (६०:४०) या प्रमाणात करण्यात येणार आहे. उपरोक्त योजनेस राज्य शासनाने दिनांक १३.०९.२०२२ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये मान्यता दिली असून योजनेअंतर्गत राज्यातील एकूण १२००० प्राथमिक कृषि पतपुरवठा संस्थांचे संगणकीकरण करावयाचे आहे. सदर योजनेमध्ये केंद्र हिश्याची रक्कम रुपये ३०७.७४ कोटी तर राज्याच्या हिश्याची रक्कम रुपये १५३.२५ कोटी होत आहे. सदर प्रकल्पांतर्गत १२१.५९ कोटी केंद्र शासन व रुपये ८१.०६ कोटी राज्य शासनामाफत उपलब्ध करून देण्यात आले आहे. योजनेअंतर्गत माहे ऑक्टोबर २०२५ अखेर रु.२०२.६४ कोटी खर्च करण्यात आलेला आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता केंद्र व राज्य हिश्याअंतर्गत अनुक्रमे रुपये २१८५.८८ लाख व रुपये १४२७.२६ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

3. Co-operative Credit Society

Introduction :

1. Dr. Panjabrao Deshmukh Interest Rebate Scheme-(24251009)

1. By the Government Resolution dated 24/11/1988, the Government resolved to provide interest rebate for prompt recovery of crop loans. Accordingly, by the Government Resolution dated 02.11.1991, the Scheme has been made applicable to the farmers for the crop loans borrowed from 01.4.1990.

2. Under this scheme, farmer availing crop loans and repaying the same entirely before 30th June every year are eligible for the interest rebate. The scheme is not applicable to overdue loans and medium and long term loans.

3. Initially, the scheme was applicable to loans availed from Primary Agricultural Cooperative Societies only. By the Government Resolution dated 28.06.2010 the scheme is made applicable to short term crop loans availed from Nationalized Banks, Regional Rural Banks & Private Banks as well.

4. Initially, the rebate under the scheme was @4% per annum. By the Government Resolution dated 11.06.2007 rebate @ 4% was provided for the loans upto Rs.25000/- and for the loans above Rs.25000/- to Rs.3 lakhs, rebate @2% was provided. By the Government resolution dt.28.06.2010 4% rebate for the loans upto Rs.50,000/- and for the loans above Rs.50,000/- to Rs.3 lakhs, 2% rebate was provided. By the Govt.resolution dt.19.10.2011 3% rebate for the loans upto Rs.1 lakh and for the loan above Rs.1 lakh and upto Rs.3 lakhs, 2% rebate was being provided, likewise by the government resolution dt.03.12.2012, 3% rebate for the loans upto Rs.1 lakh and for the loans above 1 lakh and upto Rs.3 Lakhs 1% rebate has been made applicable. This limit of eligible loans is enhanced to Rs.3 lakhs and rebate@3% is made applicable to crop loans availed from 01.04.2021 by G.R. dated 11.06.2021.

5. Under this scheme, agriculture Co-operative credit societies and respective branches of commercial banks are required to provide interest rebate to farmers at the time of recovery of crop loans and the same is to be claimed from District Deputy Registrar, Cooperative Societies in the prescribed format.

6. The budgetary provision and expenditure for the scheme is as under -

Year	Grants. (in lakhs)	Exp. (in lakhs)
2022-23	53200	43024
2023-24	46000	36800
2024-25	30000	30000
2025-26	50000	6000
(upto 31.10.2025)		

A budgetary provision of Rs. 23200.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

2. Financial Assistance to Strengthen District Central Cooperative Banks (DCCBs) within Short Term Cooperative Credit Structure (2425 2524)

This scheme was launched by Government through G.R.No.CCR-1406/CR 247/2-C, dated 17.05.2006.

1. The objective of the scheme is to provide interest subvention to banks in order to make short term crop loans available to the farmers at 6%. Rate of interest The salient features of the scheme are as under.

2. The Government of India provides 1.5% interest subvention to banks for their involvement in ground level credit to farmers at the rate of 7%. On the similar lines, State Government provides additional 1% interest subvention to banks for their involvement in ground level credit to farmers at the rate of 6%.

3. State Government is providing interest subvention at the rate 1% to commercial banks while interest subvention at 2.5% is being provided to District Central Co-operative Banks by G.R dated 05.09.2014.

4. Re-finance availed by DCCBs from NABARD is not eligible for Interest Subvention.

5. The short term crop loans extended by banks to the farmers up to Rs.3 lakh are covered under the scheme. Interest subvention is calculated from the date of drawal of the loan and up to the date fixed by the bank for the repayment of such loan (31st March for kharip crops and 30 June for rabbi crops) or actual date of repayment, whichever is earlier.

6. The Scheme is being implemented as follows -

a) The DCCBs provide crop loan to primary agricultural credit societies (PACS) at the rate of 4% and there after PACS provide crop loan to farmers at the rate of 6%. Similarly the rate of interest is 6% where DCCBs provide crop loans directly to farmers.

b) The interest subvention claim proposals of banks are verified and certified by the Statutory Auditor appointed by banks. The banks submit claim proposal in prescribed format along with auditors certificate and submit it to Commissioner office for sanction. The Commissioner office carries out primary scrutiny of the proposal and accords sanction and transfer funds in the bank account provided by the bank.

c) The budgetary provision and expenditure for the scheme is as under -

Year	Budget Prov. (in Lakhs)	Exp. (in lakhs)
2022-23	10000	7000
2023-24	15000	10500
2024-25	53461	53461
2025-26	51292	38775

A budgetary provision of Rs. 33500.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

3. Share Capital Contribution to District Central Co-operative Banks (44250768)

1. On the recommendations of Rakesh Mohan committee, Reserve Bank of India has instructed all DCCBs to achieve CRAR at prescribed level and to maintain it continuously. Accordingly, banks have to achieve CRAR of 4% up to 31.3.2012, 7% upto 31.3.2017 and 9% up to 31.3.2017.

2. To achieve 4% CRAR prescribed by RBI, State Government has given Share Capital to the following District Central Cooperative Banks.

DCC Banks	Govt.Resolution	Rs (in Cr.)
Dhule-Nandurbar	29.3.2013	50.89
Jalana	29.3.2013	20.20

State Government and Central Government has provided Share capital to Nagpur, Wardha and Buldhana banks to achieve 7% CRAR as per criteria prescribed by Reserve Bank of India.

S.No	GR dt.	Total Assistance	(Rs.CR.)		
			Nagpur	wardha	Buldhana
1	27.3.2015	212.00	65.87	77.59	68.54
2	31.3.2015	37.97	13.17	11.08	13.72
(Nabard Share)					
3	27.10.2015	65.98	24.81	0.00	0.00
4	11.02.2016	79.11	0.00	50.373	69.9070
5	State Govt	395.06	103.85	139.043	152.167
Total					
6	Govt of India	129.71	52.70	2.17	54.84
7	Total Asstt (Central +State)	524.77	156.55	161.13	207.07

A budgetary provision of Rs. 5000.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

4. Loans to Credit Co-operative Societies for the Conversion of Short term loan to Medium term loan.(64250037)

As per the provision of section 52 of NABARD Act 1981, this scheme has been operational since 1978-79. The objective of the scheme is to convert short-term crop loans (including interest) into medium term loans of 3 to 5 years for farmers in villages affected by natural calamities, based on their consent. This enables them to become eligible for fresh crop loans.

Scheme Structure -

(1) 60% of the converted loan amount is provided by NABARD as a loan under government guarantee at the level of various Executive Service cooperative institution. 15% of the converted loan amount is provided by the Government, 10 % is provided by the State Co-operative Banks from the credit stabilization fund.

The remaining 15% is raised by the concerned District Cooperative Banks.

(2) The 15% government share is provided to the State Cooperative Bank as a medium-term loan based on its proposal. Repayment of this loan is to be made within 5 years at the interest rate applicable to NABARD's refinance loans.

(3) As per the instruction issued by Reserve Bank and the Government, the principal amount of the crop loan must be converted into recoverable installments of medium-term loans. Interest recovery on these is to be deferred by one year.

(4) According to instructions issued on 21.8.2005, If crop loss is between 33% and 50 % the conversion period should be three years. If the loss exceeds 50%, the conversion period should be five years.

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

5. Interest Subvention to Commercial Banks to provide Short-term crop loan to farmers at 1% interest rate.(2425 1501)

1. The State Government on the lines of Govt.of India policy decided to provide financial assistance to commercial banks for providing short term crop loans at 6% interest rate to the farmers vide GR dated 17.05.2006

2. As per Central government policy banks provide crop loans at 7% rate of interest and as per State Government policy banks are required to provide Crop Loan at 6% rate of interest and for this purpose, the State Government will bear the difference of 1% interest.

3. The budgetary provision and expenditure for this scheme is as under -

Year	Provision (in Lakhs)	Exp.Rs.in Lakhs
2022-23	11500	9500
2023-24	24200	24200
2024-25	31628	13200
2025-26	10000	205642
(upto 31.10.2025)		

A budgetary provision of Rs. 4004.94 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

6. Chhatrapati Shivaji Maharaj Shetkari Sanman Yojna 2017 - (24350082)

1. The Government of Maharashtra has declared and implemented this loan waiver scheme by govt.resolution dated 28/06/2017. Under this scheme, owing to certain conditions, the defaulter farmers who have borrowed short term and medium term loan after 01/04/2001 & which is overdue as on 30/06/2016, such farmers are eligible for loan waiver up to Rs 1.50 lakh (including Principal and interest) Similarly, under one time settlement scheme (OTS), component of the scheme farmers having overdue amount above Rs. 1.50 lakhs are also exceeding.

2. Further under this scheme, crop loan borrowed in 2015-16 and year 2016-17 and repaid on or before 31/7/2017 are eligible for the benefit of incentive against the repayment of loan for the year 2015-16, upto 25% of repaid amount or Rs. 25000 whichever is less. Under this scheme, the short term agricultural loan availed on or after 1-4-2001 to 31-3-2016 and restructured on or after 30.6.2016, the overdue amount and remaining installments upto 1.50 lakh are eligible for loan waiver benefit. This scheme is applicable to loan given by the Nationalized Banks, Private Banks, Rural Banks and District Central Cooperative Banks / PACs.

3. The State government has extended benefit of the scheme to farmers as under -

Particulars	No of Beneficiaries	Amt in Cr
	(Lakhs)	
Loan Waivers	24.88	13705
OTS	4.27	26.30
Incentive	14.89	2427
Total	44.04	18762

4. The budgetary provision and expenditure for this scheme is as under -

Year	Provision (in Cr)	Exp.Rs.in Cr
2017-18	35000	15020.29
2018-19	6029.10	3534.71
2019-20	2905.62	1490.52
2020-21	0.49	0.49
2021-22	0.0056	0.0056
2022-23	0.00001	--
2023-24	55.77	0.01
2024-25		0.01
2025-26	500.00	0.01
Total Expenditure		20046.03

Some farmers / Cooperative Societies have filed petitions in the Hon'ble High Court, Bench at Aurangabad and Nagpur, despite being eligible under the Chhatrapati Shivaji Maharaj Shetkari Sanman Yojna, as they have not received the benefits of the scheme. After hearing the petition, the Hon'ble High Court has decided that the eligible petitioning farmers are not eligible under the account head "24350082-33 Financial Assistance" under the scheme "Chhatrapati Shivaji Maharaj Shetkari Sanman Yojna 2017" and therefore, under the account head 24251009.33-Financial Assistance under Dr.Punjabrao Deshmukh Interest

Subvention Scheme, Rs.125.00 lakhs have been re-appropriated under the scheme "Chhatrapati Shivaji Maharaj Shetkari Sanman Yojna-2017." Since the order of the Hon'ble High Court needs to be complied with immediately, the petitioning farmers are being provided immediate benefits offline.

A budgetary provision of Rs. 5000.05 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

7. Money Lender waiver Scheme : (2435 0213)

Government took decision on 10/4/2015 to waive off the loans of the farmers from Vidarbha and Marathwada region who had taken loans from Money Lender registered under the Maharashtra Money Lending (Regulation) Act, 2014. Under this scheme till 31st march, 2018, Rs.6287.20 lakhs was disbursed to 1,373 registered Money Lenders against the loans (including interest) of 42,687 farmers in 19 districts from Vidarbha and Marathwada.

As per the para 1 (3) of the afore mentioned GR, the farmers residing outside the area of operation as mentioned in the licence of the Money Lenders were not eligible for the benefit under the earlier scheme. Accordingly the said condition in the government decision dated 10.04.2015 has been relaxed once as per the government decision dated 13.09.2019.

According to the said Government decision, out of the amount of Rs.9,00,64,525/- received from the government for loan waiver given by 364 money lenders in 14 districts of Vidarbha and Marathwada to a total of 3205 borrower farmers outside the area mentioned in the licence, Rs.8,62,07,115/- has actually been distributed to the concerned and the balance amount of Rs.38,57,410/- has been surrendered. Therefore loan waiver scheme.

8. Financial Assistance to Co-operative Lift Irrigation societies. (24251261)

1. The said scheme is being implemented from April 1st 1994 by G.R. dated 19/11/1994. The said scheme has been amended G.R. dated 24/12/2013 & 28/2/2014.

2. Under the scheme the Co-operative Lift Irrigation Societies are sanctioned financial assistance in form of subsidy up to 25% of their project which has to be appraised by the financing bank or Rs. 100 lakhs, whichever is less.

3. The co-operative lift irrigation societies shall prepare their project which has to be appraised by Nabard Consultancy services or Maharashtra Jeevan Pradhikaran or certified engineer of financing DCCBs.

Similarly the Co-operative Lift Irrigation Societies who have financed their scheme from PACS or Urban Credit Societies shall also get their project proposal appraised from the above mentioned agencies.

4. The lift irrigation Co-operative societies or their members who have obtained loan from District Central Cooperative Bank, PACS, Maharashtra State Agricultural and Rural Development Banks, Commercial Banks and various executive service Cooperative societies or Urban / Rural Non Agricultural Cooperative Societies will be eligible for subsidy.

5. The government gives the financial assistance [in form of subsidy] to the Lift Irrigation Co-operative Societies. The same is allotted to the financing bank which credit the subsidy amount in the name of loan farmers in proportion of their loans.

6. Under the scheme 75% of the total area of the lift irrigation co-operative societies shall be under irrigation.

7. Under the scheme, the financing agency shall sanction loan for the lift irrigation project excluding the contribution made by the members of the society.

8. The small and marginal farmers shall contribute 5% by, medium farmers shall contribute 10% and large farmers shall contribute 15% of the total project cost.

9. If the lift irrigation co-operative societies uses ground water as a source then the availability of water shall be certified by Ground Water Survey Department.

10. Under this scheme, the charge on the land of the farmers who are deprived of irrigation shall be shifted on the land of the beneficiary farmers in proportion of their land holding.

11. The record of the lift irrigation co-operative societies shall be audited. Similarly, department shall conduct the field inspection before the disbursement of financial assistance [subsidy].

12. Under the scheme the Govt. has the final authority to sanction the subsidy. The societies claiming the assistance shall submit the financial assistance proposal to the Assistant Registrar/Deputy Registrar, Co-operative societies.

A budgetary provision of Rs. 100.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

9. Financial Assistance for strengthening of Primary Agriculture Cooperative Credit Societies (PACS) (24252515)

To compensate the losses of Primary Agriculture Credit Societies in the State. The State government provides financial assistance to the societies based on the disbursement of crop loan made in the said financial year. In this regard the government has issued Resolution dated 06.09.2014. By the said government resolution, societies

are provided financial assistance as follows -

1. Societies disbursing crop loans upto Rs.25 lakh - 1.5%
2. Societies disbursing crop loans from Rs.25 lakh to 50 lakh - 1%
3. Societies disbursing loans from Rs.50 lakhs to 1 crore - 0.75%
4. Societies disbursing loans above Rs.1 crore - 0.50%

However, the maximum limit of financial assistance to be given to the PACS in the financial year Rs.1 lakh per society. This financial assistance will continue till the policy of lending crop loan to the farmers @ 6% (effective rate 0%) is in continuance. The financial assistance will be payable to PACS disbursing crop loans from the year 2014-15 onwards. However, the financial assistance will be subject to the fulfilment of following terms in Govt. Resolution dated 06.9.2014 and 05.10.2017.

1. The Statutory audit of all PACS shall be completed in time as per the provision of Maharashtra Cooperative Societies Act 1960, Section 81(1)(C). The Societies whose audit is not held within time would not be eligible for the assistance.

2. The PACS shall take a note of the statutory audit report in its annual general body meeting and submit the proposal for financial assistance to the Assistant / Deputy Registrar Cooperative societies based on the crop loan disbursed as mentioned in the audit report. The societies whose AGM is not held within time would not be eligible for the assistance.

3. The management and establishment cost of PACS disbursing crop loans upto Rs.50 lakhs shall not be more than 2.5% of their working capital. Similarly, the management and establishment cost of the societies disbursing crop loans more than Rs.50 lakhs should not be more than 2% of their working capital.

4. The societies whose audit report disclose misappropriation / mis utilization of funds which have not been recovered shall not be eligible for the financial assistance. However the society whose last audit report shows misappropriation / misutilisation of funds, which have subsequently being recovered by following legal action and if the financial assistance.

5. The recovery percentage of the crop loan shall be minimum 60%. The societies whose recovery is less than 60% will not be eligible for the financial assistance. However, if the government has declared Paisewari less than the 50 Paisa in any district for a given season, then in such district the crop loan recovery shall be minimum 30%.

The financial assistance granted under the interest refund scheme given as per government resolution dated 06.09.2014 has been amended as per government resolution dated 16.11.2021.

1. Societies disbursing crop loans upto Rs. 25 lakh-2%
2. Societies disbursing crop loans from Rs. 25 lakh to 50 lakh - 1.50%
3. Societies disbursing crop loans from Rs. 50 lakh to 1 crore - 1%
4. Societies disbursing crop loans above Rs.1 crore- 0.75%

However, the maximum limit of financial assistance to be given to the PACS in the financial year Rs.1.50 lakh per society.

For the said scheme in the year 2025-26, Rs.10000.00 lakhs has been budgeted and an amount of Rs.19918,00 lakhs is proposed for the financial year 2025-26.

A budgetary provision of Rs. 3000.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

10. Computerization Scheme of Centrally Sponsored Primary Agricultural Credit Co-operative Societies Center Share (2425 2571) State Share (2425 2589) :-

"Considering the need to make primary agricultural credit cooperatives viable business ventures, the Central Government has approved the scheme "Computerization of Centrally Sponsored Primary Agricultural Credit Cooperatives" on June 29,2022 to make these organizations self-reliant on the lines of "Atmanirbhar

Bharat" campaign. The scheme will be implemented through NABARD in 3 years from 2022-23 to 2024-25. Under this scheme, about 63,000 primary agricultural credit cooperative societies in the country are to be computerized.

Under this scheme comprehensive software, training, digitization etc. The entire expenditure will be done through the central government and the expenditure on hardware will be done in the ratio of center and state (60:40).

The above scheme has been approved by the State Government vide Government Decision dated 13.9.2022 and under the scheme total 12,000 Primary Agricultural Credit Institutions in the State are to be computerized. In the said scheme, the Central Share amount is Rs.307.74 crore and the State share amount is Rs. 153.25 crore. Rs.121.59 crore have been made available by the central government and Rs.81.06 cr.by the State government under the said project. Rs.202.64 crore has been spent under this scheme till the end of october 2024.

For the said scheme for the year 2025-26 under central and state share respectively Rs. 2185.88 lakh and a provision of Rs. 1427.26 lakh.

(बी) वित्तीय आवश्यकता :

(ii) Financial requirements :

सकता पाच
TABLE V
कार्यक्रम नं. ३
Programme No. 3

(रुपये हजारत)
(Rs. in thousands)

तपशील Particulars	प्रत्यक्ष खर्च, २०२४-२०२५ Actuals for 2024-2025		अपेक्षित, २०२५-२०२५ Budget Estimates 2025-2026		सुधारित अंदाज, २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026		अपेक्षित, २०२६-२०२६ Budget Estimates 2026-2027		Particulars			
	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(ए) कार्याचे योगीकरण --												
(१) प्राथमिक कृषी पतपेढ्या	500	10436476	10436676	1000	7208358	7209358	600	17917934	17918533	1000	7531821	7532821
(२) जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक	--	90000	90000	--	3	3	--	3	3	--	500002	500002
(३) महाराष्ट्र राज्य सह. भू. वि. बँक	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
(४) नागरी सहकारी बँका	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
(५) शेतो पत (सहाय्य व हमी) फंड व नियंत्रण निधी	--	--	--	--	1	1	--	1	--	--	1	1
(६) जिल्हा देवरेख संस्था	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
(७) पतपुरवठा संस्थांना गोंदाम बांधणीसाठी भागभांडवल (रामविनी)	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
एकूण -- (ए)	500	10526476	10526676	1000	7208358	7209358	600	17917934	17918533	1000	8031824	8032824
(बी) त्रिहेष्टवार जमींदार --												
(एक) प्राथमिक कृषि पतसंस्था --	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
भागभांडवली अंशदान	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
कर्म	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
अनुदान	500	10526476	10526676	1000	7208358	7209358	600	17917934	17918533	1000	8031824	8032824
एकूण -- (एक) स्थूल वर्ग--भागभांडवली अंशदानाचा परतळा	500	10526476	10526676	1000	7208358	7209358	600	17917934	17918533	1000	8031824	8032824
एकूण -- (एक) निव्वळ	500	10526476	10526676	1000	7208358	7209358	600	17917934	17918533	1000	8031824	8032824

सका पाच -- चण TABLE V—Contd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(दोन) जिल्हा पाववती सहकारी बँका ...												
भागभांडवली अंशदान	..	90000	90000	..	3	3	..	3	3	..	500002	500002
कर्ज
अर्थसहाय्य
एकूण -- (दोन) स्थूल	..	90000	90000	..	3	3	..	3	3	..	500002	500002
वना-भागभांडवली अंशदानाचा परतावा...
एकूण--(दोन) निव्वळ	..	90000	90000	..	3	3	..	3	3	..	500002	500002
(तीन) महाराष्ट्र राज्य भूविकास बँक-कर्म												
भागभांडवली अंशदान
उपपत्रासाठी अंशदान
अर्थ सहाय्य
एकूण -- (तीन) स्थूल
वना--मुदत पूर्ण प्रालयानंतर उणाव्या												
कर्म रोज्यासाठी दिलेल्या अंशदानाची
परतफेड
एकूण -- (तीन) निव्वळ
(चार) नागरी सहकारी बँका आणि संस्था												
भागभांडवली अंशदान
एकूण -- (चार) स्थूल
वना-भागभांडवली अंशदानाचा परतावा...
एकूण -- (चार) निव्वळ

संसाधन-संगणक TABLE V—Contd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(पाच) शेती पत सहाय्य व हमी निधी व वस्तीकरण निधी अर्थसहाय्य अनुदान फर्ज												
एकूण -- (पाच) स्थूल												
एकूण -- (पाच) निव्वळ												
(सहा) जिल्हा निरीक्षण संस्था-- अर्थसहाय्य												
एकूण -- (सहा) स्थूल												
यत्ना-भागभांडवली अंशदानाचा परत्साया												
एकूण -- (सहा) निव्वळ												
(सात) पत्तपुरवटा संस्थांना गोदान बांधणीसाठी भागभांडवल (रासबिनि)												
एकूण -- (सात) स्थूल												
एकूण -- (बौ) स्थूल												
वना--वसूली												
एकूण -- (बौ) निव्वळ												
(सी) विस्तार व्यवस्थेची साधने--												
प्रधान शीप भागणी क्रमांक												
२४३५ व्ही-२					11	11		5012511	5012511		500010	500010
३४५६ व्ही-२												
२४२५ व्ही-२	500	10436476	10436976	1000	7208343	7209343	600	12905419	12906019	1000	7031811	7032811
६४२५ व्ही-४												
४४२५ व्ही-३												
एकूण -- (सी) स्थूल	500	10526476	10526976	1000	7208358	7209358	600	17917934	17918533	1000	8031824	8032824
वना												
एकूण -- (सी) निव्वळ	500	10526476	10526976	1000	7208358	7209358	600	17917934	17918533	1000	8031824	8032824

(A) Agriculture Credit—
Relief and Guarantee Fund
& Stabilization Fund
Loan

Total—(F) Gross
Total—(F) Net

(VI) District Supervision
Societies—Subsidy

Total—(H) Gross

Deduct—

Refund of Share Capital
Contribution

Total—(I) Net

7. Share Capital Contribution
to Credit Societies for
construction of Godowns
(NCDC)

Total—(7) Gross

Total—(B) Gross

Deduct—

Recoveries

Total—(B) Net

C. Source of Finance—
Major Head Demand No.

2435 V-2

3456 V-2

2425 V-2

6425 V-4

4425 V-3

Total—(B) Gross

Deduct

Total—(C) Net

अ) जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँका :-

राज्यामध्ये ३१ जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँका असून या बँकांच्या ३७२२ शाखा आहेत. सन २०२३-२०२४ मध्ये एकूण भागभांडवल रु. ३१६९४३.०१ लाख होते. यामध्ये चाढ होऊन सन २०२४-२५ मध्ये रु. ४२०६६३.९२ लाख झाले आहे.

सन २०२३-२४ मध्ये चाढप केलेली कर्जांची एकूण येणे बाकी रु. ६५६५७६७.८५ लाख होती. ती सन २०२४-२५ मध्ये रु. ७३५२३६२.८६ लाख झाली आहे. जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांची सन २०२३-२४ मध्ये रु. १५८१०३१.०८ लाख व सन २०२४-२५ मध्ये रु. १७६९९००.७० लाख थकबाकी आहे.

तक्ता

(रुपये लाखात)

तपशील	३१.३.२०२४	३१.३.२०२५*
१. बँकांची संख्या	३१	३१
२. शाखांची संख्या	३३८६	३६५२
३. लेखापरिक्षण वर्गीकरण--		
अ	१७	१७
ब	१०	१०
क	१	१
ड	३	३
४. एकूण भागभांडवल	४३५६६७	४६१०१३
५. टॅयी	११७४८०१५	१२७७३१२९
६. पीक कर्ज साढप	२३४०७००	२३४५४००
७. येणे कर्ज	८३७११९३	८८३७६६९
८. थकीत कर्ज	११०४०७७	१२०८९०३
९. थकीत कर्जांची येणे कर्जांशी टक्केवारी	१३.१८%	१३.६७%
१०. नफा (+)	८२०४४	८९७५४
११. सोढत ताढा (-)	६०३२	५८१३

* अलेखापरिक्षीत

स्रोत-महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक लि., मुंबई.

ब) महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक लि.मुंबई :-

खालील विवरण तक्रुपायकरून तुलनात्मक परिस्थिती लक्षात येईल.

तक्ता

(रुपये कोढी)

तपशील	३१.३.२०२४	३१.३.२०२५
१. सभासद संख्या	१९१०	१९००
२. पेढी संख्या	१८४०	१८२९
३. व्यक्ती व इतर	७०	७१
४. एकूण भागभांडवल	५९०.७५	५९५.३४
५. घर्षातील कर्जसाढप	४७२७९.५९	७०३११.९५
६. कर्ज येणेबाकी	३३६८१.७१	३५५८८.०६
७. थकीत कर्ज	२४२८.१२	२७०४.३८
८. दिलेली कर्जांशी थकीत कर्जांची टक्केवारी	७.२१%	७.६०%
९. नफा	६२५.०३	६५१.५८

A) District Central Co-operative Banks: -

There are a total number of 31 District Central Cooperative Bank and the statement shows that these banks have 3652 branches in State. The total share capital raised by DCC Banks up to 2023-24 was Rs. 396943.01 Lakh, which has increased to Rs. 420663.92 Lakh during 2024-25.

The loans disbursed by DCC Banks which has remained outstanding during 2023-24 was Rs.7352362.86. The loans overdue with DCC Banks during 2023-24 was Rs. 1581031.08 Lakh and during 2024-25 it is 1769900.70 Lakh.

TABLE

(Rs. Lakhs)

Sr.No.	Details	31.3.2024	31.3.2025*
1	Number of Banks	31	31
2	Number of Branches	3386	3652
3	Audit Classification		
	A:	17	17
	B	10	10
	C	1	0
	D	3	3
4	Total share Capital	435667	461013
5.	Deposit	11748015	12773129
6.	Crop Loan disbursement	2340700	2345400
7.	Outstanding Loans	8371193	8837669
8	Overdue Loans	1104077	1208903
9	Share of overdue loans in total loan outstanding	13.18%	13.67%
10	Profit (+)	82044	89754
11	Loss (-)	6032	5813

* Unaudited.

Source-Maharashtra State Cooperative Bank.

(B) The Maharashtra State Co-operative Bank Ltd Mumbai :-

The following statement shows comparative financial position of the bank.

(Rs.in Crore)

Sr.No.	Details	31.03.2024	31.03.2025
1	Number of Members	1910	1900
2	Out of which Societies	1840	1829
3	Individuals and Other Members	70	71
4	Total Paid up Share Capital	590.75	595.34
5	Loan advance during the year	47279.59	70311.95
6	Loans Outstanding	33681.71	35588.06
7	Overdue Loans	2428.12	2704.38
8	Share of Overdue Loans in total Outsanding Loans	7.21%	7.60%
9	Profit	615.03	651.58

४. औद्योगिक सहकारी संस्था (४८५१००२३)

(हातभाग व घंत्रभाग यांच्या व्यतिरिक्त)

प्रस्तावना-

आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकांच्या औद्योगिक सहकारी संस्थांना आपला आर्थिक पाया मजबूत करावा याकरिता व त्यांच्या अडचणी निवारण्याकरिता महाराष्ट्र शासन अशा संस्थांना वेगवेगळ्या योजनांद्वारे अर्थसहाय्य मंजूर करते अशा योजना खालीलप्रमाणे :

१. औद्योगिक सहकारी संस्थांना १:३ प्रमाणात भाग-भांडवल मंजूर करण्याची योजना शासन निर्णय क्र. व सहकार विभाग क्र. आरसौएफ-११०९/१९७४ हद,२-सी/१८९७३/१९७४ अन्वये दिनांक ११ सप्टेंबर, १९७४ अन्वये दिनांक १२ सप्टेंबर, १९७४ ते दिनांक ३१ मार्च, १९९६ या कालावधीत जिल्हास्तरावरून राबविण्यात येत होती. या वितीय वर्षापासून म्हणजेच सन १९९७-९८ परंतु सन ०१.०४.१९९७ पासून ही योजना पुन्हा सुरु करण्यात आलेली आहे. सदर योजना जिल्हास्तरावरून राबविण्यात येत नसल्याने या योजनाखाली भाग भांडवल मंजूर करण्याकरिता जिल्हा नियोजकास मंडळाकडे आवश्यक ती तरतूद उपलब्ध करून घेतल्यानंतर भाग भांडवल मंजूर करण्यात येत होते. तथापि जिल्हा नियोजन व विकास मंडळाकडे त्यामुळे बऱ्याच अल्पत अपुन्या तरतूदी उपलब्ध होत असल्यामुळे अशा संस्थांची मागणी मान्य करणे शक्य होत नसून व संस्था अर्थसहाय्यापासून वंचित राहत असत व त्यांचे प्रकल्प विहित मुदतीत पूर्ण होत नसत या सर्व बाबींचा विचार करून शासनाने ही योजना शासन निर्णय सहकार पणन व वस्रोतोग विभाग क्र. औद्योगिक-२०१४/५९०५/

प्र.क्र.३२०/९.स. दिनांक २ जानेवारी २००२ पासून जिल्हा स्तरावरून राज्य स्तरावर घेतली आहे. सदर शासन निर्णयातील तरतूदीनुसार या योजनेतर्गत खालील आकृतिबंधात दर्शविण्यात आल्यानुसार कमाल रु.५.०० कोटीपर्यंतचे अर्थसहाय्य औद्योगिक सहकारी संस्थांना मंजूर करण्यात येते.

शासन निर्णयानुसार औद्योगिक सहकारी संस्थांना खालील तक्त्यात दर्शविल्यानुसार रु. ५.०० कोटी पर्यंत अर्थसहाय्य देण्यात येते.

अ.क्र.	बाब	प्रमाण	प्रकल्प किंमत (कमाल रु. ५.०० कोटी पर्यंत)
१)	शासनाच्या हमीशिवाय वित्तीय संस्थांकडून कर्ज	६०%	३००.००
२)	शासकीय भाग-भांडवल	३०%	१५०.००
३)	संस्थेचे स्व-भाग भांडवल	१०%	५०.००
	एकूण	१००%	५००.००

२. औद्योगिक सहकारी संस्थांना अर्थसहाय्य मंजूर करणे याबाबतच्या योजनेचा आढावा दिनांक ५.१०.२००९ रोजी घेताना सदर योजना बंद करण्याची शिफारस करण्यात आली आहे. सदर शिफारशीच्या अनुषंगाने सा.नि.क्र.औद्योगिक-२०१०/प्र.क्र.१६०/९.स. दिनांक ३० ऑक्टोबर, २०१० रोजीच्या शासन निर्णयान्वये योजना टप्प्याटप्प्याने बंद करण्याबाबतचे आदेश निर्गमित केलेले आहेत.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

Industrial Co-operative Societies (48510023)

INTRODUCTION :

In order to strengthen economic condition of industrial co-operative societies of economically weaker section. The Government of Maharashtra sanctions financial assistance under different schemes. The Government of Maharashtra sanctions share capital contribution at the ratio of 1:3 to of industrial co-operative societies.

This scheme was implemented at district level from 11th September 1974 to 31st March 1996 vide G.R. dated 11th September 1974. A Share capital was sanctioned on due to short economic provisions. Several societies could not get financial assistance from the district planning & development council & they also could not complete their project within certain period. Considering all these facts this scheme was transferred from district level to State level vide G. R. No. Ind-1094/5905/CR-320/9-C dated 2nd January 2002.

Under this Scheme, maximum assistance of Rs. 5 crore is sanctioned to the Industrial Co-operative societies as per following pattern-

Sr. No.	Particulars	% of	Project Cost
1.	Loan from financial institutions without Govt. Guarantee.	60%	300.00
2.	Share Capital by State Govt.	30%	150.00
3.	Societies own Share Capital	10%	50.00
	Total	100 %	500.00

2. While taking review of Financial assistance to Industrial Co-op Societies on dt. 5.10.2009, it has been recommended that the scheme should be discontinued.

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026,27.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :

TABLE VII
कार्यक्रम नं. ६ Programme No. 6

(रुपये हजारوں में)
(Rs. in thousands)

विवरण	प्रत्यक्ष, २०२४-२०२५ Actuals, 2024-2025		अंदाजित, २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026		सुधारलेले अंदाज, २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026		अंदाजित, २०२६-२०२७ Budget Estimates 2026-2027		विवरण			
	अनुदान Committed Scheme	एकूण Total	अनुदान Committed Scheme	एकूण Total	अनुदान Committed Scheme	एकूण Total	अनुदान Committed Scheme	एकूण Total				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(अ) खात्यांचे उपकरण												
औद्योगिक संस्था --												
एकूण (अ)												
(ब) डॉक्टरांचे उपकरण --												
औद्योगिक संस्था												
बेतन												
प्रवास खर्च												
कार्यालयीन खर्च												
भाडे												
भागभांडवली अंशदान												
कर्ज												
अर्थसहाय्य												
वित्तोत्तरी हानी												
एकूण-(ब)-स्थूल												
वजा - भागभांडवली												
अंशदानाचा परतावा												
एकूण-(ब)-निव्वळ												
(क) वित्त व्यवस्थेची साधने--												
प्रधान शोध मागणीक्रमांक												
२८५२ खी २												
४८५२ खी ३												
६८५२ खी ५												
एकूण-(क)-स्थूल												
वजा												
एकूण-(क)-निव्वळ												

५. शासकीय कर्मचाऱ्यांच्याकरिता सहकारी गृहनिर्माण संस्था

प्रास्ताविक :

राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांना सहकारी घरबांधणी संस्थांना कर्ज या योजनेखाली राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांना स्वतःची घरे बांधण्यास आर्थिक सहाय्य देण्याकरिता व त्याचबरोबर ग्रामीण व शहरी भागांतून गृहनिर्माणसंबंधी असणाऱ्या अडचणींवर उपाय म्हणून शासनाने दिनांक ०६/१२/१९६७ पासून ही कर्ज योजना सुरू केली आहे. दिनांक १३/०९/१९७२ पासून ही योजना राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांप्रमाणे जिल्हा परिषद कर्मचाऱ्यांना देखील लागू करण्यात आलेली आहे. दिनांक ६ डिसेंबर १९६७ ते दिनांक २४/०१/१९८० पर्यंत ही योजना वित्त विभागाभाषेत राबविण्यात येत होती. ही योजना सहकाराच्या माध्यमातून (Co-operative Sector) राबविण्यात येत असल्याने दिनांक २४ जानेवारी, १९८० पासून तत्कालीन कृषी व सहकार विभागाकडे वर्ग करण्यात आली. सध्या सादर योजना सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभागातील सहकार कक्षामार्फत राबविण्यात येते.

योजनेची वैशिष्ट्ये :-

गटविमा योजनेतर्गत राज्य शासकीय व जिल्हा परिषद कर्मचाऱ्यांच्या वेतनातून दरमहा जी वर्गणी कपात करण्यात येते ती तिथी एकत्रितरित्या वित्त विभागाकडे जमा होते व त्या निधीतून वित्त विभाग या योजनेकरिता सहकार विभागास अंदाजपत्रकानुसार तरतूद उपलब्ध करते व या निधीचा वापर राज्य शासकीय व जिल्हा परिषद कर्मचाऱ्यांना त्यांच्या मालकी हक्कांची निवासस्थाने बांधण्यासाठी सहकारी घरबांधणी संस्थांमार्फत उपलब्ध करून देण्यात येतो. यासाठी शासनास वेगळा निधी मंजूर करावा लागत नाही. ह्या निधीतील रक्कम कर्मचाऱ्यांना कर्जरूपाने वितरित करण्यात येते त्यावर शासनास व्याजाच्या रूपाने महसूल प्राप्त होतो. कर्जाची वसुली कर्मचाऱ्यांच्या मासिक वेतनातून घेत होत असल्यामुळे कर्ज वसुलीचे प्रमाण जवळ जवळ १००% आहे. कर्जदार सभासद शासन संकेत असेपर्यंतच मुद्दल व व्याज वसुली होते. याउपराही वसुली शिल्लक असल्यास तो कर्जदार सभासदाच्या निवृत्तीबिपयक लाभानुसार करण्यात येते. म्हणजेच कर्ज वसुलीचे प्रमाण १००% आहे. घर अंतिमासाठी जे व्याजाचे दर वित्त विभाग निश्चित करते तेच व्याजाचे दर या योजनेस लागू आहेत.

योजनेच्या इतर बाबी :-

अ. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० खाली नोंदविण्यात आलेल्या शासकीय व जिल्हा परिषद कर्मचाऱ्यांच्या सहकारी घरबांधणी संस्थांच्या सभासदांना या योजने अंतर्गत मूळ वेतन+अनुज्ञेय महागाई भत्त्याच्या ५० फट किंवा जास्त जास्त रु. १५,००,०००/- किंवा घराची किंमत किंवा कर्ज परतफेडीचे क्षमता यापैकी कमीत कमी असलेली रक्कम कर्ज म्हणून मंजूर करण्यात येते. या योजने अंतर्गत प्रकल्प खर्च हा एका संस्थेकरिता कमाल रु. ०३.०० कोटीपर्यंत निश्चित करण्यात आलेला आहे. इमारत बांधकामाच्या प्रगतीनुसार मंजूर कर्ज ३ हप्त्यात वितरित करण्यात येते. पहिला हप्ता ३० टक्के वितरित केल्यानंतर संस्थेने त्याच्या इमारतीचे/सदानिकेचे बांधकाम जोत्वापर्यंत पूर्ण केल्यावर मंजूर कर्जाचा दुसरा हप्ता ४० टक्के व संस्थेच्या इमारतीचे बांधकाम उतापर्यंत (Slab Level) पूर्ण झाल्यानंतर सक्षम अधिकारी/संस्था नोंदणी अधिकारी यांच्या पाहणी अहवालानुसार मंजूर कर्जाचा तिसरा हप्ता ३०% वितरित करण्यात येतो.

ब. या योजनेतर्गत संस्थांमध्ये किमान ११ व कमाल ७५ सभासदांचा समावेश करण्यात येतो. संस्थेमध्ये एकूण सभासद संख्येच्या २०% मनासवणीय

सभासद असणे आवश्यक असून संस्था एकूण सभासद संख्येच्या १०% अशासकीय सभासदांचा समावेश करू शकते. या योजनेतर्गत सभासदांना एकदाच कर्ज मंजूर करण्यात येत असल्याने सभासदांना दुसऱ्या संस्थेचे सभासदत्व स्वीकारता येत नाही. कर्ज मंजूरीच्या दिनांकस संबंधित कर्मचाऱ्याची सेवा कमीत कमी ५ वर्षे पूर्ण झालेली व कमीत कमी ५ वर्षे सेवा शिल्लक असणे आवश्यक आहे. या योजने अंतर्गत कर्जाची वसुली विवरण पत्रात दर्शविण्यात आल्यानुसार अगर घरे पूर्ण झाल्याच्या पुढील महिन्यापासून किंवा कर्ज मंजूरीच्या दिनांकापासून २४ महिने पूर्ण झाल्याच्या पुढील महिन्यापासून या पैकी लवकर असलेल्या महिन्यापासून सुरू होईल. तसेच ज्या कर्मचाऱ्याची सेवा १० वर्षांपेक्षा कमी असल्यास त्या कर्मचाऱ्याच्या कर्जाची वसुली कर्ज मंजूरीच्या पुढील महिन्यापासून सुरू करण्यात येते. कर्जाची मुद्दल वसुली कमाल १९२ समान हप्त्यात व व्याजाची वसुली सेवा निवृत्ती पूर्वे कमाल ४८ समान हप्त्यात करण्यात येते. या योजनेतर्गत व्याजाचा दर हा घरबांधणी कर्जाकरिता शासन वेळोवेळी घोषित करेल त्या दराने त्या त्या आर्थिक वर्षाकरिता आकारण्यात येतो.

कर्ज मंजूरीची प्रक्रिया :-

अ. या योजने अंतर्गत संस्थांना कर्जाचे वितरण ३ हप्त्यात करण्यात येते संस्थेस मंजूर कर्जाचा पहिला, दुसरा व तिसरा हप्ता वितरित करण्याकरिता खालील कागदपत्रांच्या आधारे पहिल्या हप्त्याची प्रतिक्षा यादी तयार करण्यात येऊन तिची उपाययोजनांनुसार प्रतिक्षा यादीतील क्रमांकानुसार संस्थांना पहिला, दुसरा व तिसरा हप्ता वितरित करण्यात येते.

पहिला हप्ता :-

- संस्था नोंदणी दिनांक
- जमिनीचे खरेदी छल दिनांक
- बाजारहित प्रमाणपत्र दिनांक
- बांधकाम परवानगी दिनांक
- प्रस्ताव शासनास सादर केल्याचा दिनांक

दुसरा हप्ता :-

- पहिल्या हप्त्याचे विनियोग प्रमाणपत्र
- वास्तुशास्त्रज्ञाचा बांधकाम प्रगतीचा दाखला
- राज्यपालांच्या नावे नोंदणीकृत गहाणछत
- प्रस्ताव शासनास सादर केल्याचा दिनांक

तिसरा हप्ता :-

- दुसऱ्या हप्त्याचे विनियोग प्रमाणपत्र
- वास्तुशास्त्रज्ञाचा बांधकाम प्रगतीचा दाखला
- सक्षम अधिकारी/नोंदणी अधिकारी यांचा पाहणी अहवाल
- प्रस्ताव शासनास सादर केल्याचा दिनांक

ब. उपरोक्त सर्व कागदपत्रांच्या आधारे संस्थांना मंजूर कर्जाचे तीनही हप्ते वितरित करण्याकरिता साधारणपणे दोन ते तीन वर्षांचा कालावधी लागतो. दरम्यानच्या कालावधीत संस्थेचे काही सभासद कर्ज मंजूरीस उशीर झाल्यामुळे संस्थेच्या सभासदांच्या राजीनामा देतात, सभासदांकडून कर्ज मंजूरीतील फरकाची रक्कम संस्थेकडे वेळेवर भरणा न करणे, एखाद्या सभासदाचे आकार्यक निधन इ. कारणांमुळे संस्थेतील जागा रिक्त होतात.

पहिला हप्ता कर्ज मंजूरीच्या वेळी संस्थेच्या एकूण सभासद संख्येपैकी पुरेशी सभासद नोंदणी न झाल्याने संस्थेतील जागा रिक्त राहतात. व त्या जागांवर नवीन सभासदांची नोंदणी करून कर्ज मंजूर करून प्रकल्प पूर्ण करणे संस्थेस आवश्यक असते. त्यामुळे संस्थेस दुसरा हप्ता व तिसरा हप्ता वितरित करताना त्यावेळी नवीन सभासद घेऊन त्यांना कर्ज मंजूर करून पहिला व दुसरा हप्ता वितरित करण्याचे प्रस्ताव संस्था सादर करतात.

क. पहिल्या हप्त्याच्या कर्ज मंजूरीच्या वेळेस संस्थेच्या संपूर्ण दस्तऐवज छाननी करण्यात आलेला असतो व सभासदांची संख्या मंजूर नकारानुसारच निश्चित करण्यात आलेली असते. त्या सभासद संख्येच्या मर्यादेतच उर्वरित सभासद घेण्यास व त्यांना कर्ज मंजूर करण्यास मान्यता देण्यात येते.

कर्ज मंजूरीचे सक्षम प्राधिकारी :-

अ. शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या सहकारी घरबांधणी संस्थांना कर्ज ही योजना सहकारी तत्वावर राबविण्यात येते. यात किमान ११ व कमाल ७५ सदस्य असतात. ही सदस्य संख्या उपलब्ध असलेल्या सदनिकांच्या फ्लॅटच्या संख्येत मर्यादित असते. म्हणून सदस्यांची संख्या सदनिकांच्या/फ्लॅटच्या संख्येत मर्यादित असते. म्हणून सदस्यांची संख्या सदनिकांच्या/फ्लॅटच्या संख्येच्या प्रमाणात मर्यादित ठेवावी लागते. या सदस्यांना कर्ज मंजूरी तसेच नकाशा (Plan) मंजूरीसाठी मा. प्रधान सचिव (सहकार) हे सक्षम प्राधिकृत अधिकारी आहेत.

ब. सहकारी घरबांधणी संस्थांचा कर्जाचा पहिला हप्ता सचिव सहकार यांच्या मान्यतेने मंजूर करण्यात येतो. त्यानंतर दुसरा व तिसरा व उर्वरित पहिला, दुसरा व तिसरा हप्ता मंजूर करण्याचे अधिकार उपसचिव (गृहनिर्माण) यांना शासन आदेश क्र.एच.ए.सजी-२००१/प्र.क्र.०९/१८-स, दि. २७.४.२००१ व दि. २२.५.२००७ अन्वये प्रदान करण्यात आलेले आहेत.

योजनेचे इतर वैशिष्ट्य :-

अ. घराची किंमत सभासदांना मंजूर होणाऱ्या कर्ज रकमेपेक्षा जास्त असल्यास जास्तीचा रक्कम संबंधित सभासदांनी संस्थेकडे बेट अदा करणे आवश्यक आहे. संबंधित सभासदांने उर्वरित रक्कम संस्थेकडे अदा केल्याशिवाय त्यास सदनिकेचा ताबा देण्यात येत नाही.

ब. संस्थेस कर्जाचा पहिला हप्ता मुक्त करण्यात आला नंतर लवकरात लवकर किंवा दुसरा हप्ता प्रदानापूर्वी संस्थेने त्याची संपूर्ण जमीन त्याबरोबर बांधकामासह राज्यपालांच्या नावे गहाण ठेवल्याचे नोंदणीकृत गहाणखत सादर करणे आवश्यक आहे. संस्थेच्या सर्व सभासदांकडून त्यांच्या कर्जाची मुदल व अनुज्ञेप व्याजाची वसुली झाल्याशिवाय संस्थेची जमीन गहाणखत मुक्त करण्यात येत नाही.

क. संस्थेस मंजूर कर्जाचा दुसरा हप्ता मुक्त केल्यानंतर लवकरात लवकर किंवा तिसरा हप्ता वितरित करण्यापूर्वी संस्थेने इमारतीचा विमा शासकीय विमा निधीकडे उतरविणे आवश्यक आहे.

ड. सन २००७ मध्ये कर्ज मंजूर होऊन पहिला हप्ता दिलेल्या जवळपास ३५० संस्थांना निधीअभावी अद्याप संपूर्ण कर्ज वितरित झालेले नाही. दरम्यान बांधकाम खर्चात झालेल्या वाढीमुळे २००७ मधील संस्थांना घरांच्या किंमतीत ४०% पर्यंत वाढ करण्यास परवानगी देण्यात आलेली आहे. तसेच इमारतीचे बांधकाम पूर्ण करणे शक्य व्हावे, याकरिता गृहनिर्माण संस्थांना/सभासदांना दुबार इतर वित्तीय संस्थांकडून कर्ज घेण्यास परवानगी देण्यात आलेली आहे.

शासकीय कर्मचाऱ्यांकरिता सहकारी गृहनिर्माण संस्थांना वित्तीय आवश्यकतेची माहिती तक्ता क्र. ८ मध्ये दर्शवली आहे.

5. Co-operative Housing Societies for Government employees. Introduction:

For giving financial assistance to the state government employees for construction of their own houses under the scheme of loan to Housing Societies for the State Government employees and similarly as a remedy for the difficulties faced regarding construction of houses in the rural and urban areas, the government has started this scheme from 06/12/1967. From 13/09/1971 the same scheme is made applicable to the District Council employees too as to the State Government employees. From 6th December, 1967 to 24/01/1980 this scheme was implemented by the Finance department. As this scheme is being implemented through the medium of Co-operative Sector, from 24th January, 1980 the same is transferred to the then Agriculture and Co-operation department. At present the said scheme is being implemented through the Co-operation section in the Co-operation, Marketing and Textile Industry department.

Peculiarities of the Scheme :—

The monthly subscriptions being deducted from the salaries of State Government and District Council employees under Group Insurance scheme, that fund was deposited in the Finance department in lumpsum and from that fund the finance department makes provisions for this scheme to the Co-operation department as per budget and this fund is utilized through the Co-operative Housing Societies for construction of houses of their ownership right for the State government and District council employees. For this purpose the government need not sanction separate fund. The amounts in this fund are sanctioned to the employees in the form of loan, on that the government receives revenue in the form of interest. Since the recovery of loan is made directly from the monthly salaries of the employees, the quantum of loan recovery is nearly 100%. The capital and interest are recovered till the time the debtor member is in the Government service. Over and above this if anything is remaining, the same will be recovered from the retirement benefits of the debtor member. Means the quantum of loan recovery is 100%. The rate of interest the Finance department fixes for Housing advance, the same rate will be applicable to this scheme.

Other issues of the Scheme :—

a. The members of the Co-operative Housing Societies of the government and District Councils registered under Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960, will be sanctioned amount of 50 multiples of basic salary + admissible dearness allowance or maximum Rs. 15,00,000/- or cost of the house or capacity of loan repayment, out of this whichever is less as loan under this scheme. Under this scheme

Project cost upto minimum 03.00 crore is fixed for one Society. As per progress of the building construction the sanctioned loan will be distributed in 3 installments. After disbursement of First installment 30 percent, after the Society completes construction of building/flats upto plinth level, the second installment of 40% of the sanctioned loan will be disbursed, and after completion of construction of the Society's building upto slab level, as per site inspection report of the Competent Authority/Society registration Officer, the third installment of 30% of the loan will be disbursed.

b. Under this scheme minimum 11 and maximum 75 members will be included in the Society under this scheme. Since it is necessary that 20% of the total number of members in the society should be from Backward class, the Society can include 10% of the total number of members from non-government members. As loans are sanctioned to the members in lumpsum under this scheme, the members cannot accept membership of other societies. On the date of sanction of the loan it is necessary that the service of the employee should be minimum 5 years complete and minimum 5 years service should remain balance. Under this scheme, the recovery of the loan will be as shown in the Statement or from the next after completion of the house or after completion of 24 months from the date of sanction of loan, out of that from the month whichever is earlier. Also those employees whose service is less than 10 years, the recovery of their loan will start from the next month of loan sanction. The recovery of capital amount of loan should be complete in minimum 192 equal installments and recovery of interest should be completed in 48 equal installments. Under this scheme, the rate of interest will be estimated as per the rate declared by the government for construction of house from time to time for such and such years.

Process of loan sanction :

A. Under this scheme, loan is disbursed to the Societies in 3 installments. For the disbursement of first, second and third installments to the Society, after preparing waiting list of first installment on the basis of the following documents, as per availability of funds, first, second and third installments will be disbursed to the Society as per serial number in the waiting list.

First Installment:-

- Date of registration of Society
- Date of Purchase Deed of the land.
- Date of Burden-less certificate
- Date of construction permission.
- Date of submission of the proposal to the government.

Second Installment :—

- a. Utilisation certificate of the first installment.
- b. Construction Progress certificate of the Architect.
- c. Mortgage Deed registered in the name of Governor.
- d. Date of submission of the proposal to the government.

Third Installment :—

- a. Utilisation certificate of the first installment.
- b. Construction Progress certificate of the Architect.
- c. Site inspection report of the competent authority/ registration officer.
- d. Date of submission of the proposal to the government.

B. For disbursing all the three installments of the sanctioned loan on the basis of all the aforesaid documents, it takes generally two to three years. During the period intervening period, some members resign from the membership of the society due to delay in sanctioning the loan, members do not pay the amount of difference in the sanctioning of loan in time, sudden death of certain members, due to these reasons, places become vacant in the society. At the time of sanction of loan out of the total number of members of the Society, as sufficient number of members do not register, places become vacant. And by registering new members of those vacant places and getting loan sanctioned, it is necessary for the Society to complete the project. Hence while disbursing second and third installments to the Society, at that time by taking new members and sanctioning loans to them, the society submits proposal for disbursement of second and third installments.

C. At the time loan sanction for the first installment, the entire documents of the Society are scrutinized, and the number of members is fixed as per approved plan. On the limit of those number of members, the remaining members will be taken and approval is given to them for sanctioning of loan.

Competent authority of loan sanction :—

a. This scheme of sanctioning of loans to Co-operative Housing Societies of the government employees is implemented on Co-operative principles. Here there will be minimum 11 and maximum 75 members. This number of members will be within the

limit of number of flats. Hence it becomes necessary to keep the number of members in the quantum of flats. For sanctioning loans to those members so also for the approval of plan, the Hon'ble Principal Secretary (Co-operation) is the competent Authority.

b. The first installment of the loan to the Housing Society is approved with the approval of the Secretary Co-operation. Thereafter the right to sanction the second and third and the remaining installments is granted to the Deputy Secretary (Housing) *vide* Government order No. HSG-2001/prakra.09/18-Sa dated 27/4/2001 and 22/5/2007.

Other peculiarities of the Scheme:-

a. If the cost of house is more than the amount of loan to be sanctioned to the members, it is necessary for the member to pay the excess amount to the Society directly. Without the concerned members paying the remaining amount, possession of the flats should not be given to them.

b. After releasing the first installment of the loan to the Society, immediately or before release of the second installment, it is necessary for the Society to submit mortgage deed mortgaging the entire land together with the structures therein the name of the Governor. Without recovering the capital and admissible interest of their loans from the members of the society, the mortgage deed of the land will not be released.

c. After releasing the second installment of the loan to the Society, immediately or before release of the second installment, it is necessary for the Society to download the insurance of the building in the Government Insurance fund.

d. In the year 2007 when loan was sanctioned and first installment is released, loan could not be disbursed to approximately 350 Societies due to non-availability of funds. In the meanwhile in the year 2007 due to increase in the construction cost, permission was granted to the Societies for 40% increase in the cost of the houses. Also the construction of the building could not be completed. For this permission was granted to the societies / members to take loans from other financial institutions.

For government employees the information regarding the necessity of requirement of finance to the Co-operative Housing Societies is shown in Table No. 8.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :

(II) Financial Requirements :

तक्ता अर्ध TABLE VIII
कार्यक्रम क्र. ९ Programme No. 9

(रुपये हजारोंमें)
(Rs. in thousands)

वर्णनात्मक Particulars	अभ्यास, २०२४-२०२५ Actuals, 2024-2025		अभ्यास, २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026		सुधारित अंदाज, २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026		अभ्यास, २०२६-२०२७ Budget Estimates 2026-2027		विवरण Particulars			
	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(अ) कार्यांचे वनीकरण-- (1) शासकीय कर्मचारी व निलदा परिषद कर्मचारी यांच्यासाठी गृह निर्माण एकूण 'अ'
(ब) उद्दिष्टवार वनीकरण -- (१) शासकीय कर्मचारी व निलदा परिषद कर्मचारी यांच्यासाठी सहकारी गृहनिर्माण संस्था व कर्जे एकूण-(एक)-स्थूल बना - परतावा एकूण-(एक)-निव्वळ
(क) वित्त व्यवस्थेची साधने-- प्रधान शीर्ष मागणी क्रमांक ६२१६ वी ५ एकूण-(क)-स्थूल वना एकूण-(क)-निव्वळ
A Activity Classification--												
(i) Housing in Government Servants & Z.P. Employees.												
Total (A)												
B Objective Classification--												
(i) Loans to Co-operative Societies of Government Servants and Z. P. Employees Loan												
Total--(i) Gross												
Deduct--Refund												
Total--(i) Net												
C Sources of Finance--												
Major Head Demand No. 6216 V 5												
Total (c) Gross												
Deduct--												
Total (c) Net												

६. मजूर सहकारी संस्था

प्रस्तावना-

(१) मजूर सहकारी संस्था

समाजातील दुर्बल घटकांना, बेरोजगार तसेच अल्पभूधारकांना रोजगार प्रविण्यासाठी मजूर सहकारी संस्थांची भूमिका महत्त्वाची ठरली आहे. या संस्थांना चालना दिल्याने त्यांच्या सभासदांना आर्थिक स्थैर्य रोजगाराची निश्चिती व नफ्याचे वाटप या तीन प्रकारे मदत होत असून त्या योगे त्यांची आर्थिक स्थिती सुधारण्यास फार मोठ्या प्रमाणावर हातभार लागला आहे. तथापि या योजनेचा लाभ घेण्याच्या उद्देशाने काही कंजाटदार व स्वतः मजूरीचे काम न करणाऱ्या व्यक्ती या संस्थांमध्ये शिरल्यामुळे संस्थांमध्ये गैरव्यवहार वाढण्यास सुरुवात झाली. ज्या उद्देशाने मजूर सहकारी संस्था स्थापन झाल्या ती उद्देश असफल होऊ लागला. म्हणून सार्वजनिक बांधकाम खात्याकडील शासन निर्णय दिनांक ३०.३.१९७९ व दिनांक ५.१२.१९८४ नुसार सवलती देण्यात आल्या होत्या. त्या सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडील शासन निर्णय क्रमांक एलएबी.१०८६.सी.आर.२९६/का/इमारती-२, दिनांक २२.१०.१९८६ अनुसार सवलती काढून घेण्यात आल्या होत्या. तथापि यामुळे ज्या संस्था छान्हावुन्हा मजूरांच्या होत्या त्याही सवलतीपासून वंचित झाल्या तेव्हा काही जिल्हा मजूर सहकारी संघांनी मा. उच्च न्यायालयात या सवलती पुन्हा मिळाल्यात म्हणून अर्ज दाखल केला होता. मा. उच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार शासनाने शासन निर्णय क्र. एलसीआर.१०८६-६२९१-७/३६८/९.सी. दिनांक २३ मार्च १९८७ अनुसार ज्या मजूर सहकारी संस्था खालील चार अटीची पूर्तता करतील अशा मजूर सहकारी संस्थांना सार्वजनिक बांधकाम खात्याने पूर्वी दिलेल्या सवलती पुन्हा देण्याबाबत आदेश दिलेले आहेत.

ज्या संस्था (१) मजूरीचे काम न करणाऱ्या सर्व सभासदांना काढून टाकतील. (२) मजूर सभासदांना ओळखपत्रे देतील (३) सभासदांचे बँकेत खाते उघडून त्यांना धनादेशद्वारे मजूरीची रक्कम अदा करतील (४) सभासदांसाठी अपघाती विमा सुरू करतील अशांना या सवलती लागू करण्यात आल्या.

शासन निर्णय क्र. न्याप्र-१५१६/प्र.क्र.२४५/९-स दिनांक २१.०१.२०१७ नुसार खालील प्रमाणे सूचना दिलेल्या आहेत.

१. प्रत्येक मजूर सहकारी संस्थांचा सभासद हा फक्त मजूरच असला पाहिजे.

२. प्रत्येक मजूर सहकारी संस्थेने मजूरांची नोंद वही ठेवावी. नोंदवहीमध्ये मजूरांची नावे, त्यांचे आधारकाड क्रमांक/मतदान ओळखपत्र क्रमांक, बँकेचे नाव व खाते क्रमांक या माहितीचा समावेश असावा.

३. मजूर सहकारी संस्थेने सभासदांची कामावहलची मजूरी त्यांच्या बँक खात्यात धनादेश/इलेक्ट्रॉनिक क्लॉरन्सद्वारे जमा करावी.

४. संस्थेस सार्वजनिक बांधकाम विभागाच्या शासन निर्णयानुसार वर्गीकरणासाठी पात्रता प्रमाणपत्र देण्याकरिता यापुढे संस्थेच्या अध्यक्षाने अर्ज करताना त्यांनी मागील वर्गीकरणाचे पात्रता प्रमाणपत्र मिळाल्यापासून अर्ज करण्याच्या दिनांक पर्यंत केलेल्या कामाची संख्या, मिळालेली मजूरीची रक्कम

व प्रत्येक मजूर सभासदांच्या बँक खात्यात किती रक्कम जमा केली याबाबतचा तपशील सादर करणे आवश्यक राहिल. तसेच सादर केलेली माहिती खरी असल्याबाबत प्रपत्र-अ नुसार स्वयंपोषणापत्र सादर करावे व स्वयंपोषणापत्राच्या अधारे संबंधीत सहाय्यक/उपनिबंधक यांची पात्रता प्रमाणपत्र घ्यावे.

५. संस्थेने सादर केलेले स्वयंपोषणापत्र भावध्यात छोटे असल्याचे अडळल्यास, त्या संस्थेस शासकीय कामाचे वाटप करण्यात येणार नाही.

६. उपरोक्त तरतुदीचे पालन होत आहे की नाही याबाबतची खात्री करण्याची जबाबदारी सर्व जिल्हा उपनिबंधक यांची राहिल. तसेच विभागीय सहनिबंधक, सहकारी संस्था यांनी याबाबत नियंत्रण ठेवावे.

तसेच सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडील शासन निर्णय क्रमांक सीएटी ०७/०६/प्र.क्र.१४/इमा-२, दिनांक १६.११.२००६ अन्वये मजूर सहकारी संस्थांचे वर्गीकरणाचे नूतनीकरण ३ वर्षांच्या ऐवजी ५ वर्षांनी करण्यात आले. तसेच शासन निर्णय क्रमांक सीएटी-२०१७/प्र.क्र.१०३/इमा-२/दिनांक २३.७.२०१८ अन्वये वाटपाची मर्यादा वाढविण्यात आली आहे. त्यात मजूर सहकारी संस्थांचे कामाचे स्वयंसेवांनुसार अ व व वर्गीकरण केले जाऊन अ वर्ग असणाऱ्या संस्थांना एकावेळी रुपये ३०.०० लाखा पर्यंत व व वर्ग असणाऱ्या संस्थांना रुपये १५.०० लाखापर्यंत कामाचे वाटप करण्याबाबत व एका आर्थिक वर्षामध्ये एकूण रु.१०० लाखापर्यंत कामवाटप करण्याबाबत बदल करण्यात आला आहे. सार्वजनिक बांधकाम विभाग शासन निर्णय दिनांक २९.७.२०२१ अन्वये रुपये दहा लाखापर्यंतची कामे निविदा मजूर सहकारी संस्थांना काम वाटप समितीमार्फत देण्याबाबत सवलती दिलेल्या आहेत.

सहकार आयुक्त व निबंधक सहकारी संस्था,पुणे यांचेकडील परिपत्रक क्रमांक सर्वसा/१६-सआ/मजूरसं/निर्देश/२०२०/९३/दि.०३.१.२०२० अन्वये मजूर सहकारी संस्थांना सध्या कामे कमी मिळत असल्याने त्यांच्या सभासदांची संख्या २५ वरून १५ करण्यात आली आहे. सहकार आयुक्त व निबंधक सहकारी संस्था, पुणे यांचेकडील श्रुतीपत्रक क्रमांक सर्वसा/१६ सआ/मजूर सं/निर्देश/४५४/२१/दिनांक १४.१०.२०२१ अन्वये निर्वाचित मजूर सहकारी संस्थेला जिल्हा मजूर सहकारी संघाने ना-हरकत प्रमाणपत्र बंधनकारक करण्याची आवश्यकता नाही. मजूर सहकारी संस्था नोंदणीबाबत सहकार आयुक्त व निबंधक सहकारी संस्था महाराष्ट्र राज्य पुणे यांचेकडील परिपत्रक दिनांक ६.१२.२००८ व दिनांक ०२.०२.२०२४ व शासन निर्णय दिनांक १४.७.२०२३ अन्वये निकाय करण्यात आलेले आहेत.

मजूर सहकारी संस्थांना गेल्या तीन वर्षांत वाटप केलेल्या एकूण कामांची रक्कम खालीलप्रमाणे :

अ. क्र.	वर्ष	रुपये लाखात
१	२०२४-२५	१४०४९८.९०

6 LABOUR CO-OPERATIVE SOCIETIES

INTRODUCTION :

The labour Co-operative societies (LCS) the role of labour Cooperative societies has become important to provide employment to the weaker section of the society as well as the unemployed. The operation of these organization has helped its member in three ways namely financial stability, Job security and distribution of profit which has greatly contributed to the improvement of their financial position. However, in order to take advantage of this scheme, some contractors and non self employed person joined these organization which led to an increase in malpractices in the organization. The propose for which the labour were established began to fail. Therefore, concessions were given as per the decision of the Public Works Department dt.30.3.1979 and dt.5.12.1984 from the Public Work Department G.R. The concessions were withdrawn on 22.10.1986. However, due to this, even the organization which belonged to real workers were deprived of the concessions an application was filed in the High Court seeking reinstatement of the concession. As per the order of Hon'ble High Court the government has given concessions to the labour cooperative societies which will fulfill the following four conditions as per government resolution no.LCS/2086-6291-7/368/9-C, dt.23rd March 1987. Repurchase order have been issue organization which will (1) remove all non-wage members. (2) will issue identity cards to wage members. (3) These concessions are applicable to those who open bank accounts of the member and pay them wages by cheque. (4) Initiate accident insurance for the members.

As per Government Resolution No. न्याय-२५२६/अ. २४५/९-म, दिनांक २९-१-२०१७ the following instructions are given.

1) The member of every labour cooperative society should be labour only.

2) Every labour Cooperative societies should keep a record of labour. The Registrar should contain the names of the worker. There Adhar Card number / Voting Card number, Bank name and account number.

3) Labour Co-operative societies should deposit the wages of its member in their banks account by cheque / Electronic clearance.

4) To apply for the insurance of eligibility certificates for classification as per the ruling of Public Work Department, the president of the organization should submit the details of the amount of work received from the date of receipt of qualification certificate of previous classification to the date of application and the amount deposited in the bank account of each labour member.

will remain necessary. Also if the information submitted is true, the concerned assistance / Deputy Registrar should issue a certificate of eligibility on the basis of the self declaration form to be submitted as per Form -A.

5. If the self declaration submitted by the organization is found to be false in the future, the government work will not alloted to that organization.

6. All District Deputy Registrar will be responsible for ensuring compliance with the above provision. Also the Divisional Joint Registrar Cooperative Societies should control this.

The District labour cooperative union does not need to make the no objections certificate binding on the planned labour cooperative society as per the corrigendum No.16 / SA/Labour No./ Directive/454/21, dt.14.10.2021.

Criteria for registration of labour Cooperatives have been laid down in accordance with the circular dated 06.12.2008, 02.2.2024 issued by the Cooperative Commissioner and Registrar Cooperative Society Maharashtra State Pune and Government decision dated 14.07.2023.

2) The amount of total works alloted to labour cooperative societies in the last three years is as under -

Sr.No.	Year	Rs.in lakhs
1.	2024-25	140498.90

(बी) वित्तीय आवश्यकता :

तक्ता नं. TABLE IX
कार्यक्रम क्र. १० Programme No. 10

(रुपये हजारों में)
(Rs. in thousands)

विवरण Particulars	वर्ष २०२४-२०२५ Actuals, 2024-2025		अनुमानित, २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026		सुधारित अनुमान, २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026		अनुमानित, २०२६-२०२७ Budget Estimates 2026-2027		विवरण Particulars			
	अनिवार्य कार्यक्रमों में Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमों में Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमों में Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमों में Committed Scheme	एकूण Total				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
अ) कार्यायों का वर्गीकरण--												
(एक) गृहनिर्माण संस्था
(दोन) कामगार कंजेंट संस्था
(तीन) नंगल कामगार संस्था
(चार) उच्चरम जलसिंचन संस्था	201	58220	58421	1361	100000	101361	1058	70000	71058	1677	10000	11677
(एक) इतर संस्था
(एक) शैली संस्था
एकूण--(अ)
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण --												
(एक) गृहनिर्माण संस्था--												
वेतन
प्रवास खर्च
कार्यालयीन खर्च
भाडे
भागभांडवली अंशदान
कर्म-अनुसहाय्य
एकूण--(एक)-स्थूल
बजा - भागभांडवली
अंशदानाचा परतावा
एकूण--(ब)-निव्वळ
A Activity Classification--												
(i) Housing Societies
(ii) Labour-Contract Societies
(iii) Forest Labourers' Societies
(iv) Lift Irrigation Societies
(v) Other Societies
(vi) Farming Societies
Total--A	201	58220	58421	1361	100000	101361	1058	70000	71058	1677	10000	11677
B Objective Classification-												
(i) Housing Societies												
Salaries
Travel Expenses
Office Expenses
Rent
Share Capital Contribution
Loan/ Subsidy
Total--(i) Gross
Deduct--Refund of Share capital contribution.
Total--(i) Net

तबला नकः-समयण TABLE IX—*Contd.*

संख्या	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
२५.३.४	(सहा) शेताकी संस्था ..												
	भागभांडवली अंशदान...
	कर्ने
	अर्थसहाय्य
	एकूण-(सहा)-स्थूल
	बचा
	एकूण-(सहा)-निव्वळ
	एकूण-(ब)-स्थूल
	बचा - भाग भांडवली...
	अंशदानाचा परतावा
	एकूण-(ब)-निव्वळ
	(क) वित्तव्यवस्थेची साधने—												
	प्रधान शोभे मागणी क्रमांक												
	२२३० खो-३
	२४२५ खो-३	201	58220	58421	1361	100000	101361	1058	70000	71058	1677	10000	11677
	४२५० खो-३
	६४२५ खो-५
	६२५० खो-...
	एकूण - (क) स्थूल	201	58220	58421	1361	100000	101361	1058	70000	71058	1677	10000	11677
	एकूण - (क) स्थूल

७. शिक्षण, संशोधन व प्रशिक्षण

धनंजयराव गाडगीळ सहकारी प्रबंधन संस्थान नागपूर :-

राष्ट्रीय सहकारी प्रशिक्षण परिषद, नवी दिल्ली यांच्या अधिपत्याखाली कार्यरत असलेल्या डॉ. धनंजयराव गाडगीळ सहकारी प्रबंध संस्थान, नागपूर या सहकारी प्रशिक्षण महाविद्यालयाची स्थापना दिनांक ०५/०९/१९७२ च्या शासन निर्णयान्वये करण्यात आली आहे. सदर संस्थानास राष्ट्रीय सहकारी प्रशिक्षण परिषद, केंद्र शासन तसेच राज्य शासन यांनी ५०:५० या प्रमाणात संस्थानचा खर्च सहन करण्याचे सूत्र विहित करण्यात आलेले आहे. हे संस्थान दरवून दिलेल्या उद्दिष्टाप्रमाणे सहकार खाते व सहकारी संस्थेतून विविध कर्मचारी, पदाधिकारी व सभासदांना अल्पकालीन व दीर्घकालीन गरजांनुसार प्रशिक्षण कार्यक्रमांचे आयोजन करून मनुष्यबळ विकासाचे कार्य करीत आहे. हे संस्थान सहकार प्रशिक्षण बरोबरच सहकारी संस्थांना विविध विषयांवर सल्ला / मार्गदर्शनाचेही कार्य पार पाडत असते. या संस्थानच्या वार्षिक कार्यक्रमा सल्लागार समितीचे अध्यक्ष हे

सहकार आयुक्त व निबंधक सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे असून त्यांच्याच अध्यक्षतेखाली या संस्थानचे वार्षिक प्रशिक्षण कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट ठरविण्यात येते. या उद्दिष्टांची आजमितीपर्यंत हे संस्थान यशस्वीपणे पूर्ती करीत आहे. या संस्थानाने आर्थिक वर्ष २०२४-२०२५ मध्ये माहे माचं २०२५ अखेर २१७ प्रशिक्षण पाठ्यक्रम राबवून ११०८६ पदाधिकारी / कर्मचारी / सभासद प्रशिक्षित करून महाराष्ट्रातील सहकार चळवळीस आवश्यक असणाऱ्या व्यावसायिक मनुष्यबळ विकास निमित्त मोलाचे सहकार्य केले आहे.

आर्थिक वर्ष २०२४-२०२५ करीता संस्थानास शासन निर्णय दिनांक २६ मार्च २०२५ अन्वये रु.६३.०० लाख इतका निधी वितरित करण्यात आला आहे. तसेच आर्थिक वर्ष २०२५-२०२६ करीता संस्थानास रु.१००.०० लाख इतका निधीची अर्थसंचालित्व तरतूद केली आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये १००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्प तरतूद करण्यात आली आहे.

7. Education, Research and Training

Dhananjayrao Gadgil Institute of Co-operative management, Nagpur :-

Dhananjayrao Gadgil Institute of Co-operative management, Nagpur working under National Council for Co-operative Training, New Delhi is established on 5-9-1972. This Institute carries its expenses through National Council for Co-operative Training, Central Government and State Government in the ratio of 50:50. This institute provides short term and long term need based training to the Co-operative department official, employees, official-directors and members of Co-operative Societies. This institute along with Co-operative training provides guidance and advice over various topics. The Commissioner of Co-operation is the chairman of Annual Programme Advisory Committee

of this institute. Under his chairmanship Annual Training Programme of this institute is formulated. In the financial year 2024-2025 this institute has organized 217 training programmes and trained 11086 officers, employees and members and added valuable contribution in professional Human Resource Development which is needed for Co-operative movement of Maharashtra.

A fund of Rs.63 lakh has been distributed to the institute for the financial year 2024-2025 as per the G.R.dated 26 March 2025. Also, a budget provision of Rs.100.00 lakh has been made to the institute for the financial year 2025-26.

A budgetary provision of Rs. 100.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

तक्ता दहा TABLE X

महाराष्ट्र राज्य सहकारी संघ पर्यादित, पुणे-१ आर्थिक परिस्थिती विवरणपत्र सन २०२३-२०२४

Statement showing the position of the budgetary position in respect of education fund miscellaneous receipts Grant and Expenditure of the Maharashtra Rajya Sahakari Sangh Maryadit, Pune-1 for the year 2023-2024

(रुपये लक्षात Rs. in Lakhs)

अ. नं.	वर्णनात्मक	संघाचे उत्पन्न		खर्च		शिस्तक Excess	विवरण Purpose for which amount spent	Item
		अंदाजे Estimated	प्रत्यक्ष Actuals	अंदाजे Estimated	प्रत्यक्ष Actuals			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
(३)	शिक्षण निधी	...	1847.60	2.65	..	0.00		(1) Education Fund -2.65
(२)	इतर विक्रीकड उत्पन्न	...	921.75	904.37	..	0.00		(2) Miscellaneous - 904.37
	एकूण	...	2769.35	907.02	914.97	828.55	78.47	Total - 907.02
							Management -438	
							Programmes 13678	
							14110	
(३)	शासकीय अनुदान--	...	0.00	0.00	0.00	0.00		(3) Government Grant
	योजनांतर्गत	...	0.00	0.00	0.00	0.00		Education at Govt. Grant plan
	योगनेतर	...	0.00	0.00	0.00	0.00		Non-plan

जी. डी. सी. अॅण्ड ए. व सी. एच. एम. परीक्षा

सहकार आयुक्त यांचे अध्यक्षतेखाली १९३६ पासून शासनाने जी. डी. सी. अॅण्ड ए. चांडोमार्फत वेळोवेळी सुधारणा केलेल्या नियमानुसार व सध्या अस्तित्वात असलेला शासन निर्णय क्रमांक सीएसजी-१५८०/२५६०/VII/सीआर-२८७/१२-सी दिनांक १३-१-१९८१ अन्वये राज्यातील ९ केंद्रांमध्ये वर्षानुवर्षे एकदा परीक्षा घेण्यात येत होती. त्यानंतर मे १९९० पासून दरवर्षी एकूण २६ जिल्हा केंद्रातून परीक्षा एकदा घेण्यात येत होती. सन १९९५ पासून सदर परीक्षा प्रशासकीय निर्णयानुसार ठरलेले केंद्रावर घेण्यात येत आहे. सध्या एकूण १६ केंद्रांवर परीक्षा घेण्यात येते.

सहकारी चळवळीची व विविध प्रकारच्या सहकारी संस्थांच्या कामकाजाची सर्वेक्ष माहिती सहकार क्षेत्रातील विविध स्तरावर काम करणाऱ्या व्यक्तींना देण्याचा प्रयत्न करणे हा ही परीक्षा घेण्यामागचा मुख्य उद्देश आहे. सहकारी खात्यातील मुख्य लिपिक, सहकार अधिकारी श्रेणी-२ तसेच लेखापरीक्षक श्रेणी २ या पदावर निम्न श्रेणीतून बढती मिळण्यासाठी जी.डी.सी.अॅण्ड ए. परीक्षा उत्तीर्ण होणे आवश्यक आहे. सहकारी अधिकारी श्रेणी १ व २, लेखापरीक्षक श्रेणी १ व २ आणि सहकार खात्यातील वर्ग अ व वर्ग ब चे राजपत्रित अधिकारी सरळ सेवेने भरती होतात त्यांना सदर परीक्षा उत्तीर्ण होणे आवश्यक आहे. सहकारी संस्थांमधील जे कर्मचारी पदवीधर नाहीत व ज्यांची किमान ५ वर्षे सलग सेवा झालेली आहे अशांनाही या परीक्षेस बसण्याची परवानगी आहे. सन १९८१ पासून सर्व शाखांचे पदवीधर या परीक्षेस बसण्यास पात्र आहेत.

सन २०२०-२१, २०२१-२२, २०२२-२३, २०२३-२४, २०२४-२५ व २०२५-२६ या वर्षांत परीक्षेस बसलेल्या विद्यार्थ्यांचा तपशील खालील तक्ता क्र. १ मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता क्रमांक-१ TABLE I

आर्थिक वर्ष	परीक्षा सत्र माहिती Exam.held in the month	नोंदलेले उमेदवार No. of Candidates Admitted	परीक्षेस बसलेले No. of Candidates Appeared	उत्तीर्ण उमेदवार No. of Candidates passed	मिळालेली फी रक्कम (रु. मध्ये) Fees received (in Rs.)	Financial Year
1	2	3	4	5	6	
२०२०-२०२१	.. May 2020	10852	कोरोना प्रदुर्भावामुळे दि.२३.२४ व २५ ऑक्टो रोजी परिक्षा घेण्यात आली)		८७,०७,६८९	.. 2020-2021
२०२१-२०२२ 2021-2022
२०२२-२०२३	.. May 2022	14260	8548	5219	1,12,38,300	2022-2023
२०२३-२०२४	.. May 2023	11856	11560	7197	1,09,65,851	2023-2024
२०२४-२०२५	.. May 2024	13125	12874	4399	1,05,76,791	2024-2025
२०२५-२०२६	.. May 2025	12993	7148	निकालाचे काम प्रगतीपत्रावर आहे	1,01,51,197	2025-2026

जी.डी.सी. अॅण्ड ए. परीक्षेसाठी केला गेलेला वर्षानिहाय अंदाजपत्रकीय तरतूद व त्या त्या वर्षी परीक्षेसाठी झालेला खर्च खालील तक्ता क्रमांक-२ मध्ये दर्शविण्यात आलेला आहे.

लेखाशिर्ष

मुख्यलेखाशिर्ष २४२५-सहकार

उपलेखाशिर्ष ००३(०१)(०१) परीक्षा

(२४२५ ०१७४)

तक्ता क्रमांक-२ TABLE II

आर्थिक वर्ष	अंतिम आर्थिक तरतूद (रु)	प्रत्यक्ष खर्च (रु)	शेरा
२०२१-२०२२	.. ३५,००,०००	६,४३,९७४ (ऑक्टो २०२१ अखेर)	प्राप्त तरतूद रु.२६,२४,०००/-
२०२२-२०२३	.. ३५,००,०००	१६,४१,०२६ (ऑक्टो.२०२२ अखेर)	प्राप्त तरतूद रु.१७,१५,०००/-
२०२३-२०२४	.. ३५,००,०००	१,८५,३८५ (ऑक्टो.२०२३ अखेर)	प्राप्त तरतूद रु.१७,५०,०००/-
२०२४-२०२५	.. ३५,००,०००	१२,९४,८२४ (ऑक्टो.२०२४ अखेर)	प्राप्त तरतूद रु.१६,५३,७५०/-
२०२५-२०२६	.. ३७,००,०००	१३,०१,१६४ (ऑक्टो २५ अखेर)	प्राप्त तरतूद रु.१७,०३,२५०/-

मे २०१३ पासून ०६ विषय जी.डी.सी. अॅन्ड अे. घ्या अभ्यासक्रमामध्ये अधिक्रमीत आहेत.

१. सहकारी गृहनिर्माण संस्थांचे व्यवस्थापन
२. जमाखर्च
३. लेखापरिक्षण
४. सहकाराचा इतिहास, तत्त्वे व व्यवस्थापन
५. सहकारी कायदा व इतर कायदे
६. सहकारी बँक, संस्था व इतर वित्तीय संस्था

सन २०१३ पासून सहकारी गृहनिर्माण संस्थांचे व्यवस्थापन (CHM) प्रमाणपत्र परिक्षा घेणेस सुरुवात झाली. गृहनिर्माण संस्थांचे व्यवस्थापन(CHM) प्रमाणपत्रसाठी बरोलपैकी प्रथम तीन विषय असतात. सहकारी गृहनिर्माण संस्थांचे व्यवस्थापन यांचे प्रमाणपत्र असल्यास उमेदवारास जी.डी.सी.अॅन्ड अे परिक्षेमध्ये पहिले तीन विषयामध्ये सूट देण्यात येते.

शासकीय कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण - (३४५१२९०६)

अधिकारी / कर्मचारी वर्गांचे प्रशिक्षण

प्रशासकीय व सेवांतर्गत प्रशिक्षण

महाराष्ट्र शासनाचे सामान्य प्रशासन विभागाकडील शासन निर्णय दिनांक २३/९/२०११ चे शासन निर्णयानुसार महाराष्ट्र राज्याचे प्रशिक्षण धोरणानुसार सहकार विभागातील वर्ग-१ अधिकाऱ्यांना प्रशासकीय व सेवांतर्गत प्रशिक्षण (पायाभूत प्रशिक्षण, उजळणी प्रशिक्षण, पदोन्नतीनंतरचे प्रशिक्षण) यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबंधन (यशरा) राजभवन कॉम्प्लेक्स बाणेर रोड, पुणे या ठिकाणी देण्यात येते. तसेच वर्ग-२ चे अधिकारी व वर्ग-३ चे कर्मचारी यांना प्रशासकीय व सेवांतर्गत प्रशिक्षण (पायाभूत, उजळणी, पदोन्नतीनंतरचे प्रशिक्षण) विभागीय स्तरावर असणाऱ्या प्रशिक्षण संस्थेमध्ये देण्यात येते. तसेच वर्ग-४ च्या कर्मचाऱ्यांना सदर प्रशिक्षण निल्ला पातळीवरील प्रशिक्षण संस्थेत देण्यात येते.

तांत्रिक प्रशिक्षण (३४५१२९०६)

शासन निर्णय दिनांक २३/०९/२०११ नुसार सदर प्रशिक्षण संबंधीत विभागाच्या अधिनस्त संस्थांच्या मूळ व तांत्रिक कामकाजाशी संबंधीत असल्याचे नमुद आहे. त्यानुसार सदर प्रशिक्षणासाठी ३४५१.सचिवालयीन आर्थिक सेवा उपलेखाशिर्ष.००३ (००)(०१) शासकीय कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण (३४५१२९०६) या लेखाशिर्षांतर्गत शासनाकडून प्रशिक्षणासाठी प्राप्त होणाऱ्या निधोमधून सहकार विभागातील अधिकारी/कर्मचारी यांचेसाठी विविध प्रशिक्षणाचे संस्थामध्ये तसेच क्षेत्रीय कार्यालयाच्या स्तरावर तांत्रिक प्रशिक्षणाचे आयोजन करण्यात येते.

लेखाशिर्ष ३४५१२९०६ अंतर्गत उपलब्ध तरतूद व झालेल्या खर्चाचा मागेल ५ बर्षांचा तपशील खालीलप्रमाणे -

तक्ता क्रमांक-३ TABLE III

आर्थिक वर्ष (रुपये)	अर्धसंकलपीय तरतूद (रुपये)	उपलब्ध तरतूद	प्रत्यक्ष खर्च
२०२०-२०२१	१५,००,०००	तरतूद BDS वर उपलब्ध झालेली नाही	निरंक
२०२१-२०२२	२०,००,०००	तरतूद BDS वर उपलब्ध झालेली नाही	निरंक
२०२२-२०२३	५,००,०००	तरतूद BDS वर उपलब्ध झालेली नाही	निरंक
२०२३-२०२४	२४,५०,०००	कक्ष अधिकारी, मंत्रालय मुंबई यांचे यांचे स्तरावर प्राप्त	कक्ष अधिकारी, मंत्रालय मुंबई यांचे स्तरावर खर्च २४,५०,०००
२०२४-२०२५	३५,००,०००	तरतूद BDS वर उपलब्ध झालेली नाही	माहे ऑक्टोबर २०२५ मध्ये तरतूद BDS वर उपलब्ध झालेली नाही
२०२५-२६	२१,००,०००	कक्ष अधिकारी, मंत्रालय मुंबई यांचे यांचे स्तरावर प्राप्त	कक्ष अधिकारी, मंत्रालय मुंबई यांचे स्तरावर खर्च २१,००,०००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये लाखांची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता : (ii) Financial Requirements :

तक्ता अकरा TABLE-XI
कार्यक्रम क्र. ११ Programme No. 11

(रुपये हजारान) (Rs. in Thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष, २०२४-२०२५ Actuals, 2024-2025		अर्थसंकल्प, २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026		सुधारित अंदाज, २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026		अर्थसंकल्प, २०२६-२०२७ Budget Estimates 2026-2027		Particulars			
	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(अ) कार्याचे वगीकरण												
(अ) परीक्षा	3451	..	3451	3785	..	3785	3785	..	3785	3899	..	3899 (a) Examination
(ब) महाराष्ट्र राज्य सरकार	..	6300	6300	..	10000	10000	..	7000	7000	..	10000	10000 State Co-operative Union
(क) खात्यातील कर्मचाऱ्यांचे	26	..	26	32	..	32	23	..	23	33	..	33 Staff
एकूण--(अ)	3477	6300	9777	3817	10000	13817	3808	7000	10808	3932	10000	13932 Total—A
(ब) डॉक्टरेट्यार वर्गीकरण --												
(एक) परीक्षा
वेतन
अतिरिक्तिक भत्ता
प्रवास खर्च
दुरुधनी वील व पाणी शुल्क
कार्यालयीन खर्च	3451	..	3451	3785	..	3785	3785	..	3785	3899	..	3899 Office Expenses
भाडे
जाहिरात
व्यवसायिक व विशेष सेवा
इतर
एकूण--(एक) स्कूल	3451	..	3451	3785	..	3785	3785	..	3785	3899	..	3899 Total (i) Gross
एकूण--(एक) निव्वळ...	3451	..	3451	3785	..	3785	3785	..	3785	3899	..	3899 Total (i)—Net
वैकुण्ठगाल मेहता
(दोन) महाराष्ट्र राज्य सरकार	..	6300	6300	..	10000	10000	..	7000	7000	..	10000	10000 Vaikunthalal Mehta State Co-operative Union
एकूण--(दोन) स्कूल	..	6300	6300	..	10000	10000	..	7000	7000	..	10000	10000 Total (ii) Gross
एकूण--(दोन) निव्वळ	6300	6300	..	10000	10000	..	7000	7000	..	10000	10000 Total (ii)—Net

सकल अकरा-पुं
TABLE XI—Concl'd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(तौन) खात्यातील कर्मचाऱ्यांचे प्रशिक्षण												
वेतन
अतिव्यक्तिक भत्ता
दुरुधनी सौल व पाणी शुल्क
प्रवास खर्च
कार्यालयीन खर्च	26	...	26	32	...	32	23	...	23	33	...	33
भाडे
एकूण—(तौन) क स्थूल	26	...	26	32	...	32	23	...	23	33	...	33
एकूण—(तौन) निव्वळ	26	...	26	32	...	32	23	...	23	33	...	33
एकूण—(ब) स्थूल	6954	6300	9777	3817	10000	13817	3808	7000	10808	3932	10000	13932
घटा...
एकूण—(ब) निव्वळ	6954	6300	9777	3817	10000	13817	3808	7000	10808	3932	10000	13932
क-- वित्तव्यवस्थेची साधने --												
प्रधान सौम्य मागणी क्रमांक												
२४२५व्ही.३												
एकूण—(क) स्थूल	6954	6300	9777	3817	10000	13817	3808	7000	10808	3932	10000	13932
घटा--
एकूण—(क) निव्वळ	6954	6300	9777	3817	10000	13817	3808	7000	10808	3932	10000	13932

C—Sources of Finance—

Major Head Demand No.

2425 V.3

Total C—Gross

Deduct

Total C—Net

G. D. C. & A. EXAMINATION

The G. D. C. & A. Board which has been constituted in 1936 under the Chairmanship of the Commissioner for Co-operation and Registrar C. S. M. S. Pune is working since then as per the approved rules of the Board. The Rules have been changed from time to time and the examination was being conducted annually at 9 centres as per the Rules laid down in Govt. Resolution No. CSG 1580/2560/(VII)/CR-287/12-C dated 13/1/1981 issued by the Agriculture and Co-operation Department. Since May, 1990 the examination was conducted annually at 26 District centres, but From May, 1995 the examination is conducted at those centers as per the administrative decision taken from time to time. At present examination is conducted on 16 centres.

The purpose of this examination is to make an endeavor to develop awareness about the Co-operative movement as a whole amongst workers employed in various spheres of Co-operative field. It is also a qualifying examination for the promotion to Head clerk, Co-operative officer (grade-II) and Auditor (grade-II) from lower cadre. It is a compulsory to pass the examination to those who are directly recruited as Co-operative officer grade-I & II, Auditor, grade I & II and who are directly recruit as a class A & B gazetted officer in the department. The employees of various Co-operative societies who are under graduate and have completed continuous five years service in the institution are allowed to appear for this examination, similarly, those applicants who are graduate of any faculty are also allowed to appear for this examination.

The number of candidates who appeared for this examination during the last four years *i.e.* 2016-2017, 2017-2018, 2018-19, 2019-20 and 2020-21 are given in the following statement.

Statement - I

Year	Month	Total Applications received	Candidates appeared for the exam.	No. of candidates passed	Examination Fee Rs. credited to (Govt. Treasury)
2020-2021	May, 2020	10852	Due to Corona pandemic exam conducted on dt.23,24,&25 Oct.2021		8707689
2021-2022	--	--	--	--	--
2022-2023	May,2022	14260	8548	5219	1,12,38,300
2023-2024	May 2023	11856	11560	7197	1,09,65,851
2024-2025	May 2024	13125	12847	4399	1,05,76,791
2025-2026	May 2025	13125	7148	Result work is in progress	1,01,51,197

The information regarding the budget provision and the expenditure incurred for the examination during the last five years

Budget/Accounts Head

Main Head - 2425-Co-operation Sub head - 003-Training 003[01][01] Examination [24250174]

Statement - II

Financial Year	Budget provision (Rs)	Actual expenditure (Rs)	Remark
2021-2022	35,00,000	6,43,974 (upto Oct.2021)	Received Rs. 26,24,000/-
2022-2023	35,00,000	16,41,029 (upto Oct.2022)	Received Rs.17,15,0000/-
2023-2024	35,00,000	9,85,385 (upto Oct.2023)	Received Rs.17,50,000/-
2024-2025	35,00,000	12,94,824 (upto Oct.2024)	Received Rs.16,53,750/-
2025-2026	37,00,000	13,01,164 (upto Oct.2025)	Received Rs.17,03,250/-

The expenditure incurred on the G. D. C & A Examination paper and supplementary expenditure relating to its in all the years stated above are less than amount received by the Government by way of examination fee.

5. For the G. D.C.& A Examination May 2013 the 6 subjects as per new syllabus will be as under

1. Management of the Co-operative Housing societies
2. Accounts
3. Auditing
4. History Principles & Management in Co-operation.
5. Co-operative law and other laws
6. Co-operative banking and credit societies

Examination for the certificate in Co-operative Housing Management (CHM) conducted from 2013. First three subjects mentioned here above are for CHM Certificate exam. Candidate holding CHM Certificate is exempted for first three subjects to appear for GDC&A exam.

TRAINING TO GOVERNMENT EMPLOYEES (3451 2906)

Training for officers and staff

Administrative and In service training

As per State Training Policy of Government of Maharashtra (dated 23/9/2011) Class I officers in Co-operation Department has been sent to Yashwantrao Chavan Academy of Development Administration (YASHADA) Baner, Pune for Administrative Training (Foundation Training, Refresher Training, After Promotional Training) for the same, Class II officers and Class III employees has been sent to Regional level Administration Training Institutes for Administrative Training and class IV employees has been sent to the District level Administrative Training Institutes.

Technical Training (34512906)

Grants received from State Government under Head 3451-Secretariat Services 003 (00)(01) 34512906 has been utilizing for imparting Technical Training as per State Training Policy to the officers and staff of Co-operation Department. This training has been given at various Training Institutes and at regional office level.

Table No. 3

Year	Budgeted grants	Grants available	Actual Expenditure
2020-21	15,00,000	Grants not released on BDS	Nil
2021-22	20,00,000	Grants not released on BDS	Nil
2022-23	5,00,000	Grants not released on BDS	Nil
2023-24	24,50,000	Grants available to Desk Officer, Mantralay, Mumbai	Grants are utilized at Desk Officer, Mantralay-24,50,000
2024-25	35,00,000	Grants not released on BDS	Nil

Proposed demand of Rs.35.00 lakh is made under the scheme for 2025-26.

८. महाराष्ट्र राज्य सहकारी परिषद, पुणे

महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम १५४-अ (१) तरतुदीनुसार महाराष्ट्र राज्य सहकारी परिषद या नावाने संबोधण्यात येणारी एक परिषद असल आणि ती अध्यक्ष आणि उपाध्यक्ष यांसह जितके सदस्य राज्य शासन वेळोवेळी निश्चित व नामनिर्देशित करील तितके सदस्य मिळून बनलेली असल. (२) राज्य शासन परिषदेच्या सचिवाची नेमणूक करील.

राज्य सहकारी परिषदेची पुनर्रचना करण्यात आली असून श्री.राजन बाबुराव पाटील,माजी वि.स.स.सोलापूर यांची अध्यक्ष म्हणून शासन निर्णय क्र.संकिर्ण २०२४/प्र.क्र.१०२/२२ स, दिनांक २७/०९/२०२४ या शासन निर्णवानुसार नेमणूक करण्यात आली आहे.

राज्य सहकारी परिषदेची कार्ये पुढीलप्रमाणे आहेत :

- १) सहकारी चळवळीशी संबंधित अशा सर्व बाबींवर राज्य शासनाला सल्ला देणे.
- २) सहकारी चळवळीचा आढावा घेणे, राज्यातील सहकारी संस्थांच्या कार्याचा समन्वय साधण्याचे मार्ग सुचविणे.
- ३) सहकारी संस्थांना येणाऱ्या अडथळी दूर करणेसाठी मार्ग व उपाय सुचविणे.
- ४) राज्य शासन परिषदेकडे निर्देशित करील अशा सर्व बाबींवर राज्य शासनाला अहवाल देणे.
- ५) राज्यातील सहकारी चळवळीच्या विकासाबाबतच्या योजना व धोरणे यांची शिफारस करणे.
- ६) विशेषतः समाजातील मागासवर्गीय व आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल वर्ग यांच्या विकासासाठी असलेल्या सहकारी चळवळींचा विकास करण्यासाठी असलेल्या विद्यमान परियोजनांचे मूल्यांकन करणे व नवीन परियोजना सुचविणे.
- ७) सहकारी पध्दतीद्वारे आर्थिक विकास करण्याच्या विशेष परियोजनेचे अंमलबजावणी करण्यासाठी राज्य शासनाला सल्ला देणे.
- ८) विभागाभाषित किंवा खास स्थापन केलेल्या मंडळाभाषित उपरोक्त कोणत्याही प्रयोजनासाठी अभ्यास करण्याचे काम हाती घेणे.

महाराष्ट्र राज्य सहकारी परिषद, पुणे या कार्यालयचा कार्यालयीन खर्च भागविण्यासाठी सन २०२६-२७ या आर्थिक वर्षासाठी रु. २०.०० लाख अर्थसंकल्पीय तरतुद करण्यात आली आहे.

Maharashtra State Co-Operative Council, Pune

Section 154-A Constitution of State Cooperative Council. There shall be a council to be called the Maharashtra State Cooperative Council consisting of such number of members including the Chairman and Vice Chariman as State Govt.may determine.

The State Govt.shall appoint a secretary of the council. The State Govt. appointed Shri Rajan Baburao Patil, former M.L.A. Solapur as a Chairman of the Maharashtra State Cooperative Council Pune vide Government Decision No.Sankirna-2024/P.No102/22-S, dated 27th September 2024, Government of Maharashtra as per the provision of Sec. 154-A(1) of the Maharashtra Cooperative Society Act,1960.

The functions of Council constituted under sub-section (1) shall be as follows -

- (1) To advise the State Government on all matters relating to Cooperative movement.
- (2) To review the Co-operative movement and to suggest ways of co-ordinating the activities of co-operative societies in the State.
- (3) To suggest ways and means to remove the difficulties experienced by the co-operative societies in the State.
- (4) To report to the State Government on such matters as may be referred to it by the State Government.
- (5) To recommend the plans and policies for the development of cooperative movement in the State.
- (6) To evaluate existing schemes and suggest new schemes for Cooperative development especially for the development of backward classes and economically weaker sections of the society.
- (7) To advise the State Government for the implementation of special scheme of economic development through Co-operative methods and
- (8) To undertake studies for any of the purposes aforesaid either through department or specialised bodies. For the year 2026-27 there is budgetary provision of Rs. 10.00 lakh for this State Co-operative Council.

"शुश्रुषा सिटीझन्स को-ऑपरेटीव्ह हॉस्पिटल लि., मुंबई" साठी भाग भांडवल (४४२५२२३२)

शुश्रुषा सिटीझन्स को-ऑपरेटीव्ह हॉस्पिटल लि., मुंबई या सहकारी संस्थेला रुग्णसेवा व रुग्णोपचार सुविधा उपलब्ध करून देण्यासाठी रु. २५ कोटी इतके अर्थसहाय्य भागभांडवल स्वरूपात (Redeemable preference shares) टप्पाटप्पाने उपलब्ध करून देण्यास, तसेच, सदरहू नविन योजनेस व त्यासाठी आवश्यक लेखाशोध उघडण्यास काही निकषांच्या अधीन राहून मा. मंत्रिमंडळाने दिनांक ०९-०९-२०१९ रोजीच्या मंत्रिमंडळ बैठकीत निर्णय घेतला आहे. त्याअनुषंगाने शासन निर्णय संकीर्ण-२०१७/प्र.क्र.२२/२२-स, दिनांक ११-०९-२०१९ अन्वये निर्गमित करण्यात आला आहे.

Share Capital for Shushrusha Citizens Co-Operativa Hospital Ltd. Mumbai (44252232)

Shushrusha Citizens Co-Operativa Hospital Ltd. Mumbai in order to provide Rs. 25 Crore share Capital in the form. In phases, and also for the new scheme and submission of necessary accounting for it. Subject to certain criteria the Hon'ble Cabinet decided in its Cabinet meetings on 5th September, 2015 has taken. Accordingly it has been issued under Government resolution No. संकीर्ण-२०१७/प्र.क्र.२२/२२-स, Dated 11-09-2019

वृक्ष लागवड आणि संगोपन (सहकार) (२४०६ A ४०७)

सहकार, पवन व वस्त्रोद्योग विभागाच्या दिनांक २७-२-२०१९ व दिनांक २५-६-२०१९ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार "वृक्ष लागवड आणि संगोपन" (सहकार) ही योजना सहकार विभागामार्फत सुरू करण्यास मान्यता प्रदान करून लेखाशिर्षक व निधी वितरणास मंजूरी दिलेली आहे. हरित महाराष्ट्र या अभियानांतर्गत वर्ष २०२५ च्या पावसाळ्याकरीता वृक्ष लागवडीचे लक्ष निश्चित करण्यात आलेले आहे. विभागाय सहनिबंधक सहकारी संस्था (प्रशासन) सर्व सांना १ लक्ष वृक्ष लागवडीचे उद्दिष्ट विभागून दिले आहे. वृक्ष लागवडीची उद्दिष्ट पूर्ण केल्याची व यापुढे करण्यात येणाऱ्या वृक्ष लागवडीची अद्ययावत माहिती वन विभागाच्या अमृत वृक्ष मॉन्टरिंग ॲप वर उपलब्ध आहे.

मागिल तीन वर्षांची तरतूद व खर्च वाचत माहिती खालीलप्रमाणे

(रुपये लाखात)			
अ.क्र.	वर्ष	तरतूद	खर्च
१.	२०२३-२४	०.०१	०.००
२.	२०२४-२५	०.०१	०.००
३.	२०२५-२६	०.०२	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०२ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

Tree Planting and Maintenance (Co-operation) (2406 A 407)

As per the Government Resolution dated 27-2-2019 and 25-6-2019 of the Department of Co-operation, Marketing and Textile Industry, approval has been given to start the tree plantation and maintenance (Co-operation) scheme through the Department of Co-operation. Under the Green Maharashtra campaign, a target of tree plantation has been set for the monsoon season of the year 2025. The target of planting 1 lakh trees has been divided among the Divisional Joint Registrar Cooperative Societies, (Administration) (All) upto date information on the completion of the tree plantation target and future tree plantation is available on the forest Department's Amritvriksha mobile app.

The information about the provision and expenditure for the last three years is as follows

Sr. No.	Year	Provisions	Expenditure
1.	2023-24	0.01	0.00
2.	2024-25	0.01	0.00
3.	2025-26	0.02	0.00

A budgetary provision of Rs.0.02 lakh has been made for the said scheme for the year 2026,27.

ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम (सहकार) (३४५१ २७५५)

ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रमांतर्गत मागणी क्र.व्ही-२, ३४५१ सचिवालयीन आर्थिक सेवा, (००) (९०) सचिवालयीन (०२) ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम (०२)(०३) ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम (३४५१ २७५५) सहकार, १७ संगणक खर्च या लेखाशीर्षाखाली सन २०२५-२६ या आर्थिक वर्षाकरिता रु. १५०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आलेली आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये १०००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

E-Governance Program (Co-operation) (3451 2755)

Under Demand No. V- 2, 3451, Secretariat Economic Services, (00) (90) Secretariat (02) E-Governance programme (02) (03) E-Governance Scheme (34512755) Co-operation. Marke

ting and Textile (Self) Department and at the level of CO-operative Commissioner.

A budgetary provision of Rs. 1000.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

सहकार विभागांतर्गत साखर संकुल शिवाजीनगर,पुणे येथे प्रस्तावित " सहकार भवन " इमारतीचे बांधकाम करण्यासाठी शासन निर्णय क्रमांक- बांधका-२०२२ / प.क्र.८२ / २२-सा, दिनांक १०.०७.२०२४ अन्वये अन्वये रु.९४.५९ कोटी इतक्या रकमेच्या अंदाजपत्रकास प्रशासकीय व वित्तीय मान्यता प्राप्त आहे. सदर योजनेचा खर्च हा मुख्य लेखाशिर्ष एच-८.४०५९.सार्वजनिक बांधकामावरोल भांडवली खर्च "सहकार विभागांतर्गत विविध इमारती / संकुल / भवन बांधकामे" या योजनेंतर्गत लेखाशिर्ष घेण्यात आले आहे.

For the construction of the proposal Sahakar Bhavan building at Sugar Complex, Shivajinagar Pune, under the Cooperative Department the budget of Rs.94.59 Cr. has been approved administratively and financially by the government Resolution No.Bandhka-2022/Pra.Kra82/22-C, dated 10.07.2024. The expenditure of the said scheme has been taken under the main Account Head H-8, 4059- Capital expenditure on public works "Construction of various buildings / complexes / buildings under the Co-operative Department.

परिशिष्ट 'अ' APPENDIX 'A'

१ एप्रिल २०१८ व २०१९ रोजी असल्याप्रमाणे सहकार खात्याचा कर्मचारीवर्गविषयक गोपवारा

Consolidated Personnel Summary of the Co-operative Department as on 1st April 2018 and 1st April 2019

कार्यक्रम क्रमांक	१ एप्रिल २०२१			१ एप्रिल २०२२			Programme No.
	1st April 2021			1st April 2022			
	स्वायी	अस्थायी	एकूण	स्वायी	अस्थायी	एकूण	
	Permanent	Temporary	Total	Permanent	Temporary	Total	
१ प्रशासन							1. Administration
(अ) राजपत्रित	370	301	670	370	301	670	(a) Gazetted
(ब) अराजपत्रित	3042	1341	4383	3042	1341	4383	(b) Non-Gazetted
एकूण	3412	1641	5053	3412	1641	5053	Total
२ लेखापरीक्षण							2. Audit
(अ) राजपत्रित	70	273	343	70	273	343	(a) Gazetted
(ब) अराजपत्रित	1382	2123	3505	1382	2123	3505	(b) Non-Gazetted
एकूण	1452	2396	3848	1452	2396	3848	Total
(अ) राजपत्रित	440	574	1013	440	574	1013	
(ब) अराजपत्रित	4424	3464	7888	4424	3464	7888	
एकूण एकंदर	4864	4038	8902	4864	4038	8902	

टीप:- १. शासन निर्णय क्र. पदनि/२०१४/प्र.क्र.२४५/५-स दि. ०१.०८.२०१६ अन्वये नवनिर्मित पालघर जिल्ह्यांसाठी प्रशासन विभागात वर्ग- १ चे १ पद व वर्ग-२ चे १ पद व वर्ग-३ ची ११ पदे नव्याने निर्माण झालेली आहेत. तसेच लेखापरीक्षण विभागाचे वर्ग- १ मध्ये १ पद नव्याने निर्माण झालेले आहेत.

२. शासन निर्णय क्र. राजस२०१७/प्र.क्र.६६/५-स दि. २५.०४.२०१७ अन्वये गट-ड संवर्गातील २३८ व लेखापरीक्षण विभागातील १४८ पदे अशी एकूण ३८६ पदे निरसीत करण्यात आलेली आहेत.

३. शासन निर्णय क्रमांक ससाका-२०१६/प्र.क्र.२०५/२५ स, दिनांक २४.१.२०१९ अन्वये सहसंचालक या पदाची नव्याने निर्मिती केलेली आहे.

परिशिष्ट-क

APPENDIX-C

सहकार आयुक्त व निबंधक सह. संस्था म. रा. पुणे व त्यांचे अधिनस्त कार्यालयातील एकूण पदांचा तपशील
प्रशासन विभाग

अनुक्रमांक Sr. No.	पदनाम (गट)	वेतन संरचना/श्रेणी Scale of Pay	पदांची संख्या Nu. of Posts	Designation
1	2	3	4	5
1	सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था	.. संवर्ग पद	.. 1	Commissioner for Co-operation and Registrar of Co- operatives Societies
2	साखर आयुक्त	.. संवर्ग पद	.. 1	Commissioner of Sugar
3	आयुक्त वस्त्रोद्योग	.. संवर्ग पद	.. 1	Commissioner of Handlooms, Powerlooms Textiles
4	पणन संचालक	.. S-28 : 124800-212400	.. 1	Director of Marketing
5	अपर आयुक्त व विशेष निबंधक	.. S-28 : 124800-212400	.. 1	Additional Commissioner And Special Registrar of Co-operative societies
6	अपर निबंधक	.. S-27 : 118500-214100	.. 5	Additional Registrar of Co-operative Societies
7	सहनिबंधक (प्रशा.)	.. S-23 : 67700-208700	.. 28	Joint Registrar of Co-operative Societies
8	उपनिबंधक (प्रशा.)	.. S-20 : 56100-177500	.. 133	Deputy Registrar of Co-operative Societies
9	सहाय्यक संचालक (लेखा)	.. S-20 : 56100-177500	.. 1	Assistant Director of Accounts
10	संख्याशास्त्रज्ञ	.. S-20 : 56100-177500	.. 2	Statistician
11	कार्यकारी अभियंता	.. S-23 : 67700-208700	.. 1	Executive Engineer
12	उप अभियंता	.. S-15 : 41800-132300	.. 1	Deputy Engineer
13	न्यायाधीश,	.. S-20 : 56100-177500	.. 0	Judge, Co-operative Court
14	अध्यक्ष अपील न्यायालय	.. Pay in judiciary service	.. 0	President Appellate Court
15	सदस्य अपील न्यायालय	.. Pay in judiciary service	.. 0	Member Appellate Court
16	उपसंचालक सांख्यिकी	.. Pay in judiciary service	.. 1	Member Appellate Court
		एकूण गट अ	.. 176	Total
17	सहाय्यक निबंधक	.. S-15 : 41800-132300	.. 449	Assistant Registrar of Co-operative Societies
18	सहाय्यक संख्याशास्त्रज्ञ	.. S-15 : 41800-132300	.. 1	Assistant Statistician
19	सहाय्यक संचालक (कृ) साखर	.. S-15 : 41800-132300	.. 2	Assistant Director (Agriculture)
20	लेखाधिकारी गट ब	.. S-16 : 44900-142400	.. 3	Account Officer
21	सहाय्यक लेखाधिकारी गट ब 0	Asstt.Account Officer
		एकूण गट ब	.. 455	Total

परिशिष्ट-क
APPENDIX-C

1	2	3	4	5
22	लघुलेखक उच्चश्रेणी	.. S-15 : 41800-132300	..	15 Stenographer (Higher Grade)
23	कार्यालय अधीक्षक	.. S-14 : 38600-122800	..	116 Office Superintendent
24	सहकार अधिकारी श्रेणी-१	.. S-14 : 38600-122800	..	358 Co-operative Officer Grade-1
25	लघुलेखक निम्न श्रेणी	.. S-13 : 35400-112400	..	66 Stenographer (Lower Grade)
26	लेखापाल वरिष्ठ श्रेणी	.. S-13 : 35400-112400	..	38 Accountant (Higher Grade)
27	मुख्य लिपिक	.. S-13 : 35400-112400	..	478 Head Clerk
28	सहकार अधिकारी श्रेणी-२	.. S-13 : 35400-112400	..	443 Co-operative Officer Grade-2
29	प्रतवारी पर्यवेक्षक	.. S-13 : 35400-112400	..	19 Grading Supervisor
30	प्रतवारी निरीक्षक	.. S-13 : 35400-112400	..	6 Grading Inspector
31	शिरस्तेदार	.. S-13 : 35400-112400	..	0 Bench Clerk
32	विभागीय मूल्यनिरीक्षक	.. S-13 : 35400-112400	..	5 Divisional Price Inspector
33	कनिष्ठ अभियंता	.. S-13 : 35400-112401	..	0 Divisional Price Inspector
34	वरिष्ठ लिपिक	.. S-8 : 25500-81100	..	322 Senior Clerk
35	सहाय्यक सहकार अधिकारी	.. S-8 : 25500-81100	..	521 Assistant Co-operative Officer
36	सांख्यिकी निरीक्षक	.. S-8 : 25500-81100	..	8 Statistical Inspector
37	सांख्यिकी सहाय्यक	.. S-8 : 25500-81100	..	25 Statistical Assistant
38	लेखापाल कनिष्ठ श्रेणी	.. S-8 : 25500-81100	..	2 Accountant Lower Grade
39	लघुलेखक	.. S-6 : 19900-63200	..	13 Steno Typist
40	वरिष्ठ पर्यवेक्षक/हातमाग वस्त्रनिर्माण निरीक्षक	.. S-8 : 25500-81100	..	14 Textile Inspector
41	कनिष्ठ लिपिक	.. S-6 : 19900-63200	..	860 Junior Clerk
42	हातमाग पर्यवेक्षक	.. S-13 : 35400-112400	..	17 Handlooms Supervisor
43	प्रयोगशाळा सहाय्यक	.. S-6 : 19900-63200	..	8 Laboratory Assistant
44	कनिष्ठ पर्यवेक्षक	.. S-6 : 19900-63200	..	15 Junior Supervisor
45	प्रतवारीकार	.. S-6 : 19900-63200	..	87 Grader
46	यंत्रमाग निदेशक	.. S-10 : 29200-92300	..	8 Powerloom Jobber
47	वाहनचालक	.. S-6 : 19900-63200	..	75 Driver
48	संशोधन सहाय्यक	.. S-6 : 19900-63200	..	02 Driver
		एकूण गट क	..	3519 Total
49	प्रयोगशाळा परिचर	.. S-1 : 15000-47600	..	2 Laboratory Attendant
50	दफ्तरबंद	.. S-3 : 16600-52400	..	3 Daftarband
51	नाईक / हवालदार	.. S-3 : 16600-52400	..	44 Naik
52	रेडिओ ऑपरेटर	.. S-3 : 16600-52400	..	2 Radio Operator
53	झेरोक्स ऑपरेटर	.. S-3 : 16600-52400	..	3 Xerox Operator
54	शिपाई	.. S-1 : 15000-47600	..	561 Peon
55	प्रतवारी परिचर	.. S-1 : 15000-47600	..	33 Grading Attendant
56	पहारेकरी	.. S-1 : 15000-47600	..	02 Watchman
		एकूण गट-ड	..	650 Total
		एकूण (गट-अ+गट-ब+गट-क+गट-ड)	..	4800 Total

परिशिष्ट क
पदांचा तपशील (लेखापरीक्षण विभाग)

अनुक्रमांक Sr. No.	पदनाम (गट)	वेतन संरचना/श्रेणी Scale of Pay	पदांची संख्या No. of Posts	Designation
१	अपर निबंधक	S-27 : 118500-214100	02	Additional Registrar (Audit)
२	सहनिबंधक	S-23 : 67700-208700	15	Joint Registrar (Audit)
३	विशेष लेखापरीक्षक वर्ग-१	S-23 : 56100-177500	140	Special Auditor Class I
	एकूण वर्ग-१		157	Total
४	विशेष लेखापरीक्षक वर्ग-२	S-15 : 41800-132300	186	Special Auditor Class-2
	एकूण वर्ग-२		186	Total
५	लेखा परीक्षक श्रेणी-१	S-14 : 38600-122800	296	Auditor Grade-1
६	लेखा परीक्षक श्रेणी-२	S-13 : 35400-112400	811	Auditor Grade-2
७	लघुलेखक / टंकलेखक	S-14 : 38600-122800	11	Steno-typist
८	उपलेखा परीक्षक	S-8 : 25500-81100	886	Sub-Auditor
९	लिपीक	S-6 : 19900-63200	1054	Junior Clerk
१०	वाहन चालक	S-6 : 19900-63200	10	Driver
	एकूण वर्ग-३		3068	Total
११	शिपाई	S-1 : 15000-47600	436	Pune
	एकूण वर्ग-४		436	Total
	एकूण (गट-अ+गट-ब+गट-क+गट-ड)		3847	

परिशिष्ट "ड" APPENDIX-D

सहाकार विभागाचा मंत्रालयीन स्तरावरील पदांचा तपशील

१	प्रधान सचिव	२२५०००	१	Additional Chief Secretary
२	प्रधान सचिव	२०५१००	१	Principle Secretary
३	सहसचिव / उप सचिव	S-२७ : ११८५००-२१४१०० S-२५ : ७८८००-२०९२००	७	Jt. Secretary/Dy. Secretary
४	अवर सचिव	S-२३ : ६७७००-२०८७००	८	Under Secretary
५	अवर सचिव (विधी)	S-२३ : ६७७००-२०८७००	१	Under Secretary (Law)
६	कक्ष अधिकारी	S-१७ : ४७६००-२५११०० S-२० : ५६१००-१७७५००	२३	Section Officer
७	सहायक लेखा अधिकारी	S-१५ : ४१८००-१३२३००	३	Asst. Accounts Officer
८	सहायक कक्ष अधिकारी	S-१४ : ३८६००-१२२८००	४८	Asst. Section Officer
९	लिपीक-टंकलेखक	S-६ : १९९००-६३२००	७६	Clerk cum Typist
१०	चरीट स्वयं सहायक	S-१६ : ४४९००-१४२४००	१	Selection Gr. Steno
११	उच्चश्रेणी लघुलेखक	S-१५ : ४१८००-१३२३००	८	Higher Gr. Steno
१२	निम्नश्रेणी लघुलेखक	S-१४ : ३८६००-१२२८००	१२	Lower Gr. Steno
१३	लघुटंकलेखक	S-८ : २५५००-८११००	३	Steno-Typist
१४	वाहन चालक	S-६ : १९९००-६३२००	३	Driver
१५	नाईक	S-६ : १९९००-६३२००	५	Naik
१६	शिपाई	S-१ : १५०००-४७६००	१८	Peon
	एकूण		218	Total

विभाग २--साखर आयुक्तालय महाराष्ट्र राज्य, पुणे

साखर आयुक्त कार्यालयाची पुनर्रचना :

साखर उद्योगाची महाराष्ट्र राज्यात संख्यात्मक व गुणात्मक वाढ करणे, त्यांच्या गुंतवणुकीच्या समस्यांची अभ्यासपूर्वक सोडवणूक करणे, आजारी साखर कारखान्यांचे पुनर्वसन व पूरक उद्योग व्यवसायाची वाढ करणे या सर्व बाबींचे सुयोग्य निवोननासाठी शासनाने स्वतंत्र साखर संचालनालयाची स्थापना सन १९७१ मध्ये केली.

या संचालनालयाची सन १९९१ मध्ये पुनर्रचना होऊन "साखर आयुक्तालय" स्थापन करण्यात आले.

साखर आयुक्त कार्यालयातील पदांचा तपशील :

मंजूर आकृतीबंधानुसार साखर आयुक्त १ पद, साखर संचालक २ पदे, सहसंचालक (साखर) ४ पदे, कार्यकारी अभियंता वर्ग-अ चे १ पद, सहनिबंधक लेखापरीक्षण १ पद, संख्याशास्त्रज्ञ वर्ग-अ चे १ पद, सहाय्यक संचालक साखर ८ पदे, सहाय्यक संचालक कृषी १ पद, लेखाधिकारी वर्ग-ब चे १ पद, वर्ग-क ची ६७ पदे, वर्ग-ड ची १५ पदे, जरी एकूण १०२ पदे, साखर आयुक्त कार्यालयाच्या आस्थापनेवरील आहेत.

साखर आयुक्त कार्यालयाची रचना :

साखर आयुक्त कार्यालयाच्या अधिनस्त पुणे, कोल्हापूर, सोलापूर, अहिल्यानगर, छ.संभारजीनगर, नंदेड, नागपूर व अमरावती येथे प्रादेशिक कार्यालये आहेत. या कार्यालयांचे प्रमुख म्हणून प्रादेशिक सहसंचालक (साखर) हे काम पाहतात, तसेच सदर कार्यालयांमध्ये प्रादेशिक उपसंचालक वर्ग अ चे १ पद कार्यरत आहे तसेच या कार्यालयात कृषी विभागाचे कृषी अधिकारी वर्ग-ब चे १ पद कार्यरत आहे. या कार्यालयातील वर्ग-क व वर्ग-ड ची पदे संबंधित विभागोप सहनिबंधक, सहकारी संस्थे, या कार्यालयाच्या आस्थापनेवरील असतात. तसेच सहकारी साखर कारखान्यांचे लेखापरीक्षणासाठी विशेष लेखापरीक्षक वर्ग-अ ची सद्यस्थितीत मंजूर पदे ३५ आहेत.

साखर कारखान्यांनी ग्रामीण भागात सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक, आरोग्य उत्पादी क्षेत्रांमध्ये खुपच प्रगती घडवून आणली आहे. सद्या राज्यात २०० सहकारी साखर कारखाने आहेत. देशातील एकूण उत्पादनापैकी २७ टक्के उत्पादन एकट्या महाराष्ट्रात होते. १९७४-७५ पासून महाराष्ट्र राज्य हे साखर उत्पादन करणाऱ्या राज्यांमध्ये अग्रभागी आहे.

(१) अनुसूचित जाती / नववीध शेतकऱ्यांना सहकारी साखर कारखान्यांचे भाग खरेदी करण्यासाठीची अर्थसहाय्य योजना (२४२५०५८६) :-

सदर योजना कार्यरत नाही.

२) (अ) केंद्र व राज्य शासन जाहीर सॉफ्टलोन योजना २०१५ (२४२५०९८९)

ऊस गाळप हंगाम २०१४-१५ मध्ये १०.५४ लाख हेक्टर क्षेत्रावर ऊसाची नोंद झाली होती. सन २०१४-१५ च्या गाळप हंगामात कारखान्यांना ऊस पुरविणाऱ्या शेतकऱ्यांना ऊसासाठी एकदरपीची रक्कम देण्याकरीता मदत काढी म्हणून केंद्र शासनाने दिनांक २३/६/२०१५ अन्वये सॉफ्टलोन योजना जाहीर केलेली आहे. सदर अधिसूचनेमध्ये वेळोवेळी केलेल्या बदलाबाबत केंद्र शासनाने दिनांक १८/८/२०१५ व दिनांक ०५/१०/२०१५ रोजी सुधारित अधिसूचना निर्गमित केलेल्या आहेत. सदर अधिसूचनेच्या अनुषंगाने साखर

कारखान्यांना त्यांचे पात्र करणे मर्यादित वित्तीय संस्थांमार्फत विहीत कालावधीमध्ये मंजूर व वितरित करण रकमेवरील १० टक्के किंवा बँकेकडून प्राप्त आकारण्यात येणारा व्याज दर यापैकी जे कमी असेल त्याप्रमाणे प्रथम १ वर्षांचे व्याज अनुदान केंद्र शासनाकडून मिळणार आहे. सदर अधिसूचनेच्या अनुषंगाने व्याज अनुदान वगळून त्यापुढील ४ वर्षांचे १० टक्के प्रमाणे व्याज अनुदानाबाबत राज्य शासनाने शासन निर्णय दिनांक ३०/७/२०१५ व शुध्दोपत्रक दिनांक ०१/८/२०१५ आणि २८/९/२०१५ अन्वये निर्णय जाहीर केलेला आहे. वरील निर्णयानुसार सदर योजनेकरिता राज्यातील एकूण १४८ साखर कारखाने पात्र झाले आहेत.

केंद्र शासन सॉफ्ट लोन योजनेकरिता पात्र न झालेल्या २२ कारखान्यांसाठी राज्य शासनाने केंद्रीय योजनेच्या अनुषंगाने शासन निर्णय दिनांक ०५/९/२०१५ अन्वये वरील दोन्ही योजनांचा लाभ न मिळालेल्या ६ साखर कारखान्यांसाठी शासन निर्णय दिनांक ०९/१२/२०१५ अन्वये सॉफ्टलोन योजना जाहीर केलेली आहे. तसेच केंद्र व राज्य शासन जाहीर सॉफ्टलोन योजनांचा लाभ न मिळालेल्या व हंगाम २०१३-१४ मध्ये कच्ची साखर उत्पादीत केलेल्या साखर कारखान्यांचा समावेश सॉफ्टलोन योजनेतर्गत करण्यासाठी शासन निर्णय दिनांक दि. २१/४/२०१६ अन्वये सुधारित सॉफ्टलोन योजना जाहीर केलेली आहे. राज्य शासन जाहीर सर्व सॉफ्टलोन योजनेतर्गत साखर कारखान्यांचे कर्जावर १० टक्के प्रमाणे होणारे ५ वर्षांचे व्याज अनुदान वार्षिक स्वरूपात साखर कारखान्यांना राज्य शासन निधीतून देण्यात येणार आहे. केंद्र व राज्य शासन जाहीर सॉफ्ट लोन योजनेंतर्गत राज्यातील पात्र १७६ साखर कारखान्यांपैकी एकूण १५९ साखर कारखान्यांना वेळोवेळी रु.१७८४.१९ कोटी इतके कर्ज वितरीत झालेले आहे. सदर कर्जावर या योजनेखाली पात्र कारखान्यांना व्याज अनुदान देण्यात आलेले आहे. या योजनेंतर्गत सन २०१८-१९, २०१९-२०, २०२०-२१, २०२१-२२ व २०२२-२३ वर्षांकरिता पात्र सहकारी साखर कारखान्यांना व्याज अनुदान वितरीत करण्यात आलेले आहे. सन २०२५-२६ या आर्थिक वर्षात मागणी नसल्याने सदरची योजना बंद करण्यात येत आहे.

ब) गाळप हंगाम २०२१-२२ मध्ये उत्पादीत होणाऱ्या अतिरिक्त ऊसाचे गाळप करण्यासाठी साखर कारखान्यांना ऊस वाहतूक अनुदान व ऊस गाळप अनुदान (२४२५०९८९)

सदर योजना कार्यरत नाही.

३) रस्ते विकतसासह पाषाणूत विकासासाठी साखर कारखान्यांना सहाय्यक अनुदान (२४२५१०३६)

आर्थिक वर्ष	तरतूद	खर्च (रुपये लाखात)
२०२१-२२	००	००
२०२२-२३	००	००
२०२३-२४	००	००
२०२४-२५	००	००
२०२५-२६	१	००

शासनाचे दिनांक १९.०१.२०२४ रोजीच्या पत्रान्वये सदर योजना बंद करण्यात आलेली आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

४) वसंतदादा साखर संशोधन संस्था, मांजरी वु. तालुका हवेली, जिन्हा पुणे या संस्थेस संशोधन सहाय्यक अनुदानाबाबत (२४२५१०४५) :-

ऊस खरेदी कराच्या वाढीव महमुलातून रान्यातील साखर उद्योगाच्या मूलभूत सुविधांसाठी साखर संशोधन (महाराष्ट्रातील विकास) या निधीची स्थापना शासन निर्णय क्रमांक ससाका ३१९०/३८९२०/सौआर-३७३/३-स, दिनांक १३ डिसेंबर १९९० अन्वये करण्यात आली आहे.

या निधीतून वसंतदादा साखर संशोधन संस्थेस साखर कारखान्यांच्या यंत्रसामुग्रीचे आधुनिकीकरण उप उत्पादनाचा वापर, ऊसाच्या एकरी उत्पादन क्षमतेमध्ये वाढ, साखरेच्या उतान्यात सुधारणा व्हावी यासाठी संशोधन करणे, साखर कारखान्यांच्या कर्मचारी वर्गास प्रशिक्षण देणे इत्यादी बाबींसाठी अनुदान देण्यात येते.

शा.नि.क्रमांक ससाका १००८/प्र.क्र.५८/२५-स, दि. ३२/३/२००८ अन्वये साखर संशोधन (महाराष्ट्रातील विकास निधीला अंशदान) हा निधी रद्द करण्यात आला असून या प्रयोजनासाठी लागणारा आवश्यक तो निधी यापुढे अर्थसंकल्पीय तरतुदीतून उपलब्ध करून देण्याचा निर्णय घेतला आहे.

शासन निर्णय दि. २७ जून, २००९ अन्वये संस्थेस आर्थिक वर्ष २००९-१० पासून दरवर्षी संशोधन सहाय्याची तरतूद किमान रुपये ५०० लाख तसेच गाळप ५०० लाख मे. टनापेक्षा जास्त झाल्यास या तरतुदीत त्यावरील गाळपावर प्रॉटिन रुपये १/- वाढ करण्याचा शासनाने निर्णय घेतला आहे. तसेच शासन निर्णय दिनांक १८ ऑगस्ट, २००९ अन्वये संस्थेस उफळव करून घ्यावयाच्या अनुदानाच्या वापरसाठी निवड्यावली निश्चित करण्यात आली आहे.

मागिल पाच वर्षांत वसंतदादा साखर संशोधन संस्था पुणे या संस्थेला खालीलप्रमाणे अनुदान वितरीत करण्यात आलेले आहे -

(रु. लाखात)

अ.क्र.	आर्थिक वर्ष	तरतूद	खर्च रुपये लाखात
१	२०२१-२२	१०००.००	१०००.००
२	२०२२-२३	५००.००	५००.००
३	२०२३-२४	१८७५.३२	१८७५.३२
४	२०२४-२५	१०७५.००	१०७५.००
५	२०२५-२६	८५५.००	८५५.००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ५००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(५) साखर निर्यात (कच्ची साखर) (कार्यक्रम) (२४२५१३६८) -

महाराष्ट्र शासनाने रान्यातील सहकारी व खाजगी साखर कारखान्यांनी उत्पादित केलेल्या हंगाम २०१४-१५ मध्ये निर्यात केलेल्या कच्ची साखरेस प्रती मेटन रुपये १०००/- प्रॉत्साहन रक्कम मंजूर करण्याबाबतचा शासन निर्णय दिनांक २३ जून २०१५ अन्वये पारित करण्यात आला. गाळप हंगाम २०१४-१५ मध्ये एकूण ९ सहकारी साखर कारखान्यांनी १५७३३६.४५ मेटन कच्ची साखर निर्यात केलेली असून रु.१०००/- प्र.मेटन प्रमाणे रक्कम रु.१५,७३,३६,४५०/- चे पात्र प्रस्ताव या कार्यालयास प्राप्त झाले होते. सदर प्रस्तावास साखर आयुक्त कार्यालयाचे स्तरावर मान्यता देण्यात आली. तसेच ३ खाजगी साखर कारखान्यांनी हंगाम २०१४-१५ मध्ये २०८३४.१ मेटन कच्ची साखर निर्यात केलेली असून रु.१०००/- प्र.मेटन प्रमाणे रक्कम रु.२,०८,३४,१००/- चे प्रस्ताव साखर आयुक्त कार्यालयाकडे प्राप्त आहेत. सहकारी व खाजगी साखर कारखान्यांचे एकूण रक्कम रु. १७,८१,७०,५५०/- चे प्रस्ताव या कार्यालयाकडे प्राप्त आहेत त्यापैकी ९

सहकारी साखर कारखान्यांच्या रु. १५,७३,३६,४५०/- रकमेच्या प्रस्तावांची साखर आयुक्त कार्यालयाने शिफारस केली होती. त्यास शासनाने खालील नमुद शासन निर्णयाद्वारे मंजुरी दिलेली आहे:

कारखाने	शा.नि.दि.	शा.नि.दि.	शा.नि.दि.	शा.नि.दि.	शा.नि.दि.	शिविधना.नि.
न्यांची संख्या	२०/७/१७	१०/२/१८	२१/३/१८	३१/३/१८	३०/३/१९	अन्वये खर्च केलेली रक्कम रुपये
१ससाका ७ कोटी	१ कोटी	५,१८९४	५४,५२	१,९९९०	१५,७३३६	
		कोटी	लाख	कोटी	कोटी	

सहकारी साखर कारखान्यांसाठी कोणताही रक्कम वितरीत करण्याचे शिल्लक राहिलेले नाही. खाजगी तीन साखर कारखान्यांनी हंगाम २०१४-१५ मध्ये २०८३४.१ मेटन कच्ची साखर निर्यात केलेली असून रुपये १०००/प्र.मेटन प्रमाणे रक्कम रुपये २,०८,३४,१००/- रकमेचे प्रस्ताव या कार्यालयाकडे प्राप्त आहेत. खाजगी साखर कारखान्यांना अनुदान देण्याबाबत मा.उच्च न्यायालय,मुंबई आणि मा.उच्च न्यायालय,औरंगाबाद खंडपीठाने दिलेले निर्णय परस्पर विरोध असल्यामुळे शासनाने मा.सर्वोच्च न्यायालयाला SLP(C)31077-31078/2018 दाखल केलेले असून सदर प्रकरण न्यायप्रविष्ट आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(६) सहकारी साखर कारखान्यांना भागभांडवली अंशदान

(४४२५०३०२) :- केंद्र शासनाने ऑगस्ट १९९८ मध्ये साखर धोरण शिथिल केल्यानंतर या नवीन धोरणानुसार राज्यामध्ये नवीन सहकारी साखर कारखान्यांची नोंदणी करण्यासंदर्भात तत्कालीन मंत्री (सहकार) यांच्या अध्यक्षतेखाली साखर उद्योगातील तज्ज्ञ व्यक्तींची एक समिती घडित करण्यात आली होती. सदर समितीच्या शिफारशीनुसार प्रतिदिन १२५० मे. टन गाळप क्षमतेच्या कारखान्यांची उभारणी करण्याचे धोरण ठरविण्यात आले. नवीन नोंदणी झालेल्या प्रति दिन १२५० मे. टन गाळप क्षमतेच्या यंत्रसामुग्रीची किंमत राज्य सल्लागार समितीने रु.१४२९.०० लाख एवढी निश्चित केली होती. त्या अनुषंगाने दि.०४/०८/२००० च्या शासन निर्णयान्वये प्रतिदिन १२५० मे. टन गाळप क्षमतेच्या सहकारी साखर कारखान्यांची प्रमाणित किंमत २८००.०० लाख निश्चित करण्यात आली होती. तथापि सिमेंट, स्टील तदनुषंगीक बाबींच्या दरामध्ये गेल्या १० वर्षांत झालेला वाढ विचारात घेऊन दि.०६/८/२०१० रोजी झालेल्या मंत्रीमंडळाच्या बैठकीत १२५० टी. सी. डी. क्षमतेच्या साखर कारखान्यांची प्रमाणित किंमत रु. ४५००.०० लाख एवढी निश्चित करण्यात आली. त्या अनुषंगाने दि. २७ ऑक्टोबर, २०१० रोजी शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला आहे. उभारणी खालील १२५० टी.सी.डी. क्षमतेच्या ७ सहकारी साखर कारखान्यांना प्रमाणित किंमत रु. २८.०० कोटी विचारात घेऊन देय असलेल्या शासकीय भागभांडवल या पूर्वी वितरित करण्यात आले आहे. सदर कारखान्यांना सुधारित प्रमाणित किंमत रु. ४५००.०० लाख विचारात घेऊन यादीव शासकीय भांडवल मंजूर करण्याबाबत दि. ३१ मे, २०१४ रोजी शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला. सन २०१४-१५ या आर्थिक वर्षात या शासन निर्णयानुसार ६०% च्या मर्यादेत पुढील पाच सहकारी साखर कारखान्यांना एकूण रु. १६९९.४० लाख शासकीय भागभांडवल वितरित करण्यात आले आहे. तसेच दि. ३१.३.२०१५ च्या शासन निर्णयान्वये ६ सहकारी साखर कारखान्यांना एकूण रु. ६९९.८१ लाख इतकी रक्कम वितरीत करण्यात आली आहे. दिनांक २३.०३.२०१६ च्या शासन निर्णयाद्वारे ५ सहकारी साखर कारखान्यांना एकूण रु. ५४४.७९ लाख इतकी रक्कम वितरीत करण्यात आली आहे. शासनाने दिनांक ३१.०३.२०१८ चे शासन निर्णयान्वये उभारणीखालील

शरद सहकारी साखर कारखाना म.पैठण, जि. छ. संभाजीनगर यांना रक्कम रुपये १६०.०० लाख मंजूर करण्यात आली व त्याप्रमाणे ती वितरीत करण्यात आली. सहकारी साखर कारखान्यांना भागभांडवल अंशदान (४४२५०३०२) या लेखाशिर्षाखाली अधिक वर्ष सन २०२५-२६ करीता रु. १०००/- इतकी तरतूद अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेली आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(७) सहकारी साखर कारखान्यांना सहवीज निमितीसाठी भागभांडवल अंशदान (४४२५२१७२) :- महाराष्ट्र शासनाने राज्यातील सहकारी साखर कारखान्यांना सहवीज निमित्त प्रकल्प उभारण्यासाठी अधिक मदत करण्याचे धोरण शासनाने दि. २० फेब्रुवारी, २००८ रोजी जाहीर केले आहे. त्यानुसार सहकारी साखर कारखान्यांना १०% भाग भांडवल प्रथम उभे करावे लागणार असून त्यापैकी शासनाकडून वास्तोत जास्त ५% पर्यंत भागभांडवल ग्रीनसेसमधून उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे. कारखान्यांनी बँक किंवा वित्तीय संस्थांकडून ६०% रक्कम कर्ज स्वस्थात उभारावयाची आहे. उर्वरित ३०% रक्कम साखर विकास निधीतील भागभांडवल म्हणून कारखान्यांनी उपलब्ध करून घ्यावयाची आहे. साखर विकास निधीतील रक्कम ही ३०% पेक्षा कमी पडल्यास ग्रीनसेस फंडामधून शासनाचे ५% भागभांडवलसह एकूण १०% कमाल मर्यादेत रक्कम उपलब्ध करून देण्यात येते. सदर योजनेखाली गत पाच वर्षांमध्ये पुढीलप्रमाणे निधी खर्च करण्यात आला आहे. (रु.लाखात)

अ.क्र.	आर्थिक वर्ष	तरतूद (रु.लाख)	खर्च (रु.लाख)
१	२०२१-२२	१००.००	७५.००
२	२०२२-२३	१८०.००	०.००
३	२०२३-२४	४००.००	३२०.००
४	२०२४-२५	१२१२.१९	८४८.००
५	२०२५-२६	९३.३१	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये २६३.६६ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(८) उभारणी खालील प्रतिदीनी १२५० मे.टन क्षमतेच्या कारखान्यांना रा.स.वि.नि.कडील उभारणी कर्ज राज्य शासनामार्फत वितरीत करणे (६४२५०६०९)

दिनांक १२.०६.२००८ रोजी झालेल्या मंत्रिमंडळाच्या बैठकीतील निर्णयानुसार उभारणी खालील प्रतिदीनी १२५० मे.टन गाळप क्षमतेच्या ७ सहकारी साखर कारखान्यांना कर्ज वितरण करण्यात आले या सहकारी साखर कारखान्यांच्या आकृतीबद्दल चर्चा न करता शासकीय भागभांडवलाचे प्रमाण पुढीलप्रमाणे रु. २८.०० कोटीच्या मर्यादेत प्रत्येकी रु. १६.८० कोटी प्रमाणे एकूण रु. ११७.६० कोटी कर्जराशेने रा.स.वि.नि.कडून घेऊन ते राज्य शासनामार्फत संबंधीत सहकारी साखर कारखान्यांना कर्ज म्हणून उपलब्ध करून देण्यास शासन निर्णय दिनांक ०५ जून २००८ अन्वये मान्यता देण्यात आलेली होती.

दिनांक ३१.०३.२०१५ अखेर वेगवेगळ्या शासन निर्णयान्वये खालील सहकारी साखर कारखान्यांना कर्ज रक्कम वितरीत करण्यात आली आहे.

- १) टोकाई स.सा.का.लि.हिंगोली - रु. २६१२.०० लाख
- २) छत्रपती स.सा.का.लि. चौड - रु. २६२९.०० लाख

- ३) भाऊसाहेब विराजदार स.सा.का.लि.उस्मानाबाद-रु. २५५४.८० लाख
- ४) चाणगा स.सा.का.लि.उस्मानाबाद - रु.२५८०.०० लाख
- ५) शिवशक्ती स.सा.का.लि.उस्मानाबाद - रु.२०२५.०० लाख
- ६) शरद स.सा.का.लि.पैठण,जि.छ.संभाजीनगर- रु.२०२५.००लाख
- ७) संत कुर्मादास स.सा.का.लि.सोलापूर - रु.२२६६.०० लाख

उभारणी खालील सहकारी साखर कारखान्यांना रा.स.वि.निगम कडून कर्ज घेऊन ते राज्य शासनामार्फत देण्याबाबत (६४२५०६०९) या लेखाशिर्षाखाली सन २०२५-२६ करीता रु.१०००/- इतकी अर्थसंकल्पीत तरतूद अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेली आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(९) ऊस खरेदी कराचे विनव्याजी कर्जांत रूपांतर करणे (६४२५०१४४)

राज्यातील नवीन सहकारी साखर कारखाने तसेच ज्या कारखान्यांनी त्यांच्या गाळप क्षमतेमध्ये विस्तारवाढ केली आहे अशा कारखान्यांच्या ऊस खरेदी कराचे विनव्याजी कर्जांत रूपांतर करण्याची योजना शासन निर्णय क्रमांक समाका-२०८९/१०११/सीअट-१३८/८९/३-स.दिनांक २३ जानेवारी १९९० अन्वये जापर्यायित करण्यात आली आहे. उक्त योजनेसाठी आर्थिक वर्ष २०२३-२४ करीता रुपये ५०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीत तरतूद उपलब्ध आहे. सन २०२३-२४ या वर्षीकरीता ५००.०० लाख व्हाईट बुकद्वारे तरतूद करण्यात आली आहे.

मागिल पाच वर्षांत साखर कारखान्यांना खालीलप्रमाणे अनुदान वितरीत करण्यात आले आहे.

(रु.लाखात)			
अ.क्र.	आर्थिक वर्ष	तरतूद	खर्च रुपये लाखात
१	२०२०-२१	०.००	०.००
२	२०२१-२२	०.००	०.००
३	२०२२-२३	०.००	०.००
४	२०२३-२४	५००.००	१६५.४०
५	२०२४-२५	०.००	०.००

सद्यस्थितीत प्रस्ताव प्राप्त नाहीत.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(१०) सहकारी साखर कारखान्यांना खेळत्या भांडवलासाठी सिमांत रक्कम म्हणून कर्ज (रा.स.वि.म.) (योजना) (६४२५ ०६५४)

राष्ट्रीय सहकार विकास निगम (NCDC) यांचेकडून महाराष्ट्र शासनामार्फत (Routed through State Government) खेळत्या भांडवलासाठी मार्जिन मनी लोन उपलब्ध करून देणेबाबत शासनाने दि.०४.५.२०२३ चे शासन निर्णयान्वये धोरणात्मक निर्णय घेतला आहे.

मागणी क्रमांक को-५, ६४२५- सहकारासाठी कर्ज, (१०८) इतर सहकारी संस्थांना कर्ज, (०३) सहकारी साखर कारखाने, (०३) (११) सहकारी साखर कारखान्यांना खेळत्या भांडवलासाठी सिमांत रक्कम म्हणून कर्ज (रा.स.वि.नि.) ५५ कर्ज च आगाऊ रक्कम- (६४२५०६५४)

मागिल पाच वर्षांत सहकारी साखर कारखान्यांना खालीलप्रमाणे अनुदान वितरीत करण्यात आले आहे.

(रु. लाखात)

आर्थिक वर्ष	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारीत अंदाज	प्रत्यक्ष खर्च
२०२१-२२	०.००	०.००	०.००
२०२२-२३	०.००	०.००	०.००
२०२३-२४	५४९५४.००	५४९५४.००	५४९५४.००
२०२४-२५	०.०१	३६८९६८.००	३६८९६८.००
२०२५-२६	०.०१	४५६९११.००	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

११. गाळप क्षमता वाढ करण्यासाठी शासकीय भागभांडवल देणेबाबत (६४२५ ०७३४) -

राज्यातील प्रतिदिन १२५० मे, टन गाळप क्षमता असलेल्या सहकारी साखर कारखान्यांची प्रतिदिन २५०० मे, टन गाळप क्षमतावाढ करण्यासाठी शासकीय भागभांडवल देणेबाबत इतर सहकारी साखर कारखान्यांना भागभांडवल या योजनेअंतर्गत शासन निर्णय दि.११२.२०२२ अन्वये घेण्यात आलेला आहे. कारखान्यांना क्षमता वाढीस येणाऱ्या खर्चास रक्कम रु. ३४०६.९६ लाख एवढ्या आर्थिक भाराम मान्यता दिलेली आहे. या योजनेअंतर्गत प्राथमिक खाननीमध्ये १) लोकनेते बाळासाहेब देसाई सहकारी साखर कारखाना लि. दौलतनगर, ता. पाटण, जि. सातारा २) शेतकरी

सहकारी साखर कारखाना लि. किल्लारी, ता. औसा, जि. लातूर हे ०२ कारखाने पाच टरत आहेत. यापैकी लोकनेते बाळासाहेब देसाई सहकारी साखर कारखाना लि. दौलतनगर, ता. पाटण, जि. सातारा या कारखान्याचा प्रस्ताव प्राप्त झाल्याने रक्कम रु. १६९३.०० लाख सदर कारखान्यास वितरीत करण्यात आली आहे. वर्षानिहाय उपलब्ध तरतूद आणि सदर तरतूदीतून सन २०२४-२५ अखेर केलेल्या प्रत्यक्ष खर्चाच्या रकमेचा तपशिल पुढीलप्रमाणे आहे.

(रु. लाखात)

आर्थिक वर्ष	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारीत अंदाज	प्रत्यक्ष खर्च
२०२१-२२	०.००	०.००	०.००
२०२२-२३	०.००	०.००	०.००
२०२३-२४	१६९३.००	१६९३.००	१६९३.००
२०२४-२५	०.०१	१७९३.१५	१७९३.१५
२०२५-२६	०.०१	०.०१	०.००

या योजनेअंतर्गत सन २०२५-२६ करिता रु.०.०१ लाख सुधारीत तरतूद आहे

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

दोन) वित्तीय आवश्यकता :

तत्का चरग

TABLE 12

कार्यक्रम क्रमांक ५ Programme No. 5

(रुपये हजारत) (Rs. in Thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष, २०२४-२०२५		अर्थसंकल्प, २०२५-२०२६		सुधारित अंदाज, २०२५-२०२६		अर्थसंकल्प, २०२६-२०२७		Particulars			
	Actuals, 2024-2025	Committed Scheme Total	Budget Estimates 2025-2026	Committed Scheme Total	Revised Estimates 2025-2026	Committed Scheme Total	Budget Estimates 2026-2027	Committed Scheme Total				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
अ) कार्यवाही वर्गीकरण												
(अ) सहकारी साखर कारखाने...	..	38914573	38914573	..	70139	70139	..	31447939	31447939	..	76374	76374
एकूण--(अ)	..	38914573	38914573	..	70139	70139	..	31447939	31447939	..	76374	76374
(ब) डब्ल्यूएचएर वर्गीकरण --												
(एक) सहकारी साखर कारखाने	..	84853	84853	..	9332	9332	..	19332	19332	..	26367	26367
भागभांडवल अंशदान	..	36996115	36996115	..	4	4	..	31343104	31343104	..	4	4
कले	..	1833605	1833605	..	60802	60802	..	85503	85503	..	50003	50003
अर्थसहाय्य	..	38914573	38914573	..	70138	70138	..	31447939	31447939	..	76374	76374
एकूण--(एक) स्थूल	..	84853	84853	..	9332	9332	..	19332	19332	..	26367	26367
(क) वित्त व्यवस्थेची साधने	..	1833605	1833605	..	60802	60802	..	85503	85503	..	50003	50003
प्रधान त्रिपे	..	36996115	36996115	..	4	4	..	31343104	31343104	..	4	4
२४२५	..	84853	84853	..	9332	9332	..	19332	19332	..	26367	26367
६४२५	..	38914573	38914573	..	70138	70138	..	31447939	31447939	..	76374	76374
४४२५
एकूण--(क) स्थूल	..	38914573	38914573	..	70138	70138	..	31447939	31447939	..	76374	76374
वजा
एकूण--(क) निव्वळ...	..	38914573	38914573	..	70138	70138	..	31447939	31447939	..	76374	76374

२

B Objective Classification-

(i) Co-operative Sugar

Factories

Share Capital

Contribution

Loan

Grant-in-aid Subsidy

Total--(i) Gross

C. Sources of Finance--

Major Head

Demand No.

2425

V-2

6425

V-5

4425

V-3

Total--C--Gross

Deduct--

Total--C--Net

Commissionerate of Sugar Maharashtra State Pune

Reconstruction of Sugar Commissionerate :-

In order have to quantitative and qualitative growth of sugar industry and to solve the problems faced by industry with respect to investment, rehabilitation of sick mills and to look after complimentary business and to have proper planning and monitoring of sugar industry, government has established independent Directorate of Sugar in 1971.

The Directorate of Sugar has been upgraded as "Sugar Commissionerate" in the year 1991.

Details of posts working under Sugar Commissionerate :-

As per sanctioned Staffing pattern of sugar commissionerate, there are total 102 post on the establishment. The posts are Commissioner of sugar - 01 post, Director of Sugar 02 post, Joint Director (Sugar) 04 post, Executive Engineer-01 post, Joint Registrar (Audit) - 01 Post, Statistician-01 post, Asstt Director (Sugar) -08 post, Asst. Director (Agri) -01 post, Account Officer -01 Post, Class C-67 and Class D -15 post.

Structure of Sugar Commissionerate :-

Under Sugar Commissionerate there are 8 regional offices working at Pune, Kolhapur, Solapur, Ahilyanagar, Chatrapati Sambhajnagar, Nanded, Amaravti and Nagpur. Regional Joint Director (RJD) of Sugar is head of regional office. There are Regional Deputy Director to assist him. Apart from this, there is agricultural officer of Class B cadre working in the RJD office from agriculture department. There are Class-C and Class-D employees working in the office of RJD. Similarly 35 Post of Special Auditor, Class-A dealing with audit of the Sugar Factories working under Regional Joint Director (Sugar)

The dominance of sugar industry in the rural area has made revolution in the field of social, economical, educational and health. As on today there are 200 co-operative sugar factories. Maharashtra State contribute 27 % of the total sugar production of the country. The state was leading sugar producer state since 1974-75 among the various States of the India.

1) Scheme of Financial Assistance to marginal farmers scheduled cast and Neo Budhas category for purchase of shares of cooperative sugar factories (24250586) :-

This scheme not in process.

2) (A) Scheme for Extending Soft Loan to Sugar Mills, 2015 (24250989)

In the sugarcane crushing season 2014-15, total area under sugarcane cultivation was 10.54 lakh hectares. The Central Government has announced a soft loan scheme on 23.6.2015 to the factories during the sugarcane season 2014-15 to pay FRP amount for sugarcane to the farmers who supply sugarcane to the factories Central Government by Revised Notification dated 18.08.2015 and 05.10.2015 made changes accordingly.

Sugar factories received the loan equivalent to the limit prescribed in the scheme. Under this scheme, all loans sanctioned and disbursed in prescribed period by lending banks was covered under interest subvention facility. Central government has giving interest subvention on the loan for the first year at a rate of 10% per annum. As per this scheme State government announce the interest subvention for next four year on the all loans sanctioned under the Central government scheme with vide resolution dated 30 July 2015 and successive amendment dated 1st August 2015 and 28 september 2015.

Also a revised soft loan scheme has been announced under the government decision dated 21.04.2016 to include sugar factories that have not received the benefits of the Central and State government Jahor soft loan schemes and have produced raw sugar in the season 2013-14 under the soft loan scheme. 106 interest subsidy for five years on the loans given to sugar factories under the State Government announced soft loan scheme will be given to the sugar factories annually from the State government funds. Out of the 176 eligible sugar factories in the state under the Central and State Government announced soft loan scheme, a total of 159 sugar factories have been disbursed loans worth Rs.1784.19 crore through banks. Interest subsidy has been given to the eligible factories under this scheme on the said loan. Under this scheme interest subsidy has been disbursed to the eligible cooperative sugar factories for the years 2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22 and 2022-23. The scheme is being discontinued due to lack of demand in the year 2025-26.

(B) Sugarcane Transport Subsidy and Sugarcane crushing subsidy to Sugar Mills for crushing the surplus sugarcane produced in the crushing seasons 2021-22 (24250989)

This scheme not in process.

3) Financial Assistance for Infrastructure development to Sugar Factories for additional revenue collected from cane purchase tax (24251036)

Year	Provision	Expenditure (Rs.in lakh)
2021-22	0.00	0.00
2022-23	0.00	0.00
2023-24	0.00	0.00
2024-25	0.00	0.00
2025-26	1	0.00

This scheme has been closed vide Government letter dated 19.01.2024. However a demand of Rs.1 thousand is being proposed for the said scheme for the year 2026-27.

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

4) Financial Assistance for Sugar Research to Vasantdada Sugar Institute, Pune (24251045) :-

As per provisions of Govt. resolution dated 13 Dec, 1990 financial grant is given to the Vasantdada Sugar Institute, Pune out of the sugarcane purchase tax collected to the tune of Rs. 1/- M.T. of the cane crushed. A separate fund was created for this purpose. However by Govt. resolution dated 17 June, 2009 the fund has been abolished and now budget provision is made for this purpose. Accordingly, the Institute is to be given a minimum grant of Rs. 500 Lakhs per year and an additional grant of Rs. 1 per M. T. for extra sugarcane crushed beyond 500 lakh metric tonnes by the mills in the state.

The assistance is mainly given for carrying out research in the area of modernization of mill machineries, increase in the production and productivity of sugarcane and increasing recovery of sugar.

The yearwise financial Assistance given to Vasantdada Sugar Institute, Pune for last 5 years is as follows :

Financial Year	Provision	Exp (Rs. in Lakh)
2021-22	1000.00	1000.00
2022-23	500.00	500.00
2023-24	1875.32	1875.32
2024-25	1075.00	1075.00
2025-26	855.00	855.00

A budgetary provision of Rs. 500.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

5) Sugar Export (Raw Sugar) (Scheme) (2425 1368) :-

Government of Maharashtra has issued the government resolution dt.23rd June 2015 regarding Sanction of subsidy amount of Rs.1000/- per M.T. for raw sugar exported by Cooperative and private sugar mills in the state during the season 2014-15.

During crushing season 2014-15, 9 Cooperative sugar factories has exported 157336.45 M.T. raw sugar @of Rs.1000 per M.T. as per above G.R eligible proposals of Rs.15,73,36,450/- were approved by the office of Sugar Commissioner. 3 Private Sugar factories have also exported 20834.1 M.T of raw sugar in crushing season 2014-15 and submitted proposals of Rs.2,08,34,100/- amount. The proposals of Cooperative and private sugar factories of amount of Rs.17,81,70,550/- have been received by the office of Sugar Commissioner. Out of that amount, proposals received from 9 Cooperative sugar factories of amount Rs.15,73,36,450/- have been recommended by the office of Sugar Commissioner and said proposals have been approved by the Govt. of Maharashtra by the following government resolution.

Sugar	G.R.	G.R.	G.R.	G.R.	G.R.	Total
Fact.	Date	Date	Date	Date	Date	Amount
	20/7/17	17/2/18	21/3/18	31/3/18	30/3/19	disbursed
9 SSK	7 Cr.	1 Cr.	5,1894	54.52	1,9990	15,7336
			Cr.	Lakh	Cr.	Cr.

The entire amount has been disbursed to the Cooperative Sugar factories as per the above GR. 3 Private Sugar factories have also exported 20834.1 M.T of raw sugar in the season 2014-15. The proposals of these sugar factories amounting to Rs. 2,08,34,100 have been received by the office of Sugar Commissioner.

Hon'ble High Court Mumbai and Hon'ble High Court Aurangabad bench has given the judgements contradictory to each other in respect of given subsidy to the private Sugar factories. The State Government has filed SLP (C)31077-31078/2018 in the Hon'ble Supreme Court in this regard. The said SLP is pending for decision.

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

6) Share capital contribution to Co-operative sugar factories (4425 0302)

After declaration of sugar policy by Central Government in August 1998 the committee of experts was formed for registration of new Co-operative Sugar Factories under the chairmanship of Minister (Cooperation). As per policy decided by the said experts committee, Cooperative sugar factories of 1250 TCD Capacity, were to be erected. The Plant & Machinery cost of newly registered 1250 TCD Capacity Sugar Factories was fixed of Rs.1429 Lacs by State Level Consult Committee. The normative cost of 1250 TCD plant was fixed at Rs. 2800 Lakh by Government Resolution dated 4.8.2000. However, due to increase in the rates of Cement, Steel & other necessary material in the last 10 years, government has fixed normative cost of 1250 TCD capacity at Rs. 4500 lakhs in the meeting held on 6.8.2010 and GR in this regards 27.10.2010.

The Government share Capital is given to seven (7) Co-operative Sugar Factories having 1250 TCD capacity considering normative cost of Rs.2800 lakhs which were under erection. The decision of sanction of additional share capital to be paid to these Sugar Factories by considering revised normative cost of Rs.4500 lakhs was issued by Government Resolution dated 31.5.2014. According, to this decision during the financial year 2014-15, the Government Share Capital of Rs.1699.40 lakhs was given to following five Sugar Factories within 60% Limit.

As per the Government decision dated 31.3.2015 the Government Share Capital of Rs. 699.81 lakhs was given to the following Six Cooperative Sugar Factories.

As per the Govt. decision dt.23.3.2016 the Govt.share capital of Rs.544.79 lakhs was given to the following five Coop.sugar factories.

As per the Government Resolution dt.31.3.2018 an amount of share capital of Rs.160 lakhs has been disbursed to Sharad Coop.sugar factory Ltd Paithan Dist.Chhatrapati Sambhajnagar.

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

7) Government Share Capital to the Co-generation project of Cooperative Sugar Factories (4425 2172)

Government of Maharashtra announce the poliley to give financial assistance to the co-generation project of the Cooperative Sugar factories in the state vide GR dt.20.02.2008.

Co-operative Sugar factories will have to raise 10% share capital out of which 5% share capital will be given by the State Government through green cess. Sugar Factories will have to raise 60% of amount in the form of loan from the banks or other financial institute. Remaining 30% of amount will be made available to the Cooperative Sugar factories to sugar development fund (SDF) If 30% amount from the SDF is not available, then short fall amount will be given by the State Government upto the 10% equity limit included 5% share capital from the State government from green cess.

Funds disbursed spent under this scheme for last five years are as follows -

Sr.No.	Year	Provision in lakhs	Exp. (Rs in lakhs)
1	2021-22	100.00	75.00
2	2022-23	980.00	0.00
3	2023-24	400.00	320.00
4	2024-25	1212.19	848.00
5	2025-26	93.31	0.00

A budgetary provision of Rs. 263.66 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

8) Disbursement of Loans taken from NCDC through State Government for 1250 TCD capacity Sugar Factories under erection (64250609) :-

As per the Cabinete meeting held on 12th june 2008, decision is taken to give the government share capital of Rs.16.80 cr. to seven Cooperative sugar factories of 1250 TCD capacity, within the previous limit of normative cost of Rs.28 cr. An amount of Rs.117.60 cr.was taken from NCDC in form of loan and disbursed to the cooperative sugar factories which were under raction without any change in their funding structure.

According to various Govt. resolution the amount disbursed to the Coop sugar factories is as follows :

1. Tokai SSK Ltd. Hingoli	Rs. 2612.00
2. Chhatrapati SSK Ltd. Beed	Rs. 2629.00
3. Bahusahab Birajdar SSK Ltd. Osmanabad	Rs. 2554.80
4. Banganga SSK Ltd. Osmanabad	Rs. 2580.00
5. Shivshakti SSK Ltd. Osmanabad	Rs. 2025.00
6. Sharad SSK Ltd. Aurangabad	Rs. 2025.00
7. Sant Kurmadas SSK Ltd. Solapur	Rs. 2266.00

Under the budget head loan to the Cooperative sugar factories by State Government through NCDC (6425609), the budgetary provision of Rs.1000/- has been made for the financial year 2025-26.

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

9) Conversion of Purchase tax into interest free loan (64250144) :-

Government vide its resolution dt.23rd Jan.1990 has taken the decision of conversion of sugar cane purchase tax into interest free loan for the new Cooperative Sugar factories and Cooperative Mills which has taken expansion in their crushing capacity for the first five year. Under this scheme budgetary provision of Rs.5 cr. has been made available for the financial year 2024-25.

The amount of financial assistance given to the Sugar factories for the last five years is as follows -

Sr.No.	Year	Provision (In Lakh)	Expenditure (In Lakh)
1.	2020-2021	0.00	0.00
2.	2021-2022	0.00	0.00
3.	2022-2023	0.00	0.00
4.	2023-2024	500.00	165.40
5.	2024-2025	0.00	0.00

No Proposals have been received the at present.

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

10) Loan Assistance as margin money for working capital of Cooperative Sugar Mills (N.C.D.C. sponsored) (Scheme) (6425 0654)

A strategic decision has been taken as per Government decision dated 04.05.2023 regarding provision of margin money loan for working capital to the Cooperative Sugar Mills from National Cooperative Development Corporation (NCDC) through Maharashtra Government (Routed through State Government)

Demand No.V-5, 6425-Loans for Cooperatives, (108) Loans to other cooperative Societies, (03) Cooperative Sugar Factories, (03)(11) Loan Assistance as margin money for working capital to cooperative Sugar Mills (N.C.D.C. sponsored) 55, Loans and Advances (Scheme)-- (64250654).

Financial assistance given to the Cooperative Sugar factories in the last five years is as under -(Rs.in Lakh)

Year.	Budget Estimates	Revised Estimates	Actual Expenditure
2021-22	0.00	0.00	0.00
2022-23	0.00	0.00	0.00
2023-24	54954.00	54954.00	54954.00
2024-25	0.01	368168.00	368168.00
2025-26	0.01	456911.00	0.00

Hon. High Court, Mumbai passed an order in Writ Petition no.11572/2024, Out of the grant approved by Government Resolution dated 26.08.2024 Rs.10769.00 lakhs has been deferred to be disbursed. Therefore, the said amount has not been distributed.

Proposed demand of Rs.456911.00 lakh is made under the scheme for 2025.26.

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

11. Regarding giving government share capital to increase the crushing capacity (6425 0734)

State government had taken a decision dated 09.12.2022 to give share capital to Cooperative sugar mills for increasing their crushing capacity from 1250 TCD to 2500 TCD per day. A financial provision of Rs.3406.96 lakhs has been sanctioned for the cost for the increasing their crushing capacity.

(Rs.in Lakh)

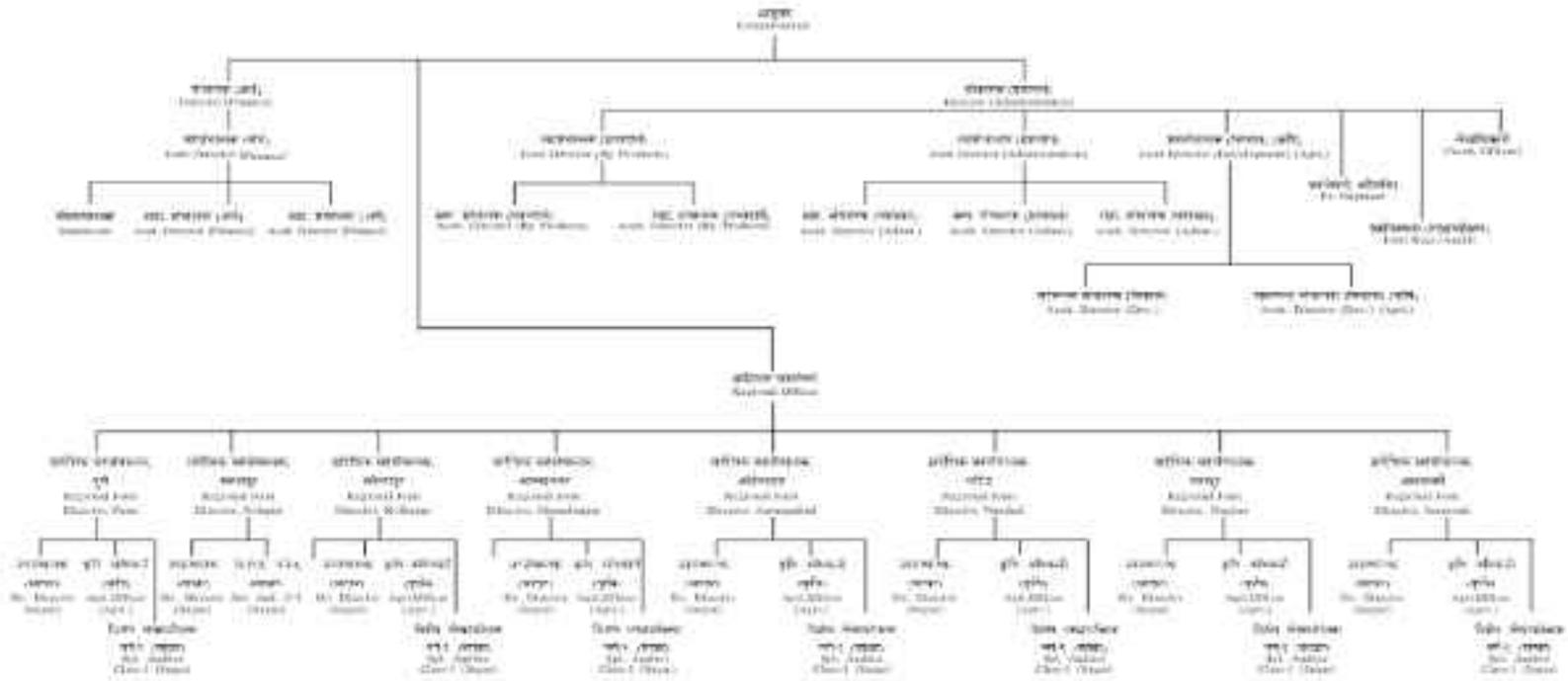
In preliminary scrutiny under this scheme 1) loknete Balasaheb Desai Cooperative Sugar Factory Ltd., Daulat Nagar, Tal. Patan, Dist. Satara 2) Shetkari Co-operative Sugar factory Ltd., Killari Ltd., Killari Taluka AUSA, Dist. Latur these two factories are qualifying. After receiving the proposal of Loknete Balasaheb Desai Cooperative Sugar Factory Ltd.

Budgetary demand Rs. 1613.81 lakh has been made for the year 2023-24. The details of the provision available year wise and the amount of actual expenditure incurred from the said provision as on 31.3.2023 are as follows.

Year.	Budget Estimates	Revised Estimates	Actual Expenditure
2021-22	0.00	0.00	0.00
2022-23	0.00	0.00	0.00
2023-24	1613.00	1613.00	1613.00
2024-25	0.01	1793.15	1793.15
2025-26	0.01	0.01	0.01

A revised provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the year 2025-26. Under this scheme, and for the year 2026-27 a Budgetary demand Rs.0.01 lakh has been proposed.

CHART No. II
COMMISSIONER FOR RUDRA, MADHARASTRA STATE PUNE

राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण,
महाराष्ट्र राज्य, पुणे

State Co-operative Election Authority,
Maharashtra State, Pune

विभाग-३-राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

प्रस्ताविक :-

भारतीय राज्यघटनेतील १७ व्या दुरुस्तोन्नंतर राज्यघटनेतील कलम २४३ झेड के अन्वये व सुधारित करण्यात आलेल्या महाराष्ट्र सहकारी संस्था, अधिनियम १९६० मधील कलम ७३ (सीबी) अन्वये महाराष्ट्र शासन सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग अधिसूचना क्र.४३ दिनांक ३० मार्च २०१३ च्या अधिसूचनेप्रमाणे राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण महाराष्ट्र राज्य, पुणे गठित करण्यात आलेले आहे.

महाराष्ट्र शासन राजपत्र असाधारण भाग चार-ब, दि. १२.०९.२०१४ रोजी प्रसिध्द झालेल्या राजपत्रामध्ये दि. १२.०९.२०१४ रोजीची महाराष्ट्र सहकारी संस्था (समितीची निवडणूक) नियम २०१४ ची शासन अधिसूचना अधिसूचित होऊन त्या दिवसापासून हे निवडणूक नियम अंमलात आले आहेत.

महाराष्ट्र शासन राजपत्र असाधारण भाग चार ब, दिनांक ०६.०८.२०१८ रोजी प्रसिध्द झालेल्या राजपत्रामध्ये महाराष्ट्र सहकारी संस्था (समितीची निवडणूक) नियम २०१४ मध्ये विविध अधिक्रमण करून महाराष्ट्र सहकारी संस्था (समितीची निवडणूक) (प्रथम सुधारणा) नियम २०१७ लागू झाले.

राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरणाची रचना व पदांचा तपशील

महाराष्ट्र शासन सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभागाचा शासन निर्णय क्रमांक:सयवि३१३/प्र.क्र ७२/असथा दिनांक ३१.१०.२०१३ अन्वये एकूण ४४ पदांस मान्यता दिलेली असून मंनूर पदसंख्येकडे सुमारे ५०% अधिकारी व कर्मचारी वर्ग सहकार विभागातील मुख्यालय व वेगवेगळ्या विभागीय कार्यालयांमधून नियमित प्रतिनियुक्तीने तसेच ५० टक्के अधिकारी व कर्मचारी वर्ग सेवानिवृत्त अधिकारी/कर्मचाऱ्यांमधून कंत्राटी तत्वावर घेण्याची तरतूद शासनाने केलेली आहे.

१) आयुक्त :- दिनांक ०१.०८.२०१९ अन्वये आयुक्तांच्या पदस्यापनेचे शासनाकडून आदेश निर्गमित केले आहेत.त्यानुसार आयुक्त हे सेवानिवृत्त भारतीय प्रशासकीय सेवेतील सेवानिवृत्त अधिकारी असतील. शासन अधिसूचना दिनांक ७ सप्टेंबर २०२१ अन्वये आयुक्त,राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण हे पद भारतीय प्रशासन सेवेतील अपर मुख्य सचिव पदाच्या समदर्जाचे असेल असे अधिसूचित केले आहे.

२) सचिव :- सहकार विभागातील अपर निबंधक, सहकारी संस्था दर्जाचे अधिकारी. - १ पद

३) सह सहकारी निवडणूक आयुक्त:-२ पदे

४) उप सहकारी निवडणूक आयुक्त:-२ पदे

५) विधी अधिकारी / सल्लागार :-१ पदे

६) सहाय्यक सहकारी निवडणूक आयुक्त:- ६ पदे

७) लेखाधिकारी:- १ पद

८) सांख्यिकी अधिकारी:-१ पद

९) उच्च श्रेणी लघुलेखक:- ३ पदे

१०) सहाय्यक प्रशासकीय अधिकारी:- १२ पदे

११) लिपीक-टंकलेखक:- १२ पदे

१२) शिपाई:- ३ पदे

सहकारी संस्थांचे निवडणूक वर्गीकरण :-

महाराष्ट्र सहकारी संस्था (समितीची निवडणूक) नियम २०१४ व महाराष्ट्र सहकारी संस्था (समितीची निवडणूक) (प्रथम सुधारणा) नियम २०१७ मधील निवडणूक नियम ४ मधील तरतुदीनुसार सर्व सहकारी संस्थांच्या निवडणूकांच्या प्रयोजनार्थ अ, ब, क, ड असे वर्गीकरण करण्यात आलेले आहे. प्राधिकरणामार्फत या वर्गवारीतील ज्या सहकारी संस्थांची समितीची मुदत संपणार आहे, अशा संस्थांच्या निवडणूका विद्यमान संचालक मंडळाचा कार्यकाल संपण्यापूर्वी निवडणूका मुदतीत पार पाडण्यासाठी वेळोवेळी आदेश, परिपत्रके, मार्गदर्शक सूचना वेळोवेळी निर्गमित करण्यात आलेले आहेत.

अ - वर्गातील संस्था :-

- १) राज्यस्तरीय किंवा शिखर किंवा संघीय संस्था
- २) महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक
- ३) महाराष्ट्र राज्य सहकारी, कृषी आणि प्राणी वटुडदेशीय विकास बँक
- ४) महाराष्ट्र राज्य सहकारी, गृहनिर्माण वित्तीय महामंडळ
- ५) महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ
- ६) महाराष्ट्र राज्य कापूस उत्पादकांचा सहकारी पणन संघ
- ७) सर्व सहकारी साखर कारखाने
- ८) सर्व जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँका
- ९) सर्व सहकारी सुत गिरण्या
- १०) सर्व सहकारी दूध महासंघ किंवा संघटना ज्यांचे दररोज सरासरी प्रतीदोनी १ लाख लिटर किंवा त्यापेक्षा जास्त मागोल वार्षिक आर्थिक वर्षामध्ये झाले आहे.

ब - वर्गातील संस्था :-

- १) सर्व नागरी सहकारी बँक
- २) सर्व पगारदारांच्या सहकारी बँक
- ३) सर्व प्राथमिक कृषी सहकारी पतसंस्था आणि आदिवासी कृषी सहकारी पतसंस्था ज्यांचे रुपये १० लाख किंवा अधिक भरणा झालेले भाग भांडवल आहे.
- ४) सर्व सहकारी पतसंस्था ज्यांचे कार्यक्षेत्र एका जिल्ह्यापेक्षा जास्त आहे.
- ५) नोंकरदार सहकारी पतसंस्था ज्यांचे मागोल वर्षाचे ३१ मार्चपर्यंतचे भरणा झालेले भाग भांडवल रु.१ कोटी आणि जास्त आहे.
- ६) सर्व शासकीय अनुदान असलेल्या सहकारी प्रक्रिया संस्था (साखर कारखाने वगळून)
- ७) सर्व शासकीय अनुदान असलेल्या सहकारी औद्योगिक संस्था किंवा औद्योगिक वसाहती.
- ८) सर्व जिल्हा/तालुका सहकारी खरेदी विक्री संघ.
- ९) सर्व जिल्हा मध्यवर्ती, सहकारी प्राहक संस्था.
- १०) सर्व सहकारी रुग्णालये आणि सहकारी शैक्षणिक संस्था.

- २१) सर्व सहकारी दूध महासंघ / संघटना ज्यांचे मागील वित्तीय वर्षांत झालेले सरासरी दूधाचे संकलन एक लाख लि.पेक्षा कमी नाही.
- २२) इतर कोणत्याही तालुका / जिल्हा सहकारी महासंघ किंवा संघ ज्यांचा अ वर्गातील संस्थांमध्ये समावेश नाही.

क - वर्गातील संस्था :-

- १) सर्व प्राथमिक कृषि सहकारी पतसंस्था आणि अर्दिवासी कृषि सहकारी.
- २) सर्व सहकारी पतसंस्था ज्यांचे कार्यक्षेत्र एका जिल्ह्यापुरते आहे.
- ३) नोंकरदार सहकारी पतसंस्था ज्यांचे भरणा झालेले भागभांडवल रु.१०० लाखापेक्षा मागील ३१ मार्च रोजी कमी आहे.
- ४) २५० पेक्षा जास्त सभासद असलेल्या सहकारी गृहनिर्माण संस्था.
- ५) प्राथमिक सहकारी ग्राहक भांडार
- ६) सर्व प्राथमिक सहकारी दूध संस्था ज्यांचे दैनिक सरासरी दूध संकलन लगतच्या आर्थिक वर्षात १०० लि.किंवा १०० लिटरपेक्षा जास्त आहे.
- ७) सर्व विभागीय आणि जिल्हा सहकारी मंडळे.
- ८) सर्व प्रकारच्या प्राथमिक सहकारी पणन संस्था.
- ९) इतर कृषि सहकारी संस्था.
- १०) सहकारी उपसा जलसिंचन आणि पाणी वापरणाऱ्या संस्था ज्यांचे मागील वर्षी ३१ मार्च रोजी २०० सदस्य आहेत किंवा २०० पेक्षा जास्त सदस्य आहेत.

ड - वर्गातील संस्था :-

१. सर्व सहकारी उपसा जलसिंचन व पाणी वापर संस्था ज्यांचे २०० पेक्षा कमी सभासद आहेत.
२. सर्व मजूर / जंगल कामगार सहकारी संस्था.
३. सर्व अनुदान अप्राप्त सहकारी औद्योगिक संस्था.
४. सर्व अनुदान अप्राप्त सहकारी प्रक्रिया संस्था (साखर कारखाने वगळून)
५. सर्व प्रकारच्या प्राथमिक विणकर (हातमाग आणि यंत्रमाग) सहकारी संस्था.
६. सर्व प्राथमिक दूध संस्था ज्यांचे मागील वर्षात दैनिक सरासरी दूध संकलन १०० लिटर पेक्षा कमी आहे.
७. सर्व प्राथमिक फुस्कट, मत्स्य, मुकरालय आणि पशुधन सहकारी संस्था.
८. स्वयंसेवकसंघ सहकारी संस्था, बेरोजगार तरुणांच्या सहकारी संस्था आणि ज्या संस्थांची नोंद सर्वसामान्य संस्था या वर्गाकरिता झालेली आहे अशा संस्था.

प्राधिकरणाची भूमिका व धोरण

१. निवडणुका या पारदर्शक, मोकळ्या व भयमुक्त वातावरणात आणि निःपक्षपातीपणे घेणे.
२. अचूक, निदोष आणि व्यापक प्रसिध्दीरुह मतदारयादी तयार करणे.
३. मतदानाची टक्केवारी वाढविण्याचा प्रयत्न करणे.
४. नवीन तंत्रज्ञान व विशेष ज्ञान यांचा वापर करून निवडणुका घेणे.
५. विद्यमान सहकारी संस्थेच्या संचालक मंडळाची मुदत संपणेपूर्वी निवडणुक प्रक्रिया पूर्ण करणे.

प्राधिकरणाने निवडणुक कार्यक्रम सुत्रबद्ध होण्यासाठी केलेली कार्यवाही व कामकाज -

१. मतदार यादी तयार करण्यासाठी मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केल्या असून अहता दिनांक निश्चित केले आहेत.
२. निवडणुक निधो, परिश्रमिक व भत्ते ठरवून दिले आहेत.
३. निवडणुक प्रयोजनार्थ आचारसंहिता टाकितेली आहे.
४. मतदार ओळख पटविणेबाबत आदेश निर्गमित केलेले आहेत.
५. निवडणुक घेण्यासाठी निवडणुक चिन्हे निर्धारित करण्यात आले आहेत.
६. निवडणुक खर्चाच्या (उमेदवारांसाठी व निवडणुक यंत्रणेसाठी) मर्यादा निश्चित करण्यात आलेल्या आहेत.
७. क्षेत्रीय स्तरावरील निवडणुकांच्या कामात सुसूत्रता आणणेसाठी जिल्हा निवडणुक अधिकारी व तालुका सहकारी निवडणुक अधिकारी यांची नियुक्ती केली आहे.
८. प्राधिकरणाने दिनांक १९.५.२०२२ रोजी स्वतःचे अधिकृत संकेतस्थळ कार्यान्वित केलेले आहे. (<http://sca.maharashtra.gov.in>)

कृषि उत्पन्न बाजार समिती

१) महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३ चे कलम १४ अ) (अ) मधील तरतुदी अन्वये राज्य सहकारी निवडणुक प्राधिकरणास उक्त कायद्याच्या कलम १३ अन्वये गठित करावयाच्या बाजार समित्यांच्या निवडणुकांसाठी तयार करावयाच्या मतदार याद्यांचे अधीक्षण, निदेशन व नियंत्रण करण्याचे अधिकार विहीत करण्यात आले आहेत.

२) शासनाने दिनांक १४.३.२०२० रोजी प्रसिध्द केलेल्या महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) (दुसरी सुधारणा) अधिनियम २०२० अन्वये महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३ चे कलम १३(१)(क)(एक) व कलम १३(१)(क)(एक) व (दोन) मध्ये सुधारणा केलेली असून सुधारीत तरतुदीनुसार बाजार क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या कृषि पतसंस्था व बहुउद्देशीय सहकारी संस्थांच्या व्यवस्थापक समिती सदस्यांना व ग्रामपंचायत सदस्यांना मतदानाचे अधिकार प्रदान केलेले आहेत.

३) महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन)(दुसरी सुधारणा) अधिनियम २०२० अन्वये झालेल्या सुधारणेच्या अनुषंगाने राज्य सहकारी निवडणुक प्राधिकरणास प्राप्त अधिकारानुसार प्राधिकरणाने दिनांक २९.४.२०२१ रोजीचे आदेशान्वये जिल्हा उपनिबंधक सहकारी संस्था यांना त्यांचे जिल्हातील कार्यक्षेत्रात मुख्यालय असलेल्या सर्व कृषि उत्पन्न बाजार समित्यांच्या निवडणुकांच्या प्रयोजनार्थ त्या जिल्हांचे जिल्हा निवडणुक अधिकारी (कू.उ.बा.स) म्हणून घोषित केलेले आहे.

ख) सहकार,पणन व वस्वोद्योग विभागाकडील अधिसूचना दिनांक १८.१२.२०१७ अनुसार राज्यातील सर्व बाजार समित्यांच्या निवडणूक प्रक्रिया राबविण्यासाठी महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न बाजार समिती (समित्यांची निवडणूक) नियम २०१७ हे नियम दि. १६.१२.२०१७ पासून लागू करण्यात आलेले आहेत.

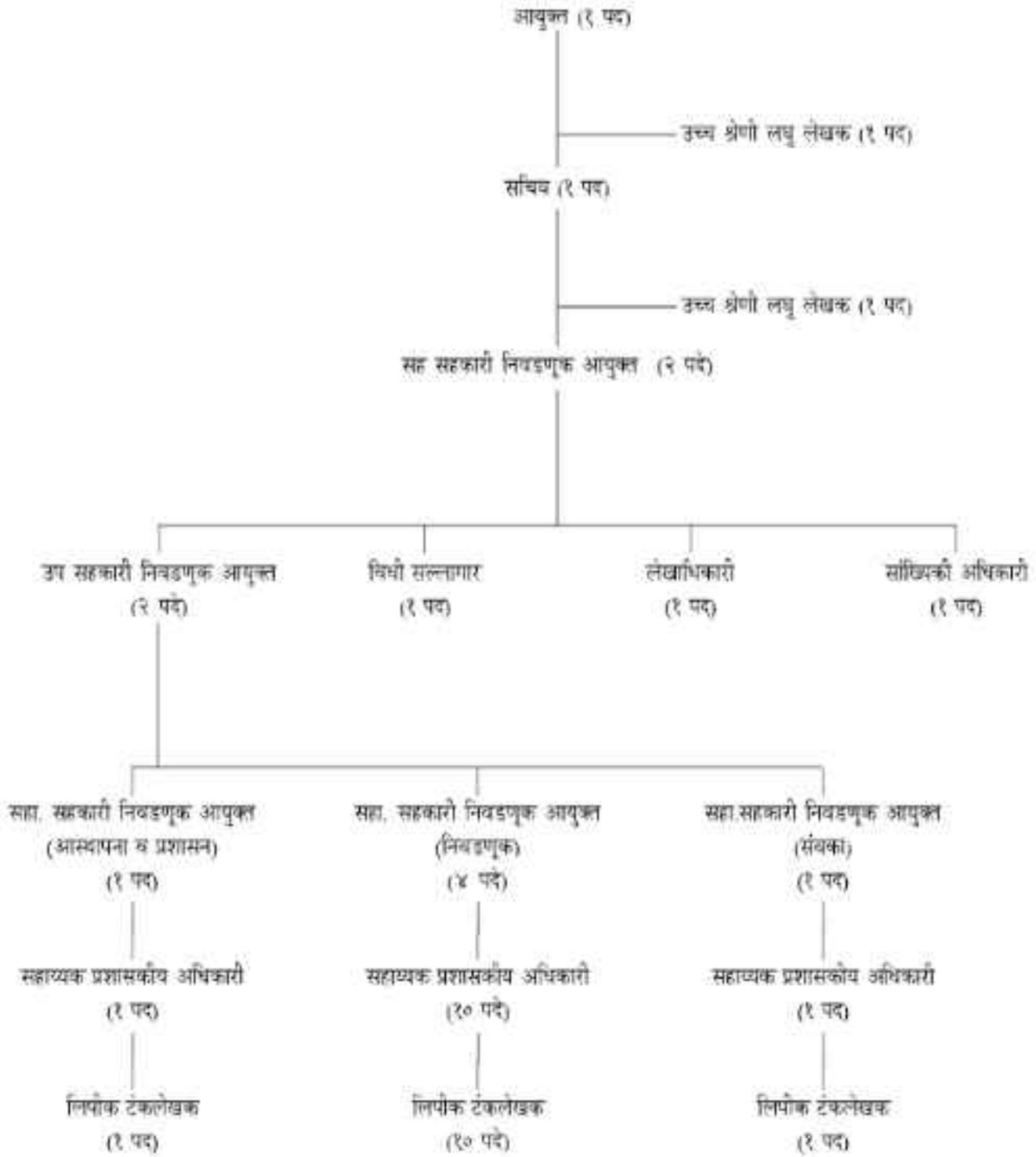
दिनांक ३१.१२.२०२५ अखेर निवडणुकीस पात्र असलेल्या व निवडणूक पूर्ण झालेल्या कृषि उत्पन्न बाजार समित्यांची निवडणूक स्थिती :-

अ.क्र.	वर्ष	एकूण कुटुंबास	पात्र	पूर्ण	चालू	शिल्लक
१)	२०१९	३०७	४७	४५	०	२
२)	२०२०	३०७	१२८	१२७	०	१
३)	२०२१	३०७	८७	८६	०	१
४)	२०२२	३०७	२८	२६	०	२
५)	२०२३	३०४	०८	०२	३	३
६)	२०२४	३०४	०६	०	०	६
७)	२०२५	३०४	१	१	०	०
एकूण		३०४	३०५	२८७	३	१५

दिनांक ३१.०३.२०२५ अखेर निवडणुकीस पात्र व पूर्ण असलेल्या सहकारी संस्थांची स्थिती:-

वर्ष	पात्र	पूर्ण	चालू	अ./रद्द	शिल्लक
३१.०८.२०१९	१२५२६	९३२४	१७८९	९८	१३१५
३१.०३.२०२०	३१४३४	१८७१८	१७४८	४०	१०९२८
३१.३.२०२१	१९७५५	८९२	३६१२	०	१५२५३
३१.३.२०२२	३३०९८	४०९०	२७३५	३०११	३०४२
३१.३.२०२३	२४४५५	२११३१	७८४	२११०	३५०
३१.३.२०२४	७९०८	३७	३३४	११	७८६०
३१.३.२०२५	१५७४८	२५४०	९९८	९०	१३११८
एकूण	१२४९२४	५६६५२	१२०००	५४४०	५१८६४

राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण महाराष्ट्र राज्य, पुणे
पुणे मुख्यालय रचना

* सिपाई (३ पदे)

State Co-operative Election Authority Maharashtra State, Pune

Introduction:-

The 97th Amendment to the Constitution of India, as per Article 243-ZK & as per Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960, under section 73CB the Government of Maharashtra & Co-operation, Marketing & Textile Department, by its Notification No. 43 dated 30th March, 2013 constituted "STATE CO-OPERATIVE ELECTION AUTHORITY MAHARASHTRA STATE, PUNE".

Maharashtra Co-operative Societies (Election to Committee) Rules, 2014 were notified *vide* gazetted Government Notification Part-4-B published on dt. 12.09.2014 and came into force on the said date.

Maharashtra Cooperative Societies (Election to committee) (First amendment) Rules 2017 were published in the Gazette *vide* notification part 4-B on 06/08/2018 & came in to force accordingly.

Structure of State Co-operative Election Authority:

As per Government Resolution savavi 3113/pra.kra.72/est.dt.31.10.2013, total 44 posts were sanctioned in which it is provided that 50% of the sanctioned posts shall be filled in by way of deputation from the department of Co-operation and remaining 50% shall be filled on contract basis from retired government personnel.

1. Commissioner : The Commissioner, SCEA was appointed by the State Government *vide* order dated 01.08.2019. The Commissioner shall be retired officer from Indian Administrative Service. As per notification of 7th September 2021, the post of the Commissioner of the Maharashtra State Cooperative Election authority shall be equivalent to the grade of an additional chief secretary of the Indian Administrative Service in the state.

2. Secretary (1 Post) : The officer from co-operation department on deputation not below the rank of Additional Registrar Co-operative Societies.

3. Joint Co-operative Election Commissioner : 2 Posts

4. Deputy Co-operative Election Commissioner : 2 Posts

5. Legal adviser : 1 Post

6. Assistant Co-operative Election Commissioner : 6 posts

7. Account officer : 1 post

8. Statistical officer : 1 post

9. Higher Grade stenographer : 2 posts

10. Assistant Administrative officer : 12 posts

11. Clerk typist : 12 posts

12. Peon : 3 posts.

Co-Operative Societies classification for Election:

As provided under Rule 4 of Maharashtra Co-operative Societies (Election to Committee) Rules, 2014, all Co-operative societies are Classified as A, B, C and D for the election purpose. To conduct the elections of societies whose tenure of the committee is expired, the SCEA has issued various orders, circulars and guidelines.

Co-operative Societies Classification for Election purpose

A Type Societies:-

1. State level apex or Federal Co-operative societies.
2. State Co-operative Bank.
3. Maharashtra State Co-operative Agricultural and Rural Multipurpose Development Bank.
4. Maharashtra State Co-operative Housing Finance Corporation.
5. Maharashtra State Tribal Development Corporation
6. Maharashtra State Cotton growers Marketing federation.
7. All Cooperative Sugar Factories
8. All District Central Co-operative Banks
9. All Cooperative Spinning mills.
10. All Cooperative milk federation or unions having milk collections of lac or more than 1 lac ltr. average per day in the previous financial year.

B Type Societies:-

1. All Co-operative Urban Banks.
2. All salary Earnings Co-operative Banks
3. All PACS and Adivasis societies.
4. All Cooperative credit Societies (Area of operation more than a district)
5. Salary earners Cooperative Credit Societies (Paid up share capital more than Rs.1Crore as on 31st March of previous year)
6. All Government Aided Processing Co-operative Societies excluding Sugar factories.

7. All Government Aided Industrial Co-operative societies or Industrial estates.
8. All District & Taluka Cooperative Sale Purchase Unions.
9. All District Central Consumer Co-operative Consumer Societies.
10. All Co-operative Hospitals and Co-operative Educational Institute.
11. All Cooperative Milk federation/Union having average per day milk collections less than 100000 ltr. during the previous financial year.
12. Any other district or Taluka Co-operative federations or Unions which are not included in type A societies.

C Type Societies:-

1. All Co-operative Credit Societies whose extends operation area is for a district.
2. Salary earners employee's Co-operative Credit Societies (Paid up Share Capital not more than 1 crore on March 31 of the previous financial year).
3. Co-operative Housing Societies (more than 250 members) on 31st March of previous year.
4. All Primary Consumer co-op. Societies.
5. All Primary Co-operative Dairy societies, whose daily average milk collections is more than 100 liters or 100 liters in the previous year.
6. All Divisional and District Co-operative corporation/ Societies.
7. All Primary Co-operative Marketing Societies.
8. Other Agricultural Co-operative societies.
9. Lift irrigation and water use cooperative Societies with more than 200 members in the previous year, on March 31.

D Type Societies:-

1. Lift irrigation co-operative societies Less than 200 members.
2. Labour / Forest Co-operative Societies.
3. All unaided Cooperative Industrial Societies.
4. All unaided co-operative processing Societies, excluding sugar factories.
5. All types of primary weavers (handlooms and power looms) co-operative Societies.
6. All primary dairy societies whose daily average milk collection is less than 100 liters in the previous financial year.
7. All primary poultry, fisheries and livestock co-operative societies.

8. Self-employed co-operative societies, unemployed youth co-operatives and those societies which are registered in the general category.

Policy and role of SCEA

1. To conduct the elections of co-operative societies in transparent manner in free and fearless environment.
2. To prepare the clear and accurate voters lists with wide publicity as per Maharashtra Co-operative Society Act 1960 under section 73CB.
3. To take efforts for increase in the voting percentage.
4. To conduct elections of co-operative societies with introduction of advanced technology and knowledge.
5. To conduct elections of co-operative societies before the expiry of term of existing managing committee.

Majors taken by SCEA for effective conduction of election programme :

1. SCEA has issued guidelines for preparation of voters list and also declared cut off dates for preparation of list of voters.
2. SCEA has determined the norms for Election fund, remuneration and allowance of election machinery.
3. SCEA has declared the Code of conduct.
4. SCEA has issued orders for identification of voters.
5. SCEA has declared Election symbols for candidates.
6. Norms for election expenditure (for election machinery and candidates) are declared.
7. In order to streamline the field process of elections, SCEA has ordered appointments of District Co-operative Election Officers & Taluka Co-operative Election Officers.

8.State Cooperative Election Authority date 19.05.2022 has activated its official website (<http://scea.maharashtra.gov.in>)

Agricultural Produce Market Committee

1. Under the Provision of Section 14 A(1) (a) of the Maharashtra Agricultural Produce Marketing (Development and regulation) Act 1963, the State Co-operative Election Authority is empowered to superintendence, Direction and control list of voters to be prepared for the election of Market Committees Constituted under section 13 of the said act.

2. Under the Maharashtra Agricultural Produce Marketing (Development and Regulation) (Second amendment) act, 2020. Promulgated by the government on 14.03.2020 section 13 (C) (one) and 13 (1b)(c) (one) and (two) of the government agricultural produce marketing (Development and Regulation) act, 1963 has been amended as per the amended provision voting rights have been provided to the members of the managing committee of Agricultural Credit Societies and multipurpose Cooperative Societies and members of Grampanchayat operating in the market area.

3. The power vested with the State Cooperative Election Authority, pursuant to the amendment made under the Maharashtra Agricultural Produce Marketing (Development and Regulation) (Second amendment) act, 2020, the authority vide order dt.29.4.2021. The District Deputy Registrar of Co-operative society has been declared as District Election officer (A.P.M.C), of that district. For the purpose of enlection of all Agricultural Produce Marketing Committees headquarters in their district jurisdiction.

4. The Maharashtra Agricultural Produce Marketing Committee (Election of Committee) rules, 2017 have come into effect from 16.12.2017 to implement the election process of all marketing committees in the state as per notification dt.18.12.2017 issued by the department of Cooperative, Marketing and Textile.

Election Status of elections of Agricultural Produce Market Committee eligible for election and completed election as on 31.12.2025

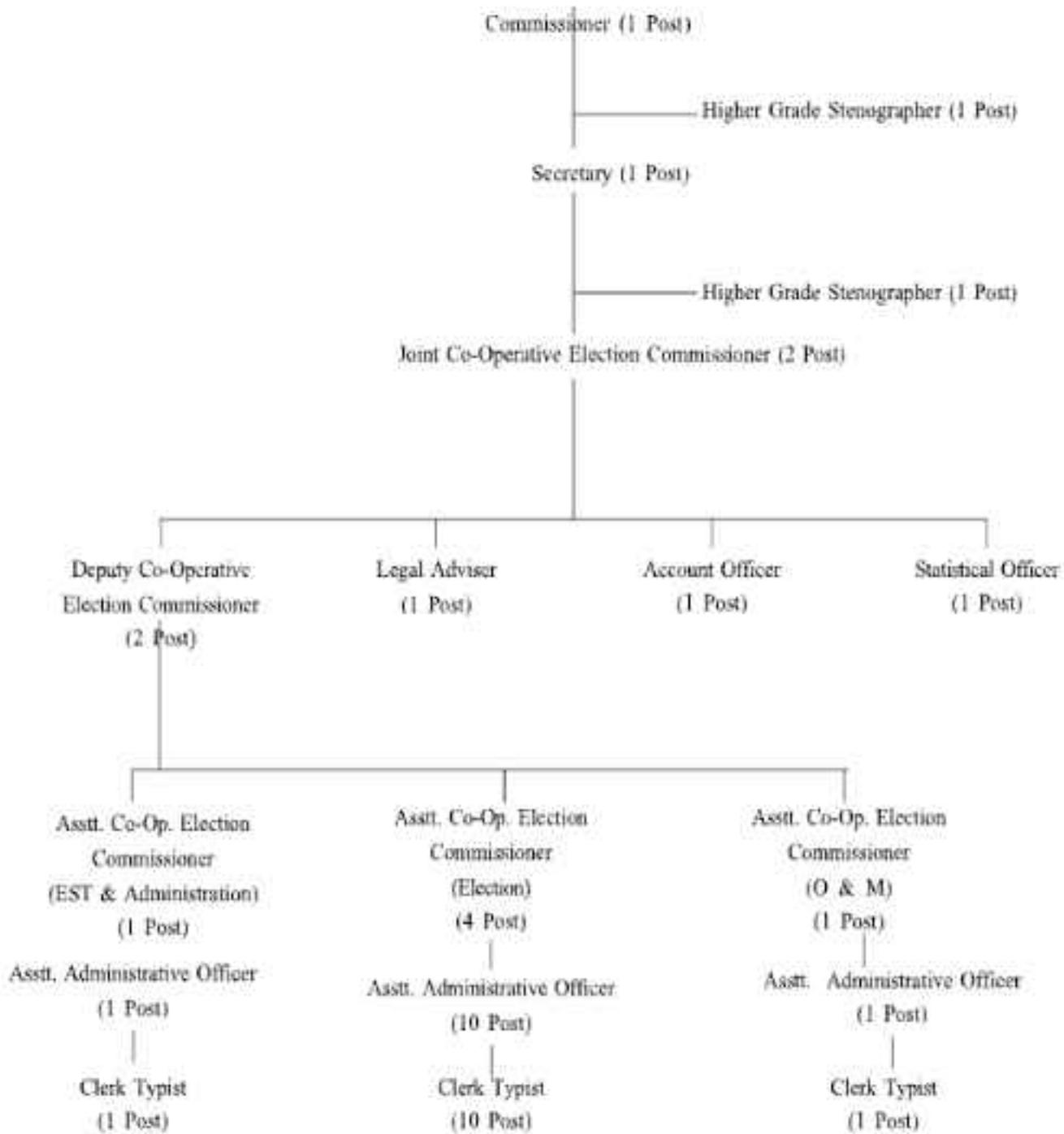
S.No	Year	APMC	Qualified	Completed	Progress	Balance
1.	2019	307	47	45	0	2
2.	2020	307	128	127	0	1
3.	2021	307	87	86	0	1
4.	2022	307	28	26	0	2
5.	2023	304	8	2	3	3
6.	2024	304	6	0	0	6
7.	2025	304	1	1	0	0
Total		304	305	287	3	15

Status of election of societies which were completed due on 31.03.2025

Year	Qualified	Completed	Progress	Liq/Can.	Balance
31.03.2019	12526	9324	1789	98	1315
31.03.2020	31434	18718	1748	40	10928
31.03.2021	19755	892	3612	0	15251
31.3.2022	13098	4010	2765	3011	3042
31.3.2023	24455	21131	784	2190	350
31.3.2024	7908	37	334	11	7860
31.3.2025	15748	2540	998	90	13118
Total	124924	56652	12030	5440	51864

State Co-Operative Election Authority Maharashtra State Pune

Organization Structure

* Peon (3 Post)

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :

तक्का एक TABLE I

(ii) Financial Requirements :

कार्यक्रम क्र. १३ Programme No. 13

(रुपये हजाराने) (Rs. in thousands)

1	2024-2025		2025-2026		2026-2027	
	3	4	5	6	7	8
	प्रत्यक्ष खर्च २०२४-२०२५		अवशेषकल्प, २०२५-२०२६		सुधारित अंदाज, २०२५-२०२६	
	Actuals for 2024-2025		Budget Estimates 2025-2026		Revised Estimates 2025-2026	
	अवशेषकल्प, २०२६-२०२७				अवशेषकल्प, २०२६-२०२७	
	Budget Estimates 2026-2027				Budget Estimates 2026-2027	
2	3	4	5	6	7	8
	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत एकूण		अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत एकूण		अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत एकूण	
	Committed Scheme		Committed Scheme		Committed Scheme	
	Total		Total		Total	
	9		10		11	
	12		13		14	
	15		16		17	
	18		19		20	
	21		22		23	
	24		25		26	
	27		28		29	
	30		31		32	
	33		34		35	
	36		37		38	
	39		40		41	
	42		43		44	
	45		46		47	
	48		49		50	
	51		52		53	
	54		55		56	
	57		58		59	
	60		61		62	
	63		64		65	
	66		67		68	
	69		70		71	
	72		73		74	
	75		76		77	
	78		79		80	
	81		82		83	
	84		85		86	
	87		88		89	
	90		91		92	
	93		94		95	
	96		97		98	
	99		100		101	
	102		103		104	
	105		106		107	
	108		109		110	
	111		112		113	
	114		115		116	
	117		118		119	
	120		121		122	
	123		124		125	
	126		127		128	
	129		130		131	
	132		133		134	
	135		136		137	
	138		139		140	
	141		142		143	
	144		145		146	
	147		148		149	
	150		151		152	
	153		154		155	
	156		157		158	
	159		160		161	
	162		163		164	
	165		166		167	
	168		169		170	
	171		172		173	
	174		175		176	
	177		178		179	
	180		181		182	
	183		184		185	
	186		187		188	
	189		190		191	
	192		193		194	
	195		196		197	
	198		199		200	
	201		202		203	
	204		205		206	
	207		208		209	
	210		211		212	
	213		214		215	
	216		217		218	
	219		220		221	
	222		223		224	
	225		226		227	
	228		229		230	
	231		232		233	
	234		235		236	
	237		238		239	
	240		241		242	
	243		244		245	
	246		247		248	
	249		250		251	
	252		253		254	
	255		256		257	
	258		259		260	
	261		262		263	
	264		265		266	
	267		268		269	
	270		271		272	
	273		274		275	
	276		277		278	
	279		280		281	
	282		283		284	
	285		286		287	
	288		289		290	
	291		292		293	
	294		295		296	
	297		298		299	
	300		301		302	
	303		304		305	
	306		307		308	
	309		310		311	
	312		313		314	
	315		316		317	
	318		319		320	
	321		322		323	
	324		325		326	
	327		328		329	
	330		331		332	
	333		334		335	
	336		337		338	
	339		340		341	
	342		343		344	
	345		346		347	
	348		349		350	
	351		352		353	
	354		355		356	
	357		358		359	
	360		361		362	
	363		364		365	
	366		367		368	
	369		370		371	
	372		373		374	
	375		376		377	
	378		379		380	
	381		382		383	
	384		385		386	
	387		388		389	
	390		391		392	
	393		394		395	
	396		397		398	
	399		400		401	
	402		403		404	
	405		406		407	
	408		409		410	
	411		412		413	
	414		415		416	
	417		418		419	
	420		421		422	
	423		424		425	
	426		427		428	
	429		430		431	
	432		433		434	
	435		436		437	
	438		439		440	
	441		442		443	
	444		445		446	
	447		448		449	
	450		451		452	
	453		454		455	
	456		457		458	
	459		460		461	
	462		463		464	
	465		466		467	
	468		469		470	
	471		472		473	
	474		475		476	
	477		478		479	
	480		481		482	
	483		484		485	
	486		487		488	
	489		490		491	
	492		493		494	
	495		496		497	
	498		499		500	
	501		502		503	
	504		505		506	
	507		508		509	
	510		511		512	
	513		514		515	
	516		517		518	
	519		520		521	
	522		523		524	
	525		526		527	
	528		529		530	
	531		532		533	
	534		535		536	
	537		538		539	
	540		541		542	
	543		544		545	
	546		547		548	
	549		550		551	
	552		553		554	
	555		556		557	
	558		559		560	
	561		562		563	
	564		565		566	
	567		568		569	
	570		571		572	
	573		574		575	
	576		577		578	
	579		580		581	
	582		583		584	
	585		586		587	
	588		589		590	
	591		592		593	
	594		595		596	
	597		598		599	
	600		601		602	
	603		604		605	
	606		607		608	
	609		610		611	
	612		613		614	
	615		616		617	
	618		619		620	
	621		622		623	
	624		625		626	
	627		628		629	
	630		631		632	
	633		634		635	
	636		637		638	
	639		640		641	
	642		643		644	
	645		646		647	
	648		649		650	
	651		652		653	
	654		655		656	
	657		658		659	
	660		661		662	
	663		664		665	
	666		667		668	
	669		670		671	
	672		673		674	
	675		676		677	
	678		679		680	
	681		682		683	
	684		685		686	
	687		688		689	
	690		691		692	
	693		694		695	
	696		697		698	
	699		700		701	
	702		703		704	
	705		706		707	
	708		709		710	
	711		712		713	
	714		715		716	
	717		718		719	
	720		721		722	
	723		724		725	
	726		727			

पणन विभाग
Marketing Section

विभाग ४-पणन संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या निर्णयाखालील विषय

प्रास्ताविक-

कृषी पणन संचालनालयाची स्थापना शासन निर्णय दिनांक ६ नोव्हेंबर, १९७२ अन्वये झाली. कृषी पणन संचालनालय हे पूर्वी सहकार आपुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या प्रशासकीय नियंत्रणखाली काम करीत होते. शासन निर्णय दिनांक १२-१२-१९७९ अन्वये पणन संचालकांना विभाग प्रमुख म्हणून घोषित करण्यात आले व पणन संचालक यांना आर्थिक व प्रशासकीय अधिकार देण्यात आले. सदर संचालनालयामार्फत पुढील कायदांतर्गत कामकाज केले जाते. (१) महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३ व त्याखालील नियम १९६७ ची अंमलबजावणी (२) महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० व त्याखालील नियम १९६१ मधील तरतुदीनुसार सहकारी ग्राहक संस्था, सहकारी खरेदी विक्री संघ, सहकारी प्रक्रिया संस्था इत्यादीचे कामकाज (३) मुंबई वखार अधिनियम १९५९.

पणन संचालनालय महाराष्ट्र राज्य पुणे कार्यालयातील दैनंदिन कामकाजात पणन संचालक यांना मदत करण्यासाठी सहसंचालक, उपसंचालक, सहाय्यक संचालक व कर्मचारी इत्यादींची नियुक्ती केलेली आहे. विभागीय स्तरावर विभागीय सहनिबंधक, सहकारी संस्था, जिल्हा पातळीवरील जिल्हा उपनिबंधक, सहकारी संस्था व तालुका पातळीवरील उपनिबंधक, सहाय्यक निबंधक, सहकारी संस्था यांना छाते अंतर्गत बाही अधिकार देऊन कामकाज केले जाते. पणन संचालनालय महाराष्ट्र राज्य पुणे या कार्यालयातील कर्मचारी वर्ग हा सहकार विभागातील आस्थापनेवरील आहे.

पणन संचालनालय खालील महत्वाचे विषयासंदर्भात काम पाहते :-

१. महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) अधिनियम, १९६३ व महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न खरेदी विक्री (विनियमन), नियम १९६७ ची अंमलबजावणी करणे.
२. कृषी उत्पन्न बाजार समितीच्या आवश्यकतेनुसार स्थापना करणे, उप बाजार आवारांची स्थापना करणे, कायदा अंतर्गत विहित केलेल्या शेतमालाच्या नियमा संदर्भातील अधिसूचना जारी करणे.
३. बाजार समितीच्या मुख्य व उप बाजार आवारात सर्व सोयी, सुविधा निर्माण करण्याच्या दृष्टीने मार्गदर्शन व मदत करणे.
४. कृषिविषयक पाहणी व शिफारसीसाठी नियुक्त करण्यात आलेल्या रॉयल कमिशन च्या शिफारशीप्रमाणे वा विभागाची कामाची सुरुवात १९३५ साली झाली. या योजनेअंतर्गत शेतमाला चढ-उताराची माहिती घेणे.
५. राज्यातील विपणनविषयक सेवांचा कामकाजात सुसज्जत आणण्यासाठी व कृषी मालाची विक्री व्यवस्था मजबूत करण्यासाठी विविध सुधारणांचा चालना देणे या उद्देशाने शेतकऱ्यांकडील कृषी उत्पन्नाची थेट खरेदी करण्यासाठी विविध कंपनीसंस्था यांना थेट पणनचे परवाने देणे, पणन व्यवस्थेत बदल करण्यासाठी खाजगी निर्धीची गुंतवणूक होण्याच्या दृष्टीकोनातून खाजगी बाजारांची स्थापना करणे, शेतकऱ्यांकडून थेट ग्राहकांना कृषी मालाची विक्री होण्यासाठी बाजार समितीच्या आवारात शेतकरी बाजाराची स्थापना करणे, एक किंवा अधिक बाजार आवारांमध्ये शेतमालाची थेट खरेदी करता यावी यासाठी एक परवाना (सिंगल लायसन) देणे, कराराच्या शैतीबाबत सर्व करारांचे नोंदणी करणे.

(अ) पणन सर्वेक्षण व संशोधन योजना :-

लष्करांन रॉयल कमिशन ऑफ अमीकल्चरच्या शिफारशीप्रमाणे शेतमाला किंमतीत चढ-उताराची माहिती घेणेची योजना १९३५ पासून कार्यान्वित आहे. ही कर्मचारी योजना असून सदर योजनेची प्रमुख उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत.

(१) शेती व पशु उपज वस्तुची उत्पादन व विक्री यासंबंधी माहिती गोळा करून संकलन करणे व त्यावरून वस्तुनिहाय, राज्य निहाय सर्वेक्षण अहवाल १ ते १८ तयार करणे.

(२) केंद्र व राज्य सरकार तसेच इतर अधिकारी यांचेकडून वेळोवेळी सूचित होणाऱ्या निरनिराळ्या विषयासंबंधी सर्वेक्षण अहवाल तयार करणे व वेळोवेळी लागणारी माहिती पुरविणे.

(३) खरीप रब्बी पिकांचे धोरण ठरविण्याबाबत शेतमालाची भाव विषयक माहिती तसेच शेतमालाची आवश्यक ती माहिती वाजार भाव समिती कक्ष कृषी विभाग मंत्रालय, मुंबई यांना पाठविली जाते.

(४) केंद्र शासनाने जाहीर केलेल्या निवडक शेतमालाच्या आधारभूत किंमती सर्व कृषी उत्पन्न बाजार समितींना व सर्वोच्चाना वेळोवेळी कळविल्या जातात.

ब) एकसूत्री बाजार वृत्तसंस्था योजना :-

मध्यवर्ती सरकारने सन १९५४ साली भारतातील अन्न धान्याच्या किमतीविषयक अभ्यास करण्याकरिता "शेतमाला किंमत चौकशी समिती" नेमली होती. या समितीने केलेल्या शिफारशीनुसार मध्यवर्ती सरकारने शेतमालाविषयी माहिती मिळविण्याकरिता नियंत्रित बाजारपेठा हे प्रमुख माध्यम अखत्ययमुळे त्यांचेमार्फत माहिती सरकारला त्वरित उपलब्ध होण्याकरिता सर्व राज्यातून एकसूत्रित बाजार वृत्तसंस्था योजना खालील प्रयोजनासाठी सुरु केली.

(१) आपल्या शेतमालाचा चांगला भाव वॉटे मिळू शकेल किंवा शेतमालाचे इतर बाजार पेठात फाय भाव असतात याविषयी शेतकऱ्यांना परिपूर्ण ज्ञान असावे या दृष्टीने नियंत्रित बाजारपेठातील शेतमालाचे दैनिक घाऊक बाजार भाव प्रसारित केले जातात.

(२) महाराष्ट्रातील ५६ कृषी उत्पन्न बाजार समितींचे ३५ निवडक शेतमालाचे घाऊक दैनंदिन बाजारभाव भारत सरकारला सादर केले जातात.

(३) तसेच महाराष्ट्रातील निवडक ५९ कृषी उत्पन्न बाजार समितीने निवडलेल्या ४४ शेतमालाचे साप्ताहिक घाऊक बाजारभाव भारत सरकारला सादर केले जातात.

(४) तसेच प्राप्त झालेल्या शेतमालाचे घाऊक बाजार भाव व भावक विबटलमध्ये दरमहा कृषी छाते (बाजार भाव कक्ष मंत्रालय, मुंबई) व भारत सरकार यांना सादर केले जातात.

महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळ

महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३ चे कलम ३९-अ अंतर्गत सन १९८४ साली राज्यातील बाजार समितींना

मार्गदर्शन करून त्यांचा विकास घडवून आणण्याच्या दृष्टीने महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळाची स्थापना करण्यात आलेली आहे. कृषी पणन मंडळाच्या माध्यमातून बाजार समित्यांकडून त्यांचे उत्पन्नाच्या प्रमाणात अंशदान जमा करण्याचे अधिकार आहेत.

अ.क्र.	बाजार समितीचे उत्पन्न	अंशदानाचे दर
१	रु. १.७५ लाखापेक्षा कमी	१ %
२	रु. १.७५ लाख ते रु. ३.०० लाख	२ %
३	रु. ३ लाख ते रु. १० लाख	३ %
४	रु. १० लाखापेक्षा जास्त	५ %

मा. मंत्री (पणन) हे कृषी पणन मंडळाचे पदाध्यक्ष असून मा. राज्य मंत्री (पणन) हे पदाध्यक्ष आहेत. पणन मंडळाचे इतर सदस्य खालीलप्रमाणे -

१. सहकार आपुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
२. कृषी आपुक्त, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
३. नाबार्ड प्रतिनिधी.
४. भारत सरकारचे कृषि पणन सल्लागार किंवा त्यांचा प्रतिनिधी.
५. राज्य शासनाने महसूल विभागातील प्रत्येकी एक याप्रमाणे बाजार समितीच्या सभापतीमधून नामनिर्देशित करावयाचे ६ सदस्य.
६. अध्यक्ष, महाराष्ट्र राज्य बाजार समिती सहकारी संघ.
७. पणन संचालक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
८. कार्यकारी संचालक, म. रा. कृषि पणन मंडळ-सदस्य सचिव.

राज्यामध्ये एकूण ३०४ बाजार समित्या आहेत. शासनाचे दि. ०३.०२.२००१ व दि. २८.८.२०१४ च्या शासन निर्णयाप्रमाणे उत्पन्नावर आधारित खालील ०४ वर्गांत बाजार समितीची वर्गवारी करून आस्थापना खर्चाची मर्यादा ठरवून दिलेली आहे. तसेच क व ड वर्गाय कृषि उत्पन्न बाजार समितीच्या आस्थापना खर्चांमध्ये १०% वाट करण्याबाबत कार्यकारी संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळ, पुणे यांना बाजार समित्यांची आर्थिक परिस्थिती तपासून निर्णय घेण्याचे अधिकार दिले आहेत. सन २०२४-२५ या वर्षातील बाजार समित्यांची वर्गनिहाय संख्या खाली नमूद केली आहे.

शासन निर्णय दिनांक १७ एप्रिल, २०२५ अन्वये राज्यात एकूण ३५८ तालुक्यांपैकी ६८ तालुक्यांमध्ये बाजार समित्या अस्तित्वात नसल्याने मुंबई उपनगर निलंबनातील ३ तालुके वगळून उर्वरित ६५ तालुक्यांमध्ये महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३ मधील तरतूदीनुसार मा. मुख्यमंत्री बाजार समिती घेऊन अंतर्गत तालुका स्तरावर नवीन बाजार समित्या स्थापन करण्याचा तत्त्वतः निर्णय घेण्यात आला आहे.

अ. क्र.	वर्गवारी	उत्पन्न मर्यादा	आस्थापना खर्चाची मर्यादा	बाजार समित्यांची संख्या
१)	अ****	रु. २५ कोटीचे धर	४५%	७
	अ****	रु. १० कोटी ते रु. २५ कोटी	४५%	१३
	अ***	रु. ५ कोटी ते रु. १० कोटी	४५%	३०
	अ**	रु. २.५० कोटी ते रु. ५ कोटी	४५%	६६
	अ*	रु. १ कोटी ते रु. २.५० कोटी	४५%	९०
२)	'ब'	रु. ५० लाख ते १ कोटी	५०%	४४
३)	'क'	रु. २५ लाख ते ५० लाख	५०%	२८
४)	'ड'	रु. २५० लाखापेक्षा कमी उत्पन्न	६०%	२६
			एकूण	३०४

बाजार समित्यांच्या विकासाकरिता निधी उपलब्ध करून देण्याबरोबरच महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळ खालील महत्त्वाची कामे करीत आहे.

१) निर्यात सुविधा केंद्रावरून कृषिमाल निर्यात :-

राज्यातून फळे व भाजीपाला निर्यातीत वाढ होणेकामी अंतरराष्ट्रीय पातळीवरील निकष पूर्तता करणारे ४५ निर्यात सुविधा केंद्राची उभारणी केंद्र व राज्य शासनाच्या सहाय्याने कृषि पणन मंडळामार्फत राज्यामध्ये करण्यात आलेली आहे.

२) सदर सुविधा केंद्रावरून निर्यात व देशांतर्गत विक्रीसाठीही मालाची हाताळणी केली जाते. सन २०२६-२७ मध्ये सुविधा केंद्रावरून अंदाजित २५,००० मे. टन शेतमाल निर्यात करण्यात येईल. सदर शेतमाल नेदरलँड, अमेरीका, रशिया, थायलँड, इराण, मलेशिया, सिंगापूर, कॅनडा, जर्मनी, नेपाळ, जपान, यु.के., आखाती देश दुबई, श्रीलंका व युरोपीयन देश या देशांना निर्यात करण्यात येईल.

३. सदर सुविधा केंद्रावरून सन २०२५-२६ मध्ये देशांतर्गत विक्रीसाठी १६,००० मे. टन शेतमाल हाताळणी करण्यात येईल. सदर शेतमाल मुंबई, गोवा, कोलकाता, पुणे, नाशिक, दिल्ली, बंगलुरु, हैद्राबाद व इतर महत्त्वाच्या बाजारपेठांमध्ये विक्रीसाठी पाठवण्यात येईल.

४. सदर केंद्राचे संचालनामुळे कुशल व अकुशल रोजगार निर्मित होऊन सुविधा केंद्रावर १६० कुशल व ७०० अकुशल असे एकूण ८६० जणांना प्रत्यक्ष रोजगार मिळालेला आहे. तसेच अप्रत्यक्ष रोजगारही मोठ्या प्रमाणात स्थानिक ठिकाणी निर्माण होईल.

१. राज्याचे कृषि निर्यात धोरण :-

केंद्र शासनाच्या कृषी निर्यात धोरणामध्ये नमूद केलेनुसार, राज्याचे स्वतंत्र कृषी निर्यात धोरण तयार करणेसाठी शासनामार्फत मा. आपुक्त, कृषी यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती गठीत करण्यात आली होती, सदर समितीने राज्याचे कृषि निर्यात धोरणाचा मसुदा तयार केला असून राज्य शासनास सादर करण्यात आला आहे.

महाराष्ट्र राज्याच्या कृषि निर्यात धोरणाची उद्दिष्टे :-

- १) महाराष्ट्र राज्य हे कृषि निर्यातीचे प्रमुख केंद्र तयार करणे.
- २) कृषी निर्यातांमध्ये उद्योजकता विकास.
- ३) नवनवीन उच्चमूल्य व मूल्यवृद्धीत कृषिमालाची नवनवीन देशांमध्ये निर्यातवृद्धी करणे.
- ४) स्वदेशी, सैद्धीय, पारंपारिक कृषी व अन्न पदार्थांचे निर्यातवृद्धी.
- ५) कृषि निर्यातमधील विविध घटकांचे क्षमतावृद्धी.
- ६) निर्यातवृद्धीकरिता पायाभूत सुविधा उभारणे व उपलब्ध सुविधांचा वापर वाढविणे.
- ७) बाजार विकास, सॅनिटरी व फायटोसॅनिटरी बाबो तसेच क्लस्टर अंमलबजावणीकरीता संस्थात्मक यंत्रणा तयार करणे.

राज्याच्या कृषी निर्यात धोरणांतर्गत पायाभूत सुविधा व बाह्यवृद्धीकरिता सहकार्य, निर्यातवृद्धीसाठी सर्घसमावेशक प्रयत्न, क्लस्टर विकास कार्यक्रम, अंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेच्या भागणीनुसार पदार्थ विकास (मूल्यवृद्धी) सैद्धीय कृषिमाल व आधारीत मूल्यवृद्धीत पदार्थ व भौगोलिक म्हातकून प्राप्त कृषिमालाची निर्यात, सर्व घटकांचे क्षमता वोधणी, बाजार विकास, निर्यातमध्ये छाजणी गूंतवणुकाधारकांचा सहभाग, व्यवसायाचे सुलभीकरण व माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर, नाशवंत कृषिमालाकरीता समुद्र प्रोटोकॉल विकसित करणे, राष्ट्रीय/अंतरराष्ट्रीय तज्ञांची नियुक्ती, पिक्चरच्या निर्यातक्षम प्रजातींचे आयत, ट्रेसिबिलिटी, संशोधन व विकास, किडमुक्त क्षेत्र घोषित करणे इ. कामकाज प्रस्तावित करण्यात आलेले आहे.

राज्याचे कृषि निर्यात धोरणांचे अंमलबजावणी करणेकरीता २१ क्लस्टर व क्लस्टरनिहाय क्लस्टर फॅसिलिटेशन सेल अंतिम करणेत आलेला आहे.

यामध्ये केळी, डाळींब, हापूस जांबा, केसर जांबा, संत्रा, द्राक्षे, कांदा, काजू, फुले, बेदाणा, भाजीपाला, खिगर बासमती तांदूळ, डाळी, तृणधान्ये, तेलबोंबा, गुळ, मसाले (लाल तिखट) हळद, दुग्धजन्य पदार्थ, मत्स्यजन्य पदार्थ, प्राणिजन्य पदार्थ या क्लस्टरसं चा समावेश आहे. क्लस्टर पातळीवरील क्लस्टर फोसिलिटेशन सेल निर्घात यादीविषयासाठी आवश्यक असलेल्या कामकाजाची गरज समजून घेऊन अंमलबजावणी करेल. क्लस्टरनिहाय बैठका, प्रशिक्षणे व वाद्य सेलर मॉॅटचे आयोजन करण्यात येत आहे.

३. निर्घात वृध्दीकरिता योजना :-

निर्घात विभागासमर्पित राखलेली विविध कृषिमात्राच्या निर्घातवृध्दीकरिता योजना राबविण्यात येत आहे. या योजनेनुसार कृषि मालाच्या निर्घातकरिता नव्याने खुल्या झालेल्या देशांकरिता समुद्रमार्गे वाहतुकीसाठी प्रति कंटेनर रु. ५०,०००/- अनुदान अदा करण्यात येते.

४. हॉर्टिकल्चर एक्सपोर्ट ट्रेनिंग कोर्स :-

मुख्यतः राज्यातील शेतकरी त्वांचे गट, सहकारी संस्था व शेतकरी उत्पादक कंपन्यांना उत्पादित कृषिमात्रा निर्घात करता आला पाहिजे हे उद्दिष्ट समोर ठेवून कृषि पणन मंडळामार्फत प्रती महिना हॉर्टिकल्चर एक्सपोर्ट ट्रेनिंग कोर्स चालविण्यात येत आहे. या हॉर्टिकल्चर एक्सपोर्ट ट्रेनिंग कोर्सच्या १२० वेंचेस आयोजित करण्यात आल्या. सदर कोर्समार्फत ३,१४२ प्रशिक्षणाधीना प्रशिक्षित करण्यात आले आहे. यामधून सुमारे ३७० प्रशिक्षणाधीनी कृषिमात्रा निर्घातामध्ये कामकाज सुरु केले आहे. सन २०२६-२७ मध्ये एकूण २८ प्रशिक्षणाच्या माध्यमातून ७०० प्रशिक्षणाधीना प्रशिक्षित करण्यात येईल.

शेतमाल तारण कर्ज योजना :

शेतकऱ्यांना असलेल्या आर्थिक गरजेपोटी तसेच स्थानिक पातळीवरील शेतमाल साठवणुकीच्या पुरेश्या सुविधा नसल्यामुळे शेतमालाचे काढणी हंगामात मोठ्या प्रमाणात शेतमाल बाजारपेठेत विक्रीसाठी येतो. साहजिकच शेतमालाचे बाजारभाव खाली येतात. सदर शेतमाल साठवणूक करून काही कालावधीनंतर बाजारपेठेत विक्रीसाठी आणल्यास त्या शेतमालास जादा बाजारभाव मिळू शकतो. तेव्हा शेतकऱ्यांना त्यांच्या शेतमालासाठी योग्य भाव मिळाल्या या दृष्टीकोणातून कृषि पणन मंडळ सन १९९०-९१ पासून शेतमाल तारण कर्ज ही योजना राबवित आहे. या योजनेमध्ये तूर, मूग, उडिद, सोयाबीन, सूर्यफूल, चना, भात (धान), करडई, ज्वारी, बाजरी, मका, गहू, वाघ्या घेवडा (राजमा), काजू बी, बेदाणा, सुपारी व हळद या १७ शेतमालाचा समावेश करण्यात आलेला असून या योजनेअंतर्गत

शेतकऱ्याला बाजारसमित्यांच्या गोदामात तारणात ठेवलेल्या शेतमालाच्या एकूण किमतीच्या ७५ टक्के पर्यंत रक्कम ६ महिने (१८० दिवस) कालावधीसाठी वार्षिक ६ टक्के व्याज दराने तारण कर्ज देण्यात येते. या योजनेअंतर्गत राज्य अथवा केंद्रीय वखार महामंडळाच्या गोदाम पावतीवरही शेतकऱ्यांना तारण कर्ज उपलब्ध करून देण्यात येते. सदर योजना बाजार समित्यांमार्फत राबविली जात असून सहा महिन्यांचे आत तारण कर्जाची परतफेड करणाऱ्या बाजार समित्यांना १ किंवा ३ टक्के प्रोत्साहनपर व्याज सवलत अनुदान देण्यात येते. विहीत मुदतीत तारण कर्जाची परतफेड न केल्यास बाजारसमिती व्याज सवलतास पात्र होत नाही. तारण कर्जासाठी १८० दिवसाचे पुढील सहा महिन्यासाठी ८ टक्के व त्या नंतर १२ टक्के व्याज दराने व्याजाची आकारणी करण्यात येते.

शेतमाल तारण कर्ज योजनेची प्रमुख वैशिष्ट्ये, अटी व शर्ती खालीलप्रमाणे -

- शेतमाल तारण कर्ज योजनेअंतर्गत फक्त उत्पादक शेतकऱ्यांचाच शेतमाल स्विकारला जातो. व्यापाऱ्यांचा शेतमाल या योजनेअंतर्गत स्विकारला जात नाही.
- प्रत्यक्षात तारण ठेवलेल्या शेतमालाची किंमत ही त्या दिवसाचे बाजारभाव किंवा शासनाने जाहीर केलेली खरेदी किंमत यापैकी जी कमी असेल ती ठरविण्यात येते.
- तारण कर्जाची मुदत ६ महिने (१८० दिवस) असून तारण कर्जाचा वार्षिक व्याज दर ६ टक्के आहे.
- तारण कर्जाची १८० दिवस मुदतीत परतफेड केल्यास बाजार समितोस पणन मंडळकडून १ % किंवा ३ % व्याज प्रोत्साहनपर अनुदान देण्यात येते. मुदतीत कर्ज परतफेड न केल्यास व्याज सवलत नाही.
- स्वनिधोनून तारण कर्जाचे वाटप करणाऱ्या बाजार समितोस तिने वाटप केलेल्या कर्ज रकमेवर १ % किंवा ३ % प्रोत्साहनपर व्याज सवलत अनुदान.
- ६ महिने (१८० दिवस) मुदतीनंतर सहा महिन्यांसाठी ८ टक्के व्याज दर व त्याचे पुढील सहा महिन्यांकरिता १२ टक्के व्याज आकारणी केली जाते.
- तारण ठेवलेल्या शेतमालाची साठवणूक, देखरेख व सुरक्षा बाजार समिती विनामुल्य करते.
- तारणातील शेतमालाचा विमा उतरविण्याची जबाबदारी संबंधित बाजार समितीची राहते.
- राज्य अथवा केंद्रीय वखार महामंडळाच्या गोदाम पावतीवरही बाजार समित्यांकडून तारण कर्ज उपलब्ध करून देण्यात येते.

शेतमालाच्या प्रकारानुसार तारण कर्जाची मुदत व व्याजदर

अ. क्र.	शेतमाल प्रकार	कर्जवाटपाची मर्यादा	मुदत	व्याजदर
१)	सोयाबीन, तूर, मूग, उडिद, चना, भात (धान), करडई, सूर्यफूल, हळद, ज्वारी, बाजरी, मका व गहू	एकूण किमतीच्या ७५ टक्के रक्कम (प्रचलित बाजारभाव किंवा किमान आधारभूत किंमत यापैकी कमी असेल त्या दराने होणाऱ्या एकूण किमतीच्या)	६ महिने	६%
२)	वाघ्या घेवडा (राजमा)	एकूण किमतीच्या ७५ टक्के रक्कम किंवा रु. ३०००/- प्रति क्विंटल यापैकी कमी असणारी रक्कम	६ महिने	६%
३)	काजू बी व सुपारी	एकूण किमतीच्या ७५ टक्के रक्कम किंवा १०० प्रति किलो यापैकी कमी असणारी रक्कम	६ महिने	६%
४)	बेदाणा	एकूण किमतीच्या कमाल ७५ टक्के किंवा नास्तोत जास्त रु. ७५००/- प्रति क्विंटल यातील कमीअसणारी रक्कम	६ महिने	६%

आंतरराज्य शेतमाल व्यापार : रस्ते वाहतूक अनुदान योजना :-

• फळे आणि भाजीपाला उत्पादनात महाराष्ट्र अग्रेसर आहे. महाराष्ट्रातून शेतमालाच्या आंतरराज्याय व्यापारामे घालना देण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळाच्या आंतरराज्य शेतमाल व्यापार : रस्ते वाहतूक अनुदान योजना दिनांक ०९.१०.२०१८ रोजी सुरु करण्यात आलेली आहे. या योजने अंतर्गत दिनांक ३१ मार्च २०२६ पर्यंत देशांतर्गत रस्ते वाहतूक भाड्यामध्ये अनुदान (Transport Subsidy) देण्यात येणार आहे.

या योजने अंतर्गत प्रत्यक्ष वाहतूक केलेल्या अंतरानुसार खालीलप्रमाणे अनुदान देय असेल.

अ.क्र.	अंतर	देय अनुदान
१.	किमान ३५० ते ७५० कि.मी.	वाहतूक खर्चाच्या ५० टक्के अथवा पध्दत कमालमर्यादा रु. २०,०००/- यापैकी जो रक्कम कमी असेल तो रक्कम.
२.	किमान ७५१ ते १००० कि.मी.	वाहतूक खर्चाच्या ५० टक्के अथवा पध्दत कमालमर्यादा रु. ३०,०००/- यापैकी जो रक्कम कमी असेल तो रक्कम.
३.	१००१ ते १५०० पर्यंत कि.मी.	वाहतूक खर्चाच्या ५० टक्के अथवा कमालमर्यादा रु. ४०,०००/- यापैकी जो रक्कम कमी असेल तो रक्कम.
४.	१५०१ ते २००० कि.मी.	वाहतूक खर्चाच्या ५० टक्के अथवा पध्दत कमालमर्यादा रु. ५०,०००/- यापैकी जो रक्कम कमी असेल तो रक्कम.
५.	२००१ किमी किंवा त्यापेक्षा जास्त अंतरासाठी	वाहतूक खर्चाच्या ५० टक्के अथवा कमालमर्यादा रु. ६०,०००/- यापैकी जो रक्कम कमी असेल तो रक्कम.
६.	सिक्कीम, आसाम, अरुणाचलप्रदेश, नागालँड, मणिपूर, मिझोराम, मेघालय व त्रिपुरा या राज्यासाठी	वाहतूक खर्चाच्या ५० टक्के अथवा कमालमर्यादा रु. ७५,०००/- यापैकी जो रक्कम कमी असेल रक्कम.

सादर योजनेच्या अटी व शर्ती कृषि पणन मंडळाच्या www.msamh.com या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहेत. योजनेअंतर्गत कामकाज सुरु करणेपूर्वी पणन मंडळाची पूर्व मान्यता घेणे आवश्यक असून प्रस्ताव महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळाच्या संबंधीत विभागीय कार्यालयकडे सादर करणे आवश्यक आहे.

भौगोलिक चिन्हांकन / मानांकन

राज्यातील भौगोलिक मानांकन प्राप्त कृषि उत्पादनांचे प्रचार, प्रसिध्दी, नोंदणी व मूल्य साखळी विकसित करणेसाठीच्या योजनांचा तपशील खालीलप्रमाणे

योजना क्र. (१) भौगोलिक चिन्हांकन / मानांकन प्राप्त कृषि उत्पादनांचे प्रचार व प्रसिध्दीसाठी प्रशिक्षण कार्यक्रमाचे आयोजनासाठी अनुदान योजना.

लाभार्थी :- भौगोलिक मानांकन प्राप्त उत्पादनांचे मालकी असणाऱ्या संस्था
लाभाचे स्वरूप :- एक दिवसीय प्रशिक्षणाचे आयोजनासाठी कमाल मर्यादा रुपये १०,०००/- प्रती प्रशिक्षण (किमान १०० शेतकऱ्यांसाठी) प्रशिक्षण सहिह्य अनुपंगीक खर्चासाठी

योजना क्र. (२) भौगोलिक चिन्हांकन / मानांकन नोंदणीसाठी शेतकऱ्यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी नोंदणी शुल्कासाठी अनुदान योजना.

लाभार्थी :- उत्पादक शेतकरी (भौगोलिक मानांकन असणाऱ्या संस्थेच्या माध्यमातून.

लाभाचे स्वरूप :- भौगोलिक मानांकन नोंदणीसाठी शासकीय नोंदणी शुल्का पोटी येणाऱ्या ५०% अथवा प्रती लाभार्थी कमाल रुपये २००/- मर्यादेपर्यंत अनुदान शेतकऱ्यांसाठी संबंधीत कृषि उत्पादनाचे मालकी असणाऱ्या संस्थेला देण्यात येईल.

योजना क्र. (३) भौगोलिक चिन्हांकन / मानांकन नोंदणी प्राप्त उत्पादनांचे मूल्य साखळी विकसित करण्यासाठी प्रोत्साहन अनुदान योजना.

उद्देश :- भौगोलिक मानांकन नोंदणीकृत नैसर्गिक गुणवत्ता असलेली उत्पादने प्राहकपर्यंत पोहोचविणे, भेसळीला प्रतिबंध करणे, विशिष्ट भौगोलिक क्षेत्रात उत्पादित होणारी उत्पादने चिन्हांकन विज्ञान करणेसाठी वाजार विकसाकरीत (सुयोग्य पैकिंग, लेबलिंग, ब्रँडिंग, वास्कोड, वेबसाईट विकास इ.) अर्थसहाय्य करणे.

लाभार्थी :- भौगोलिक मानांकन प्राप्त उत्पादनांचे मालकी असणारी संस्था.
स्वरूप :- उत्पादनांच्या वाजार विकसाकरीत (सुयोग्य पैकिंग, लेबलिंग, ब्रँडिंग, वास्कोड, वेबसाईट विकास इ.) येणाऱ्या खर्चाच्या ५०% जास्तीत जास्त रक्कम रुपये ३,००,०००/- पर्यंत अर्थसहाय्य कृषि उत्पादनांचे मालकी असणाऱ्या संस्थेला देण्यात येईल.

योजना क्र. (४) कृषि पणन मंडळाच्या फळे व कृषिमाल महोत्सव उपक्रमांमधील भौगोलिक चिन्हांकन / मानांकन उत्पादनांच्या स्टॉलकरीत अर्थसहाय्य योजना
स्वरूप :- प्रति स्टॉल रु. ३०००/- अर्थसहाय्य

उपरोक्त चारही योजनांचे प्रस्ताव संबंधीत संस्था / शेतकरी यांनी कार्यक्षेत्र लक्षात घेवून महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळाच्या संबंधीत विभागीय कार्यालयाकडे सादर करावेत.

आशिवाई विकास बँक अर्थसहाय्यित "महाराष्ट्र अॅग्रीविझनेस नेटवर्क" (MAGNET) प्रकल्प

महाराष्ट्र शासनाच्या आशिवाई विकास बँक अर्थसहाय्यित महाराष्ट्र अॅग्रीविझनेस नेटवर्क (मॅग्नेट) हा प्रकल्प राबविण्यात येत आहे. राज्यातील डाळीव, कळी, संज, मोसंबी, सिताफळ, पेरू, चिकू, स्ट्रॉबेरी, भेंडी, अंबा, कानू, पडकळ, लिंबू व मिरची (हिरवी व लाल) या १४ फळभाज्या व फुलांच्या उत्पादन मूल्य साखळ्यांमध्ये खानगी गुंतवणूक आकर्षित करून शेतकऱ्यांच्या संघटना फळे व भाज्यांमधील काढणीपर्यंत नुकसानी कमी करणे व त्यांची साठवण क्षमता वाढविणे, माणगीप्रमाणे मालाच्या पुरवठ्याचे नियोजन करणे आणि शेतकरी उत्पादक संस्थांचा मूल्यसाखळीत सहभाग वाढविणे ही प्रकल्पाची मुख्य उद्देहे आहेत. मॅग्नेट प्रकल्प राज्यातील सर्व जिल्हांमध्ये राबविण्यात येत आहे.

प्रकल्प अंमलबजावणीचा कालावधी ६ वर्षांचा आहे. प्रकल्पाचे तीन मुख्य घटक असून यामध्ये घटक १ अंतर्गत निवडण्यात आलेल्या १४ फळांपादन पिकांमध्ये व फूल पिकांमध्ये कामकाज करत असलेल्या शेतकरी उत्पादन संस्थांना उत्पादकता व गुणवत्ता पुर्तता करणे इ.विषयी प्रशिक्षण देण्यात येत आहे. घटक २ अंतर्गत शेतकरी उत्पादक संस्थांना आणि मूल्य साखळी गुंतवणूकदारांना काढणीपर्यंत पायाभूत सुविधा उभारणीसाठी पात्र प्रकल्प किमतीच्या कमाल ६० टक्क्यांपर्यंत अर्थसहाय्य देण्यात येते. तसेच शेतकरी उत्पादन संस्था व मूल्य साखळी गुंतवणूकदार यांचे शंभसे भांडवल व मध्यम मूदत कर्जांचे गरज भागविण्यासाठी भागीदारी तत्वावर संस्थांमार्फत सवलतीच्या व्याजदरात कर्ज उपलब्ध करून देण्यात येत आहे.

घटक ३ : अंतर्गत महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळाच्या सुविधांचे विस्तारोत्करण, आधुनिकीकरण, नवीन सुविधांची उभारणी आणि राष्ट्रीय सुगोपण्यात तंत्रज्ञान संस्थेचे बळकटीकरण करण्यात येत आहे. मॅगनेट प्रकल्पाचा वित्तोप आराखडा एकूण १४२.९ दशलक्ष अमेरिकन डॉलर एवढ्या रकमेचा आहे. यामध्ये आशियाई विकास बँक हिस्सा १०० दशलक्ष अमेरिकन डॉलर एवढा असणार आहे.

या प्रकल्पांतर्गत सन २०२२-२३ मध्ये रु. ९६८८.९० लाख व सन २०२३-२४ मध्ये रु. १९९३२.०७ लाख व २०२४-२५ मध्ये रु. २३७४७.३७ लाख निधी खर्च करण्यात आलेला आहे.

सदर प्रकल्पासाठी सन २०२५-२६ या चालू आर्थिक वर्षासाठी रु. २८०.०० कोटी निधी अर्थसंकल्पित झालेला आहे. सदर निधीपैकी शासन निर्णय दि. ०४ जून, २०२५ अन्वये रु. १६४.६० कोटी निधी वितरित करण्यात आलेला आहे.

राज्यातील कृषि उत्पन्न बाजार समित्यांमध्ये राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज शेतकरी भवन बांधणे :

दिनांक १९,१२,२०२३ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये या योजनेअंतर्गत ज्या कृषि उत्पन्न बाजार समितींमध्ये शेतकरी भवन उपलब्ध नाही तेथे नवीन शेतकरी भवन बांधण्यासाठी बाजार समित्यांच्या उत्पन्नाच्या व्ययवारीनुसार गट-अ वर्ग व गट-ब वर्ग बाजार समितीसाठी अंदाजित खर्चाच्या ५०%, व गट-क व गट-ड वर्ग बाजार समित्यांसाठी अंदाजित खर्चाच्या ७०% शासन अनुदान देण्यात येणार आहे. तसेच या योजनेअंतर्गत अस्तित्वातील शेतकरी भवनाच्या दुरुस्तीसाठी येणाऱ्या अंदाजित खर्चाच्या २५% तसेच जास्तीत जास्त १५ लाखांच्या मर्यादेत संबंधित कृषि उत्पन्न बाजार समित्यांना शासनाकडून अनुदान देण्यात येणार आहे. या योजनेसाठी एकूण अंदाज रु. १३२.४८ कोटी खर्च येणार आहे. सन २०२५-२६ या आर्थिक वर्षासाठी सदर योजनेसाठी रु. १०.०० कोटी निधी अर्थसंकल्पित झालेला आहे.

शासन निर्णय दि. ०८-१०-२०२५ अन्वये सदर योजनेस सन २०२६-२७ व २०२७-२८ या २ आर्थिक वर्षांसाठी मुदतवाढ देण्यात आली आहे.

महाराष्ट्र राज्य काजू मंडळ :

सहकार पणन व वस्त्रोद्योग विभागाच्या दिनांक १६.५.२०२३ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये राज्यातील काजू फळ पिकण्याच्या विकाससाठी **महाराष्ट्र राज्य काजू मंडळ** स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. सदर काजू मंडळ काजूचा Promotional processing, Value addition and Marketing या क्षेत्रात काम करणार आहे. काजू मंडळाचे मुख्यालय येथील जिल्हा सिंधुदुर्ग येथे असून विभागीय कार्यालय रत्नागिरी, चंद्रगड, जि. कोल्हापूर आहेत. राज्य शासनाने दिनांक २६-८-२०२५ रोजीच्या शासन निर्णयाद्वारे काजू मंडळाचे वाशी नवी मुंबई येथे कार्पोरेट ऑफिस सुरू करणेस मान्यता देण्यात आली आहे. काजू मंडळासाठी सन २०२४-२५ या आर्थिक

वर्षाकरिता रु. ५० कोटी इतकी तरतूद भागभांडवलासाठी मंजूर करण्यात आली आहे. तथापि, यापैकी रु. ४.०० कोटी भागभांडवल प्राप्त झाले असून यातून प्रशासकीय बाबींवर खर्च करणेत येत आहे. सन २०२५-२६ या आर्थिक वर्षाकरिता रु. ५.०० कोटी काजू मंडळ भांडवलाकरिता मंजूर झालेले आहेत.

राज्यातील काजू उत्पादक शेतकऱ्यांना काजू बी साठी शासन अनुदान देणे :

सन २०२४ च्या काजू हंगामासाठी राज्यातील काजू उत्पादक शेतकऱ्यांना प्रती किलो काजू बी साठी रु. १० या प्रमाणे किमान ५० किलो व कमाल २००० किलो या मर्यादेत शासन अनुदान देण्यासाठी रु. २७९ कोटी इतक्या खर्चास दिनांक ०९.०७.२०२४ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आली आहे. या निर्णयान्वये कोकणातील सुमारे १.३९ लक्ष काजू उत्पादक शेतकऱ्यांना लाभ मिळेल. सदर योजनेसाठी सन २०२४-२५ या वर्षी रु. १० कोटी निधी मंजूर झालेला आहे. राज्यातील काजू उत्पादक शेतकऱ्यांना काजू बी साठी शासन अनुदान देणे या योजनेसाठी दि. २-४-२०२५ रोजी शासनामार्फत महाराष्ट्र राज्य काजू परिषदेच्या बँक खात्यात ठेव जमा करणेत आलेला आहे. तसेच शासन निर्णय दि. १-१०-२०२५ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार ३३० लाभार्थीकरिता रु. ३८.८८ लाख निधी मंजूर करणेत आलेला असून तो निधी काजू मंडळाकडे प्राप्त झालेला असून अनुदान वितरित करणेबाबत कार्यवाही सुरू आहे.

नागपूर, काटोल व कळमेखर जि. नागपूर, मोर्शी, जि. अमरावती, संग्रामपूर जि. बुलढाणा येथे आधुनिक संज्ञा प्रक्रिया केंद्र उभारणे :-

संज्ञा फळाची काढणी पर्याय हाताळणी नुकसान कमी करण्यासाठी व संव्यावर प्रक्रिया करून उपपदार्थ तयार करण्यामुळे संज्ञाचे मूल्यवर्धन होण्यास फायदा होणार असल्याने नागपूर, काटोल व कळमेखर, जि. नागपूर, मोर्शी जि. अमरावती व संग्रामपूर, जि. बुलढाणा येथे आधुनिक संज्ञा प्रक्रिया केंद्रे उभारणीसाठी अंदाजे रु. ४० कोटी किंमतीच्या प्रकल्पांना दिनांक २७.१२.२०२३ च्या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आली. यासाठी प्रकल्प पुर्तोनंतर प्रकल्प किंमतीच्या ५०% शासन अनुदान देण्यात येणार आहे. सदर योजनेसाठी सन २०२४-२५ या चालू वर्षी रु. १० कोटी निधी मंजूर झालेला आहे. या योजनेतर्गत प्राथमिक प्रक्रिया प्रकल्प उभारणीकरिता पात्र ५ संस्थांचे प्रस्ताव राज्य शासनास मंजूरकरिता पाठविणेत आलेले आहेत. या ५ प्रकल्पांकरिता योजनेतून प्रती प्रकल्प रु. २ कोटी प्रमाणे रु. १० कोटी अनुदान मंजूर होणे अपेक्षित आहे.

शासनाने दि. ८-१०-२०२५ रोजीच्या शासन निर्णयाद्वारे या योजनेस सन २०२५-२६ व २०२६-२७ या दोन आर्थिक वर्षांसाठी मुदत वाढ दिलेली आहे. तसेच योजनेच्या स्वरूपात अनुषंगिक बदल करून या योजनेतर्गत उपपदार्थ निर्मिती प्रकल्प रद्द करून ८ प्राथमिक प्रक्रिया प्रकल्प व ५ दुय्यम प्रक्रिया प्रकल्प उभारणीस मान्यता दिलेली आहे.

महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ

महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळाची स्थापना महाराष्ट्र राज्य वेअरहोसिंग कायदा १९६२ अंतर्गत झालेली आहे. महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळाकडून राज्यात विक्रीद्वारा गोदामे बांधून शासकीय पध्दतीने शेतमालाची, रास्त धान्य दुकरनासाठी लागणाऱ्या धान्याची व रासायनिक खतांची साठवणूक केली जाते. महामंडळाचे अधिकृत भागभांडवल रु. १५०० लाख आहे. महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळाची प्रगती व कार्ये खालील तपशीलाप्रमाणे आहे. वखार महामंडळाच्या गोदामात शेतकरी तसेच व्यापाऱ्यांचा माल साठविला जातो.

राज्य वखार महामंडळाची प्रगती व कार्ये

(दिनांक ३१-३-२०२५ अखेर)

अ. क्र.	तपशील	(रु. लाखात)
		२०१४-१५
१)	अधिकृत भागभांडवल	८७१.१२
२)	राज्य शासनाचे भागभांडवल	४३५.५६
३)	केंद्रीय वखार महामंडळाचे भागभांडवल	४३५.५६
४)	साठवण क्षमता (मे.ट.)	१७.२०
५)	गोदामांची संख्या	९८५
६)	क्षमता बापर (मे.टन)	११.०८
७)	एकूण (मे.ट.)-तपशील खालीलप्रमाणे	
	शासन (ला.मे.ट.) कृषी	०.३४
	कृषी सहकारी संस्था (ला.मे.ट.) खते	०.२१
	शेतकरी (ला.मे.ट.)	०.६६
	व्यापाऱ्यांची (ला.मे.ट.) इतर	१.४८
	खाजगी व्यक्ती (ला.मे.ट.)	१.२१
	शासन ऑगकृत (ला.मे.ट.)	५.७२
	नाफेड	१.४६
८)	निव्वळ नफा (रु.)	३१६५.०८
९)	लाभांश (रुपये)	१५८.२६

सहकारी गोदामे-

सहकारी क्षेत्रात गोदामे बांधण्यासाठी खालील ३ प्रकल्प राबविण्यात आले.

(१) ग्रामीण गोदामांचे राष्ट्रीय जाळे-

सदर योजना १९८०-८१ पासून राबविण्यात आली होती. त्या योजनेखाली बांधकाम किमतीच्या ५०% रक्कम राज्य व केंद्र शासन यांचेकडून समप्रमाणात अनुदान स्वरूपात प्राप्त झाली. उर्वरित ५०% रक्कम संस्थांनी अर्धे पुरवठा करणाऱ्या संस्थेकडून कर्ज म्हणून उभे करावयाचे होते. सदरहू योजनेखाली ३०-६-९६ पर्यंत बांधलेल्या गोदामांचा तपशील खालीलप्रमाणे

अ.क्र.	तपशील	गोदामांची संख्या	साठवणूक क्षमता (मे. टन लाख)
१)	प्राथमिक शेती सहकारी संस्था	०	०
२)	कृषी उत्पन्न वाजार समिती	०	०
३)	शिखर पणन संस्था	०	०
४)	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	१०१२	१७.११
	एकूण	१०१२	१७.११

उपरोक्त योजना दि. १-३-१९९२ पासून केंद्र शासनाने राज्य शासनास हस्तांतरित केली. त्यानंतर सदरहू योजनेखाली अर्धसहाय्य देण्यात आलेले नाही.

(२) राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम योजना क्र. २ :- गोदाम बांधण्यासाठी ही योजना १९८१-८२ साली सुरू झाली व १९८७-८८ या वर्षात संपुष्टात आली. सदरची योजना महाराष्ट्र राज्य भूविकास वक्रेमार्फत राबविण्यात आली आहे. सदरहू योजनेअंतर्गत लाभार्थी संस्थांना खालीलप्रमाणे अर्धसहाय्य प्राप्त झाले.

१. रा.स.वि.म.कडून राज्य शासनाने मिळालेल्या कर्जातून संस्थांना दिलेले भागभांडवल	२५%
२. राज्य शासनाचे भागभांडवल	२०%
३. संस्थांनी स्वतः उभा करण्याचा निधी	५%
४. राज्य भूविकास वक्रेमार्फत कर्ज	५०%

या योजनेअंतर्गत पूर्ण झालेल्या १३५० गोदामांचा तपशील खालीलप्रमाणे

अ.क्र.	तपशील	गोदामांची संख्या	साठवणूक क्षमता (मे. टन) लाखात	गोदाम कोणाच्या क्षमता
१)	विविध कार्यकारी सहकारी संस्था	९३५	१.३९	
२)	पणन सह संस्था	३७२	४.७३	
३)	शिखर पणन संस्था	४३	१.१९	
एकूण		१३५०	७.३१	

केंद्र शासनाने २० व्या पंचवर्षिक योजनेमध्ये ग्रामिण योजनेचा समावेश केला असून ही योजना सन २००८ पर्यंत अंमलात राहिल.

सहकारी कृषि पणन संस्था :

राज्यामध्ये महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघ मुंबई ही शिखर पणन संस्था काम करीत आहे. दिनांक ३१.३.२०२५ अखेर राज्य पणन महासंघाची माहिती खालीलप्रमाणे -

व्यय	दि. ३१ मार्च २०२५ (रु. लाखात)
सभासद भागभांडवल	१०१.६७
एकूण भागभांडवल	१३३६.७४
केंद्री शासकीय भागभांडवल	१२३५.०७
उलाढाल	४९४६५३.७३
(अ) शेतोमाल	४३४५८६.२८
(ब) शेतोस उपयोगी माल	१४३५७.०६
(क) ग्राहक वस्तु	४५७१०.३८
नफा	३४१.८६

पणन संस्थांचा आर्थिक पया भक्कम करून त्यांची कार्यक्षमता वाढविणे आवश्यक असल्याने व शेतकऱ्यांच्या शेती उत्पादन मालास चांगली किंमत मिळावी, ग्रामिण भागात नोकनोपयोगी वस्तुंचा पुरवठा करणे, शेती उत्पादनाची

आवश्यक ती यो.विधाने उपलब्ध करून देणे व सहकारी संस्थांच्या कर्जांची शेतमाल विक्रीतून वसुली जास्त जास्त करणे हे उद्देश सफल होण्यासाठी सहकारी संस्थांना राष्ट्रीय सहकारी विकास योजनेअंतर्गत भागभांडवल दिले जाते. अपेक्षित व्यवसाय वाढ रु. २० लाख होणार असल्यास अशा घांगल्या संस्थांना रु. ५ लाख भागभांडवल देण्याचे आहे. अपेक्षित वाढ रु. २० लाखापेक्षा जास्त होणार असल्यास त्या फटोमध्ये भागभांडवली अंशदान देण्यात येते. आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत पण व्यवसाय चाढोसाठी वाच आहे अशा पणन संस्थांना रु. २ लाख ते ५ लाखापर्यंत कार्यक्षमतेनुसार भागभांडवली अंशदान देण्यात येते. सदर योजना प्राथमिक, निल्हा व राज्य सहकारी पणन सहकारी संस्थांकरिता १९८७-८८ या वर्षापासून कार्यान्वित आहे. या योजनेअंतर्गत जे आर्थिक सहाय्य मिळते ते मिळाल्याच्या पाच वर्षांपासून १४ समान हप्त्यांमध्ये परत करावयाचे आहे. संस्था तोंट्यात असली तरी १२% लाभांश दिला पाहिजे अशी एक अट शासनाने विहित केली आहे, परंतु त्या आदेशावर स्थगिती घेऊन तोंट्यात असणाऱ्या संस्थांची लाभांश वसुली करणेबाबतची अट शिथिल करणेबाबत बैठक झाली आहे.

पणन संस्थांना जिल्हास्तरीय योजनेअंतर्गत भागभांडवल देण्याच्या योजना चालू असून योजनेअंतर्गत ज्या केंद्रावर शेतमाल आदक रु.१ कोटी आहे तेथील संस्थांना रु.१ लाख भागभांडवल व रु.२ कोटीचे वर आवक असेल अशा केंद्राच्या ठिकाणी असलेल्या पणन संस्थांना जास्त जास्त रु.३ लाख भागभांडवल दिले जाते. शासकीय भागभांडवल देण्यासाठी विभागनिहाय अ.ब.क अशी वर्गवारी करण्यात आलेली आहे. त्याप्रमाणे (अ) वगांत सहकारी क्षेत्रात पुढारलेला भाग येतो तेथे १:१ या प्रमाणात, (ब) वगांत सहकारी क्षेत्रातील उद्योग आहे असा भाग येतो तेथे १:२ या प्रमाणात भागभांडवल दिले जाते, व (क) वगांमध्ये सहकारी क्षेत्रात भागसलेल्या भागाचा सहभाग येतो तेथे १:१० या प्रमाणात भागभांडवल देण्याची योजना आहे. सदर योजनेअंतर्गत अर्थसहाय्य मंजुरीचे अधिकार विभागीय सहनिबंधक सहकारी संस्था घांता आहेत, निल्हा नियोजन व विकास मंडळामार्फत तरतूद उपलब्ध करून दिली जाते.

विदर्भ पणन महासंघ बर्खास्त नागपूर :-

विदर्भातील फुडील ११ निल्हातील नागपूर, मंडारा, वधा, अमरावती, अकोला, बुलढाणा, यवतमाळ, गडचिरोली, गोंदिया आणि वाशिम या ११ निल्हातील पणन प्रक्रिया व इतर पणनशी निर्गमित संस्थांवर देखरेख, मार्गदर्शन व विकास, समन्वय इ. करिता विदर्भ को-ऑप मार्केटिंग सोसायटी लि. नागपूर ही संस्था कार्यरत आहे.

विदर्भ को-ऑप. मार्केटिंग सोसायटी लि., नागपूर या संस्थेची दिनांक ३१-३-२०१४ अखेरची आर्थिक परिस्थिती खालीलप्रमाणे दर्शविलेली आहे :

अ. क्र.	तपशील	(रुपये लाखात)
१.	भागभांडवल	५६.८७
२.	पैकी शासनाचे	०.००
३.	एकूण उलाढाल	१०८९६३.७४
	अ) शेतमाल	४९४८०.७९
	ब) शेत उपयोगी माल	५९४७५.४८
	क) ग्रहकमाल	७.४७
४.	वर्षाचा नफा/तोटा	१४२९.३२
५.	एकूण सौंदा तांटा	०.००

(३) राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम गोदाप वांधकामाची योजना क्रमांक ३ :- राष्ट्रीय सहकारी विकास निगमाची ही योजना क्र. २ प्रमाणेच होती. ही जागतिक सहाय्याची योजना १९८७-८८ साली सुरु होऊन जून १९९२ च्या पुढे जागतिक बँकेकडून मुदतवाढ न मिळाल्याने १९९२-९३ मध्ये संपुष्टात आली. या योजनेअंतर्गत खालील तपशीलाप्रमाणे एकूण ६१८ गोदामे बांधून पूर्ण झालेली आहेत.

अ. क्र.	तपशील	गोदामांची संख्या	साठवणूकक्षमता मे, टन लाखात
१)	विविध कार्यकारी सेवा सहकारी संस्था	३०९	०.५३
२)	पणन सहकारी संस्था	१७९	०.६८
३)	साखर कारखाने	५२	३.२
४)	शिखर पणन संस्था	४७	०.९
५)	कापूस पणन महासंघ	३१	०.७३
	एकूण	६१८	६.०४

वरील तीनही अर्थसहाय्याच्या योजनेतून एकूण २८०६ गोदामे बांधून पूर्ण झाली असून त्यांची साठवणूक क्षमता २९.३० लाख मे. टन आहे.

दि. ३१-३-२०१६ अखेर केंद्र शासन पुरस्कृत ग्रामीण योजने अंतर्गत खालीलप्रमाणे सद्यस्थिती आहे.

अ. क्र.	विषय	संख्या
१)	गोदाम उभारणीचे उद्दिष्ट	५०००
२)	गोदाम उभारणीचे तयार झालेले प्रस्ताव	४८२५
३)	बँकांकडे सादर केलेले कर्ज प्रस्ताव	४८२५
४)	बँकांनी मंजूर केलेले कर्ज प्रस्ताव	१३७०
५)	बँकांकडे प्रलंबित कर्ज प्रस्ताव	३४५५
६)	नाबाड अनुदान मंजूर केलेले प्रस्ताव	८०९

महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघास रासायनिक खते खरेदी करणे व त्यांचा पुरवठा करणे यासाठी येणाऱ्या अनुषंगीक खर्चासाठी अर्थसहाय्य (२४२५२३७३) संरक्षित खत साठा योजना (२४२५२३७३)

(अ) योजनेचे नाव :- महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघास रासायनिक खते खरेदी करणे व त्यांचा पुरवठा करणे यासाठी येणाऱ्या अनुषंगीक खर्चासाठी अर्थसहाय्य (योजनेतर)

(ब) संबंधीत अधिसूचना, शासन निर्णय इ.(१) कृषि व पदम विभाग, शासन निर्णय क्रमांक राखते ३७०८.प्र.क्र.१९९/१७-अ/दिनांक १२ डिसेंबर २००८.

(क) योजनेचा उद्देश व योजनेची मुदत माहिती :- रासायनिक खरीप व रब्बी हंगामांमध्ये विविध खतांची जो मागणी असले त्याप्रमाणे हंगामांमध्ये आवश्यक ती खते उपलब्ध न झाल्याने ऐन हंगामांमध्ये शेतकऱ्यांना खताची उपलब्धता न होता खताचा तुटवडा निर्माण होतो. त्यामुळे खताच्या तुटवड्यातून तुट भरून काढण्यासाठी केंद्र / राज्य शासनाच्या निर्देशानुसार विविध खत कंपन्यांकडून डी.ए.पी.एम.ओ.पी.संयुक्त खते व युरीया यांची उत्पादित केलेली खते तसेच काही प्रमाणात खत उत्पादक कंपन्यांनी जो खते आयात केलेली असतात.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ६५००.०० लाख इतको अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघामार्फत शेतमालाची खरेदी करण्यासाठी लागलेल्या अनुषंगिक खर्चाची रक्कम अदा करण्यासाठी अर्थसहाय्य (२४२५ २५४२) :

योजनेचे नाव :- महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघामार्फत शेतमालाची खरेदी करण्यासाठी लागलेल्या अनुषंगिक खर्चाची रक्कम अदा करण्याकरिता अर्थसहाय्य (२४२५ २५४२) (अनिवार्य)

योजनेचा उद्देश आणि योजनेची माहिती :- राज्यात अनुकूल हवामान व समानधानकारक मान्यून झाल्यामुळे शेतमालाची आवक वाढून शेतमालाच्या किमती कमी होतात. त्यामुळे शेतकऱ्यांना त्यांच्या शेतमालाला योग्य भाव मिळत नाही, शेतकऱ्यांच्या मालाला योग्य भाव देण्यासाठी केंद्र शासनाने जाहीर केलेल्या आधारभूत किमतीने नाफेड च्या वतीने पणन महासंघ, मुंबई व विदर्भ पणन महासंघ, नागपूर यांच्याकडून कडधान्ये व तेलविविधा खरेदी केली जाते. तदनंतरही बाजारामध्ये शेतमालाची आवक जास्त असल्यास बाजार हस्तक्षेप योजना राबवून राज्य शासन दरारिक्त प्रमाणात शेतमालाची खरेदी करता. सन २०१६-२०१७ मध्ये तुरीसाठी प्रथमच बाजार हस्तक्षेप योजना राबवून राज्य शासनाने २५.२५ लाख क्विंटल तुरीची खरेदी केली आहे. यासाठी झालेल्या खर्चासाठी सन २०१७-२०१८ या आर्थिक वर्षात रुपये १५२८ कोटी आकस्मिकता निधीमधून उपलब्ध करून देण्यात आले आहे.

सहकारी खरेदी-विक्री संघ :- महाराष्ट्र राज्यातील खरेदी विक्री संघाची द्विस्तरीय कार्यपध्दती आहे. दिनांक ३१-३-२०२२ अखेर जिल्हा स्तरावर १० खरेदी-विक्री संघ व तालुका स्तरावर ३३७ असे एकूण ३४७ खरेदी-विक्री संघ कार्यरत आहेत. या संघाचे कामकाज व्यवस्थित चालावे म्हणून त्यांचेवर देखरेख देण्यासाठी मुंबई येथे महाराष्ट्र स्टेट को-ऑप. मार्केटिंग फेडरेशनची स्थापना करण्यात आली आहे.

राज्यातील खरेदी-विक्री सहकारी संघाची सद्यःस्थिती

दि. ३१.०३.२०२५ अखेर

अ.क्र.	विभाग	नफ्यात	तोटावात	एकूण
१.	पुणे	१६	१०	२६
२.	कोल्हापूर	२९	१५	४४
३.	कोंकण	३०	०६	३६
४.	नाशिक	३७	२९	६६
५.	औरंगाबाद	०७	२५	३२
६.	लातूर	१०	३४	४४
७.	अमरावती	१४	४२	५६
८.	नागपूर	२५	२६	५१
	एकूण	१६८	१७९	३४७

महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक पणन महासंघ मर्या.,
मुंबई संस्था १९८४ पासून कार्यान्वित
कापूस खरेदी यांजना ठळक माहिती (३१-०३-२०२२ अखेरची)

कापूस प्रापण योजनेच्या कार्यान्वयनासाठी सिमांतिक रक्कम (६४२५ ००६४)

कापूस हंगाम २०२५-२०२६:-

केंद्र शासनाद्वारे कापूस हंगाम २०२५-२०२६ करीता कापसाचे हमी दर जाहीर करण्यात आले आहेत. मध्यम धागा कापूस तसेच लांब धागा कापूस यांच्या हमी दरात मागील कापूस हंगामाच्या तुलनेत प्रत्येकी रु. ५८९/- प्रति क्वि. वाढ केली आहे. मध्यम धागा कापसाचा हमी दर रु. ७७१०/- प्रति क्विंटल तर लांब धागा कापसाचा रु. ८११०/- प्रति क्विंटल हमी दर आहे.

कापसाचे दर हे देशातील कापसाचे एकूण उत्पादन, पिक परिस्थिती, देशांतर्गत कापसाचा खप, आयात-निर्यात व आंतरराष्ट्रीय बाजारातील रुईचे दर यावर अवलंबून असतात. खुल्या बाजारपेठेत कापसाचे दर किमान हमी दरापेक्षा कमी झाल्यास कापूस उत्पादक शेतकऱ्यांचे नुकसान टाळण्यासाठी केंद्र शासनाद्वारे जाहीर केल्या जाणाऱ्या किमान हमी दराने खरेदी करण्यात येते.

केंद्र शासनाद्वारे जाहीर केल्या जाणाऱ्या किमान हमी दराने केंद्र शासनाचा मुख्य अभिकर्ता भारतीय कपास निगम (सीसीआय) यांच्याद्वारे व सीसीआयचे उपभिकर्ता म्हणून महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक पणन महासंघाद्वारे राज्यात कापूस खरेदी करण्यात येते.

राज्यात कापूस हंगाम २०२५-२०२६ मध्ये कापूस खरेदीकरीता भारतीय कपास निगमने छत्रपती संभाजीनगर विभागात ७९ व अकोला विभागात ८९ असे एकूण १६८ कापूस खरेदी केंद्र उघडलेली आहेत.

दि. ०८.०१.२०२६ अखेर भारतीय कपास निगम मार्केट ९१,४५,४५३ क्वि. इतकी कापूस खरेदी शेतकऱ्यांकडून किमान आधारभूत दराने करण्यात आलेली आहे.

ग्रामीण/नागरी सहकारी ग्राहक संस्थांना अर्थसहाय्य, भागभांडवल व कर्ज

ग्रामीण सहकारी ग्राहक संस्थांना अर्थसहाय्य, भागभांडवल व कर्ज (३४५६०११२, ५४७५०१३२ व ७४७५०१२५)

नागरी सहकारी ग्राहक संस्थांना अर्थसहाय्य, भागभांडवल व कर्ज (३४५६०१२१, ५४७५०१४१ व ७४७५०१३४)

केंद्र पुरस्कृत योजनेखाली केंद्र शासनाकडून ग्राहक सहकारी संस्थांना नागरी भागात ग्राहक संस्थांमार्फत डिपॉझिट स्टोअर्स उघडणे, ग्राहक संस्थांच्या शाखा उघडणे, तसेच राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम योजनेअंतर्गत ग्रामीण भागात जौवनोपयोगी वस्तुंचे वितरण करणे यासाठी भागभांडवल, कर्ज व अनुदान या स्वरूपात अर्थसहाय्य मिळत होते. सदर योजना केंद्र शासनाने दिनांक ०१ एप्रिल, १९९२ पासून बंद करून राज्य शासनाकडे हस्तांतरित केली. ग्राहकांना जौवनोपयोगी वस्तु रास्त भावात मिळण्यासाठी त्याचप्रमाणे उत्पादकांना त्यांनी उत्पादित केलेल्या ग्राहकोपयोगी उत्पादनांना योग्य भाव मिळण्यासाठी व ग्राहक संस्थामुळे घेराजगारांना रोजगार उपलब्ध होणे इ. सर्व महत्त्वाच्या बाबींचा विचार करून सदर योजना राज्यस्तरावर राबविण्याचा शासनाने सन १९९४-९५ मध्ये निर्णय घेतला. त्याप्रमाणे नागरी क्षेत्रातील मध्यवर्ती / प्राथमिक ग्राहक सहकारी संस्थांच्या अर्थसहाय्याबाबतचे आदेश दिनांक ३०.५.१९९४ च्या शासन निर्णयानुसार निर्गमित करण्यात आले. याच धर्तीवर ग्रामीण भागातील ग्राहक सहकारी संस्थांच्या अर्थसहाय्याबाबतचे आदेश दिनांक १४.०३.१९९५ अन्वये निर्गमित झाले. सदर योजना आता पूर्णपणे राज्य शासनाच्या निर्धीतून राबविण्यात येत आहे.

सदर योजना ही सन १९९४, १९९५ पासून सन २००६-०७ पर्यंत शासन स्तरावरून राबविली जात होती, तथापि, शासन निर्णय दिनांक २३ डिसेंबर, २००७ अन्वये सदर योजना पणन संचालनालयाच्या स्तरावरून राबविण्यात येत आहे. सदर योजनेच्या अर्थसहाय्याचे सूत्र खालीलप्रमाणे आहे :-

(रुपये लाखात)

हाचापेटन	भागभांडवल	फनिचर व फिक्चर कर्ज	फिक्चर अनुदान	व्यवस्थापकीय अनुदान
१) (एक) ८ लाख व त्यावरील लोकसंख्या असलेली मेट्रोपोलिटन क्षेत्रातील भांडारे, उलाढाल १७५ लाख विक्रीची जागा १०,००० चौ. फूट	१२.००	३.००	१.००	१.०० (तीन वर्षांत विभागून)
२) (दोन) ३ ते ८ लाख लोकसंख्या असलेल्या शहरातील भांडारे उलाढाल ८० लाख विक्रीची जागा ४००० चौ. फूट	६.००	१.५०	०.५०	०.५० (तीन वर्षांत विभागून)
३) (तीन) १ ते ३ लाख लोकसंख्या असलेली शहरे उलाढाल ४० लाख जागा २००० चौ. फूट	३.००	०.९०	०.३०	०.३० (तीन वर्षांत विभागून)

किरकोळ विक्री केंद्रे

(रुपये लाखात)

अ.क्र.	आकारमान	भागभांडवल	फनिचर व फिक्चर कर्ज	फिक्चर अनुदान	व्यवस्थापकीय अनुदान
१) मोंटा		०.९०	०.२५	०.१०	१.०० (तीन वर्षांत विभागून)
२) लहान		०.४५	०.०५	०.०५	०.५० (तीन वर्षांत विभागून)

सन २०२५-२६ वा आर्थिक वर्षात सदर योजनेच्या खालील लेखाशिर्षकांतर्गत केलेली अर्थसंकल्पीय तरतूद पुढीलप्रमाणे आहे :-

(रुपये लाखात)

अ.क्र.	योजना	लेखाशिर्षक	अर्थसंकल्पीय तरतूद
१)	ग्रामीण सहकारी संस्थांना अर्थसहाय्य	३४५६ ०११२	०.०६
२)	नागरी सहकारी संस्थांना अर्थसहाय्य	३४५६ ०१२१	०.०१
३)	ग्रामीण सहकारी संस्थांना भागभांडवली अंशदान	५४७५ ०१३२	०.०१
४)	नागरी सहकारी संस्थांना भागभांडवली अंशदान	५४७५ ०१४१	०.०१
५)	ग्रामीण सहकारी संस्थांना कर्ज	७४७५ ०१२५	०.०१
६)	नागरी सहकारी संस्थांना कर्ज	७४७५ ०१३४	०.०१

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता प्रत्येक लेखाशिर्षकांत रु. ०.०१ लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

फळे व भाजीपाला सहकारी संस्था

महाराष्ट्र राज्यात अंदाजे ९०,०११ हेक्टर क्षेत्र फलोत्पनाखाली असून त्यात आंबा, द्राक्षे, केळी, डाळीव व चिकू इ. फळांचे उत्पादन केले जाते. राज्य शासनाच्या धोरणानुसार महाराष्ट्र राज्यातील फळे व भाजीपाला यांचे उत्पादन मोठ्या प्रमाणात करून उत्पादित मालाची प्रतवारी/आवेदन/ प्रिकुलिंग/ वाहतूक साठवणूक याद्वारे परदेशात निर्यात करून परकीय चलन मिळवणे तसेच उत्पादक शेतकरी व ग्राहक यांना योग्य तो भाव मिळावा या हेतूने फळे व भाजीपाला सहकारी संस्थांची नोंदणी झालेली आहे.

फळे व भाजीपाला सहकारी संस्थांची कामे

फळे व भाजीपाला सहकारी संस्था या सभासदांच्या उत्पादित मालाला योग्य भाव मिळावा या उद्देशाने काम करतात.

१. फळे, भाजीपाला व नाशवंत मालाची प्रतवारी, साठवणूक, पैकींग व विक्री व्यवसाय.
२. रत व्यवसाय.
३. बी-विभाग, औषधे इ. शेतोष्णपत्रक घालणीची विक्री.
४. उत्पादित मालाचे मार्केटिंग चांगल्या पध्दतीने करून शेतकऱ्यांना योग्य मोबदला मिळवून देण्याबरोबरच अशा संस्थांची बी-विभाग, औत, रोपे लावण्याचा व्यवसाय करणे इ. कामे या संस्था अंगीकृत करतात.

नोंदणी झाल्यापासून ३ वर्षांपर्यंत या संस्था प्रक्रिया विभाग करू शकत नाहीत, तथापि, जेव्हा खताचा व्यवसाय मात्र या संस्थांना करता येईल.

संस्थांना उत्पादित फळांच्यासाठी लागणाऱ्या अशा तसेच मार्केटिंग कामासाठी लागणाऱ्या अद्यावत सेवा पुरवण्याचे काम या संस्था उदा. टिशू कल्चर, प्रिकुलिंग इ. सेवा या संस्था करतात.

उत्पादित कृषी मालाची साठवणूक परदेशी निर्यात या बाबींच्या अनुषंगाने काही ठराविक कृषी पिकांचा नसे आंबा, द्राक्षे, डाळीव, केळी, संत इ. या पिकांना योग्य तो मोबदला देण्यासाठी महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कालम २०(१) अन्वये भागीदारी संस्थांची स्थापना झाली. त्यात महामोगी, महामोपस, महावनाना, महाअनार, महाअरीज संस्थांचा समावेश आहे. या सर्व संस्था त्यांच्या संबंधित कृषी पिकांचा उत्पादनाला व निर्यातीला चालना देण्यासाठी प्रयत्नशील असतात.

फळे व भाजीपाला सहकारी संस्थांना आर्थिक सहाय्य :

फळे व भाजीपाला संस्थांना उद्योग धंद्याच्या वाढीसाठी व भांडवली पाया बळकट करण्यासाठी निवडक पणन संस्थांना भाग भांडवल स्वरूपात आर्थिकसहाय्य उपलब्ध करून दिले जाते. सदरहू आर्थिक सहाय्य मंजूरीच्या वेळी संस्थेजवळ उपलब्ध असलेला पैसा, उद्योग विकासाचा आराखडा इ. गोष्टी विचारात घेतल्या जातात.

१) राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम पुरस्कृत निवडक व कमकुवत पणन सहकारी संस्थांना भाग भांडवल अंशदान योजना :-

ही योजना दि. १९ मे, १९६४ पासून सुरू झाली. या योजने अंतर्गत निवडक पणन संस्थांना आर्थिक उलाढाल रु. २०,०० लाख असेल तर भाग भांडवल अंशदान व्यवसाय वाढीसाठी रु. ५०,०० लाख मंजूर करण्यात येते. वार्षिक उलाढाल रु. २०,०० लाखापेक्षा जास्त असल्यास त्यापटोमध्ये भाग भांडवली अंशदान मंजूर करण्यात येते. तसेच आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत परंतु व्यवसाय वाढीसाठी वाच आहे अशा संस्थांना रु. २,०० लाख ते रु. ५,०० लाखापर्यंत भाग भांडवल अंशदान मंजूर करण्यात येते.

२) राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम पुरस्कृत योजने अंतर्गत फळे व भाजीपाला सहकारी संस्थांना प्रिकुलिंग व कोल्डस्टोरेज वांधण्यासाठी आर्थिक सहाय्य :-

ही योजना दि. ०५-९-१९९१ पासून चालू असून फळे व भाजीपाला चांगल्या अवस्थेत राहण्यासाठी व विक्री टिकाणी पोहचवण्यात ती सुस्थितीत राहण्यासाठी प्रिकुलिंग कोल्डस्टोरेज वांधण्यासाठी आर्थिक सहाय्य मंजूर केले जाते.

या योजने अंतर्गत राष्ट्रीय सहकारी विकास निगमाकडून राज्य शासनास प्रकल्प किंमतीच्या ९० टक्के कर्ज दिले जाते. ते कर्ज राज्य शासनाकडून संस्थेस खालीलप्रमाणे वितरित करण्यात येते.

अ) कर्ज -	४० टक्के
ब) भाग भांडवल -	५० टक्के
क) संस्थेचा स्वभाग -	१० टक्के

३) राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम व राष्ट्रीय वागवानी बोर्ड योजने अंतर्गत फळे व भाजीपाला सहकारी संस्थांना अर्धसहाय्य (कर्ज व अनुदान) :-

ही योजना दि. १६-०३-१९९१ पासून चालू झालेली असून उत्पादक शेतकऱ्यांना मालाला योग्य भाव मिळावा व ग्राहकांना कमीत कमी किंमतीत फळे व भाजीपाला उपलब्ध व्हावा हा या योजनेचा हेतू होता. या योजने अंतर्गत फळे व भाजीपाला सहकारी संस्थांना एका युनिटसाठी रु. ८.०० लाख आर्थिक सहाय्य प्राप्त होते. त्यापैकी ५० टक्के रक्कम म्हणजे रु. ४.०० लाख राष्ट्रीय सहकारी विकास निगमाकडून कर्ज स्वरूपात व ५० टक्के रक्कम रु. ४.०० लाख हे राष्ट्रीय वागवानी बोर्डाकडून अनुदान स्वरूपात मान्य केले जाते.

एका संस्थेत जास्तीत जास्त चार युनिटसाठी रु. १५.०० लाख कर्ज रु. १५.०० लाख अनुदान मान्य केले जाते. सदरची रक्कम ही खालील बाबींसाठी दिली जाते.

अ.क्र.	बाब	रक्कम (रु. लाखात)
१.	ग्रेडिंग पैकींग शेंड	१.०० लाख
२.	किरकोळ विक्री केंद्रे (१०)	२.०० लाख
३.	पाच मेटन क्षमतेचे वाहन (१)	२.०० लाख
४.	१० मेट. टन वॉकिंग कुलर	२.०० लाख
५.	प्लास्टिक कंटर्स	१.०० लाख
एकूण		८.०० लाख

या सर्व योजनेतर्गत अर्धसहाय्य बाबतचे विहित अर्ज जिल्हा उपनिबंधक, सह. संस्था यांचेकडून उपलब्ध करून त्यांपेमाफत विभागीय सहनिबंधक, सह. संस्था, पणन संचालक यांचेकडून मंजूरीसाठी शासनस्तरावर सादर करून शासनाकडून राष्ट्रीय विकास निगमची मंजूरी आल्यानंतरच संस्थेला अर्धसहाय्य मंजूर करण्यात येते.

कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्था

१) योजनेचे नांव : कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्थांना कर्ज व भागभांडवल (४४२५०७५९, ४४२५०२९४, ६४२५०३९३)

राज्यातील कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्था आणि मका व ज्वारीपासून जैविक साखर (बायोशुगर) को-ऑप. इंडस्ट्रीज उद्योग तसेच स्थापित कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्थांना चांदीय प्रकल्प किंमतीचे आणि खेळते भांडवलाचे प्रस्ताव राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम योजने अंतर्गत अथवा इतर वित्तीय संस्थांकडून १:९ वा प्रमाणात शासन हम्योवर अर्धसहाय्य मंजूर करण्याबाबत.

अधिक सहाय्याचे स्वरूप : सर्व कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्थांना त्यांच्या उत्पादनांना देशांतर्गत व देशाबाहेर योग्य बाजारपेठ मिळण्याच्या दृष्टीने कृषी उत्पादनाच्या प्रक्रिया उभारणीसाठी अर्धसहाय्य.

लाभार्थी : फळे प्रक्रिया, भाजोपाला प्रक्रिया, मका प्रक्रिया, कानू प्रक्रिया भात गिरण्या इतर सर्व प्रकारच्या कृषी प्रक्रिया करणाऱ्या सहकारी संस्था.

अर्ज कोणाकडे करावयाचा : तालुका उपनिबंधक /सहाय्यक निबंधक,

मंजूरीचे अधिकार : राज्य शासन.

उद्देश : सहकारी क्षेत्रातील कृषी प्रक्रिया संस्था सध्या प्राथमिक अवस्थेत आहेत. महाराष्ट्रामध्ये फळफळावळ, भाजीपाला, फुले व सर्व कृषी उत्पन्न तसेच बनफळे पांना योग्य मोबदला मिळण्यासाठी अशा उत्पादनांना देशांतर्गत व देशाबाहेर योग्य बाजारपेठ मिळण्याच्या दृष्टीने कृषी उत्पादनाच्या प्रक्रिया प्रकल्प उभारणीस मांडवा प्रमाणावर याच आहे. शेतीतील मालाच्या तोडणी नंतरच्या हाताळणीचे तंत्रज्ञान अप्रगत असल्याने उत्पादन चांगले होऊनही त्यापैकी बराच माल खराब होतो. हे टाळण्यासाठी कृषी प्रक्रिया उद्योगाची उभारणी होणे काळाची गरज आहे. महाराष्ट्र शासनाने कोन्हे समितीद्वारा यावर सांगोपांग अभ्यास केलेला आहे व कृषी प्रक्रिया उद्योग हा सहकारी माध्यमातून राबविण्याच्या दृष्टीने चालना देण्याचे सुचविले आहे.

विविध प्रकारच्या कृषी मालावर व फळांवर प्रक्रिया करणाऱ्या सहकारी संस्था स्थापन करण्यास प्रोत्साहन देण्याचे शासनाचे धोरण असून त्यादृष्टीने शासन अशा संस्थांना भाग भांडवल व कर्ज पुरवठा करते. त्याच बरोबर या संस्थांना प्रकल्प उभारणीसाठी राष्ट्रीय सहकारी विकास निगमसारख्या वित्तीय संस्थेमार्फत सुद्धा अर्धसहाय्य मिळू शकते. अशाप्रकारचे अर्धसहाय्य मिळवून देण्यासाठी संबंधित संस्थांच्या प्रकल्प उच्चवर्गाची आर्थिक व तांत्रिकदृष्टीने कृषी पणन मंडळ, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांचेकडून छाननी केली जाते. प्रस्तावित प्रकल्प आर्थिकदृष्ट्या व तांत्रिकदृष्ट्या सक्षम होणार आहे किंवा कसे तसेच प्रकल्पापुढे रोखगारात किती वृत्ती होणार आहे याबाबत विचार करून निर्णय घेतला जातो.

फळ प्रक्रिया संस्थांमध्ये महाराष्ट्रात मुख्यतः पुढील प्रक्रिया संस्था कार्यरत आहेत.

१. संत्रा प्रक्रिया २. आंबा प्रक्रिया ३. कानू प्रक्रिया ४. लिंबू प्रक्रिया ५. कंबदा प्रक्रिया ६. मिरची प्रक्रिया ७. तंबाखू प्रक्रिया ८. बेदाणे प्रक्रिया ९. द्राक्ष प्रक्रिया १०. टोमॅटो प्रक्रिया ११. केळी प्रक्रिया. पाशियाव इतर प्रक्रिया संस्था पुढील प्रकारच्या आहेत.

१. स्टाच उत्पादक संस्था २. पाटीकल बोर्ड ३. डाळ प्रक्रिया ४. मद्याक प्रक्रिया ५. पशु खाद्य ६. विनोत्पादक ७. गहू, ज्वारी, तांदूळ प्रक्रिया.

एकदरीत कृषी प्रक्रिया संस्था आर्थिकदृष्ट्या सक्षम झाल्याचे दिसून येत नाही.

पुरेशा मालाची उपलब्धता योग्य तांत्रिक क्षमता, अचूक आर्थिक नियोजन, आर्थिक शिस्त आणि आधुनिक बाजार विक्री तंत्र वापरल्यास कृषी प्रक्रिया संस्था यशस्वी होतील. व शेतकऱ्यांच्या शेत मालाला योग्य भाव देण्याचे मूळ धोरण यशस्वी होईल.

संस्था नोंदणी पूर्व मान्यतेचे अधिकार

प्रकल्प किंमत (रु. लाखात)	निबंधक
१०	जिल्हा उपनिबंधक, सहकारी संस्था
२५	विभागीय सहनिबंधक, सहकारी संस्था
२५ ते १००	पणन संचालक
१०० पेक्षा जास्त	सहकार आयुक्त

संस्थांच्या प्रकल्पाची आर्थिक व तांत्रिकदृष्ट्या सक्षम असल्याचे खात्री महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळ, पुणे यांचेकडून करून घेण्यात येते.

शासनाने प्रक्रिया संस्थांसाठी कार्यान्वीत केलेल्या आर्थिक मदत देण्याच्या योजना खालीलप्रमाणे आहेत. अ) शा.नि.सहकार पणन व वस्त्रोद्योग विभाग प्रक्रिया-१९२००४/प्र.क्र.१६२/अ/९ स. दिनांक १२.१०.२००७ अन्वये राज्यातील शेतकऱ्यांनी उत्पादित केलेल्या कृषि मालाला योग्य भाव मिळावा तसेच राज्यात वेगवेगळे आकृतीबंध न ठेवता राज्यातील सर्व कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्थांना शासकीय भाग भांडवल व वित्तीय पुरवठ्याकरिता शासन हमीवर पुढीलप्रमाणे आकृतीबंध लागू करण्यात आलेला आहे.

१. राज्य शासनाच्या हमीवर रा.स.वि.नि. क्रिया इतर वित्तीय संस्थांकडून कर्ज.	प्रकल्प किंमतीच्या ६०%
२. राज्य शासन भागभांडवल	३६%
३. संस्थेचे स्व भागभांडवल	४%
एकूण	१०० %

वरील आकृतीबंधानुसार कृषी प्रक्रिया संस्थांना १:९ वा प्रमाणात कर्ज व शासकीय भागभांडवलासाठी शासन हमी देण्यात येईल. त्याचप्रमाणे रबा, अडटा, मैदा व डाळी तयार करणाऱ्या प्रकल्पांना देखील हा निर्णय लागू राहिल.

ब) जैविक साखर को-ऑप. इंडस्ट्रीज उद्योगाबाबत

राज्यातील मका, ज्वारी, चांगरी व तासम पिष्टमय फटापोपासून जैविक साखर (बायोशुगर) निर्मिती करणाऱ्या सहकारी संस्थांच्या प्रकल्पास राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम योजने अंतर्गत अथवा इतर वित्तीय संस्थेकडून मिळणाऱ्या कर्जासाठी खालील आकृतीबंधाप्रमाणे शासन हमी आणि शासनाकडून १:९ वा प्रमाणात भागभांडवल मंजूर करण्यात येईल. मात्र प्रत्येकी प्रकल्पाची किंमत रु. २५ कोटी पर्यंतच मर्यादित राहिल. या प्रकल्पात जोड निर्मितीचा सहप्रकल्प (Co-Project) समाविष्ट राहिल. राज्यात प्रायोगिक तत्वावर सहा प्रकल्पासाठी प्रथमतः मान्यता देण्यात येईल.

(रु. लाखात)

अ.क्र.	योजनाचे नाव	लेखाशिर्षक	सन २४-२५ ची अर्थसंकल्पीत तरतूद	सन २४-२५ प्रत्यक्ष खर्च	सन २५-२६ चा अर्थसंकल्पीत तरतूद
१	२	३	४	५	६
१.	कृषि प्रक्रिया सह संस्थांना भागभांडवल (कोल्हे समिती)	४४२५०७५९	१००.००	०.००	१००.००
२.	कृषि प्रक्रिया रासविनि योजनेअंतर्गत भागभांडवल	४४२५०२९४	१००.००	०.००	४००.००
३.	कृषि प्रक्रिया रासविनि योजनेअंतर्गत कर्ज	६४२५०३१३	१५००.००	०.००	७००.००

कृषि प्रक्रिया संस्थांचे अर्धसहाय्य प्रस्ताव रा.स.वि.नि.कडे नियोजन व वित्त विभागाच्या मान्यतेने शिफारस करण्यात येतात.

शासनाच्या आर्थिक गुंतवणूक असलेल्या कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्थांच्या प्रकल्पासाठी लागणाऱ्या यंत्रसामुग्री खरेदी करण्यासाठी रु. ५०० लाखापेक्षा

कमी असले अशा प्रकल्पांना यंत्रसामुग्री खरेदीबाबत मंजूरी देण्यासाठी सहकार अवयुक्त व निबंधक यांचे अध्यक्षतेखाली समिती गठीत केलेली आहे.

शासनाच्या आर्थिक गुंतवणूक असलेल्या कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्थांच्या प्रकल्पासाठी लागणाऱ्या बांधकामाचे कंवाट निश्चित करण्यासाठी तसेच बांधकामावर सनियंत्रण देण्यासाठी शासनाने सहकार आयुक्त व निबंधक यांचे अध्यक्षतेखाली समिती गठीत केलेली आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता अनुक्रमे रु. ०.०१ लाख, रु. ०.०१ लाख, मागणी प्रस्तावित केली आहे. (शासन निर्णय दि. १२-१०-२००७ मध्ये बदल करण्याच्या अनुषंगाने सदर प्रस्ताव शासनास सादर करण्यात आलेला आहे)

इ.गव्हर्नन्स कार्यक्रम (३४५१ ३०७२) (पणन)

इ.गव्हर्नन्स कार्यक्रम (लेखाशिर्षक ३४५१३०७२) (पणन) मागणी क्र. की-२, इ.गव्हर्नन्स कार्यक्रम (३४५१३०७२) (पणन) (कार्यक्रम) १७, संगणक खर्च या लेखाशिर्षकाखाली सन २०२५-२६ या आर्थिक वर्षाकरिता रुपये ०.०१ लाख (अक्षरी एक हजार मात्र) इतक्या रकमेची तरतूद करण्यात आली आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये २००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

किमान आधारभूत किंमत योजनेंतर्गत हमी भावने कडधान्य व तेलविया खरेदी

केंद्र शासनाकडून दरवर्षी खरीप व रब्बी हंगामासाठी किमान आधारभूत किंमती जाहीर केल्या जातात. हंगाम २०२५-२६ व रब्बी २०२६-२७ साठीच्या किमान आधारभूत किंमती पुढीलप्रमाणे आहेत :-

खरीप हंगाम २०२५-२६

(रुपये प्रति क्विंटल)

अ.क्र.	पीक	किमान आधारभूत किंमत
१	धान (साधारण) (अे ग्रेड)	२३६९ २३८९
२	ज्वारी (हायब्रीड) (मालदांडी)	३६९९ ३७४९
३	बाजरी	२७७५
४	नाचणी	४८८६
५	मका	२४००
६	गुर	८०००
७	मूग	८७६८
८	उडींद	७८००
९	भुईमूग	७२६३
१०	सूर्यफूल	७७२९
११	सोयाबीन (येली)	५३२८
१२	तीळ	९८४६
१३	निगारासीड	९५३७
१४	कापूस (मध्यम धागा) कापूस (लांब धागा)	७७९० ८१९०

रब्बी हंगाम २०२६-२७

(रुपये प्रति क्विंटल)

अ.क्र.	पीक	किमान आधारभूत किंमत
१	गहू	२५८५
२	बाली	२९५०
३	हरभरा	५८७५
४	मसूर	७०००
५	मोहरी	६२००
६	करडई	६५४०

केंद्रीय कृषि व शेतकरी कल्याण मंत्रालयाने ऑक्टोबर, २०२४ मध्ये दिलेल्या सुधारित मार्गदर्शक सुचनांनुसार Price Support Scheme (PSS) अंतर्गत किमान आधारभूत दराने राज्यात नाफेड व एनसोसोएफ या केंद्र शासनाच्या नोंडल संस्थांच्यावतीने राज्य स्तरीय नोंडल संस्थांच्या सहकार्याने कडधान्य व तेलवियांची खरेदी करण्यात येते. सद्यस्थितीत हंगाम २०२५-२६ मधील हमीभाव खरेदी प्रक्रीया सचिण्याकरीता खालीलप्रमाणे तीन राज्यस्तरीय नोंडल संस्था कार्यरत आहेत:-

- I. महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळ, पुणे
- II. महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघ, मुंबई
- III. विदर्भ सहकारी पणन महासंघ, नागपूर

Directorate of Agricultural Marketing Maharashtra State, Pune

INTRODUCTION :

Government of Maharashtra has established an independent Directorate of Agricultural Marketing under the Department of Co-operation in November 1971. Upto December 1979, the Directorate of Agricultural Marketing was under the administrative control of the Commissioner for Co-operation & Registrar of Co-operative Societies, Maharashtra State, Pune. From 12.12.1979 the Director of Agricultural Marketing has been declared as the head of the department and delegated with the administrative and financial powers. The Director is the head of the Agricultural Marketing Directorate. In day to day working he is assisted by Joint Directors, Deputy Directors, Assistant Directors and other necessary ministerial staff. The work at district and taluka level is looked after by the District Deputy Registrars and Deputy Registrar/Asstt. Registrars, Co-operative Societies at the district and taluka level on behalf of the Director. All the employees are transferable under the main Co-operation Department. The Directorate of Agricultural Marketing looks after the following subjects.

1. To administer the Maharashtra Agricultural Produce Marketing (Regulation) Act, 1963 and the Maharashtra Agricultural Produce Marketing (Regulation) Rules, 1967.

2. As per the requirement and demand of the Agricultural Produce Market Committee to establish principal market and sub-markets so also to issue notification to regulate the various agricultural commodities.

3. To guide Agricultural Produce Market Committee to provide various facilities for the marketing in the principal market as well as in the sub-market yards.

4. The agricultural information system has been introduced on recommendation of the Royal Commission on Agriculture in the year 1935. Under that information centre the information of prices of selected regulated commodities in the market is collected.

5. To make various reforms in the field of agricultural marketing as it's beneficial for improving the standards of marketing services and facilities.

To give direct Marketing Licence to various companies, to encourage private sector investment in the field of agriculture marketing that leads to private markets development, to establish farmers market in the area of agricultural produce market committee so as to help farmers for directly selling their agricultural produce to consumers, To provide single licence for working as a trader in one or more APMCs.

(A) Agricultural Marketing Survey and Research Scheme :

On recommendation of the Royal Commission on Agriculture in the year 1935, the scheme has been introduced. This is the mainly staffing scheme. The main object of the scheme are as under :-

(i) To collect the information of arrival and sale of regulated agricultural commodities of agriculture and animal husbandry in the prescribed forms No. 1 to 18 and to consolidate information and

(ii) To conduct survey and submit information to Government of India and State Government as per directions.

(iii) To Provide information to agricultural price section of Department of in State for deciding the policy on support price of kharif / rabi crops.

(iv) The Support Price of selected agricultural commodities declared by Central Government is sent to all agriculture produce market committee and other concern.

(B) Co-ordinated Market News Service :

Government of India in the year 1954 appointed a Committee to study the prices of the agricultural commodities. On recommendation of the said committee Government of India has taken a decision to collect the information of the prices of agricultural commodities under the scheme from the regulated Agricultural Produce Market Committees.

(i) The main object of the scheme is to broadcast the prices of various regulated agricultural commodities from different markets on to assist the agriculturists to enable them to take decision regarding where and when to sell his produce so as to fetch remunerative prices to his produce.

(ii) In Maharashtra the prices collection of 35 agricultural commodities from the 56 Agricultural Produce Market Committees is consolidated and submitted to Government of India.

(iii) In addition to the above, the market prices of selected 44 Agricultural commodities in 59 Agricultural Produce Market Committees are collected weekly and submitted to Government of India.

(iv) The collected information of prices and arrival of various agricultural commodities from different markets is given to both Central and State Government authorities

(v) The Maharashtra Agricultural Produce Marketing Board is incorporated in year 1984 under section 39-A of Maharashtra Agricultural Produce Marketing (Development and Regulation) Act 1963 to guide the market committees in state for their development. Loans

are available to the market committees for various are made available to the marketing board. The board has the powers to collect annual contribution from the market committees in proportion to their incomes. As per government policies the contribution to be collected from the market committees is as under -

Sr. No.	APMC Income	Rate of Contribution
1.	Less than Rs. 1.75 lakhs	1%
2.	Rs. 1.75 lakhs to Rs. 3.00 lakhs	2%
3.	Rs. 3 lakhs to Rs. 10 lakhs	3%
4.	More than Rs. 10 lakhs	5%

The Hon'ble Minister for Marketing is the ex-officio Chairman of the State Agricultural Marketing Board while the Hon'ble Minister of State for Marketing the ex-officio Vice-Chairman of the Marketing Board. The others member of the Marketing Board are as under.

1. Commissioner for Co-operation & Registrar of Co-operative Societies, Maharashtra State, Pune.
2. Commissioner Agricultural, Maharashtra State, Pune.
3. Representative of NABARD.
4. Agricultural Marketing Advisor to the Government of India or his representative.
5. Six members one each from the revenue divisions to be nominated from the Chairmen of the Market Committees in respect of revenue division.
6. Chariman, Maharashtra State Market Committees Co-operative Federation Ltd. Pune.
7. Director of Agriculture Marketing Maharashtra State, Pune.
8. Managing Director, MSAMB-Member Secretary.

There are in all 304 APMCs in the State. The Govt. of Maharashtra by G. R. dated 3-2-2001 and 28-8-2014 the agriculture produce market committee classified into 4 categories based on their income and the permissible establishment expenditure limit is fixed for each class of APMC. Also, The Managing Director, Maharashtra State Agricultural Marketing Board to extend this limit for APMC in C & D Categories up to 10% after verification of financial status of the APMC's under each classwise number is mentioned below for the Year 2024-25.

As per the Government decision dated April 17, 2025, out of the total 358 talukas in the state, since Market Committees do not exist in 68 taluka excluding 3 taluka in Mumbai Suburban district, a decision has been taken in principle to establish new market Committees at the taluka level under the Chief Ministers Market Committee Scheme in accordance with the provisions of the Maharashtra Agricultural produce Marketing (Development and Regulation) Act 1963 in the remaining 65 talukas.

Se. No. Class	APMC Income	Limit of Establishment Expenditure	No. of APMCs
1) A*****	More than Rs. 25 Crore	45%	7
A****	Rs. 10 Crore to Rs. 25 Crore	45%	13
A***	Rs. 5 Crore to Rs. 10 Crore	45%	30
A**	Rs. 2.50 Crore to Rs. 5 Crore	45%	66
A*	Rs. 1 Crore to Rs. 2.5 Crore	45%	90
2) B.	Rs. 50 Lakh to Rs. 1 Crore	50%	44
3) C	Rs. 25 Lakh to Rs. 50 Lakh	50%	28
4) D	Less than Rs. 25 Lakh	60%	26
Total			304

The Maharashtra State Agricultural Marketing Board also performs following below mentioned important functions along with disbursing funds to the APMCs for development.

1. Export of agricultural commodities from MSAMBs Export Facility Centers :-

In order to increase the export of fruits and vegetables from the Maharashtra state, 48 Export Facility Centers have been set up in the State through Maharashtra State Agricultural Marketing Board with the assistance of the Central and State Governments.

In 2026-27 around 25000 MT of agricultural commodities will be exported to Netherlands, USA, Russia, Thailand, Iran, Malaysia, Singapore, Canada, Germany, Nepal, Japan, UK, Gulf countries, Dubai Sri Lanka and European countries.

Agricultural products are also processed for domestic sale from these facilities in 2026-27 around 16000 MT of agricultural commodities were primary processed and sent to Mumbai, Goa, Kolkata, Pune, Nashik, Delhi, Bangalore, Hyderabad, etc. Due to the operation of these centers, skilled and unskilled employment has been created, a total of 860 people have got direct employment at the facility center out of which 160 are skilled and 700 are unskilled. Indirect employment has also been created in large numbers locally.

2. Agri. Export Policy (AEP) of Maharashtra State :

As mentioned in the Agricultural Export Policy of the Central Government, Maharashtra state was to develop its States Agri. Export Policy. For the same, the committee was constituted under the Chairmanship of the the Commissioner, Agriculture. The committee has drafted the states agricultural export policy and submitted it to the State Government.

Objectives :

The objectives of the state AEP are -

1. To make Maharashtra as an Agri. Export Hub.
2. Entrepreneurship development in Agri. Export.
3. To diversify export basket, destinations.
4. To promote novel, indigenous, organic, ethnic, traditional and non-traditional agro products exports from Maharashtra.
5. Creation of efficient export oriented infrastructure and utilization of existing infrastructure.
6. To provide an institutional mechanism to undertake export-oriented activities.
7. Skill development of the concerned stakeholders in the agri.export.

The activities enlisted under AEP are as below :

Implementation of Good Agricultural Practices, Strengthening of FPOs/Co-operatives, Integrated Pest and Disease management, Up-gradation of package of practices, Fruit Care, capacity Building of growers, exporters and staff of line department and other stakeholders on Post-harvest Management and Export, creation of export facility centers / collection centers/ pack house, Residue testing labs, exit level Infrastructure Buyer Seller Meets, Fairs/In-store Promotion/Branding, Participation in international Exhibitions, Developing Sea Protocols and trial consignments, Hiring of International Consultants for Post-harvest Management, Importing export oriented germplasm/planting material, its trials and propagation, implementation of effective traceability systems, declaration of pest free area for certain products and certain pests etc.

Cluster Development Program : After examining the export potential of the crops being in Maharashtra, recognizing their core competence and to develop a system of export promotion relating to different products in different regions was done and following 21 commodity specific clusters are identified.

Banana, pomegranate, Alphonso Mango, Kesar Mango, Orange, Grapes, Onion, Cashew, Floriculture, Raisin, Vegetables, Non Basmati Rice, Pulses, Cereals, Oilseeds, Jaggery, Spices (Red Chili, Turmeric) Dairy Products (Milk, Paneer, Skimmed Milk Powder, Casein etc) Fisheries, Animal products.

Cluster Facilitation Cell at cluster level will identify and implement the activities required to boost the export. The trainings buyers sellers meets are being conducted at cluster level.

3. Implementation of schemes for boost of the export :

1. The Export Department implements schemes for export growth of various agricultural commodities in the State. Under this subsidy scheme of Rs.50,000/- per

container is given for sea transport to newly opened countries for export of agricultural commodities.

4. Horticulture Export Training Course (HETC)

The Horticulture Export Training Courses is being conducted every month by Maharashtra State Agriculture Marketing Board with the objective of enabling farmers, their groups, co-operatives and agro-producing companies to export their produce. The 120th batches of this Horticulture Export Training Course were organized. 3142 trainees have been trained through this course. Out of this, about 370 trainees have started working in agricultural exports. In 2026-27, 28 batches will be conducted in the year 2026-27, 700 trainees will be trained through 28 trainings.

AGRICULTURAL PLEDGE LOAN SCHEME

In harvesting season there is huge arrival of particular commodity in the market in very short period, which causes substantial fall in market prices of the commodity. Farmers do not have capacity to hold their stock so they have to sell their produce at a very meager rate in the market. Under the pledge loan scheme the farmer keeps his produce in the APMC godown and gets 75% of the value as loan. As the prices of the commodity rise in the market the farmer sells his produce in the market and repays his loan and thus fetches higher price for his produce at reasonable levels.

STRUCTURE AND IMPLEMENTATION OF THE SCHEME

Since 1990, the MSAMB has been implementing this scheme of pledge loan for the benefit of farmers of the State. The scheme of pledge loan is available for **Moong, Tur, Udid, Soyabean, Paddy, Sunflower, Safflower (Kardai) and Gram (Chana), Jawar, Bajra, Maize, Wheat, Ghevda (Rajma), Turmeric, Regime (Bedana), Cashew nuts and Betal nuts (Supari)** in this scheme.

Under this scheme, a farmer can store his produce in Godowns of APMC and can immediately get 75% cost of his produce at an interest rate of 6%. Farmer can avail the pledge loan facility by storing the produce in the godowns of state Warehousing Corporation or Centre Corporation. The APMCs maintain this pledged stock free of cost. The farmers can sell their produce when the prices are higher.

Under the scheme, the farmer gets agricultural pledge loan up to 75% of the value of produce prevailing in the market, an annual interest rate of 6%. The farmer is allowed to avail this facility upto a period of 180 days. Rebate of 1% or 3% on interest is given as promotional incentive to those APMCs who repay within 180 days. If APMC fails to repay within 180 days then APMC cannot avail the incentive rebate. After 180 days interest rate will be 8% for next 6 months, after that interest rate will be 12% next 6 months.

Commodity wise loan Limit & Rate of Interest of Loan.

S.No.	Commodity	Limit of loan	Period	Rate of Int.
1.	Soyabean, Tur, Mug Udid, Paddy, Safflower (Kardai) Sunflower, Turmeric and Gram, Jawar, Bajra Maize & Wheat	75% of total cost (as per market rate or MSP is less)	180 days	6%
2.	Ghevda (Rajma)	75% of total cost or maximum Rs. 3000/- per Quintal (which is less)	180 days	6%
3.	Cashew nuts & Betel nuts (Supari)	75% of total cost or Rs. 100/- per Kg. (which is less)	180 days	6%
4.	Raisin (Bedana)	75% of total cost or maximum Rs. 75000/- per Quintal (which is less)	180 days	6%

Key features, terms and conditions of Agriculture Produce Pledge Loan Scheme

• under this scheme, only the producer farmers are eligible for the pledge loan. Traders are not eligible under this scheme.

• The cost of Produce is determined by the market price of the day of the MSP announced by the government, whichever is less.

• Period of pledge loan is 6 months (180 days) and annual interest rate of 6%

• Market Committee which makes repayment of loan within the prescribed period of 6 months (180 days) are applicable for 1% or 3% interest subsidies on loan amount from MSAMB.

• Market Committees are also eligible for 1% or 3% incentive interest subsidies on the loan amount which distributes the pledge loan from the self fund.

• Calculation of rate of interest on loan amount is up to 180 days 6%, 180 days to 365 days 8%, and after 365 days 12%.

• The market committee takes responsibility of storage, monitoring and security of the mortgaged goods free of cost and the responsibility of the concerned market committee to insure mortgage of the goods.

• Mortgage loan is also provided by the market committees on receipt of warehouse receipts of State or Central Warehousing Corporation.

Inter state Agricultural Trade - Road Transport Subsidy Scheme -

Maharashtra is the leading producer of fruits and vegetables. Today domestic trade has also become important like exports due demand and better price realiza-

tion. So to promote MSAMB started Transport Subsidy Scheme on 09.10.2018. Subsidy will be provide under this scheme up to 31st March 2026. The details of the subsidy are as follows -

Sr. Distance	Subsidy payable
1. Min.350 to 750 Km.	50% of the transportation cost or the maximum limit of Rs.20000/- whichever is less.
2. 751 to 1000 Km.	50% of the transportation cost or the maximum limit of Rs.30000/- whichever is less.
3. 1001 to 1500 Km.	50% of the transportation cost or the maximum limit of Rs.40000/- whichever is less.
4. 1501 to 2000 Km.	50% of the transportation cost or the maximum limit of Rs.50000/- whichever is less.
5. 2001 kms and above	50% of the transportation cost or the maximum limit of Rs. 60000/- whichever is less
6. For the state of Sikkim, Assam, Arunachal Pradesh, Nagaland, Manipur, Mizoram, Tripura and Meghalaya.	50% of the transportation cost or the maximum limit of Rs.75000/- whichever is less

The terms and conditions of this scheme are available on the MSAMBs website www.msamb.com. However pre-approval is mandatory and proposal needs to be submitted to the respective divisional offices of MSAMB.

Geographical Indication -

The details of the Schemes for promotion, publicity, registration and value chain development of Geographical Indication agricultural products in the State are as follows :-

Scheme No. (1):- Scheme for Organization of Training Program for Promotion and Publicity of Geographical Agricultural Products .

Beneficiaries : Organizations that own the GI products.

Nature of Benefit : Maximum limit of Rs.10,000/- per training (for minimum 100 farmers) for organization of one-day training for training material and incidental expenses.

Scheme No. (2):- Scheme for registration fee to encourage farmers for registration of Geographical Indications.

Beneficiary : Producer Farmers (through the organization that owns the Geographical Indication)

Nature of Benefit : 50% of the expenditure or subsidy up to a maximum limit of Rs.200/- per beneficiary.

Scheme No. (3) : Scheme for developing the value chain of G.I. products .

Beneficiary : The organization owning the GI. products.

Format : 50% of the cost incurred for market development (proper packing, labeling, branding, barcode, website development etc.) up to a maximum amount of Rs.3,00,000/-

Scheme No.(4) : Scheme for Stalls of GI Products in Fruits and Agricultural Festivals of Agriculture Marketing Board.

Beneficiary : Organization owning the Geographical Indication Mode: Rs.3000/- financial support per stall.

The proposals of all the above four schemes should be submitted by the concerned organizations / farmers to the concerned divisional office of the Maharashtra State Agricultural Marketing Board keeping in mind the scope of work.

Asian Development Bank Assisted Maharashtra Agribusiness Network (MAGNET) Project :

Government of Maharashtra is implementing Asian Development Bank assisted Maharashtra Agribusiness Network (MAGNET) Project. 14 horticulture crops *i.e.* Pomegranate, Banana, Guava, Sapota, Orange, Sweet Orange, Custard apple, Strawberry, Mango Cashew, Snake Gourd, Lemon, Okra and Chili (Red and Green) and flowers are selected under MAGNET Project. The objectives of the project are to increase farmers income while promoting commercially attractive private investment in selected 15 horticultural value chains, reduce post-harvest losses and extension of the horticulture shelf-life, create demand-linked value addition and increase participation of farmers producer organizations (FPOs) in value chains. Project is being implemented in the entire state.

Project implementation period is 6 years. There are three main outputs of the project under output 1 capacity building of farmer producer organizations working in the selected 14 horticulture crops and floriculture is being done to increase productivity and quality of produce, post-harvest handling, to meet food security and quality requirement of export and domestic markets etc. Under output 2 financial assistance up to 60% of the eligible project cost is being provided to Farmer Producer Organizations (FPOs) and Value Chain Operators (VCOs) for erection of post-harvest infrastructure. To cater the working capital and term loan requirement of FPOs and VCOs, project is providing working capital and term loan to FPOs and VCOs through partner financial intermediaries at concessional rate of interest.

Under output 3 of the project modernization of Maharashtra State Agricultural Marketing Board's infrastructure facilities, erection of new facilities and strengthening of National institute of Post-harvest technology is being done. Total project outlay is USD 142.9 million of which Asian Development Bank (ADB)

will provide amount of USD 100 million in the form of loan and state government contribution would be USD 42.9 million.

MAGNET project expenditure incurred in the financial year 2022-23 was Rs. 9688.90 lakh. anticipated expenditure in financial year 2023-24 is Rs.20090.77 Lakh. Demanded outlay for the financial year 2024-25 is Rs. 30297.00 lakh.

Construction of Rashtrasant Tukadoji Maharaj Shetkari Bhavan in the Agricultural Produce Market Committees of the state-

In the state where Shetkari Bhavan is not available in Agricultural Produce Market Committee, for construction of new Shetkari Bhavan, Government grant of estimated 50 % of cost for A and B class Agricultural Produce Market Committee and 70% Government grant of estimated cost for C and D class Agricultural Produce Market Committee is sanctioned by Government Resolution dated 19.12.2023

Also, under this scheme for repairing of existing Shetkari Bhavan, government grant of 25 percent of the estimated cost subject to a maximum limit of Rs.15 lakhs has been sanctioned.

The total cost of this scheme is estimated at Rs.132.48 crore.

A budget of Rs. 10.00 crore has been allocated for the said scheme for the financial year 2025-26.

As per the government decision dated 08.10.2025, the said scheme has been extended for 2 financial years *i.e.* 2026-27 and 2027-28.

Maharashtra State Cashew Council :

As per the Government Resolution of the Cooperation, Marketing and Textiles Department, dated 16.05.2023, approval has been given to establish the Maharashtra State Cashew Board for the development of cashew fruit crop in the state. The said cashew Board will work in the field of Promotional processing, Value addition and Marketing of cashew. The headquarters of the Cashew Board is at Sindhudurg, District- Vengurla and the divisional offices are at Ratnagiri, Chandgad Dist. Kolhapur. The setting up of a corporate office of the Cashew Board at Vashi, Navi Mumbai has approved by the State Government by a Government Resolution dated 26.8.2025. A provision of Rs.50 crore has been approved for the share capital of the Cashew Board for the financial year 2024-25. However, out of this, Rs. 4.00 crore share capital has been received and is being spent on administrative matters. Also, a demand for a share capital of Rs. 50 crore has been made for the financial year 2025-26.

Government Subsidy for the Cashew seeds to cashew farmers in the State :

Sanction has been given to at a cost of Rs. 279 crore by Government Resolution dated 09.07.2024 for the government subsidy of Rs.10 per kg for cashew seeds

has been provided to the cashew farmers in the state for a minimum of 50 kg and a maximum of 2000 kg for the cashew season of 2024. About 1.39 lakh cashew farmers in Konkan will get benefit under this decision. A fund of Rs. 10 crore has been approved for this scheme in the year 2024-25. A total subsidy of Rs. 497.46 crore has been deposited in the bank account of Maharashtra State Cashew Council through the government on 2.4.2025. The said fund has been deposited in the bank accounts of 4196 beneficiaries. Also, as per the government decision dated 1.10.2025, Rs. 38.88 lakhs of fund has been sanctioned for 330 beneficiaries and that fund has been received by the Cashew Board and the process of distributing the grant is underway.

To set up a modern orange processing center at Nagpur, Katol and Kalmeshwar Dist. Nagpur, Morshi Dist. Amravati, Sangrampur Dist. Buldhana :-

In order to reduce post-harvest handling losses of orange fruit and to increase the value of oranges by processing them into by-products, projects worth approximately Rs. 40 crore were approved for setting up modern orange processing centers at Nagpur, Katol and Kalmeshwar, Dist. Nagpur, Morshi Dist. Amravati and Sangrampur, Dist. Buldhana, vide Government decision dated 27.12.2023. For this, 50% of the project cost will be given as government subsidy after the completion of the project. Rs. 10 crore fund has been approved for the said scheme in the current year 2024,25. Proposals of 5 eligible institutions have been sent to the State government for approval for setting up primary processing projects under this scheme. A grant of Rs. 10 crore is expected to be approved for these 5 projects at Rs. 2 crore per project under this scheme.

The Government has given extension to this scheme for two financial years i.e. 2025-26 and 2026-27 by a Government Resolution dated 8.10.2025. Also, by making appropriate changes in the form of the scheme, project of production of by-product has been canceled under this scheme and the construction of 8 primary processing projects and 5 secondary processing projects has been approved.

Maharashtra State Warehousing Corporation :

Maharashtra State Warehousing Corporation has been established under Maharashtra State Warehousing Act. The State Warehousing Corporation has constructed godowns at various places so as to enable needy person to store agricultural produce and consumer produce such as grains on scientific methods. In addition to the agricultural produce the agricultural inputs such as fertilisers and seeds are also stored in the godowns. The agricultural produce of agriculturists as well as the traders is stored in the warehouses. The authorised share capital of the Corporation is Rs. 1500 lakhs.

The Progress and work done by the Corporation is as under dt.31.03.2025

Sr. No.	Particulars	2024-2025 (Lakh M. Tons) (Rs.in lakhs)
1.	Authorised Share Capital	871.12
2.	State Government's Share Capital	435.56
3.	Central Warehousing Corporation's Share Capital	435.56
4.	Average capacity (Lakh M.T.)	17.20
5.	No. of godowns	985

Sr. No.	Particulars	2023-2024 (Rs.in lakhs)
6.	Average Utilization (Lakh M.T)	11.08
7.	Total (M.Tons) - As per details	
	Government (Lakh M.Tons)	0.34
	Co-operative Societies (Lakh M.Tons)	0.21
	Farmers (Lakh M.Tons)	0.66
	Traders (Lakh M.Tons)	1.48
	Private Concern (Lakh M.Tons)	1.21
	Public Undertaking (Lakh M.Tons)	5.72
	NAFED	1.46
6.	Net profits (Rs.)	3165.08
7.	Dividend (Rs.)	158.26

Co-operative Storage :

The below mentioned 3 projects were implemented to construct godowns under the Co-operative Sector.

I. National Grid of Rural Godown :

The said scheme is implemented since 1980-81. Under the scheme subsidy to the extent of 50% was given on matching basis by the State Government and Central Government equally. Remaining 50% quantum of cost of the project was raised by way of a loan from financial institutions. The said scheme is transferred to State Government from 01.01.92. Afterward the assistance is discontinued under the scheme. The details of the godowns constructed under this scheme upto 30-6-96,

Sr. No.	Particulars	No. of godowns	Storage capacity (M. tons in lakhs)
1	Primary agricultural Co-operative societies	-	-
2	Agricultural Produce Market Committees	-	-
3	Apex Marketing Society	-	-
4	Maharashtra State Warehousing Corporation	1012	17.11
		1012	17.11

II. National Co-operative Development Corporation (Scheme No. 2) :

The said scheme is implemented during the period from 1981-82 to 1987-88. The said scheme is implemented

by the Maharashtra State Co-operative Land Development Bank. Under this scheme the beneficiary societies were given financial assistance as under :

1.	Share Capital given by State Government from the Loan received from NCDC to State Government	-	25%
2.	Share capital from State Government	-	20%
3.	Owned capital to be raised by societies	-	5%
4.	Remaining 50% loan by Land Development Bank	-	50%

Under this scheme 1350 godowns were constructed as detailed below :

Sr. No.	Particulars	No. of godowns	Storage capacity (M. tons in lakhs)
1	Primary agricultural Co-operative societies	935	1.39
2	Marketing Co-operative Societies	372	4.73
3	Apex Marketing Society	43	1.19
Total		1350	7.31

The Central Government has included Rural Godown Scheme in the 10th Five Year Plan and the Scheme shall remain in vogue upto March 2008.

Agricultural Co-operative Marketing Societies :

There is one Apex bodies of marketing functioning in the State of Maharashtra viz. Maharashtra State Co-operative Marketing Federation Ltd., Mumbai. The financial position of Maharashtra State Co-operative Marketing Federation as on 31.3.2025 is as under :

Sr.No	Particulars	(Figures in Lakhs)
1.	Share capital of members	- 101.67
2.	Total share capital	- 1336.74
	of which Government	- 1235.07
3.	Turnover	- 494653.73
	(i) Agricultural produce	- 434586.28
	(ii) Agricultural Requisites	- 14357.06
	(iii) Consumer goods	- 45710.38
	(iv) Profit	- 341.86

NCDC provides financial assistance in the form of share capital to various marketing societies for strengthening their capital and increasing work efficiency besides assisting the farmers in getting remunerative price for their produce, distributing the consumer articles

in rural areas, undertaking the business of sale of seeds, fertiliseres etc.

If the anticipated increase in turnover is increased by 20 lakhs, the society is eligible to receive Rs.5 lakhs, If the anticipated increase in turnover is more than Rs.20 lakhs, the proportionate amount of share capital is contributed by NCDC through the State Government. The marketing societies which are financially weak but having potential of increase of business, they are assisted according to the efficiency, to the extent of Rs. 2 to 5 lakhs per society. This scheme is implemented since 1987-88 and all the primary, district and state marketing societies are eligible to receive assistance. The assistance which is received is repayable in 14 equal installments starting from the 5th year. Government has stipulated condition for the societies- receiving share capital to pay 12% dividend even though the society in loss. But now there is stay on that order.

The schematic pattern is as under : In addition to the above scheme of NCDC the societies at Taluka and District level are eligible to receive assistance under the State Scheme implemented at District level through District Planning & Development Council.

When the supply of agricultural produce at any centre given sale is Rs.1 crore or less, the societies associated with such centre are eligible to receive maximum of Rs. 1 lakh share capital. If the supply of agricultural produce is Rs. 2 crores or more, societies associated with such centres are eligible to receive share capital maximum to the extent of Rs. 3 lakhs share capital. For the purpose of granting share capital regions are classified into A, B and C classes.

The (A) I Class comprises of regions that have strong Co-operative movement and the Share Capital contribution by State Government is limited to 1:1. The (B) Class comprises of regions that have a fairly considerable Co-operative movement and the Share Capital contribution by State Government is limited to 1:2. (C) Class comprises of the backward under developed region of Maharashtra the Government contribution in the ratio of 1:10.

The powers to sanction this assistance are with the Divisional Joint Registrar, Co-operative Societies.

Vidarbha Co-operative Marketing Society Ltd., Nagpur

To supervise guide, develop and co-ordinate the business of all marketing, processing and other co-operatives engaged in any marketing activity of eleven Districts of Vidarbha i.e. Nagpur, Bhandara, Wardha, Chandrapur, Amaravati, Akola, Buldhana, Yavatmal, Gadchiroli, Gondia& Washim. The Vidarbha Co-operative Marketing Society Ltd. Nagpur function.

The information regarding the Vidarbha Co-operative Marketing Society Ltd., Nagpur is as under (31-3-2025)

Sr. No.	Particulars	Rs. in lakhs
1.	Share capital	56.87
2.	Out of which Govt. share capital	0.00
3.	Total turnover	129009.26
	a) Agricultural goods	59567.36
	b) Agricultural Input	69293.09
	c) Consumer goods	148.81
4.	Year Ending profit	1707.95
5.	Cumulative Loss	NIL

Purchase of Chemical fertilizers for Maharashtra State Co-operative Marketing Federation and financial assistance for incidental expenses incurred for their supply (24252373)

Protected Fertilizer Stock Scheme (24252373)

(A) Scheme Name : Purchase of Chemical fertilizers for Maharashtra State Co-operative Marketing Federation and financial assistance for incidental expenses incurred for their supply.

(B) Related Notification and Govt. Resolution : Department of Agriculture and Padum, G. R No. RaKhaTe-3708/P.No.199/17-A, dt. 12 December 2008.

(C) Scheme Objective and related Information :

In order to fill the gap in the supply of fertilizer compared to the demand in the state, as per the directives of the Central Government. DAP/urea and compound fertilizer are imported from fertilizer companies appointed by the Central Government and stored in a safe stock for timely supply of fertilizer to the farmers of the state. This scheme has been implemented in the state by the Maharashtra State Marketing Federation since 2001.

For this scheme, before the start of the season, fertilizers are being stored in all the districts of Maharashtra and their sale is done under the supervision of the Agricultural Development Officer of the concerned district. The government provides a government guarantee for the purchase of fertilizers. Also, the incidental expenses incurred for storage (primary transportation, secondary transportation, warehouse rent, carrier insurance, interest on loans, etc.) are reimbursed by the government

The Fertilizer on Dam Scheme has been successfully implemented in the state since 2011 to ensure that farmers get fertilizer on time and at a price lower than the maximum retail price.

The total incidental expenditure for purchasing and supplying chemical fertilizers to the Maharashtra State Co-operative Marketing Federation under the Protected Fertilizer Stock Scheme Kharif Season 2025 scheme has been Rs. 2,60,83,374/-.

Financial assistance is to pay the ancillary expenses incurred for purchasing agriculture produce through Maharashtra State Co-operative Marketing Federation (24252542) (mandatory) :-

Name of Scheme : Financial assistances for payment of ancillary expenses incurred for purchasing agriculture produce through Maharashtra State Cooperative Marketing Federation (24252542) (mandatory)

Scheme Objective and Information : Due to favorable weather and satisfactory monsoon in the state, the inflow of farm produce increases and prices of farm produce fall. Therefore, the farmers do not get fair price for their crops. Pulses and oilseeds are purchased from Marketing Federation, Mumbai and Vidarbha Marketing Federation, Nagpur on behalf of NAFED at the Minimum Support Prices (MSP) announced by the Central Government to give fair price to farmer's goods. Even after that, if the inflow of agricultural produce is high in the market, the State Government buys certain amount of agricultural produce by implementing Market Intervention Scheme (MIS).

Tur was purchased by the Maharashtra State Marketing Federation under the Market Intervention Scheme in the year 2016-17. After that, no purchase was made under the said scheme.

Taluka Kharedi Vikri Sangh (Co-operative Procurement and Sale Union)

There is a two tier system of Co-operative Procurement and Sale Union in the state of Maharashtra. As of 31/3/2025, a total of 345 Co-operative Procurement and Sale Union functioning, including 14 Procurement and Sale Union at the district level and 331 at the taluka level. To ensure the smooth functioning of this Unions, the Maharashtra State Co-operative Marketing Federation has been established in Mumbai to oversee its operations.

Current status of the Co-operative Procurement and Sale Union : As of 31/3/2025

Sr. No.	Division	In Profit	In Loss	Total
1.	Pune	15	11	26
2.	Kolhapur	25	16	41
3.	Kokan	33	03	36
4.	Nasik	33	24	57
5.	Aurangabad	10	22	32
6.	Latur	19	23	42
7.	Amravati	34	21	55
8.	Nagpur	37	19	56
Total		206	139	345

**Maharashtra State Co-operative Cotton Growers
Marketing Federation Ltd., Mumbai,**

Cotton Season 2025-2026:-

The Central Government has announced the guaranteed prices of cotton for the cotton season 2025-2026. The guaranteed price of medium staple cotton and long staple cotton has been increased by Rs. 589/- per quintal each compared to the previous cotton season. The guaranteed price of medium staple cotton is Rs. 7710/- per quintal while the guaranteed price of long staple cotton is Rs. 8110/- per quintal.

Cotton prices depend on the country's total cotton production, crop conditions, domestic cotton consumption, import-export, and cotton prices in the international market. To prevent losses to cotton farmers if the price of cotton in the open market falls below the minimum

guaranteed price, the cotton is purchased at the minimum guaranteed price announced by the central government.

In the state, cotton is procured by Cotton Corporation of India (CCI), the Nodal Agent of Government of India and by Maharashtra State Cooperative Cotton Producers Marketing Federation, as a Sub Agent of CCI announced by the Central Government at the minimum guaranteed price.

The Cotton Corporation of India has opened a total of 168 cotton procurement centers in the state, 79 in Chhatrapati Sambhajnagar division and 89 in Akola division, for the cotton procurement in the 2025-2026 cotton season.

As on Dated 08.01.2026, 91,45,453 quintals of cotton have been purchased from farmers at the minimum support price through the Cotton Corporation of India.

State Consumer Co-operative Society

SUBSIDY SHARE CAPITAL AND LOAN TO THE RURAL / URBAN CO-OPERATIVE CONSUMERS SOCIETIES

SUBSIDY, SHARE CAPITAL AND LOAN TO THE RURAL COOPERATIVE CONSUMER SOCIETIES

(34560112, 54750132 & 74750125)

SUBSIDY, SHARE CAPITAL AND LOAN TO THE URBAN CO-OPERATIVE CONSUMERS SOCIETIES

(34560121, 54750141 & 74750134)

Consumer Cooperative Societies in urban area were getting financial assistance in the form of Share Capital, Loan and grant for opening Departmental Stores, opening branches of Consumers Societies from the Central Government under the Central Government Sponsor schemes and similarly for the distribution of essential commodities in rural areas under the National Cooperative Development Corporation Scheme. Central Government has closed the said scheme from dt.01.04.1992 and transfer it to the State Government. The Government had took decision in the year 1994-95 to implement the said scheme on the State level by considering the important matters like getting essential commodities to the consumers in fair price and similarly getting right price to the producer for their consumer products and to get available the employment to the unemployed due to Consumer Societies. Accordingly the orders regarding financial assistance to the Central / Primary Consumer Co-operative Societies in urban area were issued under the Govt.Resolution dt.30.5.1994. On the same line the orders regarding financial assistance to the Consumer Cooperative Societies in Rural areas were issued on dt.14.03.1995. The said scheme is now totally implemented from the fund of the State Government.

The said scheme was impemented on the Government level from the year 1994-95 to the year 2006-07. however the said scheme is now implemented on the level of Marketing Directorate under the Govt.Resolution dt.23.12.2007. The formula of financial assistance of the said scheme is as follows :-

Departmental Store

		(Rs.in lakhs)			
Sr. No.	Structure/Pattern	Share Capital	Furniture and Fixtures		Managerial grant
			Loan	Grant	
1	(1) Stores in metropolitan area having 8 lakh and more population. Throver 175 lakh. Area of sale 10,000 sq. ft.	12	3	1.00	1.00 (Divided in three years)
2	(2)Stores in the cities having 3 to 8 lakh population. Throver 80 lakh. Area of sale 2000 sq. ft.	6	1.50	050	0.50 (Divided in three years)
3	(3) Cities having 1 to 3 lakh population. Throver 40 lakh. Area of sale 2000 sq. ft.	6	0.90	0.30	0.30 (Divided in three years)

Retail Sale Centre

Sr. No.	Size	Share Capital	Furniturd & Fixtures		Management Subsidy
			Loan	Subsidy	
1	Large	0.90	0.25	0.10	1.00 (Divided in 3 years)
2	Small	0.45	0.05	0.05	0.50 (Divided in 3 years)

In the Economic Year 2025-26 under the Accounts Head for the said scheme budgetary provision made shown as under.

Sr. No.	Scheme	Account Head	Budget Provision in (Rs. lakhs)
1	Subsidy to Rural Co-operative Consumer Societies	34560112	0.01
2	Subsidy to Urban Co-operative Consumer Societies	34560121	0.01
3	Share Capital Contribution to Rural Co-operative Societies	54750132	0.01
4	Share Capital Contribution to the Urban Co-operative Societies	54750141	0.01
5	Loan to Rural Consumer Co-operative Societies	74750125	0.01
6	Loan to Urban Consumer Co-operative Societies	74750134	0.01

Proposed Demand of Rs. 0.01 lakhs is made under the scheme for 2026-27.

Fruit & Vegetable Co-operative Societies

Out of the total land, about 90011 hectares of land in Maharashtra State are under horticultural crops such as Mango, Grapes, Bananas, pomegranates, chikoos etc.

These Societies are registered with the objective of producing fruits and vegetables on a large scale following which the agricultural produce undergoes many stages such as storing, Grading, Pre-cooling, transportation through vehicles, so that it is fit for export to foreign countries, also so that the farmer gets a fair price for his produce and the customer also gets the fruits and vegetables at a reasonable price.

Aims objectives of fruit and vegetable societies :-

- 1) Grading, Stocking, Packing and sale of fruit and vegetable and other perishable produce.
- 2) Supplying fertilizers.
- 3) Sale of seeds, pesticides, and other farming related items.
- 4) Proper marketing of agricultural produce so as to give a fair price to the farmers, besides other agricultural related activities.

The Fruit and vegetable societies cannot carry out any business relating to fertilizers for a period of three years from date of Registration. However they can indulge in sale of organic fertilizers.

These societies can also provide services like tissue culture, pre-cooling and similar services. With the intention of export of certain agricultural produce such as Mangoes, Grapes, Bananas, Oranges etc., under section 20 (1) of Maharashtra Co-operative Societies Act 1960, some partnership firms such as Maha Mango, Maha Grapes, Maha Banana, Maha Orange were registered. All these societies are working towards getting more and more foreign exchange through export of their produces.

Financial Assistance to Fruit and Vegetable Societies :-

Financial Assistance is provided to select marketing societies in the form of share capital for expansion of business and strengthening their capital. While granting sanction to such societies, the business plan capital with society etc. are taken into consideration.

1) Share capital subsidy to select and weak marketing societies under National Co-operative Development Corporation sponsored schemes.

This scheme was started from 19th May, 1964. Under this scheme select marketing societies whose working capital is up to Rs. 20.00 lakhs, are provided with a subsidy of share capital of Rs. 5.00 lakhs.

If the working capital of a marketing society is more than Rs. 20.00 lakhs then the society gets a subsidy in share capital in multiples of excess amount.

Besides the above, financially weak societies but those who have scope for business expansion are provided with a subsidy of Rs. 2.00 lakh to Rs. 5.00 lakh in share capital.

2) Financial Assistance to fruit and vegetable societies for setting up pre-cooling and cold storage units under National Co-operative Development Corporation sponsored schemes..

This scheme was started on 5th September 1991. It was started with the intention to set up pre-cooling and cold storage facilities so that the fruits and vegetables remain in good condition until they reach the markets.

Under this scheme, National Co-operative Development Corporation provides 90 % of the project cost to the State Government as loan. This loan is disbursed to the societies in the following funding pattern.

- A) Loan - 40%
- B) Share Capital - 50%
- C) Society own Share -10%

3) Financial Assistance to fruit and vegetable societies under National Co-operative Development Corporation and NHB sponsored schemes :-

This scheme was started on 16th March, 1991. The aim was to enable the farmers to get a fair price for his produce and also that the customer should get fruits and vegetables at a reasonable price.

Under this scheme, for one unit fruit and vegetable societies get a financial assistance of Rs. 8.00 lakhs of this 50 % amount i.e. Rs. 4.00 lakhs is given as loan by National Co-operative Development Corporation and 50% amount i.e. Rs. 4.00 lakhs is given as subsidy by National Horticulture Board.

A society can get a maximum of Rs.15.00 lakhs loan and a subsidy of Rs. 15.00 lakh for four units.

		Rs. in Lakh
No.	Items	Amount
1.	Grading, Packing shed	1 lakhs
2.	Retail shops (10)	2 lakhs
3.	5 M.ton capacity vehicle (1)	2 lakhs
4.	10 m. ton walking cooler	2 lakhs
5.	Plastic cates	1 lakhs
Total		8 lakhs

For benefitting from all the above schemes application for financial assistance has to be made in the specified format to District Deputy Registrar, Co-operative society

and directed to the State Government through Divisional Joint Registrar and Director of Marketing. After the State Government makes its approval, the application is sent to National Co-operative Development Corporation for its final approval and then only the society is provided the financial assistance.

Agricultural Processing Cooperative Societies:

1) Name of the scheme : Loan and Share Capital to the Agricultural Processing Cooperative Societies. (44250759, 44250294, 64250313)

In respect of to Sanction financial assistance on the Government Guarantee 1:9 under the scheme of National Cooperative Development Corporation or from other financial institute to the proposal of increasing project cost and share capital of the Agricultural Processing Cooperative Societies and Bio Sugar from Corn and Jowar Co-operative industries and also of the established Agricultural Processing Co-operative Societies.

2) Nature of Financial Assistance : Financial Assistance for raising processing units of Agricultural Products in view of to get proper market in the country and outside the country the products of all Agricultural Processing Co-operative Societies.

3) Beneficiaries : Fruit Processing, Vegetable processing, Corn Processing, Cashewnut Processing, Ricemill, and other all types of agricultural processing Co-operative societies.

4) To whom application to be made : Taluka Deputy or Assistant Registrar Co-operative Societies.

5) Sanctioning Authority : State Government.

6) Objects : Agricultural Processing Societies in Co-operative field are at present in the primary stage. There is wide scope in the raising the processing projects of Agricultural products in view of to get proper market in the country & outside the country to get appropriate consideration to fruit, vegetables, flowers and all agricultural products and also forest fruits. Since the technology of handling the farm products after its picking undeveloped most of the farm product get perished even after getting good production. To avoid this, it is the need of the time to raise the farm processing industry. The Government of Maharashtra has done elaborate study on this through the Kolhe Committee and suggested to give impetus to this in view of to run farm processing industry through the Co-operation.

It is the policy of the Government to give encouragement for establishing Co-operative societies, doing processing of the different types of farm products and fruits and in view of that the Government providing share capital and loan to such societies. Likewise this societies also get financial assistant from the financial institution like National Cooperative Development Corporation for erecting the project. Scrutiny of the project report of the concerned societies in view of the financially and technically for affording such type of financial assistance is made by the Agricultural Marketing Board, Maharashtra State Pune.

Following types of fruit processing are in working condition in Maharashtra.

1. Orange Processing	2. Mango Processing
3. Cashewnut Processing	4. Lemon Processing
5. Onion Processing	6. Chillie Processing
7. Orange Processing	8. Raisin Processing
9. Grapes Processing.	10. Tomato processing
11. Banana Processing	

Beside this other types of Processing Societies are as follows.

1. Starch Product Society
2. Partical Board
3. Cereal Processing
4. Alcohol processing
5. Annial food Processing
6. Seed processing
7. Wheat Jawar, Rice Processing.

Altogether it seem that the Agricultural Processing Societies are not financially competent.

Agricultural Processing Societies shall be successful if there is availability of sufficient stock, proper technical capacity, accurate financial discipline and utilization of modern marketing sale technology and original policy to give fair price to the farm products of the farmers will be successful.

Society Pre-registration Approval Power-

Project Cost (Rs. Lacs)	Registrar
10	District Deputy Registrar, Co-operative Societies
20	Divisional Joint Registrar, Co-operative Societies
20 to 100	Director of Marketing
More than 100	Commissioner for Cooperation

The surety that whether the projects of the societies are economically and technically competent is made by the Maharashtra State Agricultural Marketing Board, Pune.

Schemes of giving assistance implemented by the Government for the Processing Societies are as follows :

(A) To get proper price to the farm product produced by the farmers in the state and similarly by not keeping different pattern in the state, the Government Share Capital and financial distribution to all Agricultural Processing Co-operative Societies in the state.

1.	Loan from State Co-operative Financial Institution	60% of Project cost
2.	Share Capital of the State Government	36% of Project cost
3.	Own Share Capital of the Society	4% of Project cost
Total		100%

(B) Biosugar Co-operative Industries :

Financial assistance will be given to project of biosugar producing (from Starch, Sorghum, Bajara & allied produce) Co-operative societies under NCDC Scheme or loan from other financial institutions with government guarantee as per following pattern & Govt. Share capital in the ratio 1:9 but the limit for project cost is upto Rs. 25.00 crore. The project will include power generation co-project on experimental basis, 6 projects will be approved in the state.

1.	Loan by NCDC or Financial Institutions on Govt. Guarantee	60% of Project cost	15.00
2.	Share Capital by State Government	36% of Project cost	09.00
3.	Societies Own Share Capital	4% of Project cost	1.00
Total		100%	25.00

The Govt. guarantee shall be given for the loan in the ratio of 1:9 and Government Capital to the Agricultural Processing Co-operative Societies according to above pattern. Similarly this decision shall also be applicable to the project preparing meal, flour, pulses etc.

(Rs.in Lakhs)

Sr. No.	Account Head	Total Provision in 2024-25	Actual Exp. in 2024-25	Provision in 2025-26
1.	44250759	100.00	0.00	100.00
2.	44250294	900.00	0.00	400.00
3.	64250313	1500.00	0.00	700.00

Economic Assistance proposals of Agriculture Processing Co-operative Societies have been recommended and submitted to State Cooperative Development Cooperation by Planning and Finance Department.

Under the chairmanship of Cooperative Commissioner and Registrar the committee has been constituted for given sanction to purchase of machinery required for projects of which requirement is less than Rs. 500 Laacs to the projects organized by agriculture processing Co-operative societies under the scheme of Government Economic investment.

Government as constituted committee under the chairmanship of Cooperative Commissioner and Registrar for controlling the construction and the projects of agriculture processing Co-operative societies which are organized under the scheme of Government economic investment.

Proposed demand of Rs. 0.01 lakh & Rs. 0.01 lakh respectively is made under the scheme for 2026-27, (Scheme Change GR Dt. 12/10/2007)

**E-GOVERNANCE PROGRAMME
(MARKETING) (34513072)**

Budget Provision of Rs. 00.01 lakh has been made for the financial year 2025-26 under Demand No. V-2-3451] Secretariat-economic Services, (02) strengthening of State Planning Machinery, (02) strengthening of State Planning Machinery, (02) (05), E-Governance Programme (Marketing) (Scheme) (3451 3072), 17 Computer Expenses.

A budgetary provision of Rs. 200.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

The Central Government has declared the MSP of Kharif Crops season 2024-25 and Rabbi Crop for marketing season 2026-27 as per following table.

Minimum support prices for all kharif crops for marketing season 2024-25

Sr.	Crop	Minimum support price (Rs. per quintal)
1	Paddy (common)	2369
2	Paddy (A Grade)	2389
3	Jowar (Common)	3699
4	Jowar (Maldandi)	3749
5	Bajara	2775
6	Ragi	4886
7	Maize	2400
8	Tur / Arhar	8000
9	Mung	8768
10	Urad	7800
11	Ground nut	7263
12	Sunflower seed	7721
13	Soyabean (yellow)	5328
14	Sesamum	9846
15	Nigerseed	9537
16	Cotton (Medium Staple)	7710
17	Cotton (Long Staple)	8110

Rabi season 2026-27

Sr.	Crop	Minimum support price (Rs. per quintal)
1	Wheat	2585
2	Barley	2150
3	Gram	5875
4	Lentil (Masur)	7000
5	Rapeseed and Mustard	6200
6	Safflower	6540

*** Appointment of State Nodal Agency :-**

As per the revised guidelines issued by the Union Ministry of Agriculture and farmers welfare in october 2024, procurement of pulses and oilseeds is being done in the state at minimum support price under Price Support Scheme (PSS) on behalf of the nodal agencies of the Central Government, namely NAFED and NCCF, in collaboration with the state level nodal agencies, At present, the following three state level nodal agencies are working to implement the procurement process at minimum support price for the season 2025-26

- 1) Maharashtra State Agricultural Marketing Board, Pune.
- 2) Maharashtra State co-operative Marketing Federational.
- 3) Vidarbha Cooperative Marketing Federation, Nagpur.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :

तक्ता सहा TABLE VI

(ii) Financial Requirements : कार्यक्रम नं. ४ Programme No. 4

(रुपये हजारत) (Rs. in thousands)

वर्ष/वर्ग	अनुसूची २०२४-२०२५		अनुसूची २०२५-२०२६		अनुसूची २०२५-२०२६		अनुसूची २०२६-२०२७		विवरण
	अनुसूची २	अनुसूची ३	अनुसूची ४	अनुसूची ५	अनुसूची ६	अनुसूची ७	अनुसूची ८	अनुसूची ९	
२४२५, साहकार									
(००) (२०८) इंटर साहकारी संस्थांना साहाय्य									
(०१) पणन साहकारी संस्था (०१)(०१)									
एकार्षिक बाजार वून सेवक (२४२५-०३८१)									
०१ वेतन	८४१८		८४१८	८४१८	८४१८	८२८६	१००३८	१००३८	०१ Salaries
०३ अतिव्यय भत्ता									०३ Overtime Allowance
०६ दुरुवनी, वीज व पाणी शुल्क									०६ Tele., Elec. & Water Supply
११ देशांतर्गत प्रवास खर्च	१३		१३	५५	३९	३९	५५	५५	११ Travel Expenses
१३ कार्यालयीन खर्च	१८		१८	४४	३५	३५	४५	४५	१३ Office Expenses
१७ संगणक खर्च									१७ Computer Expenses
एकूण	८४३१		८४३१	११२३९	८३६८	८३६८	१०१४८	१०१४८	.. Total
(०१)(०२) पणन सर्वेक्षण व संशोधन									
यावरील कर्मचारी वेतन (२४२५-०३९९)									
०१ वेतन	३७८६		३७८६	७३३७	३२०४	३२०४	५५९०	५५९०	०१ Salaries
०३ अतिव्यय भत्ता									०३ Overtime Allowance
०६ दुरुवनी, वीज व पाणी शुल्क									०६ Tele., Elec. & Water Supply
११ देशांतर्गत प्रवास खर्च									११ Travel Expenses
१३ कार्यालयीन खर्च	१४		१४	२६	२१	२१	२६	२६	१३ Office Expenses
१७ संगणक खर्च									१७ Computer Expenses
२४ पेट्रोल, तेल व वरगण									२४ Petrol, Oil and Lab.
एकूण	३८००		३८००	७४१८	३२७०	३२७०	५६७१	५६७१	.. Total
(००)(०३) प्राथमारी विकास (२४२५-०४०५)									
०१ वेतन	१३७००२		१३७००२	२०५५७९	१५००००	१५००००	२०५५७९	२०५५७९	०१ Salaries
०३ अतिव्यय भत्ता									०३ Overtime Allowance
०६ दुरुवनी, वीज व पाणी शुल्क									०६ Tele., Elec. & Water Supply
११ देशांतर्गत प्रवास खर्च	२६१		२६१	११५२	८०६	८०६	११५२	११५२	११ Travel Expenses
१३ कार्यालयीन खर्च	६६		६६	१०८	८६	८६	१०८	१०८	१३ Office Expenses
१४ भाडे, पट्टी व कार									१४ Computer Expenses
१७ संगणक खर्च									१७ Petrol, Oil and Lab.
एकूण	१३७३२९		१३७३२९	२०६६९०	१५०९३३	१५०९३३	२०६६९०	२०६६९०	.. Total

तबका सहा -चांग TABLE VI Contd

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(०१)(२१) महाराष्ट्र राज्य पणन महासंघास रासायनिक खाते खरेदी व पुरवठा यासाठी वेणाच्या अनुषंगिक खर्चासाठी अर्थ सहाय्य (योगनेतर) (२४२५२३७३)													
२६ जाहिरात व प्रसिध्दी												200000	200000
३३ अर्थसहाय्य												450000	450000
४५ व्याज													
५० इतर खर्चे													
एकूण												650000	650000
(०१)(२२) महाराष्ट्र राज्य पणन महासंघास नाफे-डमर्पत विक्री केंद्रेल्या शेतमालाची रक्कम अदा करण्याकरिता वेणाच्या अनुषंगिक खर्चासाठी अर्थसहाय्य (योगनेतर) (२४२५२४१७)		100000				111284	111284	111284		111284	200000		200000
(०१)(०८) कोंदा उत्पादक शेतकऱ्यांना अर्थसहाय्य (२४२५२४२२)								283232		283232			
(०१)(०३) राव्यातील सोयाबीन उत्पादक शेतकऱ्यांना सहाय्य (२४२५२५३३)													
(०१)(०४) महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघामार्फत शेतमालाची खरेदी करण्यासाठी लागलेल्या अनुषंगिक खर्चाची रक्कम अदा करण्यासाठी अर्थसहाय्य (अनिवर्तनीय)													
३३ अर्थसहाय्य (२४२५२५४२)													
(०१) (२३) महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक लि. या संस्थेस कोंदा वाजार हस्तक्षेप योग्य १९८९-९० अंतर्गत देण्यात आलेल्या कर्जाच्या परत- फेडीसाठी अनुदान (अनिवर्तनीय) ३१ सहाय्यक अनुदान (खालनेतर) (२४२५२५५२)													
एकूण -- (२४२५)	249578	225500	111287	336847	557089	3	557092	422712	650000	1072712			Total
२४३५- इतर कृषिविषयक कार्यक्रम (०१)(०२) आधुनिक संता प्रकल्पा केंद्रे उत्पत्तीसाठी अनुदान कार्यक्रम (२४३५०१९८)राव्यातील												199500	199500
खानू उत्पादक शेतकऱ्यांना अर्थसहाय्य (२४३५०२३१)												199500	199500
एकूण -- (२४३५)													Total

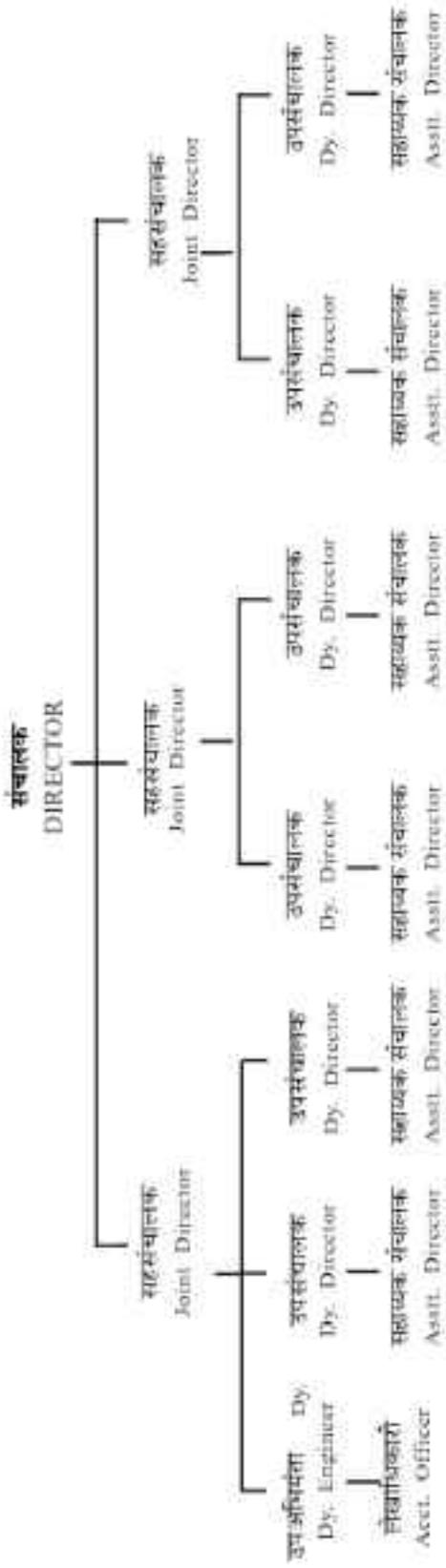
सकता सहा -चासू TABLE VI Contd

(रुपय हजारत) (Rs. in thousands)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
४४२५ सहकारावरील भांडवली खर्च												
(०२) (०५) कृषि संस्करण संस्था (रा.स.वि) भागभांडवल अंशदान (४४२५,०२१४)	--	--	--	--	४००००	४००००	--	२००००	२००००	--	१०००	१०००
(०२) (०८) कृषि प्रक्रिया संस्थाना भागभांडवल अंशदान (कोल्हा समिती) (राज्य योजना) (४४२५,०७५९)	--	२००००	२००००	--	१००००	१००००	--	७०००	७०००	--	१	१
एकूण -- (४४२५)	--	२००००	२००००	--	५००००	५००००	--	३५०००	३५०००	--	१००१	१००१
४४३५ इतर कृषिविषयक कार्यक्रम वरील भांडवली खर्च												
(०१) (०३) आशियायी विकास बँक सहायित महाराष्ट्र असे विद्यनेस नेटवर्क प्रकल्प (मिगनेट) (राज्य हिस्सा ३०%) कार्यक्रम (४४३५,००४८) ५४ गुलवणूका	--	५७७२०	५७७२०	--	४२००००	४२००००	--	३५४०३५	३५४०३५	--	२७६४५३	२७६४५३
(०२) आशियायी विकास बँक सहायिक महाराष्ट्र असे विद्यनेस नेटवर्क प्रकल्प (मिगनेट) (बाह्य हिस्सा ७०%) कार्यक्रम (४४३५,००५७) गुलवणूका	--	२०१०२००	२०१०२००	--	२३४००००	२३४००००	--	१३००३००	१३००३००	--	१२८०७६१	१२८०७६१
(०१)(०१) कावू पन्ड पोप विकास(०१)(०१) महाराष्ट्र राज्य कावू पन्ड (कार्यक्रम) (४४३५,००८४) गुलवणूका	--	४००००	४००००	--	५००००	५००००	--	३५०००	३५०००	--	४१००००	४१००००
एकूण -- (४४३५)	--	२६३००००	२६३००००	--	२०२००००	२०२००००	--	१७४०२३५	१७४०२३५	--	२२३७२१४	२२३७२१४
३४५६ नागरी पुरवठा												
(०२)(०१)(०८) ग्रामीण सहकारी संस्थांना अर्थसाहाय्य (३४५६,०२१२)	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	१	१
१९६ (००)(०१) नागरी ग्राहक सहकारी संस्थांना अर्थसाहाय्य (३४५६,०१२१)	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	१	१
एकूण ३४५६ --	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	२	२

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
७४७५ इतर सर्वसाधारण आर्थिक सेवासाठी कर्जे (००)०६) ग्रामीण सहकारी संस्थांना कर्जे (७४७५०२२५)	1	1
(००)०७) नागरी गाहक सहकारी संस्थांना कर्जे (७४७५०२३४)	1	1
एकूण ७४७५ --	2	2
५४७५ इतर सर्वसाधारण आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च (०२)०६) ग्रामीण सहकारी संस्थांना प्राण भांडवल अंशदान (५४७५०२३२)
(०२)०७) नागरी सहकारी संस्थांना अर्थसहाय्य (५४७५०२४२)	1	1
एकूण ५४७५ --	2	2
६४२५ सहकारासाठी कर्जे (०२)०३) कापूस प्राण योजनेच्या कार्यन्वयनासाठी सौभानिक रक्कम (६४२५००६४)	50000	50000	..	50000	50000	..	50000	50000
(०२)०२) सहकारी शेत प्रक्रिया संस्थांना कर्जे (राष्ट्रीय सहकार विकास महामंडळ (६४२५०३२३)	70000	70000	..	70000	70000	..	1266	1266
एकूण ६४२५ --	120000	120000	..	120000	120000	..	51266	51266

पणन संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-२
 DIRECTORATE OF MARKETING MAHARASHTRA STATE, PUNE-1

वस्त्रोद्योग आयुक्तालय
Textile Commissionerate

**विभाग ५-वस्त्रोद्योग आयुक्तालय,
महाराष्ट्र शासन, नागपूर यांच्या नियंत्रणाखालील विषय**

प्रास्ताविक :-

राज्यातील हातमाग उद्योगाच्या विकासाच्या दृष्टीने व आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या विणकरांना दारिद्र्य रेषेवर आणण्याच्या दृष्टीने तिडके समितीची स्थापना केली होती. समितीच्या शिफारशीनुसार दि. २ ऑक्टोबर, १९७१ रोजी स्वतंत्र हातमाग यंत्रमाग व वस्त्रोद्योग आयुक्तालयाची स्थापना करण्यात आली.

तसेच महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ व महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळाची निर्मिती १९७१-७२ मध्ये झाली. हातमाग कापडाच्या विक्रीची व्यवस्था राज्यात व राज्याबाहेर तसेच परदेशात करण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य हातमाग सहकारी महासंघाची स्थापना सन १९७३ मध्ये करण्यात आली. संदर्भ दि. ३१ मार्च २०२५ अखेर राज्यात हातमागाच्या ५६० व यंत्रमागाच्या १६६८ संस्थांची नोंदणी झालेली आहे. सन २०२५-२६ करिता हातमागच्या विकासासाठी योजनांतर्गत योजनेसाठी एकूण रु.२९०७.७७ लक्ष निव्वलव्यय मंजूर असून यंत्रमाग, सुतगिरण्या क्षेत्रासाठी अनुक्रमे रु.१४०६३.१६ लक्ष व रु.६५५०.०२ लक्ष निव्वलव्यय मंजूर आहे.

मागील तीन वर्षांचा खर्च खालील प्रमाणे आहे. (रु.लाखात)

अ.क्र.	वर्ष	हातमाग	यंत्रमाग	सुतगिरण्या
१	२०२२-२३	३१३.७८	४८४.००	५२५५.५३
२	२०२३-२४	४५७.४७	१००१४.००	४५१६.८२
३	२०२४-२५	५२०.३७	११७०४.६६	१२०२.६३

आयुक्त व प्रशासन :

वस्त्रोद्योग आयुक्तालयाचे प्रमुख म्हणून आयुक्त (भा.प्र.से.) आहेत व आयुक्तांच्या अंतर्गत सहआयुक्त (प्रशासन), सहआयुक्त (तांत्रिक), उपसंचालक (निर्वाहन व सार्वजनिक), सहाय्यक संचालक (लेखा), वसूनिर्माण तज्ञ, कार्यकारी अभियंता, उपआयुक्त (सुतगिरणी), सहाय्यक आयुक्त, संशोधन सहाय्यक इ.पदे आहेत. विभागीय पातळीवर प्रशासक उपआयुक्त नागपूर, मुंबई, छ.संभानगर, सोलापूर ही पदे आहेत.

मंजूर पदांची संख्या खालीलप्रमाणे आहे :

अ.क्र.	तपशील	पदसंख्या
१.	राजपत्रित अधिकारी (गट-अ व ब)	२३
२.	अराजपत्रित (गट क)	१५२
३.	अराजपत्रित (गट ड)	१५
एकूण		१९०

आयुक्तालयामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या विविध योजना :

या आयुक्तालयामार्फत हातमाग यंत्रमाग व सहकारी सुतगिरणी अंतर्गत खालील योजना राबविल्या जातात.

१. हातमाग : हातमाग उद्योगाच्या विकासाकरिता सुट व इतर अर्थसहाय्य (२८५१०११९)**अ. जाहिराती व प्रसिध्दी योजना :**

हातमाग उद्योगाला व उत्पादनाला विस्तृत प्रमाणात प्रसिध्दी मिळून विक्रीमध्ये वाढ व्हावी जेणेकरून हातमाग विणकरांना सातत्याने रोजगार उपलब्ध व्हावा, या उद्देशाने हातमाग कापड प्रदर्शनाच्या आयोजनाकरिता तसेच इतर राज्यात आयोजित होणाऱ्या प्रदर्शनात भाग घेण्याकरिता जाहिराती व प्रसिध्दी योजनेतर्गत राज्य शासनाकडून अर्थसहाय्य देण्यात येते.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ८००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

आ. हातमाग विणकरासाठी बक्षिस :- (२८५१०११९)

राज्यातील हातमाग विणकरांना प्रोत्साहन देण्याकरिता तसेच विणकरांनी उत्पादित केलेले उच्चगुण वणाला वाच मिळावा या उद्देशाने सर्व गटातील हातमाग विणकाराकरिता विभागीय हातमाग कापड स्पर्धा आयोजित करून बक्षिस देण्यात येतात. विभागीय स्पर्धेतून बक्षिस पात्र नमुन्यासाठी राज्यस्तरीय हातमाग कापड स्पर्धा आयोजित करून विणकरांना बक्षिस देण्यात येते.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ४.५० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

२. महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळास भागभांडवल अंशदान : (४८५१००७९)

महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळाची पतमर्षदा वाढवून खेळते भांडवल उभारणे व उत्पादन कार्यक्रम राबविणे शक्य व्हावे म्हणून हातमाग महामंडळाचे कार्यक्रम व प्रस्ताव विचारात घेऊन भागभांडवल अंशदान मंजूर करण्यात येते. मंजूरीचे अधिकार शासनास आहेत.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

ब. यंत्रमाग :-**१. महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळास भागभांडवल अंशदान : (४८५१००९७)**

महामंडळाची पतमर्षदा वाढवून खेळते भागभांडवल उभारणे व उत्पादन कार्यक्रम राबविणे शक्य व्हावे म्हणून यंत्रमाग महामंडळाचे कार्यक्रम व प्रस्ताव विचारात घेऊन त्या आधारे आर्थिक मदतीचे प्रमाण ठरविण्यात येते. मंजूरीचे अधिकार शासनास आहेत. यंत्रमाग महामंडळाच्या स्थापनेपासून मंजूर रुपये २०.०० कोटी इतके भाग भांडवल आतापर्यंत उपलब्ध करून दिलेले आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

२. राज्यातील यंत्रमाग संस्थांचे विकासासाठी अर्थसहाय्य योजना :- ४८५१०५४२, रासविनि कर्ज ६८५१०३५९)

राज्यातील यंत्रमाग सहकारी संस्थांच्या विकासाकरिता राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम पुरस्कृत योजना बंद करून राज्याची अर्थसहाय्य योजना सुरु करण्यात आली आहे.

या योजनेचा तपशील :- यंत्रमागावर घेण्याआधीचे अथवा नंतरचे प्रक्रिया/ तपार कापडे/विणई केंद्राची स्थापना निगमाकडून राज्य शासनाकडून कर्ज १० टक्के, राज्य शासनाकडून सहकारी संस्थेस कर्ज ५० टक्के, ४० टक्के भाग भांडवल, १० टक्के सभासद बर्गणी या योजनेअंतर्गत मागील तीन वर्षांत खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे. (रु. लाखात)

वर्ष	तरतूद		खर्च	
	भा.भा.	कर्ज	भा.भा.	कर्ज
२०२२-२३	२७००.००	३२००.००	०.००	०.००
२०२३-२४	१७००.००	२७००.००	०.००	०.००
२०२४-२५	०.००	०.००	०.००	०.००

उपरोक्त योजना शा.नि.दिनांक २८.८.२०२४ अन्वये बंद करून त्याच धर्तीवर राज्य शासनाची अनुक्रमे यंत्रमाग सहकारी संस्थांना भागभांडवली अंशदान व यंत्रमाग सहकारी संस्थांना कर्ज या योजना दिलेल्या लेखाशिर्षांतर्गत सुरु करण्यात आलेल्या आहेत. या योजनेवर २०२४-२५ या वर्षांत खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे.

वर्ष	तरतूद		खर्च	
	भा.भा.	कर्ज	भा.भा.	कर्ज
२०२४-२५	१७००.००	१५००.००	४६०.८०	१३५७.२०

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता भागभांडवल व कर्ज अनुक्रमे रुपये ०.०० व ०.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

३. साध्या यंत्रमागाला आधुनिकीकरण करण्यासाठी योजना राबविण्याबाबत. (२८५१ ६४५८)

केंद्र पुरस्कृत Pilot Scheme of In-Situ upgradation of Plan Powerloom For S. S. I. Sector ज्या योजनेस केंद्र शासनाने केलेले बदल विचारात घेवून राज्य शासनमार्फत सदर योजना सुधारित स्वरूपात दि. ६-६-२०१८ च्या शासन निर्णयान्वये सुरू करण्यात आलेली आहे. सदर योजने अंतर्गत प्रत्येक यंत्रमागाधारकास कमाल ८ यंत्रमागाकरिता खालील प्रमाणे अर्थसहाय्य अनुज्ञेय राहिल.

अ.क्र.	आधुनिकीकरणाचे प्रकार	प्रती यंत्रमाग अनुदानाचा दर		
		सर्वसाधारण प्रयोग	अनुसूचित जाती	अनुसूचित जमाती
		(३५ टक्के)	(२० टक्के)	(८ टक्के)
१. साध्या यंत्रमागाचे सेमी ऑटोमेटिक शटलनुम करणे	₹. १४०००/-	₹. ८०००/-	₹. ३२००/-	
२. सेमी ऑटोमेटिक शटलनुमचे शटलनेस रॅमोअर लुम करणे	₹. १०५००/-	₹. १००००/-	₹. ४०००/-	
३. साध्या यंत्रमागाचे शटलनेस रॅमोअर लुम करणे	₹. ३२५००/-	₹. १८०००/-	₹. ७२००/-	

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

४. साध्या यंत्रमाग धारकांनी घेतलेल्या कर्जाचे ५% व्याज राज्य शासनाचे पाच वर्षांकरिता अदा करणेबाबत (२८५१ ६६०९)

राज्यातील साध्या यंत्रमाग धारकांनी त्यांनी घेतलेल्या कर्जांवरील व्याजात ५ टक्के सवलत अनुदान देण्याची योजना राज्य शासनाने शासन निर्णय क्रमांक सीकॉन-२०१६/प्र.क्र.१६१/टॅक्स २, दिनांक ०५.१२.२०१७ अन्वये अंमलात आणली आहे.

सदर योजने अंतर्गत ५ टक्के व्याजदर सवलत देण्याची कार्यपध्दती खालीलप्रमाणे आहे.

अ) राज्यातील यंत्रमाग धारकांपैकी साध्या यंत्रमाग धारकांनी शासन निर्णयावृत्ती बँका किंवा वित्तीय संस्थेकडून यंत्रमागाकरिता घेतलेल्या कर्जाच्या ५% व्याजदर सवलत निर्णयानंतर ५ वर्षे अथवा संबंधित यंत्रमागधारकांचे कर्जाची परतफेड होईपर्यंत यापैकी जे आधी घडेल तोपर्यंत राहिल. बांधकाम किंवा जमीनीकरिता घेतलेल्या कर्जांच्या रकमेवर ५% व्याजदर सवलत देण्यात येणार नाही.

साधारणपणे साध्या यंत्रमागाकरिता प्रती यंत्रमाग सुमारे ₹. १,४०,००० ते १,५०,००० पर्यंत खर्च येतो व बँकेच्या धोरणानुसार येणाऱ्या खर्चाच्या ७५% रक्कम ही कर्ज म्हणून उपलब्ध करून दिली जाते. त्याप्रमाणे साध्या यंत्रमागाधारकांकडे असलेल्या एकूण लुमसाठी प्रति लुम कमाल ₹. १,५०,०००/- च्या ७५% प्रमाणे कर्ज हे प्रमाण विचारात घेऊन त्या मर्यादित कर्जांवरील ५% व्याज सवलत अनुज्ञेय राहिल.

ब) पाच वर्षांकरिता ५% व्याजदर सवलत लागू असलेल्या यंत्रमाग धारकांनी संबंधित बँका किंवा वित्तीय संस्था यांचे विहीत कर्जांचे हप्ते विहीत वेळेत भरणे आवश्यक आहे. जे यंत्रमाग धारक विहीत हप्ते विहीत वेळेत भरणार नाहीत तो पर्यंत त्यांना व्याजदर सवलत मिळणार नाही. नियमोत हप्ते भरणान्या यंत्रमाग धारकांनाच ५% व्याजदर सवलत देण्यात येईल.

क) सदर योजनेस पाच वर्षांनंतर कोणतीही मुदतवढ देण्यात येणार नाही.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

५. कॅप्टिव्ह मार्केट योजना (२८५१७४४५)

यंत्रोद्योग विभाग शासन निर्णय दि.०२ जून, २०२३ अन्वये राज्याचे "एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८" जाहीर करण्यात आले आहे. त्यानुसार राज्यातील अंत्योदय शिधापत्रिकाधारक प्रत्येक कुटुंबाला दरवर्षी शासन ठरवेल त्या सणाला एक साडी मोफत उपलब्ध करण्याची कॅप्टिव्ह मार्केट योजना दि. १० नोव्हेंबर, २०२३ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये सुरू करण्यात आली आहे. सदर योजनेकरिता वस्त्रोद्योग विभागाच्या अधिपत्याखालील महाराष्ट्र राज्य

यंत्रमाग महामंडळ मर्या. नवी मुंबई या महामंडळास नोडल संस्था म्हणून नियुक्त करण्यात आले आहे. सदर योजनेद्वारे राज्यातील अंत्योदय शिधापत्रिका धारक कुटुंबास वितरीत करण्यात येणारी साडी ही अन्न, नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभागाच्या सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेमार्फत वितरीत करण्यात येते.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये १००००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

६. वस्त्रोद्योग संकुल उभारणे (२८५१ ५२६४)

जागतिक दर्जाच्या पायाभूत सुविधा वस्त्रोद्योग कंद्याकरिता उपलब्ध करून देण्याच्या उद्देशाने केंद्र शासनाने सन २००५-०६ या वर्षापासून एस.आय.टी.पी. योजनेंतर्गत टेक्सटाईल पार्क उभारणीची योजना अंमलात आणलेली आहे. सदर योजना सार्वजनिक व खाजगी ताचावर आधारित आहे. तसेच प्रकल्पाची अंमलबजावणी व्यावसायिक एजन्स्येद्वारे करण्यात येते.

सदर योजनेअंतर्गत केंद्रशासन प्रकल्प किंमतीच्या ४० टक्के अथवा जास्तीत जास्त ₹. ४०.०० कोटी पर्यंतचे अनुदान स्वरूपात अर्थसहाय्य मंजूर करण्याची तरतूद आहे. तथापि केंद्र शासन / राज्य शासन/औद्योगिक विकास महामंडळ यांचा एकत्रित वाटा ४९ टक्के पेक्षा अधिक नसावा अशी अट आहे.

राज्य शासनाने प्रकल्प किंमतीच्या ९ टक्के किंवा ₹. ९.०० कोटी यापेक्षा जास्त रक्कम कमी असलेली रक्कम भांडवली अनुदान म्हणून देण्यात येते.

प्रकल्पाची उर्वरित रक्कम संस्थेने स्वभांडवल/कर्ज स्वरूपात स्वबळावर उभारणी करावयाची आहे.

केंद्र शासनाकडून मंजूर करण्यात आलेले १२ टेक्सटाईल पार्कमध्ये वि.भं.२, मराठवाडा-२, उत्तर महाराष्ट्र-२ व उर्वरित महाराष्ट्र-७ टेक्सटाईल पार्क चा समावेश आहे.

सदर योजने अंतर्गत मागील ३ वर्षांत झालेला खर्च खालील प्रमाणे आहे.

वर्ष	तरतूद	(रुपये लाखात)	
		खर्च	
२०२२-२३	७००.००	४२०.००	
२०२३-२४	७००.००	४३०.००	
२०२४-२५	५००.००	१६६.६६	

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ४००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

७. एकात्मिक प्रक्रिया विकास योजना (२०५१-६४७६):

केंद्र पुरस्कृत एकात्मिक प्रक्रिया विकास योजनेंतर्गत राज्यात मंजूर होणाऱ्या संकुलांना प्रकल्प किंमतीच्या २५ टक्के किंवा रु. ३७.५० कोटी यापेक्षा जास्त रक्कम कमी असेल तेव्हा अनुदान देण्यास राज्य शासनाने शासन निर्णय क्र. टेक्सपा-२०१४/प्र.क्र.६१/टेक्स-४, दिनांक १०.१२.२०१५ अन्वये मान्यता दिलेली आहे. सदर योजनेंतर्गत केंद्र शासनाने मंजूर केलेली प्रकल्प किंमत ही केंद्र, राज्य, लाभधारक व विनीत संस्था यांच्याकडून ५०:२५:१५:१० या प्रमाणात भागीवण्याचावत शासन निर्णयात नमूद आहे.

सदर योजनेंतर्गत मागील ३ वर्षांत खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे.

(रुपये लाखात)		
वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	०.०१	०.००
२०२३-२४	०.०१	०.००
२०२४-२५	०.०१	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

क) वस्त्रोद्योग धोरण

(१) वस्त्रोद्योग धोरण २०११-२०१७ अंतर्गत विदर्भ मराठवाडा व उत्तर महाराष्ट्रातील नवीन वस्त्रोद्योग प्रकल्पांना १० टक्के भांडवली अनुदान (२०५१-५९९९)

राज्यातील वस्त्रोद्योग धोरण २०११-२०१७ अंतर्गत विदर्भ मराठवाडा व उत्तर महाराष्ट्रातील केंद्र पुरस्कृत टफ (TUF) योजनेंतर्गत मान्यता प्राप्त वस्त्रोद्योग प्रकल्पांना भांडवली गुंतवणुकीच्या १०% अनुदान देण्याच्या योजनेस शासनाने त्यांचे कडील शासन निर्णय क्रमांक धोरण-२०१२/प्र.क्र.२/टेक्स२, दिनांक ०१/३/२०१२ अन्वये मान्यता दिलेली आहे. अर्थसहाय्य शासनस्तरावर मंजूर करण्यात येते.

सदर योजनेंतर्गत मागील ३ वर्षांत खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे.

(रुपये लाखात)		
वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	५३०.७७	५३०.७७
२०२३-२४	४५०.००	०.००
२०२४-२५	४५०.००	२२४.४०

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये १००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(२) वस्त्रोद्योग धोरण २०११-२०१७ अंतर्गत केंद्र पुरस्कृत टफ (TUF) योजनेशी निगडित दीर्घ मुदती कर्जावर व्याज सवलत योजना (२०५१-५९८९)

राज्यातील वस्त्रोद्योग धोरण २०११-२०१७ अंतर्गत केंद्र पुरस्कृत टफ (TUF) योजनेशी निगडित दीर्घ मुदती कर्जावरील महाराष्ट्र राज्यात उधारण्यात आलेल्या प्रकल्पांना सवलत देण्याची नविन योजना सुरु करण्यास शासनाने मान्यता दिलेली आहे. (शासन निर्णय क्रमांक धोरण-२०१२/प्र.क्र.२/टेक्स-२ दिनांक १/३/२०१२) दिनांक ३१.०३.२०११ किंवा त्यापुढी वेळेने मंजूर केलेले वस्त्रोद्योग घटकांचे प्रकल्प प्रस्ताव या योजनेसाठी पात्र ठरणार नाही. सदर योजनेंतर्गत व्याज सवलत खाजगी व सहकारी तत्वावरील प्रकल्पांना अनुज्ञेय राहिल. अर्थसहाय्य शासनस्तरावर मंजूर करण्यात येते.

सदर योजनेंतर्गत मागील ३ वर्षांत खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे.

कृपेची ३५३.९

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	१७५.००	६५१५.०६
२०२३-२४	६५.००	४५२७.४४
२०२४-२५	६००.००	४३२७.५१

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ५०००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(३) वस्त्रोद्योग धोरणांतर्गत २०११ ते २०१७ अंतर्गत अनुसूचित जाती/अनुसूचित जमाती व अल्प संख्यांक समाजाचे अस्तित्वातील यंत्रमाग घटकाचे आधुनिकीकरणासाठी १०% भांडवली अनुदान देण्याची योजना

राज्यातील वस्त्रोद्योग धोरण २०११ ते २०१७ अंतर्गत अनुसूचित जाती/जमाती व अल्प संख्यांकाच्या अस्तित्वातील यंत्रमाग घटकांच्या आधुनिकीकरणासाठी पात्र दीर्घ मुदती कर्जाचे १०% भांडवली अनुदान देण्याची नविन योजना शासन निर्णय क्रमांक धोरण २०१२/प्र.क्र.१०/टेक्स-२ दि १५.०३.२०१२ अन्वये कार्यान्वीत केलेली आहे. यात अनुसूचित जाती/जमाती तथा अल्पसंख्यांकाचे खाजगी व सहकारी तत्वावरील प्रकल्पांना अर्थसहाय्य दिले जाईल. प्रकल्पाची ८०% सभासद अनुसूचित जाती/जमाती तथा अल्पसंख्यांक असणे आवश्यक आहे.

सदर योजनेंतर्गत मागील तीन वर्षांत खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे

अ) अनुसूचित जातीचे यंत्रमाग घटक (२०५१-६०६४)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	०.००	०.००
२०२३-२४	०.००	०.००
२०२४-२५	०.००	०.००

ब) अनुसूचित जमातीचे यंत्रमाग घटक (२०५१-६११७)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	०.००	०.००
२०२३-२४	०.००	०.००
२०२४-२५	०.००	०.००

क) अल्पसंख्यांक समाजाचे यंत्रमाग घटक (२०५१-६०४६)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	०.००	०.००
२०२३-२४	०.०१	०.००
२०२४-२५	०.०१	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(ख) अनुसूचित जाती/जमाती व अल्पसंख्यांक समाजाच्या पंजमाग घटकांचे आधुनिकीकरणाचे प्रकल्प प्रस्ताव तयार करण्यासाठी अर्थसहाय्य.

राज्यातील वस्त्रोद्योग धोरण २०११ ते २०१७ अंतर्गत अनुसूचित जाती/जमाती व अल्पसंख्याकांचे पंजमाग घटकांच्या आधुनिकीकरणासाठी दिर्घ मुदती कर्जांचे व्यावसायिक संस्था/सनदी लेखापाल कडून शासनाने ठरविलेल्या अटी व शर्तीत अधिन रद्दून प्रकल्प प्रस्ताव तयार करणे, ते प्रस्ताव बँकेकडे सादर करणे आणि बँकेकडून कर्ज मंजूर करून घेणे यासाठी व्यवसायिक संस्थांचे /व्यक्तींचे पॅनेल तयार करून व्यावसायिक संस्थाना अनुसूचित वर्गसेस फ्री ची रक्कम शासनामार्फत देण्याची योजना शासनाने वर्षोन्वित केलेली आहे. सदर योजनेअंतर्गत मागील ३ वर्षांत पूर्वील प्रमाणे खर्च झालेला आहे.

अ) अनुसूचित जातीचे पंजमाग घटक (२८५१ ६०५५)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	०.००	०.००
२०२३-२४	०.००	०.००
२०२४-२५	०.००	०.००

ब) अनुसूचित जमातीचे पंजमाग घटक (२८५१ ६१०८)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	०.००	०.००
२०२३-२४	०.००	०.००
२०२४-२५	०.००	०.००

क) अल्पसंख्याक समाजाचे पंजमाग घटक (२८५१ ६०३७)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	०.००	०.००
२०२३-२४	०.००	०.००
२०२४-२५	०.००	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(घ) वस्त्रोद्योगाच्या वेगवेगळ्या घटकांच्या / योजनांचा अभ्यास करणे, पाहणी करणे (२८५२ ०५०५) :

राज्यात वस्त्रोद्योगाच्या विकासासाठी उपलब्ध असलेले वेगवेगळे घटक विचारात घेवून राज्यात वस्त्रोद्योग विकासासाठी उपलब्ध असलेली क्षमता व साध्य (Achievements) या अनुषंगाने शासनास अहवाल सादर करण्यासाठी एजन्सी नेमणे, राज्यातील वस्त्रोद्योगातील क्षमतेचा पूर्णपणे व त्वरीत लाभ घेण्यासाठी असलेल्या विविध योजनेत सुधारणा / बदल सुचविणे त्याकरिता उपाययोजना सुचविणे. राज्यात सध्या उपलब्ध असलेले घटक व भविष्यात उदभवणारे घटक तसेच राज्यात उपलब्ध असलेला कच्चा माल, कामगार, पाणी, जमीन, शासन धोरण या विषयी अभ्यास करणे व त्या अनुषंगाने सदर एजन्सीने शासनास शिफारशी करणे अशी सदर एजन्सीचे कामे राहतील.

सदर योजनेअंतर्गत मागील ३ वर्षांत खालील प्रमाणे खर्च झालेला आहे.

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	५०.००	०.००
२०२३-२४	५०.००	०.००
२०२४-२५	०.०१	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(ङ) कौशल्य विकास कार्यक्रम (२८५१ ६००१) :

राज्य शासनाने शासन निर्णय क्र. धोरण २०११/प्र.क्र. ३३५/टॅक्स-२, दिनांक ०२.०१.२०१२ अन्वये राज्याचे नवीन वस्त्रोद्योग धोरण जाहिर केलेले आहे. सदर वस्त्रोद्योग धोरणाअंतर्गत वस्त्रोद्योग क्षेत्रात उच्च तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यासाठी कुशल कामगारांची आवश्यकता आहे. त्यासाठी उच्च व तंत्रशिक्षण विभागाच्या सहाय्याने कौशल्य विकास कार्यक्रम राबविण्याचे शासनाने ठरविलेले आहे. या योजनेअंतर्गत शासनाने सन २०२२-२३ पासून खालीलप्रमाणे तरतूद केलेली आहे.

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	००.००	०.००
२०२३-२४	००.००	०.००
२०२४-२५	००.००	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(च) स्वअर्थसहाय्यातील वस्त्रोद्योग प्रकल्पांना भांडवली योजना (२८५१ ६५५६)

राज्यातील वस्त्रोद्योग धोरण २०११-२०१७ अंतर्गत स्वनिधीतून उभारलेल्या वस्त्रोद्योग घटकांना केंद्र पुरस्कृत TUES योजनेअंतर्गत पात्र रकमेवर भांडवली अनुदान देण्याची योजना शासन निर्णय क्रमांक धोरण २०१५/प्र.क्र.१५१/टॅक्स ५, दिनांक ०२.१२.२०१५ अन्वये मान्यता दिलेली आहे. सदर अर्थसहाय्य शासन स्तरावर मंजूर करण्यात येते.

सदर योजनेअंतर्गत मागील ३ वर्षांत खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे.

(रु. लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	३२००.००	२२४०.००
२०२३-२४	६०००.००	४९९९.९९
२०२४-२५	५०००.००	३४७५.८४

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ५०००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(छ) ज्ञान अनुदानाऐवजी भांडवली अनुदान योजना (२८५१ ६५६५)

राज्यातील वस्त्रोद्योग धोरण २०११-२०१७ अंतर्गत घटकांना केंद्र पुरस्कृत TUES योजनेअंतर्गत दिर्घ मुदती कर्जांवरील पात्र कर्जांच्या पात्र रकमेवर ज्ञान अनुदानाऐवजी भांडवली अनुदान देण्याची योजना शासन निर्णय क्रमांक धोरण २०१५ / प्र. क्र. ३६४/टॅक्स ५ दि. १८.०४.२०१६ अन्वये मान्यता दिलेली आहे. सदर अर्थसहाय्य शासनस्तरावर मंजूर करण्यात येते.

सदर योजनेअंतर्गत मार्गाल ३ वर्षात खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे.
(रु. लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	२२३२०.००	२२३२०.००
२०२३-२४	३१५००.००	६९५३९.७०
२०२४-२५	२७०००.००	१६७३१.११

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये २८०००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(९) वस्त्रोद्योग विभागाचा प्रशासकीय खर्च, वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८ च्या अंमलबजावणीच्या संबंधित खर्च, प्रचार, प्रसिध्दी, प्रकल्प व्यवस्थापन एजन्सी संबंधित खर्च, व इतर अनुषंगीक खर्चांसाठीची योजना (२८५१७४६३)- सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये १५००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(१०) एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८ अंतर्गत भांडवली अनुदान योजना- (२८५१७४५४)

सदर योजना सहकारी व खानगी सुतगिरण्यांना, यंत्रमागांना वस्त्रोद्योग क्षेत्रात आयात प्रतिस्थापनासह गुंतवणूक, उत्पादकता, गुणवत्ता, रोजगार आणि निर्यात वाढविण्यास मदत करेल, विविध ज्ञानमध्ये शासन नमुद दरानुसार तंत्रज्ञान अपग्रेडेशनसाठी भांडवली गुंतवणूक अनुदानाची (CIS) प्रतिपूर्ती करण्यासाठी राज्य शासन पात्र युनिटला प्रोत्साहन देईल. तसेच टेक्नोकल टेक्सटाईल्स पार्क तयार करण्याकरिता वस्त्रोद्योग क्षेत्रात शाश्वत उत्पादनासाठी पर्यावरणपूरक व हरित तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्याचा राज्य शासनाचा मानस असून त्यास प्रोत्साहन देणेकरिता एफ्लुएंट ट्रीटमेंट प्लान्ट (सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्प)/झिरो लिक्विड डिसचार्ज (शून्य द्रव स्त्राव)/कोअर मदर युनिट/बारा पुनर्प्रक्रिया प्रकल्प स्थापन करणे इत्यादी प्रकल्पांना भांडवली अनुदानाबाबतची तरतूद करण्यात येणार आहे.(२८५१७४५४)

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये १२५००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

अ) वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८ अंतर्गत यंत्रमागासाठी महा टेक्नोलॉजी अपग्रेडेशन फंड योजना (Maha-TUFS) :- सदर योजना सहकारी व खानगी यंत्रमागांना वस्त्रोद्योग क्षेत्रात आयात प्रतिस्थापनासह गुंतवणूक उत्पादकता,गुणवत्ता,रोजगार आणि निर्यात वाढविण्यास मदत करेल. विविध ज्ञानमध्ये शासन नमुद दरानुसार तंत्रज्ञान अपग्रेडेशनसाठी भांडवली गुंतवणूक अनुदानाची (CIS) प्रतिपूर्ती करण्यासाठी राज्य शासन पात्र युनिटला प्रोत्साहन देईल.

(आ) वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८ अंतर्गत टेक्नोकल टेक्सटाईल्स पार्क तयार करण्याकरिता भांडवली अनुदान योजना:- वस्त्रोद्योग क्षेत्रात शाश्वत उत्पादनासाठी पर्यावरणपूरक व हरित तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्याचा राज्य शासनाचा मानस असून त्यास प्रोत्साहन देण्याकरिता एफ्लुएंट ट्रीटमेंट प्लान्ट (सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्प)/ झिरो लिक्विड डिसचार्ज (शून्य द्रव स्त्राव)/ कोअर मदर युनिट / बारा पुनर्प्रक्रिया प्रकल्प स्थापन करणे इत्यादी प्रकल्पांना भांडवली अनुदानाबाबतची तरतूद करण्यात येणार आहे.

(इ) वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८ अंतर्गत सुतगिरणी करिता महा टेक्नोलॉजी अपग्रेडेशन फंड योजना (Maha-TUFS)

सदर योजना सहकारी व खानगी सुतगिरणी वस्त्रोद्योग क्षेत्रात आयात प्रतिस्थापनासह गुंतवणूक उत्पादकता, गुणवत्ता, रोजगार आणि निर्यात वाढविण्यास मदत करेल. विविध ज्ञानमध्ये शासन नमुद दरानुसार यंत्रमाग अपग्रेडेशनसाठी भांडवली गुंतवणूक अनुदानाची (CIS) प्रतिपूर्ती करण्यासाठी राज्य शासन पात्र युनिटला प्रोत्साहन देईल.

इ) सुतगिरणी

(१) सहकारी सुतगिरण्यांना कर्ज - (६४२५ ०२१५)(६४२५ ०५६५)

अ) सहकारी सुतगिरण्यांच्या पुनर्वसनासाठी शासन कर्ज मंजूर करते. (६४२५०२१५)

आ) सहकारी सुतगिरण्यांचे आपुनिकीकरण/विस्तारीकरण सहकारी सुत गिरण्यांना कर्ज (रा.स.वि.म) (६४२५०५६५)

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०२ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(२) महाराष्ट्र राज्य सहकारी वस्त्रोद्योग महासंघास व्यवस्थापकीय अनुदान (२४२५ ०५९५)

शासनाने विहित केल्यानुसार महासंघात सुयोग्य कर्मचारी नेमण्यासाठी त्यांच्या घेतनावरील खर्च व संचाच्या व्यवस्थापकीय खर्च भाराविण्यासाठी शासनाकडून दरवर्षी रु. ५०.०० लाख इतके अनुदान महासंघास वितरीत करण्यात येते.

(३) सहकारी सुतगिरण्यांना शासकीय भागभांडवल- (४४२५०३३८)

यामधील ४४२५ ०७०३ हे लेखाशीर्ष सन २०२०-२१ पासून सामाजिक न्याय विभागाकडे वर्ग करण्यात आले असून चापूदे सामाजिक न्याय विभागाच्या ४४२५ २२२३ या लेखाशीर्षातून मागास प्रवर्गातील सुतगिरण्यांसाठी निधी वितरीत करण्यात येणार आहे. त्यामुळे ४४२५०७०३ हे लेखाशीर्ष वगळण्यात यावे.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ६५८१.२७ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(४) सहकारी सुतगिरण्यांनी वित्तीय संस्थांकडून घेतलेल्या कर्जावरील कमाल १२% व्याजाचे प्रदान- (२०४९ २५५१)

सहकारी सुतगिरण्यांनी वित्तीय संस्थांकडून घेतलेल्या कर्जावरील ५ वर्षांचे कमाल १२% पर्यंतचे व्याज संबंधित वित्तीय संस्थांना शासनातर्फे देण्यात येते.

(५) राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळाकडून मिळालेल्या कर्जाच्या परतफेडीच्या वार्षिक हप्त्याचे प्रदान (वस्त्रोद्योग)- (६००३ ०४६७)

राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळाकडून मिळालेल्या कर्जाच्या परतफेडीच्या वार्षिक हप्त्याचे प्रदान करण्यासाठी सन २०२०-२१ पासून वस्त्रोद्योग विभागासाठी 'मागाणी क्रमांक वी ४, ६००३ (००) १०८-राष्ट्रीय विकास महामंडळाकडून मिळालेली कर्ज (००)(०३) राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळाकडून मिळालेली कर्ज (वस्त्रोद्योग) (अनिवार्य) भारत (६००३ ०४६७)' हे स्वतंत्र लेखाशीर्ष उघडण्यात आले आहे.

(६) राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळाकडून मिळालेल्या कर्जांवरील व्याजाच्या वार्षिक हप्त्याचे प्रदान (२०४९-२०२९)

राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळाकडून मिळालेल्या कर्जांच्या परतफेडीच्या वार्षिक हप्त्याचे प्रदान करण्यासाठी सन २०२०-२१ पासून वस्त्रोद्योग विभागासाठी 'भागणी क्रमांक नं. १, २०४९ (०१) देशांतर्गत ऋणांवरील व्याज (२००) देशांतर्गत इतर ऋणांवरील व्याज (०२) कर्जांवरील व्याज, भागीत (०२) (०८) राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळाकडून मिळणाऱ्या कर्जांवरील व्याज (वस्त्रोद्योग) (अनिवार्य) (२०४९-२०२९)' हे स्वतंत्र लेखाशीर्ष उघडण्यात आले आहे.

वृक्ष लागवड आणि संगोपन (वस्त्रोद्योग) (२४०६ A ४२६)

महसूल व वन विभागाच्या दिनांक १० ऑक्टोबर, २०२६ च्या शासन निर्णयानुसार 'वृक्ष लागवड आणि संगोपन' (वस्त्रोद्योग) ही योजना वस्त्रोद्योग विभागामार्फत सुरू करण्यास मान्यता प्रदान केलेली आहे.

सन २०२५-२६ या वर्षाकरीता सदर योजनेकरीता रु. ०.०२ लाख इतकी तरतूद केलेली आहे.

मागेल तान वर्षांची तरतूद व खर्च बाबत माहिती खालीलप्रमाणे -

(रु. लाखात)		
वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	०.०२	०.००
२०२३-२४	०.०२	०.००
२०२४-२५	०.०२	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०२ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(१) गांधी जयंती उत्सव कालावधीत खादीच्या सूती व लोकरा खादी कापडाच्या विविध प्रकारच्या किरकोळ विक्रीवर विशेष सूट देण्यासाठी खादी व ग्रामोद्योग महामंडळाला केंद्र सरकारकडून अर्थसहाय्य दिले जाते, सदर योजना ही खादी ग्रामोद्योग महामंडळाकडून राबविण्यात येते. सदर योजना केंद्र सरकारच्या अखत्यारीत येते. (२८५१ ०९६१)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	०.०१	०.००
२०२३-२४	०.०१	०.००
२०२४-२५	०.०१	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(२) प्राथमिक हातकाम विणकर सहकारी संस्थेच्या कर्जांच्या परतफेडीसाठी सहाय्यक अनुदान कार्यक्रमांतर्गत योजना (२८५११३४९)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	०.०१	०.००
२०२३-२४	०.०१	०.००
२०२४-२५	०.०१	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ०.०१ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(३) महाराष्ट्र राज्य हातमाग मंडळ मर्चा, नागपूर यास कर्ज कार्यक्रमांतर्गत योजना (६८६० ००९३) :- महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ ही शिखर संस्था असून हातमाग विणकरांकडून गुंथा पद्धतीने कच्चा माल देवून पक्का माल उत्पादित करून घेण्यात येतो. महामंडळास आर्थिकदृष्ट्या सक्षम करण्याच्या दृष्टीने शासनातर्फे कर्ज स्वरूपात आर्थिक मदत देण्यात येते. महामंडळाचे कार्यक्रम, तांत्रिक निकड इत्यादी बाबतीत प्रस्तावाचा विचार करून कर्ज मंजूर करण्यात येते.

(रु. लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	२००.००	०.००
२०२३-२४	०.०१	०.००
२०२४-२५	२००.००	२००.००

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ६००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(४) एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८ अंतर्गत हातमाग विणकर कुटुंबांना प्रतिमाह २०० युनिट पर्यंत मोफत वीज योजना (२८५१७४३६) :- एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८ नुसार हातमाग विणकरांच्या उपजिविकेचे संरक्षण सुनिश्चित करून हातमाग वस्त्रोद्योग विणकरांच्या आर्थिक व सामाजिक विकास करण्याचे दृष्टीने अतिरीक्त प्रोत्साहन देणे हे एक उद्दीष्ट आहे त्या अनुषंगाने हातमाग विणकर कुटुंबांना प्रतिमाह २०० युनिट पर्यंत मोफत वीज देण्याची योजना आहे. हातमाग विणकर कुटुंबांना २०० युनिट दर महिन्याला मोफत वीज देण्यात येईल.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ३००.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(५) एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८ अंतर्गत वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८ अंतर्गत कच्चा माल पुरवठा योजनेतील (आरएमएसएस) राज्य घटक (२८५१७४७२) :- केंद्र शासन संयंत्रात्मक निव्वेदासह धाग्यावर (डोबोटोद्वारे लिक्विड बँक खात्यावर) १५ टक्के अनुदान देते. सदर धाग्यावर राज्य शासन अतिरीक्त १५ टक्के अनुदान देईल. एकूण ३०% (१५% केंद्र शासनाचा हिस्सा आणि १५% राज्याचा हिस्सा) अनुदान हे कॉटन हँक धागा, धरगुत्ती रेशीम, लोकरा आणि लिनन धागा आणि नैसर्गिक तंतुच्या मिश्रित धाग्यावर अनुज्ञेय राहिल.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये १५०.०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(६) एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८ अंतर्गत गणेश चतुर्थी निमित्त पाच पारंपारीक वस्त्रोद्योग क्षेत्रातील प्रमाणित व नोंदणीकृत विणकरांना उत्सव भत्ता योजना (२८५१७४१८):- सदर योजनेमध्ये पाच पारंपारीक वस्त्रोद्योग क्षेत्रातील प्रमाणित व नोंदणीकृत विणकरांना उत्सव भत्ता योजना सदर योजनेमध्ये प्रमाणित व नोंदणीकृत विणकरांना गणेश चतुर्थी निमित्त प्रति पुरुष विणकर रु. १०,००० व प्रति महिला विणकर रु. १५,००० इतकर उत्सव भत्ता देण्यात येईल.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ६२९.९० लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(७) एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८ अंतर्गत पारंपारिक वस्त्रोद्योग विणकरांना बक्षीस योजना (२८५१७४२७) :- पारंपारिक वस्त्रोद्योग क्षेत्रांमधील सर्वोत्कृष्ट डॉझइन्सचा राष्ट्रीय हातमाग दिनानिमित्त सत्कार केला जाईल. पहिल्या दुसऱ्या आणि तिसऱ्या क्रमांकाचा अनुक्रमे रु. २०,०००/-, रु. १५,०००/- आणि रु. १०,०००/- बक्षीस दिले जाईल. यामुळे हातमागाच्या कलेच्या वारसांचे संरक्षण होईल आणि या क्षेत्रामध्ये मोठ्या संधी उपलब्ध होतील.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये ३.२५ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

(८) वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८ अंतर्गत महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग विकास महामंडळ स्थापन करणे :-

महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ आणि महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळाचे विलीनीकरण करून महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग विकास महामंडळ स्थापन करण्यात येणार आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रु.०.०९ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम (३४५१ २९७१) (वस्त्रोद्योग) :

मागणी क्रमांक-व्ही-२, ३४५१ सचिवालयीन शारीक सेवा, (०२) राज्य नियोजन वंत्रणेत याह करणे, (०२) (०४) ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम (वस्त्रोद्योग) (कार्यक्रम) (३४५१ २९७१), १७ संगणक खर्च या लेखाशीर्षाखाली सन २०२५-२६ साठी रु. ३०५.०० लाख मंजूर अर्थसंकल्पीय तरतूद आहे. सदर ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम अंतर्गत वस्त्रोद्योग धोरणाच्या www.mahatextile.maharashtra.gov.in या वेब साईट वर ऑनलाईन प्रणालीच्या देखभालीकरिता MAHA IT (MAHARASHTRA INFORMATION TECHNOLOGY CORPORATION LTD) यांचेकडून तांत्रिक मनुष्यबळाची नियुक्ती करण्याकरिता सदर तरतूद खर्च करण्यात येते.

मागेल ३ वर्षांत तरतूद व खर्च बाबत माहिती खालीलप्रमाणे--

(रु. लाखांत)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०२२-२३	१००.३८	१४.७७
२०२३-२४	१६३२.००	१६३२.००
२०२४-२५	३०३.२५	१४३.०९

सदर योजनेसाठी सन २०२६-२७ करिता रुपये २९६.०८ लाख इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली आहे.

तक्ता क्र. १३

सन २०१५ ते २०२५ रोजी असलेल्या प्राथमिक यंत्रमाग सहकारी संस्थेची आकडेवारी

(रु. लाखात)

तपशील	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९	२०२०	*२०२१	*२०२२	*२०२३	*२०२४	*२०२५	Particular
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	*2021	*2022	*2023	*2024	*2025	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
१) संस्थांची संख्या	2213	2213	1572	1582	1604	1604	1606	1682	1694	1645	1668	No. of Soc.
२) सभासदांची संख्या	62643	62643	80172	77804	80734	80741	79952	81463	82049	81049	82993	No. of Members
३) भरणा केलेले भाग भांडवल (लाख)	3746	3716	3562	19283	20209	19911	17348	17614	17583	16582	17581	Share Cap.
४) पैकी शासनाचे भांडवल	2650	2650	2492	13846	14578	14059	5909	3674	5297	5096	5095	Of which Govt.Share Capital
५) स्वतःचा निधी	1138	1137	1060	6938	7048	7357	7477	7285	7356	7136	7330	owned Fund
६) खेळते भांडवल	1130	1112	1100	107183	109159	20552	127998	1058170	103836	101904	104681	Working-Capital
७) एकूण यंत्रमाग	18003	18003	15664	14628	14199	14368	14399	14195	14268	13260	14215	Total Looms
८) पैकी चालू यंत्रमाग	142	142	5283	8510	9067	8979	9462	5690	6755	6850	7617	of which working Looms
९) उत्पादन (किंमत)	7024	7024	6830	7303	8227	8709	8699	6924	7851	7751	7851	Product Value
१०) विक्री किंमत	7421	7421	1072	8378	9379	9872	10167	8243	8446	8551	8451	Sale Value
११) नफ्यातील संस्था	1187	1179	1083	164	150	154	150	134	115	105	100	Soc. Profit
१२) नफा(रु.लाख)	26	24	166	174	272	269	331	305	303	206	194	Profit
१३) तोट्यातील संस्था	1026	1034	489	1418	1443	1450	1476	1475	1473	1540	1568	Soc. Loss
१४) तोटा (रु.लाख)	41	26	40	1742	1670	1748	1911	2436	2520	2821	2920	Loss Rs.

रुपये - लाखात

सभासद - शंभरात

यंत्रमाग संख्या - शंभरात

*अस्थायी आकडेवारी

टीप :-सन २०२४-२५ ची अद्ययावत आकडेवारी उपलब्ध नसल्याने सन २०२३-२४ ची आकडेवारी घेण्यात आली आहे.

सन २०१५ ते २०२५ रोजी असल्याप्रमाणे सहकारी सूत गिरण्यांची आकडेवारी

अ. क्र.	जपशील	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९	२०२०*	२०२१*	२०२२*	२०२३*	२०२४*	२०२५*	Particular
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
१)	सहकारी सूत गिरण्यांची संख्या (शासकीय अर्दसहाय्यातील)	278	278	281	285	287	287	291	210	208	208	212	No. of spinning mills
२)	त्पापकी सासकीय अर्दसहाय्यात	124	130	132	135	137	140	140	140	141	141	150	Mills selected for Govt. financial assistance
३)	उत्पादनाखाली असलेल्या गिरण्या	66	67	67	67	69	69	69	71	71	57	47	Mills under Production
४)	सभासद संख्या	33548	33712	39943	4891	4996	4996	5008	4923	4823	4856	6362	Membership
५)	भाग भांडवल (कोटी)	1854.26	1909.89	2007.03	2189.58	2190.83	2190.83	2194.58	1886.13	1938.13	2333.43	2493.89	Share Capital (cr.)
६)	पैकी शासनाचे भाग भांडवल	1682.57	1744.98	1806.57	1864.58	1915.45	1915.45	1953.15	1676.56	1653.39	2100.09	2184.89	of which Govt. owned Fund
७)	स्वतःचा निधी (रुपये)	171.69	180.27	200.46	200.79	200.93	200.93	201.07	209.57	284.74	233.34	308.99	Working Capital
८)	खेळते भांडवल (रुपये)	8367.79	8763.40	9092.36	9135.28	9137.66	9137.66	9140.04	5142.78	6099.49	9124.42	877.39	No. of Spindles installed
९)	उभारलेल्या चात्यांची संख्या	1468014	1483572	1478319	1511695	1540272	1540200	1560000	1595000	1578000	1233000	1076000	Production in Weight (000 Tones)
१०)	उत्पादन रजनात (कि.ग्र.)	150,300	14283000	111773505	129113854	136453627	125052312	6836228368362283	115200000	68723770	513960000	1208.78	Production price (Rs. Lakhs)
११)	उत्पादन किंमत (लाखात)	2403.34	1428.38	2274.58	2349.87	2875.08	2875.08	2441.4	2125.45	2764.80	1615	--	Sales Price (Rs. Lakh)
१२)	विजो किंमत (लाखात)	2478.45	2856.76	1998.72	2582.28	2728.12	2375.90	2375.90	--	--	--	--	Mills in Profit
१३)	नफ्यातील गिरण्या	10	7	4	9	4	4	3	8	12	18	19	Profit (cr)
१४)	नफा (रुपये कोटी)	5.97	13.41	10.80	5.30	8.36	8.36	2.1	7.15	126.09	23.05	134	Mills in Loss
१५)	नोट्यातील गिरण्या	51	60	63	58	65	65	66	30	59	49	52	Loss (Rs in cr)
१६)	नोटा (रुपये कोटी)	56263.56	1594.50	1970.73	1836.86	2101.14	2101.14	2119.31	303.6	1705.9	4865.03	2275.78	

टीप - १) सभासद संख्या शंभरात आहे. २) नोंदणी रद्द झालेल्या व रुग्णरीत सुलंगिरण्यांची आकडेवारी वागडून नोंदणी झालेल्या सुलंगिरण्यांची संख्या घेतली आहे.

* अस्थायी

तक्ता क्र. १५

सन २०१५ ते २०२५ रोजी असलेल्या प्राथमिक हातमाग विणकर सहकारी संस्थेची आकडेवारी

(रु. लाखांत)

तपशील	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९	२०२०	*२०२१	*२०२२	*२०२३	*२०२४	*२०२५	Particular
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	*2021	*2022	*2023	*2024	*2025	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
१) संस्थांची संख्या	662	604	604	644	644	644	644	644	650	607	560	No. of Society
२) सभासदांची संख्या	339	308	308	57080	58493	59978	59666	59660	60200	57988	55504	No. of Members
३) भरणा केलेले भाग भांडवल	8000	8000	13272	783	780	813	813	805	782	661	575	Share Capital
४) पैकी शासनाचे भांडवल	642	642	790	174	172	172	172	169	164	161	161	of which Govt. Share Capital
५) स्वतःचा निधी	1123	1123	1110	606	622	623	623	600	595	500	500	owned Fund
६) खेळते भाग भांडवल	3370	3061	1456	597	621	867	907	904	933	801	675	Working Capital
७) एकूण हातमाग	242	219	225	3658	3675	3808	3815	3675	2900	2893	2780	Total Looms
८) पैकी चालू हातमाग	237	215	165	1829	1717	1915	2038	2058	2034	2026	2550	of which working Looms
९) उत्पादन (किंमत)	7200	6200	6291	3581	3458	3671	3826	3025	4434	2615	2730	Product Value
१०) विक्री (किंमत)	2591	2601	2478	3628	4181	4392	4512	3412	3793	3301	3441	Sale Value
११) नफ्यातील संस्था	500	528	340	239	240	238	239	216	128	120	165	Society Profit
१२) नफा (रुपये लाख)	5	5	16	138	231	219	208	180	108	101	84	Profit Rs.Lakh
१३) तोट्यातील संस्था	301	273	264	405	404	406	405	428	517	487	390	Society Loss
१४) तोटा (रुपये लाख)	12	11	39	635	652	657	695	712	754	700	550	Loss Rs.Lakh

रुपये - लाखात

सभासद - शंभरात

हातमाग संख्या - शंभरात

*अस्थायी आकडेवारी

*Provisional (In numbers)

टीप : सन २०२४-२५ ची अद्ययावत आकडेवारी उपलब्ध नसल्याने सन २०२३-२४ ची आकडेवारी घेण्यात आलेली आहे.

COMMISSIONERATE OF TEXTILES, GOVERNMENT OF MAHARASHTRA, NAGPUR.

For the Development of Handloom and upliftment of the weavers of backward classes the Government of Maharashtra has established the Directorate of Handloom, Powerloom and Textiles from 2nd October 1971 as recommended by the Tidke Committee.

Maharashtra State Handloom Corporation Ltd. Nagpur and Maharashtra State Powerloom corporation Ltd. Mumbai have been established in 1971-72. Maharashtra State Handloom Co-operative federation Ltd. Mumbai has been established in 1977 in order to sale the Handloom cloth in state, other states as well as foreign. As on 31.03.2025 total 560 Handloom Societies, 1668 Powerloom Co-op Societies are registered in the state. Under 2025-26, An Outlay for Handlooms scheme is of Rs.2907.77 lakhs as well as for Powerloom and Spinning Mill Rs.14063.16 lakhs and Rs.6550.02 lakh respectively.

The Sector wise expenditure incurred during the last 3 years is as under-

(Rs.in Lakhs)

Sr. No	Year	Handloom	Powerloom	spg.mills
1	2022-23	313.78	484.00	5255.53
2	2023-24	457.47	10094.00	4596.82
3	2024-25	520.37	11704.66	1201.63

Commissionerate and Administration:

This Commissionerate headed by the Commissioner I.A.S. of Handlooms, Powerlooms and Textiles and he is assisted by the Joint Commissioner (Administration), Joint Commissioner (Technical), Executive Engineer, Special Auditors, Assistant Director (Accounts), Deputy Director (Planning and Statistics), Deputy Commissioner (Spinning), Textiles Expert, Assistant Commissioner and other complimentary staff at the head quarter. In the field he is assisted by the Regional Deputy Commissioner stationed at Nagpur, Solapur, Aurangabad and Mumbai.

The position of sanctioned post of officers and staff is summarized below-

Sr. No.	Particulars	Post
1.	Gazetted Officers (Group A & B)	23
2.	Non Gazetted (Group C)	152
3.	Non Gazetted (Group D)	15
Total		190

This Commissionerate implements following scheme for Handloom, Powerloom and Spinning Mills sector.

State Level Schemes:

A) Handloom:

1. Rebate and other subsidy for development of handloom industry (28510119)

a. Publicity and Propaganda :

The Scheme envisages wide publicity for handloom industry and handloom products of state by means of providing financial assistance for organization of handloom cloth exhibitions. Similarly financial assistance are given to state agencies, for participation in the exhibitions of other state which are being organized under central sponsored scheme. It helps marketing of handloom products, which provides production cycle and regular employment to weavers.

A budgetary provision of Rs. 800.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

b. Award to Handloom Weavers-

The Scheme is implemented with a view to give direct incentive to the handloom weavers by awarding prizes for their outstanding products through organization of handloom cloth competitions, at regional as well as at State level.

A budgetary provision of Rs. 4.50 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

2. Share capital to Maharashtra State Handloom Corporation : 48510079

The Share capital assistance is given to increase the borrowing capacity of Maharashtra State Handloom Corporation and to build the working capital for its production programme. Sanctioning authority is Govt of Maharashtra.

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

B) Powerloom:

1. Share capital to Maharashtra State Powerloom Corporation Ltd.:(48510097)

The Share Capital assistance is given to increase the borrowing capacity of the Powerloom corporation to build its working capital and implement its production programme. The quantum of Govt. assistance is determined with reference to the programme and the the proposal of the corporation. Sanctioning authority is Government of Maharashtra. From the establishment of the corporation out of sanctioned share capital of Rs. 20.00 crore, Rs.19.91 crore has been disbursed so far.

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

2. National Co-operative Development Corporation scheme for Powerloom Co-operative Society :-(Govt. Share Capital 48510542 NCDC Loan 68510359)

For the Development of powerloom Co-operative Society the said Scheme is implemented with following parameters -

Sr. No.	Details of Scheme	Loan to state Scheme Government for NCDC	Loan to Co-op. Societies From the State Govt.
1.	Establishing pre-post loom processing/ garment knitting units	90% loan	50% loan: 40% share capital 10% member contribution

Expenditure incurred in last 3 years		(Rs. in Lakh)		
Year	Budget Provision Exp.		Expenditure	
	S.C.	Loan	S.C.	Loan
1. 2022-23	2700.00	3200.00	0.00	0.00
2. 2023-24	1700.00	2700.00	0.00	0.00
3. 2024-25	0.00	0.00	0.00	0.00

The above scheme has been closed by GR.Dt.28.08.2024. On the same lines, the new scheme share capital contribution to Powerloom Cooperative Societies and loan to Powerloom Cooperative Societies of the State Government have been started under the given headings. The expenditure incurred during the year 2024-25 is as under (Rs. in Lakh)

Year	Budget Provision Exp.		Expenditure	
	S.C.	Loan	S.C.	Loan
1. 2024-25	1700.00	1500.00	460.80	1357.20

A budgetary provision of Rs. 0.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

3. Pilot Scheme of In-situ Upgradation of Plain Powerlooms (28516458) :- Under Centrally sponsored pilot scheme of in-situ upgradation of Plain Powerloom for S.S.I sector. The financial assistance is provided by state Govt. to the beneficiary who have already sanctioned GoI share. The ratio of financial assistance from State Govt. vide G.R. dated 06.06.2018 is as under -

Sr.No	Type of Upgradation	G.C.Quant(35%)	S.C.Quant(28%)	S.T.Quant (37%)
1.	From Plain loom to Semi automatic Shuttle loom	Rs.14000/-	Rs.8000/-	Rs.3200/-
2.	From Semi automatic Shuttle loom to Shuttleless rapier loom	Rs.17500/-	Rs.10000/-	Rs.4000/-
3.	From Plain loom to Shuttleless rapier loom.	Rs.31500/-	Rs.18000/-	Rs.7200/-

A budgetary provision of Rs. 0.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

4) 5% Interest Subsidy for 5 years to the Plain Powerloom holders who have taken loan from banks (28516609)

Government of Maharashtra vide G.R. Dated 5.12.2017 has decided to provide the 5% subsidy on Interest to the Plain Powerloom holders who have taken loan from banks for their Powerloom business.

The Procedure to provide 5% subsidy on interest is as follows.

A) The Plain Powerloom holders who have taken loan from bank or financial institution before the G.R. date will be eligible under the scheme 5% subsidy on interest will be provided till 5 years from the date of G.R. or till the repayment of loan whichever is early 5% subsidy interest will not be eligible for purchase of land and construction.

Generally the cost of plain powerloom ranging from Rs.1,40,000/- to 1,50,000/- and 75% of the amount is provided by the banks to the per powerloom holders as loan. Accordingly considering 75% of the loan amount.

B) The eligible powerloom holder has to repay the loan installment to the concerned bank/financial institution within the time limit. Those plain powerloom holders who will fail to do so will not be eligible to avail the 5% subsidy on interest of Govt. of Maharashtra.

C) The Scheme will not be continued after 5 years.

A budgetary provision of Rs. 0.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

5. Captive Market Scheme (2851 7445)

As per Textile Department Government Resolution dated June 02, 2023 "Integrated and Sustainable Textile Policy 2023-28" has been declared. According to policy Captive market scheme to provide one saree free of cost to each family of Atyodaya ration card holders in the state every year has been started by Government Resolution dated November 10, 2023. For the said scheme, Maharashtra State powerloom Corporation, under the Department of Textiles has been appointed as the nodal agency. The sarees distributed to Antyodaya ration card holder families in the state through this scheme will be distributed through the Public Distribution System of the Department of Food, Civil Supplies and Consumer Protection.

A budgetary provision of Rs. 10000.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

6. Scheme for Integrated Textiles Park (2851 5264) :

Integrated Textile Park Scheme is a centrally sponsored SITP scheme and implemented from the year 2005-06. The main object of the scheme is to provide

the world class basic infrastructure facilities. The scheme is based on the Public Private Partnership and Industry association/Groups of entrepreneurs would be the main promoters of the ITPs.

Central Govt.provides assistance of 40% of the total project cost or Rs.40.00 crore whichever is less, However, the combine equity stake of GoI / State Industry Development Corporation, if any would not exceed 49%.

The Government of Maharashtra is providing grant of 9% of the project cost or Rs.9.00 crore whichever is less.

Rest of the amount must be raised by the Textile Park as own fund / in the form of loan.

In the State Central Govt.has sanctioned 12 Textile Parks out of which Vidarbha-1, Marathwada-2,North Maharashtra-2 and rest of Maharashtra -7.

The expenditure incurred during the last 3 years is as under -

(Rs. in Lakhs)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	700.00	420.00
2023-24	700.00	430.00
2024-25	500.00	166.66

A budgetary provision of Rs. 400.00 lakh has been made for the saidscheme for the year 2026.27.

7. Integarted Processing Development Scheme (IPDS)(28516476)

The Govt. of Maharashtra has accorded the approval vide G.R. Dated 10.02.2015 to provide the financail assistance in term of subsidy to the extend of 25% or Rs.37.50 crore whichever is less.

The project cost shall be borne by the Central Govt., State,Govt, Beneficiary, Bank loan in the ratio of 50:25:15:10

The expenditure incurred during the last 3 years is as under-

(Rs. in Lakhs)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	0.01	0.00
2023-24	0.00	0.00
2024-25	0.01	0.00

A budgetary provision of Rs. 0.00 lakh has been made for the saidscheme for the year 2026.27.

(C) Textile Policy

(1) 10% capital subsidy to new textile unit in Marathwada Vidarbha and North Maharashtra under Textiles Policy-2011-2017.(28515999)

Govt of Maharashtra, vide its G.R. No. Policy - 2012/C.R. 2/Tex-2, Dated 01.03.2012 gives its approval to the new scheme for giving 10% capital subsidy on the eligible capital investment to the new textiles units approved under the centrally sponsored TUF scheme and setup in Vidarbha, Marathwada and North Maharashtra under Textiles Policy 2011-2017 in the State.

Sanctioning Authority is Govt of Maharashtra. The expenditure incurred during the last 3 years is as under-

(Rs. in Lakhs)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	530.77	530.77
2023-24	450.00	0.00
2024-25	450.00	124.40

A budgetary provision of Rs. 100.00 lakh has been made for the saidscheme for the year 2026.27.

(2) Scheme for Interest subsidy on long term Loans to Textiles projects/Units setup in Maharashtra during 2011-17 linked with centrally sponsored TUF Scheme. (28515981)

Govt of Maharashtra,vide its G.R.No. Policy-2012/ C.R.1/Tex-2, Dated 01.3.2012 gives its approval to the scheme of interest subsidy on long term loans, in connection with the centrally sponsored TUF scheme.

For the purpose of this scheme, either 12.5% or Banks prime lending rate or the rate of interest actually charged, whichever rate is less, will be taken as applicable of interest.

Sanctioning authority is Govt of Maharashtra

The expenditure incurred during the last 3 years is as under

(Rs. in Lakhs)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	17500.00	6515.06
2023-24	6500.00	4527.44
2024-25	6000.00	4327.51

A budgetary provision of Rs. 5000.00 lakh has been made for the saidscheme for the year 2026.27.

(3) 10% Capital subsidy for Modernization of Powerloom units for scheduled caste/scheduled tribe and minority communities under textiles policy 2011-2017.

Govt of Maharashtra, vide its G.R. No Dhoran-2012/Pra.Kra.10/Tex-2,dt.15.03.2012 gives its approval to the scheme of 10% Capital subsidy for Modernization of Powerloom units for scheduled caste/scheduled tribe and minority communities. Under this scheme, the co-operative or private

powerloom units of scheduled caste/scheduled tribe and minority communities will be financed.

Sanctioning authority is Govt. of Maharashtra

Under this scheme 80% members of the society must be scheduled caste or scheduled tribe or minority communities.

The expenditure incurred during the last 3 years is as under-

a) Powerloom unit of scheduled caste (28516064)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	0.00	0.00
2023-24	0.00	0.00
2024-25	0.00	0.00

b) Powerloom units of scheduled tribe (28516117)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	0.00	0.00
2023-24	0.00	0.00
2024-25	0.00	0.00

c) Powerloom units of minority communities (28516046)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	0.00	0.00
2023-24	0.00	0.00
2024-25	0.00	0.00

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(4) Scheme for preparation of project reports of modernization of powerloom units for scheduled caste/scheduled tribe and minority communities:

To prepare the proposal of modernization of powerloom units by professional agencies or chartered accountant for scheduled caste/Schedule tribes & minorities communities and submit the proposal to bank for sanctioning the loan the Govt. of Maharashtra has given approval to this scheme.

For this Govt of Maharashtra vide its GR.No.Dhoran-2012/Pra.Kra. 19/Tex-2 dated 08/1/2013 has given approval to the panel of 13 professional agencies/charted accountants to prepare the above proposals.

Sanctioning Authority is Govt of Maharashtra.

The expenditure incurred during the last 3 years is as under -(Rs. In lakhs)

a) Powerloom units of scheduled caste (28516055)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	0.00	0.00
2023-24	0.00	0.00
2024-25	0.00	0.00

b) Powerloom units of scheduled tribe (28516108)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	0.00	0.00
2023-24	0.00	0.00
2024-25	0.00	0.00

c) Powerloom units minority communities (28516037)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	0.00	0.00
2023-24	0.00	0.00
2024-25	0.00	0.00

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(5) To study the various schemes of textiles (28520505) :

An agency is to be appointed for the Development of textiles field which will study the different capacities and achievements made in the field and accordingly submit the proposal to the Government. For quick benefit of textile field by studying different sources for textiles, agency will suggest and recommends the different scheme for textiles and to study availability of raw material, labour, water, land, and Government Policies. Sanctioning Authority is Govt of Maharashtra.

The expenditure incurred during the last 3 years is as under-

(Rs.in lakhs)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	0.00	0.00
2023-24	0.00	0.00
2024-25	0.00	0.00

A budgetary provision of Rs. 0.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(6) Skill Development Programme(28516001):

Government of Maharashtra has formulated the skill development programme for skilled labour by adopting high technology in textile field.

Sanctioning Authority is Govt of Maharashtra.

The expenditure incurred during the last 3 years is as under--

(Rs. in Lakhs)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	0.00	0.00
2023-24	0.00	0.00
2024-25	0.00	0.00

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(7) Providing Capital subsidy to self finance textile projects (28516556)

Government of Maharashtra vide its GR No. Policy 2015/CR-151/Text-5 dated 02/12/2015 gives its approval to the new scheme for giving Capital subsidy on eligible capital investment to the new textile unit approved under the centrally sponsored TUFs scheme. Sanctioned authority is Govt. of Maharashtra.

The expenditure incurred during last three years is as under-

(Rs. in Lakhs)		
Year	Provision	Expenditure
2022-23	3200.00	2240.00
2023-24	6000.00	4199.99
2024-25	5000.00	3475.84

A budgetary provision of Rs. 5000.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(8) Providing Capital subsidy in lieu of Interest subsidy to textile projects (28516565)

Government of Maharashtra vide its GR No. Policy 2015/CR-364/Text-5 dated 18/4/2016 gives its approval to the new scheme for giving Capital subsidy in lieu of Interest subsidy eligible turn loan amount to the new textile unit approved under the centrally sponsored TUFs scheme. Sanctioned authority is Govt. of Maharashtra.

The expenditure incurred during last three years is as under-

(Rs. in Lakhs)		
Year	Provision	Expenditure
2022-23	22320.00	22320.00
2023-24	31500.00	69539.70
2024-25	27000.00	16731.11

A budgetary provision of Rs. 2800.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(9) Scheme for administrative expenditure of textile dept, expenditure related to implementation of Textile Policy 2023-28, publicity, project management agency related expenditure and other incidental expenditure (28517463)

Under the said scheme provision will be made for administrative expenses, publicity, organizing special exhibitions, promotion of research and development etc.

A budgetary provision of Rs. 1500.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(10) Capital subsidy under integrated and sustainable Textile Policy 2023-28 (28517454)

The scheme will help Cooperative and Private cotton mills, Powerlooms in the textile sector with import

substitution to increase investment, productivity, quality, employment and exports. The State Government intends to adopt environment friendly and green technology for sustainable production in the textile sector and therefore to encourage this purpose, provision will be made for Capital subsidy for project of Effluent Treatment Plant/ Zero Liquid Discharge/Core Mother Unit/ Establishment of twelve recycling plants etc.

A budgetary provision of Rs. 12500.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(a) Maharashtra Technology Upgradation Fund Scheme (MAHA-TUFs) for Powerlooms under integrated and sustainable Textile Policy 2023-28

The scheme will facilitate the Cooperative and Private Powerlooms in augmenting investments, productivity, quality, employment and exports along with import substitution in the textile sector. The State Government will encourage the eligible units for reimbursement of Capital Investment Grant (CIS) for technology up gradation as per the rates specified by the Government in various zones.

(b) Capital subsidy for creation of Technical Textiles Park integrated and sustainable Textile Policy 2023-28

The state government intends to adopt environment-friendly and green technology for sustainable production in the textile sector, and therefore to encourage this purpose, provision will be made for capital subsidy for project of Effluent Treatment Plant/Zero Liquid Discharge/Core Mother Unit/ Establishment of twelve recycling plants etc.

(c) Maharashtra Technology Upgradation Fund Scheme (MAHA-TUFs) for Spinning Mills under integrated and sustainable Textile Policy 2023-28

This scheme will facilitate the Co-operative and Private Spinning Mills in augmenting investments, productivity, quality, employment and exports along with import substitution in the textile sector. The State Government will encourage the eligible units for reimbursement of Capital Investment Grant (CIS) for technology up gradation as per the rates specified by the Government in various zones.

D) Co-operative Spinning mills (64250215) (64250565) :

(1) Loan to Co-Operative spinning Mills :

(a) The government Sanctions loans for the rehabilitation of co-operative spinning mills (64250215)

(b) Loans to Co-operative spinning mills for modernization/expansion (NCDC) sponsored scheme. (64250215)

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(2) Managerial Subsidy to Maharashtra State Cooperative Spinning Mills Federation Ltd. (2425 0595)

Maharashtra State Cooperative Textile Federation Ltd., Mumbai is assisted by State Government the form of Marginal Subsidy to manage its activities and salaries of federation employees. The Marginal Subsidy of Rs.50.00 lacks sanctioned every year by the State Government.

(3) Share Capital to Cooperative Spinning Mills (44250338)

A budgetary provision of Rs. 6581.27 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(4) Payment of maximum 12% interest on the loan taken by Cooperative Spinning Mills from various financial institutes (20492551)

Maximum 12% interest is paid by Government to respective financial institutes for 5 years on the loan taken by Cooperative Spinning Mills.

(5) Repayment of loan taken by Cooperative Spinning Mills from NCDC (60030467)

Since 2020-21, Separate Budget Head * Demand No.V-4,6003, Internal Debts of State Government (00) 108, loan from National Cooperative Development Cooperation (00)(03) Loans from National Cooperative Development Corporation (Textiles) (Committed) (6003) No.V-4, 6003, internal debts of State Government (00) 108, Loan from National Cooperative Development Corporation (00)(03) Loans from National Cooperative Development Corporation (Textiles) (Committed) (60030467) is taken for textiles division for the purpose of payment of yearly installment of interest on the loan taken from NCDC.

(6) Repayment of interest on loan taken by Cooperative Spinning Mills from NCDC (20492729)

Since 2020-21, Separate Budget Head * Demand No.V-1,2049, Internal payments.01, Interest on Internal Debt 200-interest on other internal debts (02) Interest on loan charged (02) (08) interest on loan from National Cooperative Development Cooperation (Textiles) (Committed) (2049 2729) is taken for textiles division for the purpose of payment of yearly installment of interest on the loan taken from NCDC.

Tree Plantation and Conservation (Textile) (2406A416)

Revenue and Forest department sanctioned * Tree Plantation and Conservation" scheme for Textile department as per G.R.dated 10 Oct.2016

For year 2022-23 allotted Rs.0.02 lakh provision to this scheme.

The Provision and expenditure incurred during the last 3 years is as under -

(Rs. in Lakhs)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	0.00	0.00
2023-24	0.02	0.00
2024-25	0.02	0.00

A budgetary provision of Rs. 0.02 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(1) Funding to khadi and village industries Board for special discount on retail sale of various types of khadi cotton and woolen khadi fabrics during Gandhi Jayanti Celebrations (28510961)

The scheme provides financial assistance to Khadi and village Industries Corporation for providing special discounts retail sales of various types of Khadi Cotton and Woolen Khadi Cloths during the Gandhi Jayanti Celebrations. This scheme implemented Khadi and village Industries Corporation. The said scheme come under the jurisdiction of the Central Government

(Rs. in lakhs)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	0.01	0.00
2023-24	0.01	0.00
2024-25	0.01	0.00

A budgetary provision of Rs. 0.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(2) Scheme under Grant in Aid program for Repayment of loans of Primary, Handloom Weavers Co-operative Society (28511349)

(Rs. in lakhs)

Year	Provision	Expenditure
2022-23	0.01	0.00
2023-24	0.01	0.00
2024-25	0.01	0.00

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(3) Loan for Maharashtra State Handloom Corporation Limited (68600093)

Maharashtra State Handloom Corporation is an apex organization and handloom weavers provide the raw material to produce the finished goods. In order to enable the corporation financially the government provides financial assistance in the form of loans. The loan is sanctioned after considering the proposal in case of corporate program technical urgency etc.

Year	(Rs. in lakhs)	
	Provision	Expenditure
2022-23	200.00	0.00
2023-24	0.01	0.00
2024-25	200.00	200.00

A budgetary provision of Rs. 600.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(4) Supply of Free Electricity to Handloom Weavers households under integrated and sustainable Textile Policy 2023-28 (28517436)

Handloom weaver households will be provided free electricity up to 200 units per month.

A budgetary provision of Rs. 300.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(5) State component in Raw Material supply Scheme (RMSS) under integrated and sustainable Textile Policy 2023-28 (28517472)

Government of India provides 15% price subsidy of yarn (through DBT to linked bank account) with quantitative restrictions. The state government shall provide an additional 15 percent price subsidy on yarn. Total 30% (15% Government of India share and 15% State share) price subsidy will be available on cotton hank yarn, domestic silk, woolen and linen yarn and blended yarn of natural fibers with quantity restrictions.

A budgetary provision of Rs. 150.00 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(6) Festive allowance for certified and registered weavers in five traditional textile sectors on the occasion of Ganesh Chaturthi under integrated and sustainable Textile Policy 2023-28 (28517418)

Festival allowance of INR 10,000 per male weaver and Rs. 15,000 per female weaver will be provided to certified and registered weavers will be in 5 noted traditional textiles sectors on the occasion of Ganesh Chaturthi yearly.

A budgetary provision of Rs. 629.90 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(7) Reward scheme for traditional textile weaver under integrated and sustainable Textile Policy 2023-28 (28517427)

To honor the contribution of the handloom weaving community and to highlight the contribution of this sector in the socio-economic development, the best designs in the 5 noted traditional textiles sectors will be felicitated during the National Handloom Day. A prize money of INR 20,000, 15,000 and 10,000 will be given to the first, second and third position respectively.

A budgetary provision of Rs. 3.25 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

(8) To set up Maharashtra State Textile Development Board (MSTDB) under integrated and sustainable Textile Policy 2023-28

Maharashtra State Textiles Development Corporation (MSTDC) will be established by merging Maharashtra State Textile Corporation, Maharashtra State Handloom Corporation and Maharashtra State Handloom Corporation.

A budgetary provision of Rs. 0.01 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

E-Governance Programme (Textile) (34512971) :

E-Governance Scheme is to provide Computer office expenses. Also for the maintenance of department website www.mahatextile.maharashtra.gov.in the provision has been made to higher technical person from Maha IT.

The Provision and expenditure incurred during the last 3 years is as under -

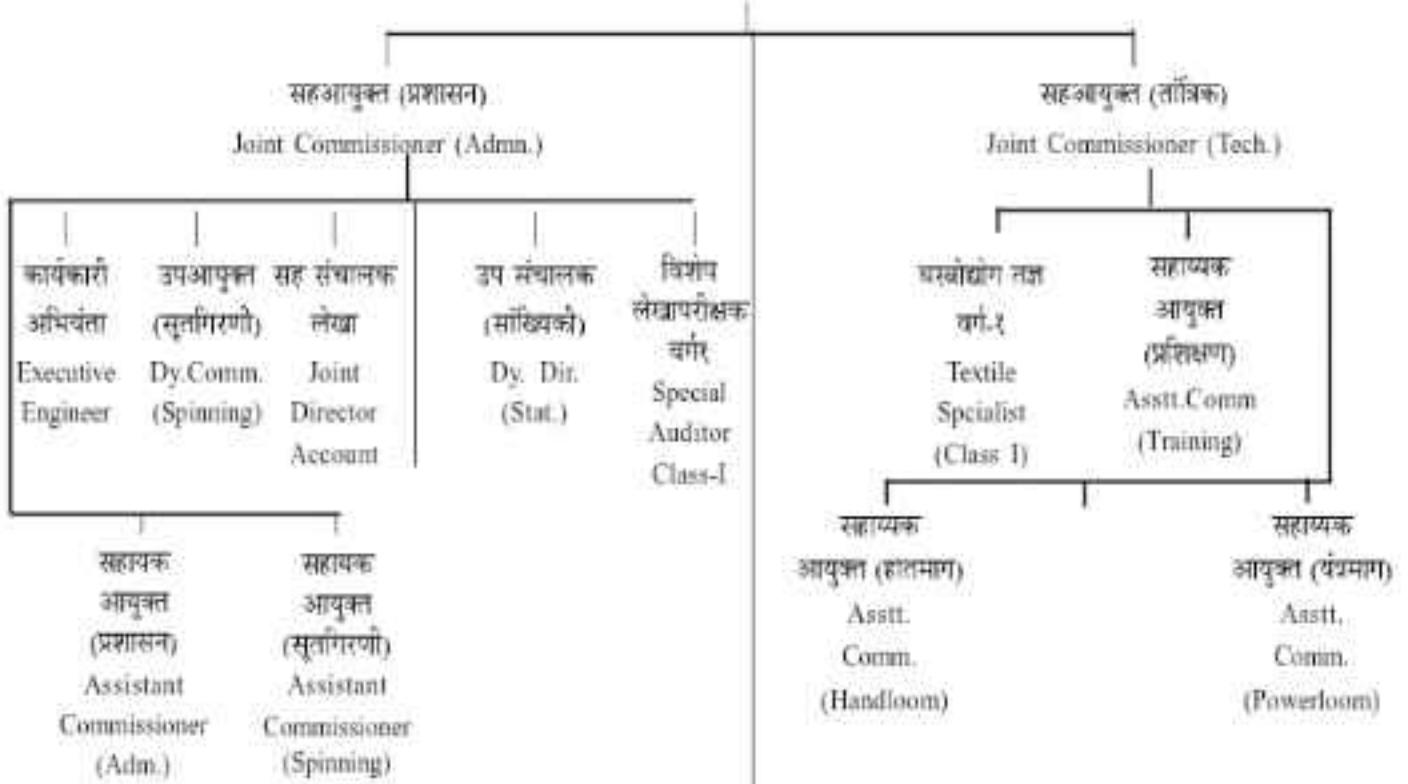
Year	(Rs. in Lakhs)	
	Provision	Expenditure
2022-23	100.38	14.77
2023-24	1632.00	1632.00
2024-25	305.00	143.01

A budgetary provision of Rs. 296.08 lakh has been made for the said scheme for the year 2026.27.

विवरणपत्र चार
CHART No. IV

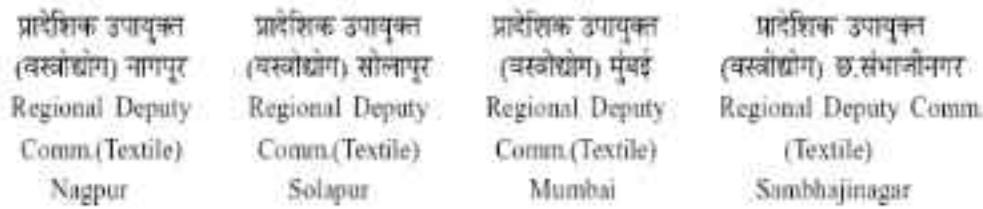
वस्त्रोद्योग आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, नागपूर
COMMISSIONERATE OF TEXTILES, M. S., NAGPUR

अयुक्त (वस्त्रोद्योग)
Commissioner

विभागीय कार्यालये

REGIONAL OFFICES

रेशीम संचालनालय महाराष्ट्र राज्य, नागपूर

प्रस्तावना :

महाराष्ट्र राज्य हे एक अपारंपारिक रेशीम उत्पादक राज्य आहे. महाराष्ट्र अपारंपारिक राज्यामध्ये रेशीम उत्पादनात प्रथम स्थानावर आणि २६ रेशीम उत्पादक राज्यामध्ये १३ व्या स्थानावर आहे. "रेशीम शेंती उद्योग" हा कृषीवर आधारित असून ग्रामीण भागातील लोकांकरिता रोजगारांची प्रचंड क्षमता या रेशीम उद्योगात आहे. ग्रामीण भागातील लोकांचे शहराकडे होणारे स्थलांतर थांबविणे या उद्योगामुळे शक्य आहे. समाजातील सर्व वर्गातील व वयोगटातील लोकांना रोजगाराची संधी देणारा हा एकमेव खाज्जी रेशीम उद्योग आहे. उत्पादनाची शाश्वती असणारा हा शेंती उद्योग असून शेतकऱ्यांची आर्थिक ओढोढाण थांबविण्याची क्षमता या शेंती उद्योगात आहे. ग्रामीण भागाचा चंद्रा मोहरा बदलविण्याचा वाव या रेशीम उद्योगात आहे. कर्मा भांडवलामध्ये जास्त मासिक उत्पन्न, ग्रामीण रोजगार क्षमता व हमखास बानारपंटेची उपलब्धता अशी रेशीम शेंती उद्योगाची खास वैशिष्ट्ये आहेत.

रेशीम उद्योगाचे महत्त्व विद्यारात घेता महाराष्ट्र शासनाने दिनांक ०१ सप्टेंबर १९९७ रोजी वस्त्रोद्योग व सहकार विभागाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली स्वतंत्र रेशीम संचालनालयाची स्थापना केली असून त्याचे मुख्यालय नागपूर येथे आहे. राज्यामध्ये २७ जिल्हा रेशीम कार्यालयांनाफक्त रेशीम उद्योग विकासाची कामे करण्यात येत असून त्यावर नागपूर, अमरावती, छ.संभाजीनगर आणि पुणे येथील विभागीय कार्यालयांनाफक्त नियंत्रण ठेवण्यात येते.

अ. क्र.	विभागाची नावे	तुती	टसर	एकूण
१.	रेशीम संचालनालय, मुख्यालय नागपूर	-	-	१
२.	प्रादेशिक रेशीम कार्यालय (छत्रपती संभाजीनगर, पुणे, अमरावती व नागपूर)	०३	०२	०४
३.	जिल्हा रेशीम कार्यालये	२३	४	२७
४.	अंडीपुंन निर्मिती केंद्रे	१	०५	०६
५.	रेशीम पध्दशक तथा प्रशिक्षण केंद्रे	१०	१४	२४

रेशीम उद्योगाची व्याप्ती :

महाराष्ट्र राज्यात तुती रेशीम व टसर रेशीम अशा दोन्ही प्रकारच्या रेशीमचे उत्पादन घेतले जाते. गडचिरोली, चंद्रपूर, भंडारा व गोंदिया जिल्ह्यात वंशपरंपरेने आदिवासी बहुल क्षेत्रातील जंगलामध्ये टसर कोशाचे उत्पादन मागील २५० वर्षांपासून करीत आहेत. ठाणे जिल्ह्यात टसर कोश

रेशीम उद्योगाची प्रगती :-

तुती रेशीम :

अ. क्र.	तपशील	एकक	२०२३-२४	२०२४-२५	२०२५-२६ (३१ डिसेंबर, २०२५ अखेर)
१.	लागवड क्षेत्र	एकर	१५३२४	२०९२२.५०	२२७८६
२.	लाभाशी	संख्या	१४६६५	१९४०५.००	२०९३८
३.	अंडीपुंन पुरवठा	लक्ष	७०.९७	७९.४८	५६.००
४.	कोश उत्पादन	(मे.टन)	४९०३.००	५४०९.००	३९०१.५००
५.	सूत उत्पादन	(मे.टन)	७५४.२६१	८३२.०००	६००.२००
६.	रोजगार निर्मिती	लक्ष मनुष्य दिवस	८२.९३	९१.५२	६६.०३

कृपेची ३५३-१०

उत्पादन सुरु करण्याची कार्यवाही झालेली आहे. तसेच राज्यातील २७ जिल्ह्यामध्ये तुती रेशीम उद्योग सुरु आहे. राज्यात सन २०२४-२५ मध्ये एकूण १९४०५ शेतकऱ्यांकडे २०९२२.५० एकर क्षेत्र तुती लागवडी खाली असून ५४०९.०० मेट्रिक टन कोशाचे उत्पादन घेण्यात आले व त्यापासून ८३२.०० मे.टन तुती रेशीम सूताचे उत्पादन झाले आहे व त्याद्वारे ९१.५२ लक्ष मनुष्य दिवस रोजगार निर्मिती झालेली आहे. तसेच टसर वन्य रेशीम उद्योगामध्ये १५५० लाभाश्यांनी ५९५४ हेक्टर ऐन व अर्जुन खाद्य वृक्षांचा वापर करून ५.९५ लक्ष अंडीपुंन वाटप करण्यात आले आणि त्यापासून १९१.५९ लक्ष कोशाचे उत्पादन झाले असून १०.४४९ मे.टन कच्चे रेशीम उत्पादन झाले असून त्याद्वारे १५.६६ लक्ष मनुष्य दिवस रोजगार निर्मिती झाली आहे.

संचालनालयाचे धोरण :

राज्यात रेशीम उद्योगाच्या सर्वांगीण विकासासाठी संचालनालय कारभारत असून संचालनालयाचे धोरण खालीलप्रमाणे आहे.

१. महाराष्ट्रीय अभियान राबवून राज्यात तुती लागवड क्षेत्र मोठ्या प्रमाणात वाढविणे.
२. रेशीम शेंती उद्योगाला मोठ्या प्रमाणात प्रचार व प्रशिक्षणी देणे.
३. शेतकऱ्यांना सुधारित जातीचे तुती वणे व अंडीपुंन पुरवठा करणे.
४. शेतकऱ्यांना प्रशिक्षण आणि विनामूल्य तांत्रिक मार्गदर्शन करणे.
५. शेतकऱ्यांनी उत्पादित केलेल्या कोषाला बानारपंट तसेच कोषोत्तर प्रक्रिया उद्योग उपलब्ध करून देणे.
६. शेतकऱ्यांना आर्थिक व तांत्रिक मदत विविध शासकीय यंत्रणेकडून उपलब्ध करून देणे.
७. टसर कोश उत्पादनासाठी ऐन व अर्जुन वृक्षांचे रोपवून वन आणि राजस्व खात्याकडून टसर लाभाश्यांना / आदिवासींना उपलब्ध करून देणे.
८. रेशीम शेंतीला लोकप्रिय करून दारिद्र्य कमी करणे. ग्रामीण भागात रेशीम उद्योगाव्यारे स्थानिक पातळीवर रोजगार निर्मिती करून लोकांचे खेड्याकडून शहराकडे जाणारे लोंढे थांबविणे व त्यांना स्वयंपूर्ण करणे.

संचालनालयाचे कामकाज :

- १) रेशीम शेतकऱ्यांची नोंदणी करणे
- २) चौकी सेंटर धरकांची नोंदणी करणे
- ३) रिलसची नोंदणी करणे.
- ४) रेशीम तुती व टसर शेतकरी / लाभाशी यांना तांत्रिक सेवा उपलब्ध करून देणे.

(क) टसर रेशीम :

अ.क्र.	तपशील	एकक	२०२३-२४	२०२४-२५	२०२५-२६ (३१ डिसेंबर, २०२५ जखेर)
१.	एन व अर्जुन वृक्षाचा वापर	हेक्टर	५८०३	५९५४	५२०३
२.	लाभाची संख्या	संख्या	१३५५	१५५०	१२६६
३.	अंडीपुंज पुरवठा	लक्ष	५.८१	५.९५	५.२०
४.	कोष उत्पादन	लक्ष	१८२.७९	१९१.५९	५७.१४
५.	सूत उत्पादन	(म.टन)	९.९६१	१०.४४१	३.११४
६.	रोजगार निर्मितो	लक्ष मनुष्य दिवस	१४.९४	१५.६६	४.५७०

महा रेशीम अभियान -

रेशीम उद्योगाची राज्यस्तरीय मोठ्या प्रमाणात प्रचार व प्रसिध्दी व्हावी व त्याद्वारे राज्यस्तरीय रेशीम उद्योगात वाढ होणेसाठी महाराष्ट्रीय अभियान २०१७, महाराष्ट्रीय अभियान २०१८, महाराष्ट्रीय अभियान २०१९, महा रेशीम अभियान २०२०, महा रेशीम अभियान २०२१, महाराष्ट्रीय अभियान २०२२ व महाराष्ट्रीय अभियान २०२३, महाराष्ट्रीय अभियान २०२४, रेशीम अभियान २०२५ राखविण्यात आलेले असून त्याला मोठ्या प्रमाणात प्रतिसाद मिळालेला असून अंतापर्यंत एकूण २०,००० पेक्षा जास्त गावांतून २,५१,४२१ शेतकऱ्यांना प्रत्यक्ष माहिती दिलेली आहे.

कोष बाजार पेठ सुविधा -

१) जालना कोष खरेदी मार्केट -राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेअंतर्गत जालना येथे संचालनालयाचे १ हेक्टर जागेवर बाजारपेठेसाठी रु.६६१.७६ लक्ष निधी प्राप्त झाला असून त्यापैकी रु.६६१.७६ लक्ष खर्च झालेला आहे. बाजारपेठेच्या इमारतीचे कामकाज पूर्ण झाले असून फर्निचरचे काम बाकी आहे. तसेच Conveyor Hot Air Dryer प्राप्त झाले असून Installation पूर्ण झाले असून फर्निचर करीता रु.९९.९९ लक्ष मागणीकरीता प्रस्ताव शासनास सादर करण्यात आलेला आहे. (दिनांक २४.१०.२०२५)

२) सोलापूर कोष बाजारपेठ उभारणी - राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेअंतर्गत मीने हिरन जिल्हा सोलापूर येथे संचालनालयाचे ४ हेक्टर जागेवर कोष बाजारपेठेसाठी रु.६९४.२७ लक्ष निधी प्राप्त झालेला आहे. त्यापैकी रु.६९४.२७ लक्ष खर्च झालेला आहे. सोलापूर कोष बाजारपेठेचे बांधकाम पूर्ण झाले असून फर्निचरचे काम बाकी आहे. तसेच Conveyor Hot Air Dryer प्राप्त झाले असून Installation चे काम पूर्ण झालेले आहे. सहकार,पणन व वस्त्रोद्योग विभागाचा शासन निर्णय दिनांक १३.१२.२०२२ नुसार पायाभूत सुविधा या योजनेअंतर्गत योजनेतून रु.७२.८० लक्ष मंजूर झाले असून सदरचा निधी सा.बां.विभागाला हस्तांतरित करण्यात आलेला आहे. डोम व पेक्टर ब्लॉक इमारतकरीता रु.२२८.९७ लक्षापैकी मागील शिल्लक रक्कम रु.२९.०० लक्ष विनियोग करण्याकरीता आवश्यक निधी मागणीबाबत कृती पूर्णता होणेकरीता रे.वि.अ.सोलापूर घाना कळविण्यात आले आहे.

सद्यस्थितीत कृषि उत्पन्न बाजार समितीमार्फत जालना,बाराभती,पुणां जि.परभणी,खोड व बडनेरा,जि.अमरावती येथे रेशीम कोष खरेदी विक्री सुठ आहे.

तसेच कोषोत्तर प्रक्रियामध्ये जालना येथे ०२ परभणी येथे ०१, सांगली येथे ०१ तसेच भंडारा येथे ०१ असे एकूण ०५ ऑटोमॅटॉम रिजिंग युनिट सुठ आहेत. तसेच परभणी, कोल्हापूर, व लातूर येथे प्रत्येकी १ ऑटोमॅटॉम रिजिंग मशीन मंजूर आहे.

संचालनालयामार्फत राखविण्यात येणाऱ्या योजना -

१) जिल्हास्तरीय योजना : या योजनेअंतर्गत जिल्हास्तरीय योजनेअंतर्गत छातीलप्रमाणे रेशीम विस्तार व विकासात्मक बाबींचा समावेश आहे.

(१) वेणे पुरवठा रु.१५०० प्रती टन व वाहनूक खर्च (तुती)

(२) अंडीपुंज पुरवठा ७५ % अनुदान (तुती / टसर)

(३) शेतकरी प्रशिक्षण रु.१००० प्रती लाभाची (तुती / टसर)

(४) शेतकरी अभ्यास दौरा रु.१०० व प्रवास खर्च (तुती / टसर)

(५) रेशीम उद्योग प्रचार व प्रसिध्दी रु.५०,०००/- (वार्षिक प्रती जिल्हा)

(६) तुती रोपे खरेदी रु.०.५० प्रती नग.

(७) शासकीय फार्म व रिजिंग केंद्र देखभाल व दुरुस्ती खर्च (तुती व टसर)

(८) शासकीय अंडीपुंज निर्माती केंद्र अंतर्गत खर्च (तुती / टसर)

९) कोष उत्पादनावर प्रोत्साहनात्मक अनुदान-भो.बो.वाणासाठी रु.३०/- प्रती किलो व चायव्होल्टाईन वाणासाठी रु.५०/- प्रती किलो प्रमाणे अनुदान.

१०) रेशीम धागा उत्पादनावर प्रोत्साहनात्मक अनुदान-ऑटोमॅटॉम रिजिंग मशीनवर सूत उत्पादनासाठी रु.१५०/- व मल्टीप्लॅट रिजिंग मशीनवर सूत उत्पादनासाठी रु.१००/- प्रती किलो प्रमाणे तसेच टसर रिज्ड वॉन उत्पादनासाठी रु.१००/- प्रती किलो प्रमाणे अनुदान देण्यात येत आहे.

२) योजनेतर योजना : (Non Plan) (२४२५१३४१)

अंडीपुंज उत्पादन अंतर्गत बोन कोष खरेदी तसेच पगार व इतर खर्च, रेशीम तुती बोन कोषाचे दर केंद्रीय रेशीम मंडळाच्या धर्तीवर प्युपेशन टक्केवारीनुसार प्रती किलो इतके (१३००/- प्रती किलो वरून १०००/- सुधारीत करण्यास शासन निर्णय दिनांक ०७ मार्च २०२४ अन्वये मान्यता देण्यात आलेली आहे. तसेच टसर रेशीम बोन कोषाचे दर रु.७२००/- प्रती खंडी वरून रु.२२०००/- प्रती खंडी इतके सुधारीत करण्यास शासन निर्णय दिनांक ०७ मार्च २०२४ अन्वये मान्यता देण्यात आली आहे.

३) प्रचार प्रसिध्दी योजना : (२८५१६५७४)

रेशीम उद्योगाचे फायदे व शासकीय योजनांचे माहिती शेतकऱ्यांना देण्यासाठी सन २०१८-१९ मध्ये सदरची योजना सुरु झालेली आहे. यामध्ये दरवर्षी राखविण्यात येणाऱ्या महाराष्ट्रीय अभियानामध्ये शेतकरी अभ्यास दौरा, शेतकरी प्रशिक्षण मेळावे,रेशीम रच.धितोपत्रके,चर्चासत्रे इ.साधनांचा उपयोग करून प्रचार व प्रसिध्दी केली जाते. आतापर्यंत दरवर्षी राखविण्यात येणाऱ्या महाराष्ट्रीय अभियानामध्ये नोंदणीचा जो लक्षांक देण्यात आलेला आहे. त्यापेक्षा जास्त नोंदणी झालेली आहे.

४) रेशीम विकास कार्यक्रम पायाभूत सुविधा निर्मितो व अस्तित्वातील सुविधांचे बळकटीकरण योजना : (२८५१६५८३)

राज्यात रेशीम उद्योगामध्ये पायाभूत सुविधा निर्माण करणे व अस्तित्वातील सुविधांचे बळकटीकरण करून रेशीम विस्तार व विकास करण्यासाठी योजना सन २०१८-१९ मध्ये सदरची योजना सुरु झालेली आहे.

अ) बाराभती कोष बाजारपेठ टप्पा क्रमांक १ प्रकल्पकरीता रु.९५६.६२ लक्ष निधी जिल्हा रेशीम कार्यालय, पुणे या कार्यालयास वितरित करण्यात आलेला आहे. तसेच टप्पा क्रमांक २ करीता रु. १७२७.४६ लक्ष करीता

शासनाकडून प्रशासकीय मान्यता प्राप्त झालेली आहे. करोता टप्पा क्रमांक २ ची उर्वरीत रक्कम रु.७७.८४ लक्ष निधी मागणी शासनास करण्यात आलेली आहे. प्रादेशिक रेशीम कार्यालय व जिल्हा रेशीम कार्यालय पुणे इमारत नुतणीकरण व दुरुस्तीकरीता रु.१०.६३ लक्ष निधी प्रादेशिक रेशीम कार्यालय पुणे यांना वितरीत करण्यात आलेला आहे. चिखलठाणा जिल्हा छ.संभाजीनगर येथील प्रकल्पाकरीता रु.२८०४.०० लक्ष इतक्या प्रस्तावास प्रशासकीय मंजूरी असून टप्पा क्रमांक १ अंतर्गत रु. ५३०.९५ लक्ष निधी सार्वजनिक बांधकाम विभाग छ.संभाजीनगर यांना वितरीत करण्यात आलेला आहे व उर्वरीत निधी शासनास मागणी करण्यात आलेला आहे. टप्पा क्रमांक २ करोता अतिरीक्त निधी रक्कम रु.८.६३ कोटीचा प्रस्ताव शासनास प्रशासकीय मान्यतेकरीता सादर केलेला असून प्र.मा.प्राप्त आहे. करोता रक्कम रु.१५००.०० लक्ष निधी मागणी करण्यात आलेली आहे.

ब) आंबोले येथील ग्रेनेट दुरुस्ती व संरक्षक भित बांधकाम रु.१०३.६३९ लक्ष करोता प्र.मा.प्राप्त असून निधी मागणी प्रस्ताव लवकरच शासनास सादर करण्यात येणार आहे.

क) सुळेरान येथील किटक संगोपन व निवासस्थान इत्यादीची दुरुस्ती, नुतणीकरण व अनुगोष्ठीक कामे करण्याकरीता रेशीम विकास कार्यक्रमांतर्गत पायाभूत सुविधा निर्माण व अस्तित्वातील सुविधांचे वळकटीकरण योजनेअंतर्गत रु.९६.१६ लक्ष इतका निधी वितरीत करण्यात आलेला आहे.

ड) मांगले - रेशीम विकास कार्यक्रमांतर्गत सुविधा निर्माण करणे, अस्तित्वातील सुविधांचे वळकटीकरण योजनेअंतर्गत रेशीम संचालनालयाकडील प्रत्यक्षीक तथा प्रशिक्षण केंद्र मोले मांगले ता.शिराळा,जिल्हा सांगली येथे तंत्रज्ञान प्रशिक्षण केंद्र (विकेंद्रीत प्रशिक्षण केंद्र) उभारण्यासाठी रक्कम रु.४८९.६० लक्ष इतका निधी वितरीत करण्यात आला आहे.

५) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना -

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामिण रोजगार हमी योजनेअंतर्गत रेशीम उद्योग विकास योजना संपुर्ण राज्यात रेशीम संचालनालयासह कृषि विभाग व पंचायत विभागामार्फत राबविण्यास नियोजन विभाग (रोहयो प्रभाग) यांच्या दि.०६.९.२०२३ च्या शासन निर्णयान्वारे मंजूरी प्रदान केली आहे.

अ) मनरेगा अंतर्गत रेशीम उद्योग विकासांतर्गत एक एकर तुती लागवडीकरीता जमीन तयार करणे, नसरी रोपे करून तुती लागवड किटक संगोपन, किटक संगोपन साहित्य, कोष उत्पादन व किटक संगोपन गृह या सर्वकष बाबींना मान्यता देऊन योजना संपुर्ण राज्यात लागू करण्यात आली आहे. या योजनेअंतर्गत शेतकऱ्यांना एकर तुती लागवडीसाठी रु.२.३४ लक्ष इतके अनुदान तीन वर्षात विभागून दिले जाते व किटक संगोपन गृह (११०० चौ.फुट) बांधकामासाठी रु.१.८४ लक्ष असे एकूण रु.४.१८ लक्ष इतके रक्कम अनुदान देण्यात येत आहे.

ब) टसर खाद्य वृक्ष लागवड - ऐन व अर्जुन वृक्ष लागवड व साहित्याकरीता रु. २.२६ लक्ष इतके अनुदान चार वर्षात विभागून दिले जाते.

६) राष्ट्रीय कृषि विकास योजना (RKVY) : (२०५१६५९२)

या योजनेअंतर्गत रेशीम कोप / धागा खरेदी विक्री शासकीय बाजारपेठ चालवणे येथे उभारणीकरीता रु.६६१.७६ लक्ष मंजूर करण्यात आले असून बाजारपेठेचे बांधकाम पूर्ण झाले आहे. तसेच रेशीम कोप / धागा खरेदी विक्री शासकीय बाजारपेठ,सोलापूर येथे उभारणीकरीता रु.६९४.५७ लक्ष मंजूर झालेले असून बाजारपेठेचे बांधकाम पूर्ण झालेले आहे.

७) नानाजी देशमुख कृषी संवैधीनी प्रकल्प (पोकरा) योजना : नानाजी देशमुख कृषी संवैधीनी प्रकल्प (पोकरा) अंतर्गत जिल्हातील निवडक गावांमध्ये सर्वसाधारण आणि अनु.जाती, अनु.जमाती लाभार्थींना एक एकरासाठी खालीलप्रमाणे अनुदान योजना आहे.

१) तुती रोपे तयार करण्यासाठी सहाय्य रु.११२,५००/- (सर्वसाधारण) रु.१,३५,००० (अ.जाती / अ.जमाती)

२) तुती लागवड विकास कार्यक्रम - रु.३७५,००/- (सर्वसाधारण) / रु.४५,०००/- (अ.जाती / अ.जमाती)

३) किटक संगोपन साहित्य पुरवठा सहाय्य - रु. ५६,२५०/- (सर्वसाधारण) रु.६,७५,०००/- (अ.जाती/अ.जमाती)

४) किटक संगोपन गृह बांधकाम सहाय्य.

अ) (१००० चौ.फुट) रु.१,२६,४७९ (सर्वसाधारण) / रु. ७१,३९७ (अ.जाती/अ.जमाती) किंवा

ब) (६०० चौ.फुट) - रु.१,५१,७७५ (सर्वसाधारण) / रु. ८५,६७७ (अ.जाती/अ.जमाती)

८) केंद्र पुरस्कृत- (Central Sector Scheme) सिल्क समग्र - २ (ISDSI) केंद्रीय रेशीम मंडळाच्या सहाय्याने रेशीम उद्योग उत्पादनाच्या विकासासाठी केंद्र पुरस्कृत (केंद्रीय क्षेत्र) सिल्क समग्र २ योजने - व राज्य हिस्सा २८५११२०४(Integrated Sericulture Development of Silk industry- ISDSI) केंद्र हिस्सा २८५११२६९ व राज्य हिस्सा २८५११२०४

महाराष्ट्र राज्यात सन २०२१-२२ ते २०२५-२६ या कालावधीसाठी केंद्र पुरस्कृत सिल्क समग्र-२ योजनेअंतर्गत प्रामुख्याने कोपपूर्व व कोपोत्तर प्रक्रिया योजनेसाठी सर्वसहाय्य योजना राबविण्यात येणार आहे. त्या योजनेची मानके व त्यानुसार सर्वसाधारण प्रवर्गातील लाभार्थींचा केंद्र हिस्सा ५०%, राज्य हिस्सा २५% व लाभार्थी हिस्सा २५% तसेच, अनुसूचित जाती व जमाती करीता केंद्र हिस्सा ६५% व राज्य हिस्सा २५% व लाभार्थी हिस्सा १०% इतका याप्रमाणे राबविण्यात येणार आहे.

अ) कोषपूर्व (तुती) :-

१.रेशीम उद्योग क्षेत्रासाठी क्षमता बांधणी आणि प्रशिक्षण

लाभार्थी सक्षमीकरण योजना (तुती आणि टसर)

२. किसान नसरीकरीता सहाय्य योजना (तुती व बन्व)

(१) तुती क्षेत्राकरीता किसान तुती रोपे तयार करणेसाठी सहाय्य योजना -रु.१.५० लक्ष प्रती एकर.

(२) बन्व क्षेत्राकरीता ऐन व अर्जुन रोपे तयार करण्यासाठी सहाय्य योजना - रु. १ लक्ष प्रती एकर

३. तुती रेशीम कोटक संगोपन पॅकेज (२५० अंडीपुज क्षमता) (१ एकर) :-

१) तुती लागवड विकास कार्यक्रम अनुदान सहाय्य (२एकर) - प्रती एकर रु.१.२० लाख.

२) तुती बागेसाठी पाणी देण्याच्या सुविधा, पाणी संवर्धन व त्याच्या तंत्रज्ञान सहाय्य योजना - रु.१ लक्ष.

३) किटक संगोपन गृह बांधण्यासाठी सहाय्यता योजना -१००० स्क्वे.फुट. रु.४.५० लक्ष.

४) दर्जेदार कोष उत्पादनासाठी किटक संगोपन साहित्य/शेती अवजारे साहित्य पुरवठा सहाय्य/आधुनिक माऊटेनेस (रोटरी माऊटेनेस) सहाय्य - रु.०.७५ लक्ष

५) दर्जेदार निर्जंतुकीकरण औषधांचा व पिक संरक्षण उपाय सुविधा शेतकऱ्यांना पुरवठा करणे - रु.०.०५ लक्ष

३. तुती रेशीम कोटक संगोपन पॅकेज (१५० अंडीपुज क्षमता) (१एकर) :-

१) तुती लागवड विकास कार्यक्रमासाठी सहाय्य योजना -रु.०.६०लक्ष.

२) तुती बागेसाठी पाणी देण्याच्या सुविधा, पाणी संवर्धन व त्याच्या तंत्रज्ञान सहाय्यता योजना - रु.०.६० लक्ष

३) किटक संगोपन गृह बांधण्यासाठी सहाय्यता योजना (६०० स्क्वे.फुट - रु.३.२५लक्ष

४) दर्जेदार कोष उत्पादनासाठी किटक संगोपन साहित्य/शेतो अवजारे साहित्य पुरवठा सहाय्य / आधुनिक माउंटेनेस (रोटरी माउंटेनेस) सहीत - रु.०.५० लक्ष

५) दर्जेदार निर्जंतुकीकरण औषधांचा व पिक संरक्षण उपाय सुविधा शेतकऱ्यांना पुरवठा करणे - रु.०.५० लक्ष

४. चौकी संगोपन केंद्राचे लोकप्रिचीकरण :-

अ) बाल्य किटकांच्या बागेची देखभालीसाठी मदत करणे, बाल किटक संगोपन केंद्राचे बांधकाम व बाल किटक संगोपन साहित्य उपलब्ध करणे - रु. १३.०० लक्ष.

ब) कोषोत्तर (तुती) :-

१) बालमजुरी हटविण्यासाठी मोटार चलीत चरखा सयंत्र उभारण्यासाठी आर्थिक सहाय्य रु.०.३० लक्ष

२) अस्तित्वात असलेले कॉटेज बेसीन मशीनचे उन्नतीकरण करणेसाठी आर्थिक सहाय्य करणे - रु.२.४० लक्ष.

३) मल्टीएंड १० बेसीन युनिट उभारणीस आर्थिक मदत करणे - रु.२०.७० लक्ष

४) स्वयंचालित रिलिंग युनिट १२० एंडस उभारणीसाठी सहाय्य रु.३१.१५ लक्ष.

५) स्वयंचालित रिलिंग युनिट २०० एंडस उभारणीसाठी सहाय्य रु.८५.१० लक्ष

६) स्वयंचालित रिलिंग युनिट ४०० एंडस उभारणीसाठी सहाय्य रु.१४९.६६ लक्ष

७) रेशीम धाग्याला पौड देणारे यंत्र उभारणीसाठी सहाय्य योजना (डिस्टिंग) (४८० Spindle) - रु.११.०० लक्ष.

८) रिलींग युनिटसाठी पाणी पुनःवापर प्लॉट ची स्थापना -

रेशीम रिलींग उत्पादन करतंत्रेची सांडपाणी वेगवेगळ्या आकाराच्या दोन प्रॉड मधून काढण्यासाठी अर्थसहाय्य - रु.१८.०० लक्ष

९) प्यूपा प्रोसेसिंग युनिट च्या स्थापनेसाठी सहाय्य - रु.२२.८६ लक्ष

क) कोषोत्तर (वन्य क्षेत्र) :-

१) रिलींगसह डिस्टिंग यंत्र सयंत्र उभारणे - रु. ०.२५ लक्ष

२) मोटारचालित तथा पायाने चालविणे गाणारे क्लॉई यंत्र उभारणी योजना - रु.०.०८ लक्ष

३) युनिव्हर्सिटी रिलींग मशीन - रु.०.०९ लक्ष

४) टसर धागाकरण पूर्ण यंत्रसामग्री - रु.१३.८७ लक्ष

५) मास्टर रिलस आणि तंत्रज्ञ यांची सेवा पुरवणे-रु.२.५२ लक्ष

ड) मान्यताप्राप्त कोष बाजारपेठेमध्ये कोष सुकविण्यासाठी सहाय्य -

१) गरम हवा देऊन कोष सुकविणेसाठी यंत्र खरेदी योजना (१००० कि.ग्रॅ. क्षमता) - रु.१६.७७ लक्ष

२) गरम हवा देऊन कोष सुकविणेसाठी यंत्र खरेदी योजना (२००० कि.ग्रॅ. क्षमता) - रु.२४.२७ लक्ष

इ) रेशीम विणकाम क्षेत्राला सहाय्य :-

१) अस्तित्वात असलेल्या हातमागाचे उन्नतीकरण योजना - रु.०.१७५ लक्ष

२) वापविण उच्चल यंत्रणा-२ हातमागासाठी - रु.०.३८ लक्ष

३) संगणक अँडेट टेक्टाईल डिझाईनिंग - रु.०.५८५ लक्ष

फ) रेशीम डारिंग आणि प्रक्रिया सुविधांसाठी सहाय्य :-

१) धागा रंगविणे ५० कि.ग्रॅ. क्षमता - रु.१०.१३ लक्ष

२) आर्म डारिंग ५० कि.ग्रॅ. क्षमता - रु.२३.८० लक्ष

३) कापड प्रक्रिया सुविधा २५० कि.ग्रॅ. सुविधा - रु.३४.३४ लक्ष

४) फॅब्रिक फिनिशिंग युनिट - ११.४२ लक्ष

ग) रेशीम प्रक्रिया युनिटसाठी कार्वक्षप प्रक्रिया प्रकल्प (ई.टी.पी.) स्थापन करण्यासाठी सहाय्य.

१) खराब पाणी शुध्द करण्याची योजना - रु. १०.०० लक्ष.

२) पाणी प्रदुषण मुक्त करण्याची योजना - रु. १५.०० लक्ष.

घ) सेरिसिन एक्स्ट्रक्शन युनिट

सेरिसिन काढण्याची प्रक्रिया (डिगमिंग प्रक्रिया) करण्यासाठी अर्थसहाय्य योजना

ट) बीज क्षेत्र (तुती) :-

अँडोपुंज निर्मित केंद्र, बांधकाम व उपकरणे खरेदीसाठी योजना - रु.२१६.०० लक्ष

ड) बीज क्षेत्र (वन्य) :-

१) टसर बीज गुणन केंद्र बळकटीकरण साठी सहाय्य - रु.५.०० लक्ष

२) टसर खाजगी प्रेनेज अर्थसहाय्य योजना - रु.६.०० लक्ष

रेशीम संचालनालयाचे पुढील ध्येय :-

सहकार पणन व वस्त्रोद्योग विभागाच्या दिनांक २ जून २०२३ च्या शासन निर्णयानुसार राज्याच्या एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरणास २०२३-२८ ला मान्यता देण्यात आली. त्यानुसार रेशीम संचालनालयाचे पुढील ध्येय खालीलप्रमाणे आहेत.

१. रेशीम शेतोचे शेतकऱ्यांना तांत्रिक प्रशिक्षण देऊन स्वयंपूर्ण करणे.
२. तांत्रिक कर्मचाऱ्यांना अद्ययावत तंत्रज्ञान अवगत होण्यासाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम राबविणे.

३. शासकीय व खाजगी रिलींग युनिट पूर्ण क्षमतेने सुरू करणे.

४. कोषोत्तर (Post Cocoon Activity) प्रक्रियांमध्ये खाजगी उदरगोळांचा सहभाग वाढविणे.

५. अमरावती येथील दाभा रेशीम पार्क मध्ये शेतकऱ्यांसाठी प्रशिक्षण केंद्राचे बळकटीकरण करणे तसेच अँडोपुंज निर्मित केंद्र उभारणे.

६. कृषि उत्पन्न बाजार समितीमध्ये कोष खरेदी विक्री बाजारपेठ सुरू करणे.

७. बाजारमती जि.पुणे येथे कोषमार्केट व कोषोत्तर प्रक्रिया प्रकल्प तथा पध्दतीक प्रशिक्षण केंद्र उभारणे.

८. गौजे चिखलठाणा जि. छत्रपती संभाजीनगर येथील अँडोपुंज निर्मित केंद्राची इमारत, प्रशासकीय इमारत, कोल्ड स्टोरेज इमारत, कर्मचारी निवासस्थाने, चौकी संगोपन केंद्र, किटक संगोपन केंद्र व शेतकरी निवासी प्रशिक्षण केंद्र इ.सोपी सुविधा उभारणे.

९. शेतकऱ्यांचा उत्पन्नाचे खात्रीशीर स्वोत् निर्माण करण्यासाठी रेशीम शेतो आणि गटशेतोला प्रोत्साहन दिले जाईल. रेशीम शेतो टिकण्यासाठी खाजगी क्षेत्राच्या सहभागाला चालना दिली जाईल.

१०. शंभर अँडोपुंजाच्या प्रती बॅचमध्ये होणारे सरासरी कोष उत्पादन ६० किलोवटन ७० किलोपर्यंत वाढविणे.

११. खाजगी व शासकीय रेशीम कोष उत्पादन केंद्रे, चौकी केंद्रे, नसरी इत्यादींची स्थापना करण्यास प्रोत्साहन देण्यात येईल.

१२. खाजगी उद्योगकांना प्रोत्साहन देऊन चौकी केंद्रामार्फत १०० टक्के अँडोपुंजाचा पुरवठा करणे.

१३. येत्या पाच वर्षांत तृती रेशीम शेतोत १० हजार एकरांनी वाढ करण्यात येईल.

१४. येत्या ५ वर्षांत २००० टसर शेतकरी बाढविले जाईल.

१५. प्रत्येक झोनमध्ये एक आदर्श रेशीम फार्म / रेशीम प्रशिक्षण केंद्र विकसीत करण्यात येईल.

रेशीम उद्योगाचा विकास - कार्यक्रम क्र. १
Development of Silk Industry-Programme No.1
कार्यक्रम अंदाजपत्रक २०२५-२०२६ भौतिक उद्दिष्टे व साध्य
Performance Budget 2025-2026 Targets & Achievement

अ. क्र. Sr. No.	लघुशाल Particulars	एकक Unit	२०२३-२०२४	२०२४-२०२५	२०२५-२०२६		२०२६-२०२७	
			साध्य Achievement 2023-2024	साध्य Achievement 2024-2025	Target	Achievement ending Dec.31 2025	उद्दिष्ट Target 2026-2027	
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	
(अ) तुती रेशीम								
(१)	तुती लागवड	...	एकर	५५१९	५२७३.५०	७५००	४५९६.५०	७५००
(२)	लाभार्थी शेतकरी	...	संख्या	४९७१	४८०९	७५००	४१४५	७५००
(३)	अंडीपुंज पुरवठा	...	लक्ष	७०.९७	७९.४८	११०	५६	११०
(४)	कोष उत्पादन	...	मे. टन	४९०२	५४०९.००	६५.००.००	३९०१.५०	६५००.००
(५)	कच्चे रेशीम उत्पादन	...	मे.टन	७५४	८३२.००	१०००.००	६००.२३	१०००.००
(६)	शेतकरी प्रशिक्षण	...	संख्या	४९७१	९१.५२	७५००	४१४५	७५००
(ब) टसर रेशीम								
(१)	ऐन व अनून वृक्षांचा वापर	...	हेक्टर	५८०३	५९५४	६८८०	५१०३	६८८०
(२)	लाभार्थी शेतकरी	...	लक्ष	१३५५	१५५०	१६००	१२६६	१६००
(३)	अंडीपुंज पुरवठा	...	लक्ष	५.८१	१५५०	६.८८	५.२०	६.८८
(४)	कोष उत्पादन	...	लक्ष	१८२.७९	५.९५	२७५	५७.१४	२७५
(५)	कच्चे रेशीम सुत उत्पादन	...	मे.टन	१.९६१	८.७२६	१५.००	३.११४	१५.००
(६)	लाभधारक कुटुंबे							
	(अ) कौटक संगोपन	...	कुटुंबे	१३५५	१५५०	१३८०	१२६६	१३८०
	(ब) कताई, पिनाई व विणकाम	...	कुटुंबे	१००	१००	१००	१००	१००

टिप : तुती लागवड व लाभार्थी संख्या ही ज्या त्या वर्षात साध्य झालेली नवीन तुती लागवडीची आकडेवारी नमूद केली आहे.

रेजीम संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, नागपूर

सन २०२०-२०२१ ते २०२१-२०२४ या कालावधीत प्राप्त तरतूद व प्रत्यक्ष खर्चाचा त्रैमासिक रजिष्टरियारे विवरणपत्र

(आकडे लक्ष ठरवात) (Rs. in Lakhs)

Sr. No.	Plan Name	वर्ष २०२०-२०२१ Year 2019-2020		वर्ष २०२१-२०२२ Year 2020-2021		वर्ष २०२२-२०२३ Year 2021-2022		मंजूर नियतव्यव Year 2022-2023		टीपा Remark
		तरतूद Provision	प्रत्यक्ष खर्च Actual							
१)	योजनेतर योजना									
	०१ वेतन	1553.5	1553.5	1669.16	1669.16	1681.27	1681.27	1681.27	1681.27	2121.17
	०३ अतिरिक्तवर्गभत्ता	0.79	0.79	1.56	1.56	1.47	1.47	1.47	1.47	2.5
	०६ दुरुधनी वीज व पाणीशुल्क	8.70	8.70	12.43	12.43	10.81	10.81	10.81	10.81	17.40
	१० कंत्राटी सेवा	53.28	53.28	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01
	११ देशगमना प्रवास खर्च	9.99	9.99	18.18	18.18	22.76	22.76	22.76	22.76	35.00
	१३ कायदालचीन खर्च	25.74	25.74	45.73	45.73	47.84	47.84	47.84	47.84	55.81
	१४ भाडे, पट्टी व कर	16.51	16.51	58.34	58.34	29.70	29.70	29.70	29.70	33.01
	१७ संगणक खर्च	0.00	0.00	1.29	1.29	1.12	1.12	1.12	1.12	1.97
	२४ फोटोन तेल व डेगन	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01
	२६ जाहिरात व प्रसिध्दी	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01
	२८ व्यावसायिक सेवा	0.00	0.00	0.97	0.97	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01
	३० कंत्राटी सेवा	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01
	३४ गिअरबुची	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01
	५० इतर खर्च (कोम खरेदी)	56.78	56.78	61.67	61.67	102.22	102.22	102.22	102.22	102.22
		1725.29	1725.29	1869.33	1869.33	1897.19	1897.19	1897.19	1897.19	2416.92
२)	योजना									
	अ) राज्यस्तरीय योजना (राज्य हिस्सा)	158.61	158.61	97.36	97.36	59.54	59.54	59.54	59.54	175.00
	ब) विरहस्तरीय योजना (सबसा)	146.01	146.01	536.52	536.52	549.43	549.43	549.43	549.43	6500
		304.62	304.62	633.88	633.88	608.97	608.97	608.97	608.97	825.00
		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
	२) विषयी.									
३)	वैधानिक विकास मंडळ									
	अ) विनये वैधानिक विकास	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
	ब) मंगळवाडा वैधानिक विकास	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
	क) उजरीत महा. वैधानिक विकास	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
		320.66	320.66	290.90	290.90	124.20	124.20	124.20	124.20	350.00
	५) राष्ट्रीय कृषि विकास योजना	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
	६) महान्या गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार दृष्टी योजना	5355.87	5355.87	4367.12	4367.12	3265.46	3265.46	3265.46	3265.46	5800
	७) महाराष्ट्र आमिशन २०५१-२०२१	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
	८) रेजीम विकास पायाभूत सुविधा २०५१-२०५८	00.00	00.00	59.62	59.62	699.41	699.41	699.41	699.41	2100.00
	९) रेजीम उद्योग प्रचार प्रसिध्दी २०५१-२०५८	34.94	34.94	12.56	12.56	70.00	70.00	70.00	70.00	75.00
	१०) राष्ट्रीय कृषि विकास योजना २०५१-२०५९	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01
	११) ई मळनर्स ३४५१२९७१	5.00	5.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1632.00

कार्यक्रम क्र. २
PROGRAMME No. 2

लघुउद्योग, कुटीरोद्योग, रेशीम व हस्तकला व्यवसाय यांचा विकास
Development of Small Scale Industries, Cottage Industries, Silk & Handicraft

(रुपये हजारत)
(Rs. in Thousand)

अ. क्र.	वर्ष	प्रत्यक्ष रकमा २०२४-२०२५		अंशिकीकरण २०२५-२०२६		सुधारलेले अंदाज २०२५-२०२६		अंशिकीकरण २०२६-२०२७		विषय Particulars		
		अनिवार्य Committed Scheme	एकूण Total									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
१) वसमत												
विभाग : सहकार व यंत्रोद्योग												
विभाग												
अनिवार्य												
प्रधान निधि : २४२५ सहकार												
गौणनिधि : ००१ संयोजन व प्रशासन												
उपनिधि : ००१ (०१) (१३)												
रेशीम संचालनालय												
(२४२५ १३४४)												
मागणी क्र. : डी - २												
एकूण बेरीज --												
		202691	202691	260707	260707	202578	202578	202578	202578	255774	255774	255774
२) भारीत												
विभाग : सहकार व यंत्रोद्योग												
विभाग												
अनिवार्य												
प्रधान निधि : २४२५ सहकार												
गौणनिधि : ००१ संयोजन व प्रशासन												
उपनिधि : ००१ (०१) (१३)												
रेशीम संचालनालय												
(२४२५ १३४५)												
मागणी क्र. : डी - ५												
एकूण बेरीज												
		--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
1) Voted												
Department : Co-operation & Textile Deptt.												
Non-Plan												
Major Head : 2425												
Co-operation												
Minor Head : 001,												
Direction & Administration.												
Sub Head : 001(01) (13)												
Directorate of Sericulture												
(2425 1341)												
Demand No. : V-2												
2) Changed												
Department : Co-operation & Textile Deptt.												
Non-Plan												
Major Head : 2425												
Co-operation												
Minor Head : 001,												
Direction & Administration.												
Sub Head : 001(01) (13)												
Directorate of Sericulture												
(2425 1395)												
Demand No. : V-5												
Total												

विवरण	प्रत्यक्ष रकमा २०२३-२०२४ Actuals-2023-2024		अपेक्षित रकमा २०२४-२०२५ Budget Estimates 2024-2025		सुधारित अपेक्षा २०२४-२०२५ Revised Estimates 2024-2025		अपेक्षित रकमा २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026		विवरण Particulars			
	अनिवार्य Compmitted Scheme	एकुल Total	अनिवार्य Compmitted Scheme	एकुल Total	अनिवार्य Compmitted Scheme	एकुल Total	अनिवार्य Compmitted Scheme	एकुल Total				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
१) इत्थत												
विभाग : सहकार व वनसंरक्षण विभाग												
कार्यक्रम												
प्रधान निर्णय : २८५३ ग्रामसंरक्षण व लघुसंरक्षण												
गोणनिर्णय : ११० सामंजस ग्रामसंरक्षण व लघुसंरक्षण आणि सहकारी संस्था		४८८१	४८८१		२१५००	२१५००		५०४४८	५०४४८		६१५९०	६१५९०
उपनिर्णय : ११० (०२) (४५) देशीय उत्पादनविकास खाती व ग्रामसंरक्षण (२८५१ १२० x इत्थत)												
मागणी क्र. : खी - २												
एकुल वरीक		४८८१	४८८१		२१५००	२१५००		५०४४८	५०४४८		६१५९०	६१५९०
प्रधान निर्णय : २८५२ ग्रामसंरक्षण व लघुसंरक्षण												
गोणनिर्णय : ११० सामंजस ग्रामसंरक्षण व लघुसंरक्षण आणि सहकारी संस्था												
उपनिर्णय : ११० (०२) (४६) - वित्तिय घटक योजना देशीय उत्पादन विकास खाती व ग्रामसंरक्षण (२८५१ १२१ ३)												
मागणी क्र. : खी - २												
एकुल वरीक												

1) Voted

Department : Co-operation
& Textile Deptt.
Plan
**Major Head : 2851 Village
& Small Industries**
**Minor Head : 110, Composit
Village & Small Indus-
tries & Co-operatives**
Sub Head : 110(02) (45)
Development of Sericul-
ture Industries & Village
Industries Khadi &
Village Industries (2851-
120 4 Voted)
Demand No. : V-2

**Major Head : 2851 Village
& Small Industries**
**Minor Head : 110, Composit
Village & Small Industries
& Co-operatives**
Sub Head : 110(02) (46)
Special Component Plan-
Development of Sericulture
Industry & Village
Industries Khadi &
Village Industries
(2851 121 3)
Demand No. : V-2

कार्यक्रम क्र. २-राष्ट्र Programme No. 2—Contd

रुपये में (Rs. in Lakhs)

विवरण	अनुमानित २०२४-२०२५				अनुमानित २०२५-२०२६				अनुमानित २०२६-२०२७			
	अनुमानित	अनुमानित	अनुमानित	अनुमानित	अनुमानित	अनुमानित	अनुमानित	अनुमानित	अनुमानित	अनुमानित	अनुमानित	अनुमानित
Particulars	2024-25	2025-26	2026-27	Total	2024-25	2025-26	2026-27	Total	2024-25	2025-26	2026-27	Total
1) वसुधैव कुटुम्बकम्												
विभाग : सहकार व वसुधैव कुटुम्बकम्												
कार्यक्रम												
प्रधान शिबिर : २८५९ गांवों में												
व वसुधैव कुटुम्बकम्												
गणेश शिबिर : ११० सामूहिक गांवों में व												
वसुधैव कुटुम्बकम् आणि सहकारी												
संस्था												
उपशिबिर : ११० (०२) (४९)												
देशीय उद्योगों का विकास												
(२८५९ ₹२६ ₹)												
मागणी क्र. : ४० - २												
एकूण वरीज	९६६९४	९६६९४	९६६९४	२९००८२	९६६९४	९६६९४	९६६९४	२९००८२	९६६९४	९६६९४	९६६९४	२९००८२
प्रधान शिबिर : २८५९ गांवों में व												
०१ - पशुधन घाट												
पंचवर्षीय योजनांतर्गत योजना												
राज्य योजनांतर्गत योजना												
गणेश शिबिर/उपशिबिर : हलपण, संजय व												
वसुधैव कुटुम्बकम् (०८) (०८) ₹०७												
देशीय उद्योग (२८५९ ₹२६ ₹)												
मागणी क्र. : ४० - ५												
एकूण वरीज	९६६९४	९६६९४	९६६९४	२९००८२	९६६९४	९६६९४	९६६९४	२९००८२	९६६९४	९६६९४	९६६९४	२९००८२

सहकारी सूत गिरण्या (कार्यक्रम क्र. ८)
CO-OPERATIVE SPINNING MILLS (Programme No. 8)

(एक) प्रस्ताविक :

(1) **Introductory :**

सहकारी क्षेत्रात शेती उद्योगाची सुरक्षात आल्यावरून त्याचा एक भाग म्हणून सहकारी सूतगिरण्या फक्त उत्पादकांचे मदतीसाठी असून त्या इतरांना या यंत्रणेतून वगळण्यासाठी आहेत. शासन या सहकारी

(उत्पादक व ग्राहक अशा दोन्ही प्रकारच्या) स्थापन करण्यात आलेल्या आहेत. सदर सूत गिरण्या या सूत गिरण्यांना भागभांडवल व कर्जद्वारे मरले करते.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :

सकता एक

(1) **Financial Requirements :**

TABLE I

Particulars	प्रत्यक्ष, २०२४-२०२५		अनुसूचित, २०२४-२०२६		सुधारित अंदाज, २०२५-२०२६		अंदाजित, २०२६-२०२७		Particulars			
	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(अ) कार्याचे वर्गीकरण--												
(एक) सूत गिरण्या	5000	115163	120163	5000	650002	655002	5000	455002	460002	5000	658128	663128
एकूण 'अ'	5000	115163	120163	5000	650002	655002	5000	455002	460002	5000	658128	663128
(ब) उद्दिष्टांवर वर्गीकरण --												
(एक) सूत गिरण्या	5000	115163	120163	5000	650001	655001	5000	455001	460001	5000	658128	663128
अनुदान	5000	115163	120163	5000	650000	650000	5000	455000	455000	5000	658127	658127
भागभांडवली अंशदान	5000	115163	120163	5000	650000	650000	5000	455000	455000	5000	658127	658127
कर्ज	5000	115163	120163	5000	650000	650000	5000	455000	455000	5000	658127	658127
एकूण-(एक)-सूत	5000	115163	120163	5000	650001	655001	5000	455001	460001	5000	658128	663128
वजा - भागभांडवली	5000	115163	120163	5000	650000	650000	5000	455000	455000	5000	658127	658127
अंशदान परतावा	5000	115163	120163	5000	650000	650000	5000	455000	455000	5000	658127	658127
एकूण-(ब)-निव्वळ	5000	115163	120163	5000	650001	655001	5000	455001	460001	5000	658128	663128
(क) वित्त व्यवस्थेची साधने--												
प्रधान शीप मरणी क्रमांक	5000	115163	120163	5000	650000	650000	5000	455000	455000	5000	658127	658127
२४२५	5000	115163	120163	5000	650000	650000	5000	455000	455000	5000	658127	658127
२४२५	5000	115163	120163	5000	650000	650000	5000	455000	455000	5000	658127	658127
२४२५	5000	115163	120163	5000	650000	650000	5000	455000	455000	5000	658127	658127
२८५२	5000	115163	120163	5000	650000	650000	5000	455000	455000	5000	658127	658127
एकूण-(क)-सूत	5000	115163	120163	5000	650002	655002	5000	455002	460002	5000	658128	663128
वजा-परतावा	5000	115163	120163	5000	650000	650000	5000	455000	455000	5000	658127	658127
एकूण-(क)-निव्वळ	5000	115163	120163	5000	650002	655002	5000	455002	460002	5000	658128	663128

(क) वित्त व्यवस्थेची साधने--

प्रधान शीप मरणी क्रमांक

२४२५

२४२५

२४२५

२८५२

एकूण-(क)-सूत

वजा-परतावा

एकूण-(क)-निव्वळ

DIRECTORATE OF SERICULTURE MAHARASHTRA STATE, NAGPUR

Introduction :-

The state of Maharashtra is a Non-Traditional silk producing state. Maharashtra ranks first in silk production among Non-Traditional states and eighth among silk producing states in the country. The "sericulture Industry" is based on agriculture and has a huge employment potential for people in rural areas. This industry is able to stop the migration of people from rural areas to cities. It is the only assured silk industry providing employment opportunities to people of all classes and age groups of the the society. It is an income sustaining agri-industry and has the potential to end the financial distress of farmers. The silk industry has the potential to chage the face of rural areas. The special features of the sericulture industry are high monthly income with low capital, rural employment potential and access to a vibrant market.

Considering the importance of the silk industry, the Government of Maharashtra has established a separate Directorate for sericulture under the administrative control of Department of Textile On September 1, 1997 with its headquarters at Nagpur. Sericulture development works are carried out through 27 District Sericulture Offices in the State, which are controlled by Divisional Offices at Nagpur, Amravati, Chhatrapati Sambhajinagar and Pune.

Scope Of Sericulture In Maharashtra State:-

Both Mulberry Silk and Tasar Silk are produced in the state of Maharashtra. Tribals from Gadchiroli, Chandrapur, Bhandara and Gondia districts have been producing tasar Cocoons in the forest for 250 years. Recently Tasar sericulture is introduced on experimental basis in Thane, Yavatmal Districts of the state. Also, Mulberry and Tasar sericulture is practiced in 27 districts of the state.

In the year 2024-25, a total of 19405 farmers in the state have 20912.50 acres of land under Mulberry cultivation and 5409.00 MT of Cocoon was produced. Out of which 832.00 MT. Mulberry Silk yarn has been produced and it has created 91.52 lakh man days of employment. Also, in Tasar Silk Industry, 1550 beneficiaries used 5954 hectares of Ain and Arjuna food trees to supply the DFL's 5.95 Lakh to produce 191.59 lakh cocoons and 10.441 MT of Raw Silk has been produced which has created 15.66 lakh man-days of employment.

Objectives of DOS :-

Directorate of Sericulture is working for overall development of Tasar & Mulberry sericulture in the State and has the focus on following objectives.

1. To increase area under mulberry plantation in the state on a large scale by implementing of Mahureshim Abhiyan.

2. To promote the silk industry on a large scale.

3. To supply improved varieties of mulberry seeds and DFL'S to the farmers.

4. Imparting training and free technical guidance to the Sericulturists.

5. Providing market for the cocoons produced by the farmers.

6. Providing financial & technical assistance to the farmer from various Government Agencies.

7. Providing Ain and Arjuna tree plantations from the Forest and Revenue Department to the tribal on lease basis for the production of Tasar Cocoon.

8. Reducing poverty by making sericulture popular, employment generation in rural areas, make them self-sufficient and reduce migration of rural people to urban area in search of employment.

A) Mulberry :-

Sr. No.	Details	Year		
		2023-24	2024-25	2025-26 (31 Dec. 25)
1.	Mulberry Plantation (Acre)	15324	20912.50	22786
2.	Beneficiaries (Nos.)	14665	19405	20938
3.	Dfls supply (lakh No.)	70.97	79.48	56.00
4.	Cocoon production (M.T.)	4903.00	5409.00	3901.500
5.	Raw Silk production (M.T.) Departmental	754.261	832.00	600.200
6.	Employment Generation (man days in lakh)	82.93	91.52	66.03

B) Tasar :-

Sr. No.	Details	Year		
		2023-24	2024-25	2025-26 (31 Dec. 25)
1.	Utilization of Ain and Arjun Plantation (ha)	4798	5954	5203
2.	No of Beneficiaries (Nos)	1050	1550	1266
3.	Dfls supply (lakh)	4.82	5.95	5.20
4.	Cocoon production (lakh No.)	195.56	191.59	57.14
5.	Raw Silk production	10.65	10.441	3.114
6.	Employment Generation (man days in lakh)	15.99	15.66	4.570

Functions of Directorate -

1. Registration of Silk farmers.
2. Registration of Chowki Center holders.
3. Registering Realers.
4. To Provide technical service to silk mulberry and Tasar farmers / beneficiaries.

Maha Reshim Abhiyan -

Maha Silk Mission 2017, Maha Silk Mission 2018, Maha Silk Mission 2019, Maha Silk Mission 2020, Maha Silk Mission 2023, Maha Silk Mission 2024, Maha Silk Mission 2025 are being implemented to promote and popularize the silk industry in the state on large scale. So far 251421 farmers in 10,000 villages have given information.

Cocoon Market Facility -

1. **Jalna Cocoon Purchase Market** - Under the Rashtriya Krishi Vikas Yojna, a project has been sanctioned for the market on 1 hector land of the Directorate at Jalna Rs.661.76 lakh has been received. All the fund has been utilized. The construction of the market building has been completed and the furniture work is pending. Also the Conveyor Hot Air Dryer has been received and the installation work is completed.

2. **Solapur Cocoon Purchase Market** - Under Rashtriya Krishi Vikas Yojna, a project has been sanctioned for the market on 4 hector land at Hiraj, Dist.Solapur and Rs.694.27 lakh has been received. All the fund has been utilized. The construction has been completed and the furniture work is pending. The Conveyor Hot Air Dryer has been received and the installation work is completed. Cooperation Marketing and Textile Department G.R dt.13.12.2022 under the scheme 'Sericulture Programme Creation of basic Infrastructure and Strengthening of Existing infrastructure under State Textile Policy' Rs.72.80 lakhs has been sanctioned and fund transferred to the P.W.D.,Solapur.

An official communication has been sent to the Executive Engineer, Rural Development Department, Solapur for rectification of the shortfall in the required funds for utilizing the remaining amount of Rs.29.00 lakh out of the total Rs.228.97 lakh allocated for the installment of domes and paver blocks.

At present Jalna, Baramati, Purna Dist.Parbhani, Beed and Badnera,Dist.Amravati buying / selling of silk cocoon has started through APMC.

The post cocoon process at Jalna 02, Parbhani 01, Sangli 01 and Bhandara 01, total 05 automatic reeling unit have been started. Also 01 Automatic reeling machine each at Kolhapur and Latur has been sanctioned.

Schemes Implemented by the DOS for Development of Sericulture : -

1. District Level Schemes :

Under this scheme, the district level scheme covers silk extension and developmental matters as follows -

1. Mulberry cutting supply Rs. 1500 per tonne and transportation cost (mulberry) DFLS supply-75% subsidy (Mulberry/Tasar),

2. Farmer Training - Rs.1000/- Per beneficiary (Mulberry / Tasar)

3. Farmer study tour - Rs.100/- and Travel Expenses (Mulberry / Tasar)

4. Promotion and publicity of Silk industry Rs. 50,000/-per year.

5. Purchase of Mulberry Seedlings- Rs.0.50 /- per seed-lings implemented in the entire state through the Agriculture Department and the Panchayat Department along with the Directorate of Sericulture. Approval has been granted by Planning Dept.vide G. R. dated 06/09/2023.

6. Government Farm and Reeling Center maintenance and Repair Expenses (Mulberry / Tasar)

7. Expenditure under Government DFLS Production center (Mulberry / Tasar)

8. Incentive Grants on cocoon production - C.B.variety Grant of Rs.30/- per kg.and Rs.50/-per kg. for Bivoltine variety.

9. Incentive subsidy to Reelers- Rs.150/- for production of yarn on automatic reeling machine and Rs.100/- per Kg on MRM. and also incentive subsidy of Rs. 100/- also given in Tasar yarn production.

2. **Non Plan Scheme** - Purchase of Seed cocoon under DFLS Production, Salary and other Expenses.

Received rate of Silk Mulberry seed cocoon from 1000/- per kg to 1300/- kg. as per pupation percentage on the lines of central silk board has been approved vide government resolution dt.March 07, 2024 and also revision of Tasar Silk cocoon rates from 7200/- per khandi to 12000/- per khandi has been approved vide government resolution dt.March 07, 2024.

3. **Publicity Scheme (28516574)** - A Scheme to inform the farmers about the benefits of silk industry and government schemes. The scheme has been started in the year 2018-19. In this scheme,the Mahareshim Abhiyan implemented every year includes farmer study tours, farmer training, silk chariots, posters, discussions etc. Propanganda and publicity are done using these tools. Over target is completed in every Mahareshim Abhiyan.

4. Creation of basic Infrastructures and strengthening of existing Infrastructures (28516583) - Plans for expansion and development of silk in the state by creating infrastructure in the silk industry and strengthening of existing facilities. The Scheme has been started in year 2018-19. A fund of Rs.956.632 lakh has been disbursed to district sericulture office, Pune for Baramati cocoon market phase no.1 project also revised administrative approval has the renovation of regional sericulture office and district sericulture office Pune Rs.90.63 lakh has been sanctioned and distributed to Regional sericulture office Pune. For Chikhalthana Dist. Ch.Sambhaji nagar the proposal amounting to Rs.2804.86 lakhs has given administrative approval under phase no.1 fund of Rs.530.95 lakhs has been disbursed to public work department Ch.Sambhaji nagar.

a) A proposal for additional funds amounting to Rs.8.63 crore for Phase No.2 has been submitted to the government for administrative approval, and preliminary approval has been received. Accordingly, a fund demand of Rs.1500.00 lakh has been made.

b) For the drainage repair and construction of a protective wall at Amboli, administrative approval has been received for Rs.103.639 lakh, and the fund demand proposal will soon be submitted to the government.

c) For the repair, renovation, and related works of the silkworm rearing and residential facilities at Suleran-Suleran, an amount of Rs.96.16 lakh has been disbursed under the Silk Development Programme for the creation of basic infrastructure and strengthening of existing facilities.

d) Under the Silk Development Programme, an amount of Rs.489.60 lakh has been disbursed for the establishment of a decentralized training center (technical training center) at the Mouje Mangle, Taluka Shirala, District Sangli, for the creation and strengthening of existing facilities.

5) Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Scheme - A) Under Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Scheme, (MGNREGA) the silk industry development scheme is to be implemented in the entire state through the Agriculture Department and the Panchayat Department along with the Directorate of Sericulture. Approval has been granted by GR dated 06.09.2023.

1) Under MGNREGA under silk industry development, one acre of land has been prepared for mulberry cultivation, mulberry cultivation by nursery seedlings, silk worm rearing equipment, cocoon production and insect rearing house have been approved and implemented in the entire state. Under this scheme

farmers are given a subsidy of Rs.2.34 lakhs per acre for mulberry cultivation in three years and for construction of insect rearing house (1100 sq.ft) is Rs.1.84 lakh. A total subsidy of Rs.4.18 lakh is given.

2) Tasar food tree plantation - A grant of Rs.2.26 lakhs for Ain and Arjuna tree planting and materials is given in four years.

6) Rashtriya Krushi Vikas Yojana (RKVY)

Under this scheme 60% Central share and 40% State share is provided through the Central Government to the Agriculture Department for the infrastructural development of the Silk industry.

7. Nanaji Deshmukh Krishi Sanjivani Project (Pokra) Scheme - The following schemes are granted for one acre for the beneficiaries of Scheduled Castes / Scheduled Tribes and General category.

1. Assistance for making mulberry nursery - Rs. 112500/- (General) / Rs. 135000 (SC / ST)

2. Mulberry Cultivation Development Program. - Rs.37500 (General) / Rs. 45000 (SC / ST)

3. Insect Rearing Construction House Materials Supply Assistance - Rs.56250 (General) / Rs. 67500 (SC/ST).

4. Insect Rearing Construction House - (A) 1000 Sq.Ft- Rs.126479 (General) / Rs.151775 (SC / ST)

(B) 600 Sq.Ft. -Rs. 71397 (General) /Rs. 85677 (SC/ ST).

8) Centrally Sponsored (Central Sector Scheme) - Silk Samagra-2 (Integrated Sericulture Development of Silk Industry) (Central share 28511269 & State share 28511204)

The financial Assistance scheme will be implemented in the state of Maharashtra under the Centrally Sponsored Scheme of SILK SAMGRA-2 for the period from 2021-22 to 2025-26, mainly for pre-Cocoon and post-Cocoon processing projects. The sharing pattern for general category is 50:25:25 (central:state: Beneficiary) and 65:25:10 for scheduled caste and scheduled tribe. Proposed schemes under Mulberry and Tasar sector are as follows :-

1) Pre-Cocoon (Mulberry Sector)

I. Capacity Building and Training for sericulture sector

A. Beneficiary Empowerment Programme - (Mulberry and Tasar) Rs.0.07 lakh per beneficiaries.

2) Support for Development of Kisan Nurseries for Mulberry and Vanya.

- (1) Mulberry Kisan Nursery - Rs.1.50 lakh per acre
- (2) Vanya Kisan Nursery Rs.1.00 lacs per Acre

3) Mulberry Silkworm Rearing package 150 DFSL capacity plantation 1 acre

- 1. Mulberry Plantation -1acre -Rs.0.60 lakh per acre.
- 2. Irrigation facility 1 acre - Rs.0.60 lakh.
- 3. Rearing House (use of teen and cement sheet above 600 sq.ft. for 1 acer - Rs.3.25 lakh.
- 4. Rearing Equipments - Rs. 0.75 lakh
- 5. Disinfectants -Rs.0.05 lakh

3) Mulberry Silkworm Rearing package 150 DFSL Capacity for 1 acre plantation.

- 1. Mulberry Plantation (1 acres) - Rs.0.60 Lakhs
- 2. Irrigation facility (1 acre) - Rs.0.60 lakhs
- 3. Rearing house model II (600 sq. ft. and above) - Rs. 3.25 lakhs
- 4. Rearing Equipments including improved mount ages (Rotary Mount ages) for quality Cocoon production - Rs. 0.50 lakhs
- 5. Disinfectants (Prophylactic measure) - Rs. 0.05 lakhs

4) Mulberry Silkworm Rearing package 250 DFSL Capacity plantation 2 acre

- 1. Mulberry Plantation -2acre -Rs.1.20 lakh per acre.
- 2. Irrigation facility - Rs.1.00 lakh.
- 3. Rearing house (1000 sq.ft RCC construction) for - Rs.4.50 lakh.
- 4. Rearing Equipments - Rs.0.75 lakh
- 5. Disinfectants -Rs.0.05 lakh

5) Popularisation of Chawkie Centre through (RSRS and RECS) -

Assistance for construction of Chawkie Rearing Centre and equipments Rs.13.00 lakhs

B) Post Cocoon (Mulberry Sector) -

- 1. Motorized Charkha to dissuade child labor - Rs. 0.30 Lakh
- 2. Upgradation of existing cottage basin / domestic basin unit - Rs.2.40 Lakhs
- 3. Establishment of Multi-end Reeling Unit 10 Basin- Rs. 20.76 Lakhs.
- 4. Establishment of Automatic Reeling Units. 120 Ends - Rs.39.15 lakhs
- 5. Establishment of Automatic Reeling Units. 200 Ends - Rs.85.90 lakhs
- 6. Establishment of Automatic Reeling Units. 400 Ends - Rs.149.66 lakhs

7) Assistance for Twisting units (480 spindles) - 11.60 lakhs.

8) Establishment of water re-cycling plant for reeling units (1.00 lakh LT.per day capacity - 18.00 lakhs)

9) Support for Establishment of Pupae processing units - pupae Processing units Rs.22.85700

C) Post Cocoon (Tasar Sector)

A. Motorized Reeling-cum Twisting Machines-0.20 lakhs

B. Motorized cum Pedel operated Spinning machines- 0.08 lakhs.

C. Buniyad Reeling Machines - 0.09 lakhs

D. Tasar Reeling Machinery Package - 13.87 lakhs

E. Support for providing services of Master realers / Technicians as Twisters / Weavers / Dyer - 2.52 lakhs.

D) Support for Cocoon Drying Facilities in designated cocoon market :-

A. Conveyor Hot Air Drier -1000 kg capacity -16.77 lakhs.

B. Conveyor Hot Air Drier-2000 Kg.capacity units- 24.27 lakhs.

E) Support For Silk weaving Sector :-

1. Loom up Gradation through Jacquards Pirn Winding and other equipment. - 0.17 lakhs

2. Pneumatic lifting mechanism 2 loom units. -0.38 lakhs.

3. Computer aided Textile designing (CATD) units - 0.55 lakhs.

F) Support for Silk Dyeing and processing unit -

1. Tub dyeing 50 kgs units - 10.13 lakhs

2. Arm dyeing - 50 kgs units - 23.80 lakhs

3. Fabric processing units - 250 kg.capacity -34.34 lakhs.

4. Fabric Finishing unit - 11.42 lakhs.

G) Support for Establishment Efficient Treatment Plant (ETP) for Silk Processing Unit-

1) ETP (Effluent Treatment Plant) Discharge to ground type.(ETP) Rs.10.00 lakhs.

2) ETP (Effluent Treatment Plant) zero Discharge (ETP) Rs.15.00 lakhs.

H) Mulberry seed sector -

1. Construction of Grainage building (10000 sq.ft) and Procurement of grainage equipment. - 216.00 lakhs

I) Vanya seed sector

1) Vanya Private Graineurs - 5.00 lakhs

2) Strengthening of Vanya Silk Worm seed production unit.(Tasar) - 6.00 lakhs.

The next goal of the Directorate of Sericulture :-

As per G.R. of Co-operation, Marketing and Textile dated 2nd June 2023, the State's Integrated and Sustainable Textile Policy 2023-28 was approved. Accordingly the following are the further objectives of the Directorate of Sericulture.

1. To make silk farmers self-sufficient by imparting technical training to them.
 2. Implement training programs for technical personal to be aware of the latest technology.
 3. Commencement of Government and Private Reeling Units at full capacity.
 4. To increase the participation of private entrepreneurs in the Post Cocoon Activity process.
 5. Strengthening of Training Center for Farmers at Dabha Silk Park, Amravati.
 6. To start a DFSL buying and selling market in the Agricultural Produce Market Committee.
 7. Setting up of cocoon Market and Post cocoon Processing Project and Pathfinder Training Center at Baramati Dist. Pune.
 8. To build DFSL production center building, administrative building, cold storage building, staff quarters, chalki rearing center, insect rearing center and farmer residential training center etc. facilities at Mauje Chikhalthana, Distt.Ch.Sambhajinagar
 9. To encourage Sericulture and group farming will be to generate assured source of income to the farmers. Private sector participation will be encouraged to sustain sericulture.
 10. To increase the average cocoon production per batch of 100 DFSL from 60 kg to 70 kg.
 11. Establishment of private and government silk cocoon production centers, chowki centers, nurseries etc. will be encouraged.
 12. To supply 100 percent DFSL through chowki center by encouraging private entrepreneurs.
 13. Mulberry sericulture will be increased by 10 thousand acres in next five years.
 14. 2000 Taser farmers will be raised in next 5 years.
 15. An ideal sericulture farm/sericulture training centre will be developed in each zone.
-

विवरणपत्र 'A' STATEMENT 'A'

एकूण अवंसंकल्प २०२६-२०२७ (कार्यक्रमानिहाय) Total Budget Estimates 2026-2027 (Programmewise)

(रुपये हजारों) (Rs. in thousands)

अ. क्र. / Sr. No.	कार्यक्रमांचे नाव / Name of Programme	प्रत्यक्ष वर्ष २०२४-२०२५ / Actuals 2024-2025		अवंसंकल्प वर्ष २०२५-२०२६ / Budget Estimates 2025-2026		सुधारित अंदाज २०२५-२०२६ / Revised Estimates 2025-2026		अवंसंकल्प अंदाज २०२६-२०२७ / Budget Estimates 2026-2027					
		महसुली / Revenue	भांडवली / Capital	एकूण / Total	महसुली / Revenue	भांडवली / Capital	एकूण / Total	महसुली / Revenue	भांडवली / Capital	एकूण / Total			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
१	संचालन व प्रशासन / Administration												
	अनिवार्य / Committed	4186552	-	4186552	4594600	-	4594600	3739298	-	3739298	4536140	-	4536140
	कार्यक्रमांतर्गत / Scheme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	एकूण-स्थूल / Total-Gross	4186552	-	4186552	4594600	-	4594600	3739298	-	3739298	4536140	-	4536140
	वना-वसुली / Deduct-Recoveries	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	एकूण-निव्वळ / Total-Net	4186552	-	4186552	4594600	-	4594600	3739298	-	3739298	4536140	-	4536140
२	लेखापरीक्षा / Audit												
	अनिवार्य / Committed	1877220	-	1877220	2747437	-	2747437	2077378	-	2077378	2802174	-	2802174
	कार्यक्रमांतर्गत / Scheme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	एकूण-स्थूल / Total-Gross	1877220	-	1877220	2747437	-	2747437	2077378	-	2077378	2802174	-	2802174
	वना-वसुली / Deduct-Recoveries	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	एकूण-निव्वळ / Total-Net	1877220	-	1877220	2747437	-	2747437	2077378	-	2077378	2802174	-	2802174
३	सहकारी पतसंस्था / Credit Co-operatives												
	अनिवार्य / Committed	500	-	500	1000	-	1000	600	-	600	1000	-	1000
	कार्यक्रमांतर्गत / Scheme	10436476	-	10436476	7208358	-	7208358	17917934	-	17917934	8031824	-	8031824
	एकूण-स्थूल / Total-Gross	10436976	-	10436976	7209358	-	7209358	17918534	-	17918534	8032824	-	8032824
	वना-वसुली / Deduct-Recoveries	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	एकूण-निव्वळ / Total-Net	10436976	-	10436976	7209358	-	7209358	17918534	-	17918534	8032824	-	8032824
४	उद्योग व पणन / Warehousing and Marketing												
	अनिवार्य / Committed	249578	-	249578	225560	-	225560	557089	-	557089	422712	-	422712
	कार्यक्रमांतर्गत / Scheme	2699747	-	2699747	3341281	-	3341281	1908811	-	1908811	3138987	-	3138987
	एकूण-स्थूल / Total-Gross	2949325	-	2949325	3566841	-	3566841	2465900	-	2465900	3561699	-	3561699
	वना-वसुली / Deduct-Recoveries	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	एकूण-निव्वळ / Total-Net	2949325	-	2949325	3566841	-	3566841	2465900	-	2465900	3561699	-	3561699

बिबरण 'अ'-यात STATEMENT 'A'-Contd.

	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
५. सहकारी साखर कारखाने ..												
अनिवार्य	..	107500	107500	..	50000	50000	..	85500	85500	..	50000	50000
कार्यक्रमांतर्गत	38914573	..	38914573	70139	..	70139	31447939	..	31447939	76374	..	76374
एकुण-स्थूल	38914573	107500	39022073	70139	50000	120139	31447939	85500	31533439	76374	50000	127374
यजा-वसुली
एकुण-निव्वळ	38914573	107500	39022073	70139	50000	120139	31447939	85500	31533439	76374	50000	127374
६. औद्योगिक सहकारी संस्था ..												
(हातमाग व संयमाग या व्यतिरिक्त)												
अनिवार्य	206	..	206	50	..	50	229	..	229
कार्यक्रमांतर्गत	450	..	450	60452	..	60452	30317	..	30317	80451	..	80451
एकुण-स्थूल	450	..	450	60658	..	60658	30367	..	30367	80680	..	80680
यजा-वसुली
एकुण-निव्वळ	450	..	450	60658	..	60658	30367	..	30367	80680	..	80680
७. औद्योगिक सहकारी संस्था ..												
(हातमाग व संयमाग)												
अनिवार्य
कार्यक्रमांतर्गत	3982823	..	3982823	7050645	..	7050645	5794978	..	5794978	7404592	..	7404592
एकुण-स्थूल	3982823	..	3982823	7050645	..	7050645	5794978	..	5794978	7404592	..	7404592
यजा-वसुली
एकुण-निव्वळ	3982823	..	3982823	7050645	..	7050645	5794978	..	5794978	7404592	..	7404592
८. सहकारी सुत गिरण्या ..												
अनिवार्य	5000	..	5000	5000	..	5000	5000	..	5000	5000	..	5000
कार्यक्रमांतर्गत	115163	..	115163	650002	..	650002	455002	..	455002	658128	..	658128
एकुण-स्थूल	120163	..	120163	655002	..	655002	460002	..	460002	663128	..	663128
यजा-वसुली
एकुण-निव्वळ	120163	..	120163	655002	..	655002	460002	..	460002	663128	..	663128
९. शासकीय फर्मचाऱ्यांच्या ..												
सहकारी गृहनिर्माण संस्था												
अनिवार्य
कार्यक्रमांतर्गत
एकुण-स्थूल
यजा-वसुली
एकुण-निव्वळ

विवरण 'अ'-समस्त STATEMENT 'A'-Contd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
१०	इतर सहायारी संस्था ...												
	अनिवार्य	201		201	1361		1361	1058		1058	1677		1677
	कार्यक्रमांतर्गत	58220		58220	100000		100000	70000		70000	10000		10000
	एकूण-स्कूल	58421		58421	101361		101361	71058		71058	11677		11677
	बचा-वसुली												
	एकूण-निव्वळ	58421		58421	101361		101361	71058		71058	11677		11677
	Total--Net												
११	शिक्षण, संशोधन व प्रशिक्षण ...												
	अनिवार्य	6954		6954	3817		3817	3808		3808	3932		3932
	कार्यक्रमांतर्गत	6300		6300	10000		10000	7000		7000	10000		10000
	एकूण-स्कूल	13254		13254	13817		13817	10808		10808	13932		13932
	बचा-वसुली												
	एकूण निव्वळ	13254		13254	13817		13817	10808		10808	13932		13932
१२	व्याज प्रदान ...												
	अनिवार्य	911946		911946	5074401		5074401	3987193		3987193	6096501		6096501
	कार्यक्रमांतर्गत												
	एकूण-स्कूल	911946		911946	5074401		5074401	3987193		3987193	6096501		6096501
	बचा-वसुली												
	एकूण-निव्वळ	911946		911946	5074401		5074401	3987193		3987193	6096501		6096501
१३	राज्य शासनाचे देशांतर्गत ऋण ...												
	अनिवार्य	22269		22269	22002		22002	22002		22002	935901		935901
	कार्यक्रमांतर्गत												
	एकूण-स्कूल	22269		22269	22002		22002	22002		22002	935901		935901
	बचा-वसुली												
	एकूण-निव्वळ	22269		22269	22002		22002	22002		22002	935901		935901

विवरणपत्र 'ब' STATEMENT 'B'

एकूण प्रत्यक्ष खर्च २०२४-२०२५, अर्धसंकल्प व सुधारित अंदाज २०२५-२०२६, सुधारित अंदाज २०२४-२०२५, अर्धसंकल्प २०२६-२०२७ दर्शावारे विवरणपत्र

Statement showing the total actuals for 2024-2025, Budget Estimates and Revised Estimates for 2026-2027 and Budget Estimates for 2026-2027
(रुपये हजारों) (Rs. in thousands)

प्रधान शीर्ष व कार्यक्रम क्रमांक	प्रत्यक्ष खर्च, २०२३-२०२४		अर्धसंकल्प, २०२४-२०२५		सुधारित अंदाज, २०२४-२०२५		अर्धसंकल्प, २०२५-२०२६		Major Head and Programme No.			
	एकूण Committed	एकूण Total	एकूण Committed	एकूण Total	एकूण Committed	एकूण Total	एकूण Committed	एकूण Total				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
२४३५-इतर कृषिविषयक कार्यक्रम	110005	110005
एकूण-स्कूल	..	49747	49747	..	110005	110005	..	5017084	5017084	..	699510	699510
एकूण-बना
एकूण-निष्पत्ति	..	49747	49747	..	110005	110005	..	5017084	5017084	..	699510	699510
२०४९-ज्याम प्रदाने	911946	..	911946	5074401	..	5074401	3987193	..	3987193	6096501	..	6096501
एकूण-स्कूल	911946	..	911946	5074401	..	5074401	3987193	..	3987193	6096501	..	6096501
एकूण-बना
एकूण-निष्पत्ति	911946	..	911946	5074401	..	5074401	3987193	..	3987193	6096501	..	6096501
२४२५-खरफार
१	4186552	..	4186552	4594600	..	4594600	3739298	..	3739298	4536140	..	4536140
२	1877220	..	1877220	2747437	..	2747437	2077378	..	2077378	2802174	..	2802174
३	500	10436476	10436976	1000	7208343	7209343	600	12905419	12906019	1000	7031811	7032811
४	249578	..	249578	225560	111287	336847	557089	3	557092	422712	650000	1072712
५	..	1833605	1833605	..	60802	60802	..	85503	85503	..	50003	50003
८	5000	..	5000	5000	..	5000	5000	..	5000	5000	..	5000
१०	201	58220	58421	1361	100000	101361	1058	70000	71058	1677	10000	11677
११	6954	6300	9777	3817	10000	13817	3808	7000	10808	3932	10000	13932
एकूण स्कूल	6326005	12334601	18657129	7575775	7490432	15069207	6384231	13067925	19452156	7772635	7751814	15524449
एकूण बना
एकूण निष्पत्ति	6326005	12334601	18657129	7575775	7490432	15069207	6384231	13067925	19452156	7772635	7751814	15524449

विवरणपत्र 'ब'-बालू STATEMENT 'B'-Contd.

(₹. हजारों) (Rs. in thousands)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
२२३०-बजटगत व सेवा												
योजना												
२०												
एकूण स्थूल												1.0
एकूण वना												Total—Gross
एकूण निव्वळ												Total—Product
												Total—Net
२८५२-सामान्य व लघुउद्योग												
२	13530		13530	17843		17843	14213		14213	18346		18346
६		450	450	206	60451	60657	119120	30316	149436	229	80450	80679
७		3771023	3771023		6554332	6554332		5369163	5369163		6864590	6864590
एकूण स्थूल	13530	3771473	3785003	18049	6614783	6632832	133333	5399479	5532812	18575	6945040	6963615
एकूण वना												
एकूण निव्वळ	13530	3771473	3785003	18049	6614783	6632832	133333	5399479	5532812	18575	6945040	6963615

विवरणपत्र 'ब'-बालू STATEMENT 'B'-Contd.

(₹. हजारों) (Rs. in thousands)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
4250—Capital outlay on Other Social Services												
४२५०-इतर सामाजिक सेवावरील भांडवली खर्च
₹०
एकूण स्थूल
एकूण वजा
एकूण निव्वळ
४२५०-सहकारावरील भांडवली खर्च
३	..	90000	90000	..	3	3	..	3	3	..	500002	500002
४	..	20000	20000	..	50000	50000	..	35000	35000	..	1001	1001
५	..	84853	84853	..	9332	9332	..	19332	19332	..	26367	26367
८	..	115163	115163	..	650000	650000	..	455000	455000	..	658127	658127
एकूण स्थूल	..	310016	310016	..	709335	709335	..	509335	509335	..	1185497	1185497
एकूण वजा
एकूण निव्वळ	..	310016	310016	..	709335	709335	..	509335	509335	..	1185497	1185497
4851—Capital outlay on Village & Small Industries												
४८५१-ग्रामीण व लघु- उद्योगांवरील भांडवली खर्च
४
६	1	1	..	1	1	..	1	1
७	..	56080	56080	..	215000	215000	..	144501	144501	..	230002	230002
एकूण स्थूल	..	56080	56080	..	215001	215001	..	144502	144502	..	230003	230003
एकूण वजा
एकूण निव्वळ	..	56080	56080	..	215001	215001	..	144502	144502	..	230003	230003

विवरणपत्र 'ब'-चालू STATEMENT 'B'-Contd.

(रु. हजारों) (Rs. in thousands)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
५४७५-सर्वसाधारण आधिकारोवाचरील भांडवली खर्च													
४												2	2
एकूण स्थूल												2	2
एकूण खर्चा													
एकूण निव्वळ												2	2
६२२६-गृहनिर्माणकरिता कर्जे													
९													
एकूण स्थूल													
एकूण खर्चा													
एकूण निव्वळ													
६२५०-इतर सामाजिक सेवाविषयक कर्जे													
१०													
एकूण स्थूल													
एकूण खर्चा													
एकूण निव्वळ													
६४२५-सहकारासाठी कर्जे													
३						1	1		1	1		1	1
४						120000	120000		120000	120000		51266	51266
५						4	4		31343104	31343104		4	4
८						1	1		1	1		1	1
१०													
एकूण स्थूल						120006	120006		31463106	31463106		51272	51272
एकूण खर्चा													
एकूण निव्वळ						120006	120006		31463106	31463106		51272	51272

विवरणपत्र 'ब'-चालू STATEMENT 'B'-Contd.

(₹. हजारों) (Rs. in thousands)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
६८६०-ग्रामसंपर्क उद्योगों/बाँधों का कर्ज													
७	20000	20000	..	100000	100000	..	100000	100000	..	60000	60000
...
एकूण स्थूल	20000	20000	..	100000	100000	..	100000	100000	..	60000	60000
एकूण चला
एकूण निव्वळ	20000	20000	..	100000	100000	..	100000	100000	..	60000	60000
६८५१-ग्रामीण व लघु- उद्योगासाठी कर्ज													
४
६
७	135720	135720	..	181313	181313	..	181314	181314	..	250000	250000
एकूण स्थूल	135720	135720	..	181313	181313	..	181314	181314	..	250000	250000
एकूण चला
एकूण निव्वळ	135720	135720	..	181313	181313	..	181314	181314	..	250000	250000
७४७५-सर्वसाधारण आर्थिक सेवासाठी कर्ज													
४	2	2
एकूण स्थूल	2	2
एकूण चला
एकूण निव्वळ	2	2
६००३-राज्य शासनाचे देशांतर्गत ऋण													
१२	22269	22269	22002	..	22002	22002	..	22002	935901	..	935901
एकूण स्थूल	22269	22269	22002	..	22002	22002	..	22002	935901	..	935901
एकूण चला
एकूण निव्वळ	22269	22269	22002	..	22002	22002	..	22002	935901	..	935901

विवरणानुसारचा वार्षिक विवरण (Rs. in thousands)

क्र. संख्या	विवरण	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
४८६०	आयुक्तिकांसाठी वार्षिक उद्योगावरील भांडवली खर्च													
७	एकूण खर्च													
	एकूण देणू													
	एकूण निव्वळ													
२०७०	इतर प्रशासकीय सेवा खर्च-२	३६४६९	३६४६९	४०३६०	४०३६०	३९६०८	३९६०८	४२१५९	४२१५९	३९६०८	४२१५९	४२१५९	४२१५९	४२१५९
२०४९	व्याज प्रदाने खर्च-२	९११९४६	९११९४६	५०७४४०१	५०७४४०१	३९८७१९३	३९८७१९३	६०९६५०१	६०९६५०१	३९८७१९३	६०९६५०१	६०९६५०१	६०९६५०१	६०९६५०१
२२३०	कामगार व सेवायोजन खर्च-२													
२२३५	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण खर्च-२	१०२०	१०२०	१३८०	१३८०	१३८०	१३८०	१५००	१५००	१३८०	१५००	१५००	१५००	१५००
२४२५	सहकार खर्च-२	६३२६००५	६३२६००५	१२३३४६०१	१२३३४६०१	६३८४२३१	६३८४२३१	१३०६७९२५	१३०६७९२५	६३८४२३१	१३०६७९२५	१३०६७९२५	१३०६७९२५	१३०६७९२५
२४३५	कृषि विपणन खर्च-२			४९७४७	४९७४७			५०१७०८४	५०१७०८४		५०१७०८४	५०१७०८४	५०१७०८४	५०१७०८४
२४०६	वनोत्पन्न व वन खर्च-२													
२८५२	ग्रामोद्योग व लघुउद्योग खर्च-२	१३५३०	१३५३०	३७७१४७३	३७७१४७३	१३३३३३	१३३३३३	५३९९४७९	५३९९४७९	१३३३३३	५३९९४७९	५३९९४७९	५३९९४७९	५३९९४७९
२८५२	उद्योगावरील कर्ज खर्च-२													
३४५२	सर्विवालय आर्थिक सेवा खर्च-२	१८९५४७	१८९५४७	९२६८२	२८२२२९	२७५७१५	२७५७१५	२४८४८९	२४८४८९	१३७७७५	२८१६६८	२८१६६८	१८४००१	४६५६६९
३४५२	नागरीय सुव्यवस्था खर्च-२													
४२५०	इतर सामाजिक-सेवा खर्च-२													
४४०८	अन्न, साठवण व वितरण खर्च-२													
४४२५	सहकारावरील खर्च-३	३१००१६	३१००१६	७०९३३५	७०९३३५	५०९३३५	५०९३३५	११८५४९७	११८५४९७	५०९३३५	११८५४९७	११८५४९७	११८५४९७	११८५४९७
४४३५	इतर कृषि विपणन खर्च-३													
४८५२	ग्रामोद्योग व लघु उद्योगावरील भांडवली खर्च													
	उद्योगावरील भांडवली खर्च													

विवरणपत्र 'ब'-समूह STATEMENT 'B'-Concl'd.

(रु. हजारों) (Rs. in thousands)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
४८६० प्राहकोपयोगी वस्तु वही-३ उद्योगकारील भांडवली खर्च	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	V-3-4860 Capital outlay on Consumer Industries
५४७५ इतर सर्वसाधारण वही-३ आर्थिक सेवाकारील भांडवली खर्च रूप शीर्षकारील खर्च	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	2	V-3-5475 Capital outlay on Other General Economic Services, Expenditure under Debit Heads
६००३ राज्य शासनाचे वही-४ पेशांतरगत खर्च	22269	--	22269	22002	--	22002	22002	--	22002	935901	--	935901
६२१६ गृहनिर्माणसाठी वही-५ कने	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	V-4-6003 Internal Debt of the Government
६२५० इतर सामाजिक वही- सेवांसाठी कने	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	V-5-6216 Loans for Housing
६४२५ साहकारसाठी कने वही-५	--	36996115	36996115	--	120006	120006	--	31463106	31463106	--	51272	51272
६८५२ ग्रामोद्योग व लघु वही-५ उद्योगासाठी कने	--	135720	135720	--	181313	181313	--	181314	181314	--	250000	250000
६८६० प्राहकोपयोगी वस्तु वही-५ उद्योगासाठी कने	--	20000	20000	--	100000	100000	--	100000	100000	--	60000	60000
७४७५ इतर सर्वसाधारण वही-५ आर्थिक सेवाकारील कने	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	2
७६२० शासकीय कर्मचारी इ. कने उद्योगासाठी कने वही-६	139554	--	139554	162513	--	162513	162513	--	162513	162513	--	162513
२८५२ उद्योग वही-२	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	V-2-2852-Industries

क्यूबी ३५३-२०० पु-३-२०२६

शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर.